T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE ÇEVRE SORUNLARI VE SENDİKAL DUYARLILIK

AYFER OĞUZHAN

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. AYTÜL ÇOLAK

EDİRNE 2012

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYFER OĞUZHAN tarafından hazırlanan **TÜRKİYE'DE ÇEVRE SORUNLARI VE SENDİKAL DUYARLILIK** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 12.-13. maddeleri uyarınca **27.06.2012 Çarşamba** günü saat **11.00**'da yapılmış olup, tezin * ..... **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç. Dr. Berkan DEMİRAL		
Doç. Dr. Ayhan GENÇLER		
Yrd. Doç. Dr. Aytül ÇOLAK (Danışman)		

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	439719
Yazar Adı / Soyadı	Ayfer Oğuzhan
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 16493387382
Telefon / Cep Telefonu	
e-Posta	
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Türkiye'de Çevre Sorunları Ve Sendikal Duyarlılık
Tezin Tercümesi	Environmental Problems And Trade Union Involvement in Turkey
Konu Başlıkları	
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2012
Sayfa	235
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. Aytül ÇOLAK
Dizin Terimleri	Ekoloji=Ecology Çevre sorunları=Environmental problems
Önerilen Dizin Terimleri	Üretim ve çevre=Production and Environment Sendikalar ve Çevre Koruma=Labour Unions and Environment Protection
Yayımlama İzni	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☑ Ertelenmesini istiyorum [3 Yıl]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının 02.08.2015 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.
NOT: (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

02.08.2012

İmza:.....

Yazdır

Tezin adı: Türkiye'de Çevre Sorunları Ve Sendikal Duyarlılık

Hazırlayan: Ayfer OĞUZHAN

ÖZET

İnsanoğlunun son 200 yıldır uygulamaya koyduğu üretim tarzı ve tüketim alışkanlığı, dünyanın ekolojik dengesini alt üst etmiştir. İngiltere'de başlayan sanayi devrimi ile birlikte batı ülkelerinde gelişerek devam eden ve daha sonra diğer dünya ülkelerine de geçen seri üretim tarzı sanayinin baca gazları, kimyasal sanayinin zehirli atıkları başta olmak üzere, üzerinde yaşadığımız dünyayı büyük ölçüde kirletir olmuştur.

Doğal çevreyi bozmadan sanayileşmek, sanayileşmiş ülkelerin tecrübelerinden faydalanarak kalkınmayı sürdürmek Türkiye için yapılması en doğal bir hareket olarak algılanması gerekmektedir. İşçi sendikaları işçilerin mesleki sağlık ve güvenliklerinin sağlanması ile sürdürülebilir gelişme amaçlarının bütünleştirilmesinde önemli bir rol yonabilmektedir. Günümüzde çalışan örgütleri çevre sorunlarına ve çevrenin korunmasına ilişkin arayışlara müdahale etme gereği duyarken, diğer yandan da toplumsal hareketler çevrenin korunması için endüstri ilişkileri sistemine müdahale edebilmekte, sistem içinde bir aktör olarak yer alabilmektedir.

Sendikaların çevre sorunları gibi sosyal sorunlarla ilgilenmesi için çok sayıda neden bulunmaktadır. Her şeyden önce çalışanlar ve aile üyeleri toplumun birer üyesidir. Her sosyal sorun çalışanları ve ailelerini etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Diğer yandan, çoğu sosyal sorunun kökeni ekonomiktir ve işgücü piyasasında bulunmaktadır. Bu sorunların varlığı kadar, sorunları çözmeye yönelik her türlü girişim çalışanların çalışma ve yaşam koşullarını etkilemektedir.

Toplumsal çevre bilincinin ülkemizde yeterli düzeyde gelişmemiş olması ile etkin ve örgütlü bir çevre hareketinin var olmayışının yanı sıra, sendikaların içinde bulundukları koşullar, giderek artan sosyal hak kayıpları ve yüksek işsizlik oranları, sendikaların çevre sorunlarına karşı mesafeli duruşlarının nedenleri arasında sayılabilir.

Sendikalar çalışanlar ve toplumun geneli için yaşamsal olan ücret, istihdam, yoksulluk, güvensizlik gibi sorunlar kadar bu sorunlarla iç içe geçmiş olan çevresel sorunlarla da ilgilenmek zorundadır.

Sendikalar ekonomik ve sosyal sorunların aşılmasında sosyal gelişme kadar çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması amacını da etkinliklerinin odak unsurlarından biri haline getirmek durumundadır.

İşçi sendikalarının, gerek ulusal ve gerekse uluslar arası bazda, kendi çevre stratejilerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, Çevre Sorunları, Üretim ve çevre, Sendikalar ve Çevre Koruma

Name of Thesis: Environmental Problems And Trade Union Involvement in Turkey

Prepared by: Ayfer OĞUZHAN

ABSTRACT

The made of production and consumption patterns that human beings havebeen using for 20 years have changed the ecological balance of the world.After the Indüstrial revolution which had begun in England, the toxic substances of the chemical industry and the chimney gases of the mass production factories which have been biilt in the western countries first and continued to develop in the other countries of the world have changed the world which we have been living on a lot.For Turkey, to mecome industrialized with out destroying the natural balance and to make use of the experiences of the industrialized countries shold be accepted a natural movement.In the globalization seystem, while there have been safeguards seystems and health reguirements in the working places of the some parts of the world there have been establishments which have dangerous and bad working conditions ih theother parts of the world. The process called globalization has strenghtened the conditions that helps to occure the working palces having bad conditions and bad business management.

The labour unions havea great role in poviding the operational safetyand sustainable stages of developments.Today,person organization feels necessary to interfere the searches about theenvironmental problems. On the other hand, social movements can interfere the industrial relations systems to save the environment.There are alot of reasons fort he laber unions to be concerned with the social problems like enviironmental problems.

Every employees and family members ara one of the members of the society. Every social problem interests and affects the employees and their family members. Many social problems have economic origin and these are in the labor market.These porblems and etforts to salve these problems may atfect the employees, working and living conditions.

Social environmental consciousness haven’t developed adeguatelyin our country.There hasn’t been an efficient organization movement,too.The conditions that labour

unions have, the loss of social rights,unemployment rate are somereasons of the labour inions to stay away from the environmental problems.

Although labour unions must deal with payment for living, employment, poverty, lack of confidence, they must deal with the envionmental problems. Despite labour unions must focus on the social problems and overcoming them,they must also focus on the enviormental maintainability.It is necessary fort he labour unions to improve their own strategy in both national and international areas. These activities should not separate from their responsibilities, but they should be in the large frame of their union policy.

Key Words: Ecology, Environmental Problems, Production and Environment, Labour Unions and Environment Protection.

İÇİNDEKİLER

ÖZET…….. i
ABSTRACT…… ii
İÇİNDEKİLER…….. iii
KISALTMALAR……... vi
GİRİŞ…….. 1
PROBLEM…… 3
AMAÇ…… 4
ÖNEM…… 5
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ…… 5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇEVRE ve ÇEVRE SORUNLARI……... 6
1.1. Çevrenin Tanımı…… 7
1.2. Çevre sorunlarının Ortaya Çıkışı…… 9
1.3. Başlıca Çevre Sorunları…….. 11
1.3.1. Hava Kirliliği…… 12
1.3.1.1. Hava Kirliliğinin İnsan Sağlığı ve Etkileri……..... 13
1.3.1.2. Hava Kirliliğinin Doğaya Etkileri……... 14
1.3.2. Su Kirliliği…… 15
1.3.2.1. Su Kirliliğinin Çevresel Etkileri……..... 16
1.3.2.2. Su Kirliliğinin İnsan Sağlığına Etkileri…… 17
1.3.3. Toprak Kirliliği…… 18
1.3.3.1. Toprak Kirliliğinin Çevresel Etkileri…… 19
1.3.4. Gürültü Kirliliği…… 20
1.4. Çevre Sorunlarının Nedenleri……. 21
1.4.1. Nüfusa Bağlı Nedenler……. 22
1.4.2. Kentleşme……. 24
1.4.3 Sanayileşme…….. 25
1.4.4 Enerji Kullanımı……..... 26
1.5. Türkiye'de Çevre Sorunları……..... ……. 30
1.5.1. Türkiye'de Hava Kirliliği ve Etkileri…….. 31
1.5.2 Türkiye'de Su Kirliliği ve Etkileri…….. 32
1.5.3. Türkiye'de Toprak Kirliliği ve Etkileri……... 34
1.5.4. Türkiye'de gürültü Kirliliği ve Etkileri……..... 35
1.6. Çevre Politikaları…… 36
1.6.1. AB'nin Çevre Politikalarının Gelişimi…… 36
1.6.2. Türkiye'de Uygulanan Çevre Politikaları…… 39
1.7. Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre İlişkisi…….. 43

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÜNYA ve TÜRKİYE' DE SENDİKAL HAREKETLER…… 49
2.1. Dünya'da Sendikal Hareketin Tarihsel Gelişimi……... 50
2.1.1. İngiltere'de Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı……. 52
2.1.2. Fransa'da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı……..... 54
2.1.3. Belçika'da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı…….. 57
2.1.4. Almanya'da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı……..... 58
2.1.5. Amerika'da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı…… 60
2.1.6. Türkiye'de Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı……. 62
2.2. Türkiye'de Sendikal Hareketin Tarihsel Gelişimi……. 73
2.2.1. 1839-1920 Dönemi Sendikalaşma Süreci ……..... 75
2.2.2. 1920-1946 Dönemi Sendikalaşma Süreci …… 83
2.2.3. 1946-1960 Dönemi Sendikalaşma Süreci …… 91
2.2.4. 1960-1980 Dönemi Sendikalaşma Süreci …… 96
2.2.5. 1980 Sonrası Yeniden Yapılanma ve Sendikal Hareketler……..... 100
2.2.6. Türkiye'de Neo-Liberal Ekonomik Düşünce ve Sendikalar…… 104
2.3. Sendikaların Krizi ve Yeni Sendikal Yönelimler……... 110
2.3.1. Dünya 'da Sendikal Hareketlerindeki Kriz…….. 110
2.3.2. Türkiye' de Sendikal Hareketlerindeki Kriz…… 115
2.4. Sendikaların Krizi Aşma Çabaları ve Yeni Sendikal Yönelimler……. 117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇEVRE SORUNLARI ve SENDİKAL DUYARLILIK…….. 118
3.1. Endüstri İlişkileri İle Çevre Arasındaki Etkileşim……. 118
3.1.1. Endüstri İlişkilerinin Unsurları İle Çevre İlişkisi……. 120
3.1.1.1. Üretim ve Çevre…… 124
3.1.1.2. İstihdam ve Çevre……..... 128
3.1.1.3. İşgücü Sağlığı ve Çevre…… 131
3.2. Sendikaların Çevreye İlişkin Politikaları……... 140
3.2.1. Sendikaların İklim Değişikliğine İlişkin Politikaları…… 154
3.2.2. Sendikaların Tehlikeli Maddelere İlişkin Politikaları…… 158
3.3. Uluslararası Sendikal Harekete İlişkin Çevre Politikaları……. 160
3.3.1. Stockholm Bildirgesi…… 162
3.3.2. Rio Konferansı Bildirgesi…… 163
3.3.3. Avrupa Sendikal Konfederasyonu Bildirgesi (ETUC)……. 165
3.3.4. Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu (ICFTU)……... 168
3.3.5. Uluslararası Taşımacılık Federasyonu (ITF)…… 171
3.3.6. Uluslararası İnşat ve Ağaç İşçileri Federasyonu (İFBWW) …… 172
3.3.7. Uluslararası Kimya,Enerji,Maden ve Genel İşler Sendikası Federasyonu ……. 172
3.3.8. 3.3.8.Uluslararası Metal İşçileri Federasyonuna İlişkin Çevre Politikaları…… 173

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE'DE SENDİKLARIN ÇEVRE POLTİKALARI……..... 175
4.1. Türkiye'de İşveren Sendikaların Çevre Politikaları……... 176
4.1.1. Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) ve Çevre Politikaları…….. 176
4.1.2. Çimento Endüstrisi İşverenler Sendikası (ÇEİS) ve Çevre Politikaları..... 182
4.1.3. Türkiye, Kimya, Petrol Lastik ve Plastik Sanayi İşverenler Sendikası (KİPLAS) ve Çevre Politikaları……..... 186
4.1.4. Türkiye Tekstil Sanayi İşverenler Sendikası ve Çevre Politikaları……. 189
4.1.5. Türkiye Deri Sanayi İşverenler Sendikası ve Çevre Politikaları…….. 192
4.1.6. Türkiye Gıda Sanayi İşverenler Sendikası ve Çevre Politikaları……. 193
4.1.7. Türkiye İlâç Endüstrisi İşverenler Sendikası ve Çevre Politikaları……. 195
4.1.8. Türkiye Toprak, Seramik,Çimento ve Cam Sanayi İşverenler Sendikası ve Çevre Politikalar…….. 197
4.2. Türkiye'de İşçi Sendikalarının Çevre Sorunlarına Yaklaşımı……... 198
4.2.1. Petrol-İş ve Çevre Sorunlarına Yaklaşım 198
4.2.2. Türk-İş ve Çevre Sorunlarına Yaklaşım..... 199
4.2.3. Hak-İş ve Çevre Sorunlarına Yaklaşım..... 200
4.2.4. Hizmet-İş Sendikası ve Çevre Sorunları 201
SONUÇ 203
KAYNAKÇA..... 207
EKLER 222

KISALTMALAR

ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirme
IUCN	: Uluslar arası Doğanın Korunması Birliği
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Birliği
WCED	: Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyon Raporu
CITES	: Nesli Tehlike Altında olan Hayvan ve Bitki Türleri Uluslar arası Ticaretine İlişkin Sözleşmesi
KOBİ	: Küçük Orta Boy İşletmeler
UÇEP	: Ulusal Çevre Stratejesi ve Eylem Planı
STÖ	: Sivil Toplum Örgütleri
DPT	: Devlet Planlama Teşkilâtı
AFL	: Amerikan Emek Federasyonu
TECHKM	: Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanunu Muvakkat
TİÇSF	: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
TSF	: Türkiye Sosyalist Fırkası
UÇÖ	: Uluslar arası Çalışma Örgütü
İLO	: Uluslar arası Çalışma Örgütü
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
İ.İ.S.B	: İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokratik Parti
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
H.İ.S.B	: Hür İşçi Sendikaları Birliği
YHK	: Yüksek Hakem Kurulu
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımı
TÜBİTAK	:Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu
TTGV	: Bilim, Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu
UÇEP	: Türkiye Ulusal Çevre Eylem Planı
ECO-LABEL	: Çevre Dostu Ürün Etiketi
TKY	: Toplam Kalite Yönetimi
ERDF	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
İSG	: İşgücü Sağlığı ve Güvenliği
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

MESS : Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
KİPLAS : Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayi Sendikası
ÇEİS : Çimento Endüstrisi İşverenler Sendikası
TİSK : Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu
ÇSGB : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
CEMRUREAU: Avrupa Çimento Birliği
TİS : Toplu İş Sözleşmesi
ICTFU : Uluslar arası Hür Sendikalar Konfederasyonu
ICEF : Uluslar arası kimya ve Enerji İşçileri Federasyonu
ITUC : Uluslar arası Sendikalar Konfederasyonu
SustainLabour: Uluslar arası Çalışma Vakfı
ETUC : Avrupa Sendikalar Konfederasyonu
ETUI : Avrupa Sendika Enstitüsü
EWC : Avrupa İş Konseyleri
İTS : Uluslar arası Sendikal İşkolu Sekreteryası
UNCED : Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
ITF : Uluslar arası Taşımacılık Federasyonu
UFBWW : Uluslar arası İnşaat ve Ağaç İşçileri Federasyonu
ICEM : Uluslar arası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşler Sendikası Federasyonu
AESCCOMED: Avrupa Dayanışma ve Akdeniz İşbirliği Örgütü
IMF : Uluslar arası Metal İşçileri Federasyonu
ÇEVKO : Çevre Koruma Derneği
IPPC : Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol
ITMF : Uluslar arası Tekstil Sanayicileri Federasyonu
TÜGİS : Türkiye Gıda Sanayi İşverenler Sendikası
FAO : Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
BAT : Türk Sanayisi için En Uygun Teknikler

GİRİŞ

Çevre ve insan arasındaki karşılıklı etkileşim insanoğlunun yeryüzünde bulunduğu ilk andan itibaren süregelmektedir. İnsanlığın doğa güçleri karşısında korumasız ve savunmasız durumunu güçlendirmek, doğa güçleri üzerinde egemenlik kurmak, doğal kaynakları insan yaşamının hizmetine sunmak gibi sebepler insan ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşimin sebepleri olmuştur. Etkileme ve etkilenme süreçlerinin boyutları zaman içersinde insan yaşamına olduğu gibi doğal çevreye'de zarar verebilmiştir.

İnsan yaşamının doğal çevreye verdiği zararın boyutlarının büyümesi ve sorun olarak gündeme gelmeye başlaması ise sanayi inkılâbı ile gerçekleşmiştir. Yaşam standartlarının yükseltmek, daha fazla üretimde bulunmak, doğaya egemen olmak, dünya ülkeleri arasında ortaya çıkan acımasız rekabet doğal kaynakların aşırı şekilde kullanımına neden olmuş ve doğal çevre acımasız bir şekilde tahribe edilmiştir. Sanayileşme yarışı, ülkeleri daha fazla üretime yöneltmiş bu durum dünya genelinde doğal kaynakların bilinçsizce yok edilmesini gündeme getirmiştir. Sanayi inkılâbından bu yana üretim sonrası ortaya çıkan sanayi atıklarının bilinçsizce çevreye bırakılması, doğal çevrenin kirlenmesine daha da önemlisi ekosistemin kendini yenileme gücünün tükenmesine neden olabilmiştir.

Günümüzde iklim olaylarında yaşanan ekstrem durumların, ani iklim değişmelerinin, sık sık yaşanan sel felaketlerinin, kutup bölgelerinde buzulların hızla erimesinin nedenleri arasında çevre kirliliğinin, özellikle atmosfere bırakılan zehirli gazların etkilerinin olduğu söylenebilmektir.

Yeryüzünde canlı yaşamının şekillenmesinde, sürdürülebilir kılınmasında doğal çevrenin belirleyici olduğu düşünülürse sorunun boyutlarının ne denli önemli olduğu ortaya konulabilmektedir.

Ekonomik ve teknolojik gelişmeye koşut olarak çevresel değerlerin bozulması, yok edilmesi, toplumların tüm gelişmişliğine karşın kıtlık, açlık, sera etkisi v.b küresel sorunlara çözüm bulamamaları, tür olarak insanın da geleceğinin güvencede olmaması, 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında giderek artan ölçüde dikkatleri çevreye çekmiştir.

Çevreye ilişkin sorunlar yumağına bilimsel yöntemlerle yaklaşmak, bu sorunları çözebilecek yolları bulabilmek için önce çözümleyip tanımak gereğinden hareketle, çevre pek çok bilim dalının odak noktası durumuna dönüşmüştür. Özellikle 1970'li yıllardan bu yana meydana gelen çevresel tahribat çevre konusunda çeşitli gelişmelerin yaşanmasına yol açmış, uluslararası düzeyde gerçekleştirilen toplantı ve yayımların sözleşme ve bildirgeler ile konuya çözümler bulunmaya çalışılmıştır.

İnsan ve çevre arasındaki etkileşimin vazgeçilmez nitelikte oluşu, çevre kavramının günümüzde kazandığı boyutlar, çevrenin ulusal düzeyde olduğu kadar uluslar arası düzeyde de yeni yaklaşımlarla ele alınması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda geliştirilen çabaların amacı, insanların daha sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamalarıdır.

Çevre sorunları ortaya çıkardığı ve gelecekte ortaya çıkarması olası sonuçlar bakımından, insan uygarlığının önünde duran en önemli sorunlarından biridir. Bu nedenle, günümüzde çevre sorunları, ekonomik, sosyal veya siyasal örgütlerin gündeminde yer bulmakta ve çeşitli girişimlerin konusu olmaktadır.

Son yıllarda sendikaların da çeşitli düzey, biçim ve içerikte çevre sorunları ve çevre koruma ile ilgili etkinliklerde bulundukları, politika oluşturdukları görülmektedir. Sendikalar çevresel konularda kamuoyunu bilgilendirmek, harekete geçirmek ya da halkla ilişkilerini sağlayacak bir dizi etkinliği yaşama geçirmektedir.

Çevre sorunları ve bunların önlenmesine yönelik girişimlerin uzmanlık ve bilgi gerektirdiği açıktır. Sendikalar bilgi ve uzmanlık gereksinimini bilim adamları, araştırmacılar ve çeşitli uzmanlık örgütleri ile işbirliği yaparak bilgi alışveriş sağlama yanında, kendi çevre araştırma enstitülerini veya araştırma merkezlerini kurarak karşılamaktadır. Çoğu sendika çevre eğitimini mesleki eğitimin bir parçası olarak kabul etmektedir. Çalışanların çevre sorunları ve koruma politikaları hakkında bilgilendirilmeleri ve eğitilmelerini sıklıkla istemekte ve bu tür eğitim etkinlikleri düzenlemektedirler.

Tez çalışmasının temel amacı ülkemizde yaşanan çevre sorunlarının neler olduğunun ortaya konması, çevre sorunlarına neden olan faktörlerin açıklanması, çevre sorunlarına çözüm önerilerinin ortaya konması ve bu konularda sendikaların çevre bilincinin oluşturulmasındaki etkisinin açıklanmasıdır. Bu temel amaç ışığında, bu çalışmanın birinci bölümünde genel olarak çevre kavramının içeriğinden bahsedilerek çevre sorunlarının ortaya çıkış süreci ve sebepleri üzerinde durulacaktır.Ayrıca ülkemizde çevre sorunlarının neler olduğu, çevre sorunlarına neden olan faktörler açıklanacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Dünyada ve Türkiye'de sendikal hareketin genel durumu, sendikal faaliyetlerin tarihsel gelişim süreci içerisinde geçirmiş olduğu değişim ele alınacaktır. Yine bu bölümde yeni teknolojilerin uygulanması, çevresel kirliliğin ve atıkların izlenmesi, çevresel denetim, çevresel konularda şikayet, izleme ve değerlendirme gibi konularda sendikaların duyarlılıkları araştırılacaktır.

Üçüncü bölümde Endüstri ilişkileri ve çevre başlığı altında,Endüstri ve çevre arasındaki etkileşim ile çevre sorunları karşısında müesseseler ve işletmelerin sosyal sorumlulukları,çevre sorunlarının istihdam ilişkisi ile çevre sorunları ile işgücü sağlığı ele alınacaktır.Dördüncü bölümde ise sendikaların çevre duyarlılıkları ile işveren ve işçi sendikalların ilişkin politikalar ele alınmıştır.

PROBLEM

Çevre sorunları, günümüzde ülkemizin ve dünyanın en önemli konuları arasında yer almaktadır. Çevre sorunları ile başı dertte olan ülkeler, çevre sorunları konusunda büyük bir çıkmazın içerisindedirler. Bugün için gereken tedbirler alınmazsa dünyamızın geleceği pek de iç açıcı olamayacaktır. Çevre sorunları için önerilecek çözüm yolları oldukça önem arz etmektedir. Yalnızca sorunların varlığını bir grup insanın kabullenmesi yetmemekte çevre sorunların varlığı tüm dünya insanlar tarafından fark edilir hale gelebilmelidir. Sorunların çözümünü kolaylaştırmak ve bunu sağlayabilmek için özellikle ülkelerin yönetim kadroları bu konuda daha fazla bilinçli bir hale getirilmesi için kaçınılmazdır. Günümüzde demokrasinin Dünya'da yaygılaşması ile beraber farklı toplumsal sivil ve mesleki örgüt ve sandıkların bu konularda yapacakları katkılar kaçınılmaz olabilmektedir.

Çevre sorunları açısından Türkiye Dünyadan bağımsız değildir. Türkiye'deki çevre sorunlarına Hava kirliliğinin açısından had safhalara ulaşması,3000'ne yakın endemik bitki türünün bilinçsizce tüketim nedeniyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya gelmesi, tarım

toraklarının bilinçsiz ve yanlış kullanımı ile tahrip edilmesi, tarım toprakları üzerine kurulan yerleşim alanlarının oranının artması, denizlerimizin ve tatlı su kaynaklarının büyük bir kısmının kirletilmesi, göllerin kurutulması, ırmakların çöplüklere dönüştürülmesi ülkemizde yaşanan başlıca çevre sorunlarıdır.

Gerek dünya ülkelerinde ve gerekse Türkiye'de eğilim bu şekilde devam ederse gelecek pek iç açıcı olamayacaktır. Eğer gereken önlemler alınmazsa insan hayatı büyük tehlikelere maruz kalabilecektir.

Çevre sorunlarının nedenleri ve sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yalnızca insan ve canlı sağlığına ilişkin bir konu olmadığı görülmektedir. Çevre sorunlarının ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve demografik gibi çok fazla sayıda bileşeni vardır.Bu nedenle çevresel konular tüm kişi ve kurumların gündeminde ve etkinliklerinde yer bulmaktadır.

AMAÇ

Giderek artan çevre sorunları insanlık uygarlığının geleceğini tehdit etmektedir. Gereken tedbirlerin zamanında alınmaması pek çok canlı türü gibi insan yaşamının ve yaşam kalitesini zedelemekte hatta yok edebilmektedir.

Çevre sorunlarının yarattığı riskler yalnızca doğal çevre ile sınırlı kalmamakta toplumların ve ülkelerin ekonomik gelişme düzeylerini sosyal ve siyasal bağımlılığını da etkilemektedir. Özellikle, gelişmiş ülkelerde yaşayan geniş toplum kesimleri ve sendikalar çevre koruma standartlarının oluşturulmasında oldukça etkili olmakta ve bu yönde politik istemler geliştirmektedirler.

Bu çalışmada öncelikle genel çevre sorunlarının nedenleri açıklanacak, ardından ülkemizde yaşanan çevre sorunlarının nedenleri açıklanarak sendikaların çevre sorunları ile ilgilenmesini zorunlu kılan gelişmelerin ayrıntıları üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın amacı ülkemizde yaşanan çevre sorunlarının nedenlerinin ortaya konması, çevre sorunlarının ve koruma politikalarının çalışanlar üzerindeki etkileri nedeniyle sendikaların duyarlılıklarının araştırılmasıdır.

ÖNEM

Doğa, en büyük ekonomik kaynak ve canlılar içen tek sığınaktır. İnsan yaşamının devamlılığının sağlanması, doğadan yararlanması ve doğayı değiştirmesi ile mümkün olmaktadır. Ancak bu yararlanma ve değiştirmenin boyutları ekosistemin kendini yenileme gücünün ötesine taşınmıştır.

İnsanların doğa üzerindeki olumsuz etkilerinin sonuçları ancak 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra algılanmaya başlanmıştır. Küresel ısınmaya bağlı olarak tarım topraklarının çölleşmesi sulak alanların ve göllerin hızla kurutulması, doğal bitki örtüsünün bilinçsizce tahrip edilmesi son derece önemli ekolojik sorunları doğurmaktadır.

Küreselleşme hareketinin hız kazandığı günümüz dünyasında ekonomik kalkınmanın sağlanması ve sürdürülebilmesi, çevre entegrasyonun sağlanması amacıyla sorunun yalnızca gelişmiş ülkeler nezdinde değil azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından da önemle ele alınması gerekmektedir,

Türkiye'de çevre sorunlarının boyutları işin içinden çıkılamaz boyutlara ulaşmıştır. Her yıl milyonlarca ton tarım toprağı denizlere ve göllere taşınmış, ülkemiz çölleşmiş, tarım yapmak amacıyla sayısız göl ve sulak alan kurutulmuş, evsel ve sanayi atıkları ülkemizi çevreleyen denizlerimizi kirletmiştir.

Bu çalışmayla çevre sorununun boyutları Türkiye ölçeğinde incelenmesi sağlanarak, sorunun çözümünde; siyasal, toplumsal ve ekonomik bütünlüğü kapsayan politikaların oluşturulmasında sendikaların rolü ve işlevi açıklanacaktır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmanın temelini ana kaynakların taranması oluşturacaktır. Çevre kavramının ve çevre sorunlarının açıklanabilmesi için geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Araştırmasının temelinde Türkiye'de çevre sorunları, nedenleri ve sendikaların bu konuda ki duyarlılıklarının ölçülmesi yer almaktadır.

Çalışma alanıyla ilgili veriler, gerek elektronik ortamdaki, gerekse geleneksel bilgi kaynaklarına ulaşım sağlanarak elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Literatür taraması yapılırken her türlü yazı, bilgi ve belge kaynaklarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ÇEVRE ve ÇEVRE SORUNLARI

İnsanoğlu var oluşundan beri kıtlık sorunu ile karşı karşıyadır. Bu sorunu aşmada kullanılabilecek tek kaynak doğadır. Toplayıcılık ve avcılık dönemlerinde doğada ne bulduysa onunla yetinmek zorunda kalan insanoğlu, başlangıçta kendini doğanın bir parçası gibi hissetmiş ve onu doğrudan tahribata yönelmemiştir. Zamanla insanın her şeyi kontrol altına alma isteği, doğa tahribatını başlatmıştır. Doğada ilk tahribat ateşin bulunulmasıyla ormanlık alanlarda ortaya çıkmış ve bu alanların çok önemli bir bölümü yok olmuştur. Ancak doğadaki bu gelişim endüstri devrimine kadar kendini çok fazla hissettirememiştir. Endüstri Devrimi 1765 yılında James Watt'ın ilk buharlı makineyi bulmasıyla başlamış, 1870'de elektriğin demir üretiminde girdi olarak kullanımıyla gelişmiş ve 1940 yılında Fordist Üretim Sistemiyle hızlanmıştır.[1]

Sanayi inkılâbı ile başladığı iddia edilen çevre sorunları 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanlığı tehdit eden bir unsur haline gelmiştir. Çevre sorunları kavramını doğru kavrayabilmek açısından çevre kavramının farklı açılardan telaffuz edilmesi gerekmektedir. İçerik açısından kavramın sahip olduğu genişlik farklı bilim dalları tarafından da ele alınması gereğini ortaya koymaktadır. Bu bölümde önce çevrenin tanımı,çevre sorunlarının ortaya çıkış ve başlıca çevre sorunları ile bunun nedenleri yanında Türkiye'de çevre sorunları ve çevre politikaları ele alınacaktır.

[1] KARABIÇAK Mevlüt,ARMAĞAN Ramazan,"Çevre sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri,"Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,Y.2004,C.9,S.2S/204

1.1.Çevrenin Tanımı

Çevrenin sayılayamayacak kadar birçok tanımı yapılmıştır. Webster sözlüğü çevreyi,"Bir organizmanın yaşama ve gelişmesini etkileyen tüm dış şart ve faktörler toplamı" olarak tanımlamıştır.[2]

Çevre, insanının veya herhangi bir canlının yaşadığı ortam olarak tanımlanabilir. Bu da toprak, su ve hava küre olarak üç geniş ortamı ifade eder.[3]

Bir başka tanıma göre ise, çevre denildiğinde, küresel ısınmadan, iklim değişikliğine, atık suların arıtılmasından katı atıkların kirliliğinden, görüntü kirliliğine, geri kazanımdan tasarrufa, enerjinin verimli kullanılmasına,tarım koruma ilaçlarından toprak erozyonuna varıncaya kadar geniş bir saha akla gelir.[4]

Ramazan Özey'in bir başka tanımına göre ise çevre; Bir şeyin yakını, dolayı, etraf bir kimse ile ilişkisi bulunanlara, muhit, aynı konu ile ilgili bulunan kimselerin tümü, kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam, hayatın gelişmesinde etki yapan doğal, toplumsal ve kültürel dış faktörlerin bütünlüğü gibi anlamlara gelmektedir.[5]

Ekolojik anlamda çevre sözcüğü bireyle ilişkili canlı cansız her şeyi kapsar. Böylelikle, her organizmanın çevresi canlı ve cansız olmak üzere, iki kısımdan oluşur. Organizmayla aynı fiziksel alanı paylaşan ve organizmayı doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak etkileyen tüm türler canlı çevreyi oluşturur. Örneğin, gölde yaşayan bir balığın canlı çevresi yalnız diğer balıklardan oluşmaz.Göldeki çeşitli bitki türleri, küçük, büyük hayvan türleri,mikroorganizmalar ve de o gölde avlanan balıkçı, hep o balığın canlı çevresi kapsamına girer. Organizmanın cansız çevresi, genel anlamda kara, su gibi canlının içinde ya da üzerinde yaşadığı (maddesel) bir ortamdan oluşur. Bunun dışında hava koşulları, toprak ve suyun fiziksel-kimyasal özellikleri,gün ışığının mevsimsel değişimi hep cansız çevreyi oluşturan koşullar arasındadır.[6]

---

[2] GÖRMEZ Kemal,***Çevre Sorunları ve Türkiye***,Üçüncü Baskı,Ankara,2003, s/15
[3] ÖZEY Ramazan,**Çevre Sorunları**,Genişletilmiş 3. Baskı,İstanbul,2009,s/4
[4] VERİBAZ, Çevre kirliliği ve Ekoloji Çevre Politikaları http://www.veribaz.com/viewdoc.html?cevre kirliliği-ve-ekoloji cevre-politikaları-454507.html
[5] ÖZEY Ramazan.a.g. e s/6
[6] BERKES Fikret,KIŞLALIOĞLU Mine,**Ekoloji ve Çevre Bilimleri**,Genişletilmiş Yeni Basım,1993,İstanbul,s/14

"Çevre" terimi, yeryüzündeki sınırlı bir alanı veya yerkürenin bütününü hatta gezegenin çevresini saran uzayla birlikte, gezegeni kapsayacak biçimde tanımlanabilir."Biyosfer" terimi, özellikle UNESCO tarafından kabul edilen tanıma göre; evrende bugünkü bilgilerimize göre canlı yaşamını barındıran ve insan çevresinin bütününü ifade eden en geniş tanım olarak kullanılmaktadır. Gerçekten de biyosfer, yerküreyi çevreleyen dar tabakayı içermekte, bu anlamda dünyayı ve yerkürenin birkaç bin metre üstünü ve yerkabuğu ve okyanusların altını da kapsamaktadır.[7]

Çevre kavramı hakkında genel bir tanım yapmak gerekirse;

İnsanın diğer insanlarla olan karşılıklı ilişkilerini, insanların bu ilişkiler sürecinde birbirlerini etkilemesini, İnsanın kendi dışında kalan tüm canlı varlıklarla, yani bitki ve hayvan türleriyle olan karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimini, insanın canlılar dünyası dışında kalan, ama canlıların yaşamlarını sürdükleri ortamdaki tüm cansızlarla,yani hava, su, toprak,yer altı zenginliklerini ve iklimle olan karşılıklı ilişkilerini ve bu ilişkiler çevresindeki etkileşimini kapsamaktadır.[8]

Toplum bilimcilere göre çevre, çok genel anlamıyla,insanların bir arada yaşamasının bir sonucu olarak oluşan insan kümesini yani toplumu dolaylı ve dolaysız olarak etkileyen şartlar bütünüdür.[9]

Türk Çevre Mevzuatının temelini oluşturan Çevre Yasasında çevreye verilen anlam da, sıralanan tanımlara koşulluk göstermektedir. Yasaya göre çevre, bütün vatandaşların ortak varlığı olup, hava, su, toprak, bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginlikleri içermektedir.[10]

Çevreyi niteliğine göre, fiziksel ve toplumsal olarak ikiye ayırmak mümkündür.Nitelik açısından fiziksel çevre; İnsanın içinde yaşadığı, varlığını, özelliğini ve niteliğini fiziksel olarak algıladığı ortama fiziksel çevre denilmektedir. Nitelik açısından toplumsal çevre; Bir fiziksel çevre içinde bulunan insanların ekonomik,toplumsal ve siyasal sistemleri gereği yarattıkları ilişkilerin tümü toplumsal çevreyi oluşturmaktadır. Çevre

---

[7] Çevre Denetimi ve Sayıştaylar, Uluslararası Sempozyum Mayıs 2007 Ankara,s/13 http://www.sayistay.gov.tr/yayin/yayinicerik/145...
[8] KELEŞ Ruşen HAMAMCI Can,**Çevrebilim**,3.Baskı,Ankara,1998,s/6
[9] http://www.rehberim.net/forum/tarih-coğrafya-418/191123.cevre-kirliligi-ve sonuçları-Türkiye'de-cevre-kirliliği-nedir hakkında-bilgi-açıklama-html
[10] KELEŞ Ruşen HAMAMCI Can, a.g.e.s/27-29

tanımları içerisinde en kapsamlı tanımlardan birisi Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Tehlikeli Faaliyetler Sonucu Oluşan Zarar Hakkında Sivil Sorumluluk Sözleşmesi'nde yer almaktadır. Sözleşmenin 2 'nci maddesine göre;

"Çevre" hava, su, toprak, hayvan ve bitki toplulukları gibi canlı ya da cansız tüm doğal kaynakları ve bunlar arasındaki etkileşimi, kültürel mirasın herhangi bir bölümünü oluşturan varlıkları ve peyzajın tüm karakteristik özelliklerini içerir."Bu nedenle, binalardan, anıtlardan ya da benzer yapılardan oluşsa da, insan yapımı çevre de bozulma karşısında korunması gereken çevrenin bir parçası olarak kabul edilmektedir.[11]

1.2. Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı

Çevre; canlı varlıkları yaşamları süresince etkileyen her türlü sosyal,kültürel, tarihi, fiziki ve iklime bağlı faktörlerin tamamı olarak tanımlanmaktadır.Çevre, karşılıklı olarak madde alış verişi yapacak biçimde birbirine etki yapan canlı organizmalarla cansız maddelerin bulunduğu herhangi bir doğa parçasıdır. İnsan ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmet üretimi için hava, su, toprak, orman, madenler gibi doğal kaynakları kullanmaktayız.Nüfus ve gelirdeki artışa paralel olarak insan ihtiyaçları çeşitlenmekte ve artmaktadır. Refah düzeyi yükseldiği için giderek daha fazla mal üretilmekte, kaynaklar daha çok kullanılmakta ,daha çok ham madde sarf edilmektedir. Bütün bu faaliyetler, doğal çevreyi ve doğal dengeyi etkilemekte ve bozmaktadır.

Doğal denge korunmadığı takdirde, tabiattaki canlıların kendi aralarındaki ve fiziksel çevreyle ilişkileri,onların sağlıklı gelişme ortamlarının bozulmasına neden olacaktır. Ekolojik dengeyi oluşturan canlı ve cansız varlıklar zincirindeki herhangi bir bozulma veya kopma, çevre sorunlarını ortaya çıkaracaktır. İşte bu sorunları çevre kirlenmesi kavramıyla özetlemek yerinde olacaktır.[12]

İnsanoğlu, dünyada 1.5 milyon yıl önce yaşamaya başlamıştır. Oysa yer küre 5.5 milyar yaşındadır. Son 1.5 milyon yıl içinde insanoğlu, doğayı büyük ölçüde zorlamış, doğal

---

[11] T.C SAYIŞTAY 145. Kuruluş Yıldönümü Yayınları,uluslar arası Sempozyum,"Çevre Denetimi ve Sayıştaylar",Mayıs,2007 Ankara, s/5

[12] http://www.delinetciler.net/forum/ekoloji-ve-cevre sorunları/34904-cevre-kirliligi-ve-nedenleri.html.

varlıkları aşırı ölçüde değiştirmiş, kaynakları büyük boyutlarda sömürmüş, tüketmiş ve günümüzün en önemli sorunu olan çevre(ortam) kirlenmesine giden yolu açmıştır.[13]

Çevre sorunlarının tarihi, hemen hemen insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Doğa hiçbir zaman kendi kendine çevre sorunu ortaya çıkarmamıştır. Dünya üzerinde yaşanan çevre sorunları, insanoğlunun dünya tarihinde görülmesiyle birlikte başlamıştır.[14]

Bir bilgenin ”Tabiatın insanoğlundan intikamı” diye tanımladığı ekolojik sorunlar,bugün insanoğlunun karşılaştığı temel sorunlar arasındadır.

20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanlığı tehdit eden sorunlardan biri haline gelen çevre sorunları, kökü çok eskilere uzanmasına rağmen, genelde sanayi devriminin sonucunda hissedilir hale gelmiştir. O zamandan beri de sürekli artarak büyük boyutlara ulaşmıştır.[15]İnsan faaliyetleri sonucunda çevreye verilen zararlar, doğanın kendini yenileyebilme yeteneği sayesinde başlangıçta fark edilmemiş, hatta çevrenin zamanla bu kirliliği yok edeceği kanısı yaygınlaşmıştır.Ancak zaman içinde, sanılanın tersine,çevreye bırakılan kirliliğin nicel ve nitel olarak artması,çevrenin kendini yenileyebilme yeteneğinin çok üstüne çıkmış, çevre hızla bozulmaya başlamıştır.Yaşam ortamını oluşturan çevre öğelerinin kirlenmesi gözle görülür ve tehlikeli bir düzeye erişince ayırımına varılmıştır.Bu tehlikeli düzey ise,genelde bazı toplumsal yıkım olaylarının sonuçları ile belirlenmiştir. Hava

yada su kirlenmesi sonucunda karşılaşılan kitlesel ölümler, toplumları çevreden kaynaklanan bu sorunlara karşı önlem almaya yöneltmiştir.[16]

İnsanlığın tabiata hakim olma ve onu sınırsızca kullanma çabası 17.yüzyıldan sonra giderek artan bir hırsa dönüşmüş, sanayileşme ve teknolojik gelişme sürecinde 1800’lü yıllarda, önce Batı Avrupa ülkelerinde ,daha sonraki yıllarda da bütün dünyada pek çok sorun ortaya çıkmaya başlamıştır.[17]

---

[13] http://cygm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlar/meslekigelisim/moduler/cevre_koruma.pdf.

[14] ÖZEY Ramazan,**Çevre Sorunları**,Genişletilmiş 3. Baskı,İstanbul, 2009,s/13

[15] GÖRMEZ Kemal,**Çevre Sorunları ve Türkiye**,Ankara,2003,s/12

[16] KELEŞ Ruşen HAMAMCI Can,**Çevrebilim**, 3.Baskı,1998,Ankara s/19

[17] GÖRMEZ Kemal,a.g.e.s/16

Bugün çevre kirlenmesini; Hava, su, toprak ve gürültü kirliliği olmak üzere dört grupta toplamak mümkündür. Hava kirliliğinin başlıca kaynakları; Motorlu taşıtlar, enerji santralleri, sanayi tesisleri, konut ısıtma sistemleri gibi faktörler oluşturmaktadır.Su kirliliği ise,gerçekten ürkütücüdür. Çünkü dünyamızın 2/3'sini okyanus ve denizler kaplamaktadır. Organik(tarımsal ilâçlar, deterjanlar v.s) ve inorganik (potasyum, sodyum gibi)zehirli maddeler, suların temel kirleticileri arasında yer almaktadır. Toprak kirliliği ise; canlıların ve özellikle insanların gıda ihtiyacının karşılandığı mekan olarak büyük önem arz etmektedir.[18] Bu durumda çağımız insanına düşen; teknolojiden etkili bir biçimde nasıl yararlanabileceği, ortaya çıkan sorunları nasıl çözümleyeceği ve gelecekteki sorunların ortaya çıkma olasılığını nasıl en aza indirebileceği sorularına yanıt bulmaktadır. Bunun yolu da;çevre sorunları hakkında bilgilenme sorunları çözümleme ve sorunun kaynaklarını ortadan kaldırma konusunda bilinçlenmektir.[19]

Geç de olsa çevre tahribatının tüm canlılar üzerindeki olumsuz etkilerini fark eden endüstrileşmiş ülkeler de 1950 ile 1960 yılları arasında çevre koruma bilinci ortaya çıkmaya başlamış,çeşitli ülkelerde oluşan baskı grupları ve basın, çevre sorunlarını gündeme getirerek kamuoyunun dikkatini ekoloji ve çevre kavramlarına çekmeye başarmıştır.[20]

1.3.Başlıca Çevre Sorunları

Başlıca çevre sorunları; hava, gürültü, su,toprak, flora-fauna ve kültürel çevre gibi alt başlıklar halinde incelenebilir.

1.3.1.Hava Kirliliği

Canlıların yaşamını olanaklı kılan hava, atmosferi oluşturan gazların karışımından oluşmaktadır. Canlılar için yaşamsal önemi olan hava, hızlı nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme sonucu kirlenmektedir. Ekonomik etkinliklerin özellikle belli bölgelerde

[18] ÖZEY Ramazan, a.g.e.,s/17
[19] http://www.aof.anadolu.edu.tr/kıtap/IOLTP/1268/unite10.pdf
[20] http://cygm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlar/meklekigelisim/mokuler/cevre-koruma.pdf.

yoğunlaşarak artması, buna bağlı olarak belli bölgelerde nüfusun artışı ve daha çok enerjiye gereksinim duyulması hava kirliliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[21]

Herhangi bir yerden havaya yayılan kirleticiler birinci ve ikinci dereceden kirletici olarak iki kümede toplanmaktadır. Birinci dereceden kirleticiler, belirli bir yerden atmosfere bırakıldığı andan başlayarak havayı bozan kirleticilerdir. İkinci dereceden kirleticiler ise atmosferdeki kimyasal reaksiyonlar sonucunda oluşan kirleticilerdir.

Hava kirleticileri; havanın doğal bileşimini değiştiren is, duman,toz,gaz,buhar ve aerosol durumundaki kimyasal maddelerdir.Bunların havadaki miktarlarının belirli ölçülerin üstüne çıkması,hava kirliliğine yol açmaktadır.[22]

Hava kirleticilerinin başlıcaları; Karbon oksitleri, kükürt ve azot oksitleri,hidrokarbonlar, fotokimyasal oksudanlar(ozon,organik azdehitler ve peroksiosil nitrtatlar yada PAN'lar) ve parçacıklardır.[23]

Hava kirliliğini yaratan başlıca kaynaklar ise;

—Endüstri tesisleri(fabrika, termik santraller, işletmeler, yapımevleri vb.)

—Kara, hava, deniz taşıtlarından çıkan egzoz gazları, kalorifer, soba gibi ısıtma sistemlerinin yaydığı dumanlar

—Ormanlarda ve tarlalarda çıkarılan yangınlar,

—Ağaçlandırma sahalarındaki atıkların yakılması,

—Elektrik enerjisi üreten termik santrallerden çıkan dumanlar,

—Çöplerin yakılması sonucu ortaya çıkan gazlar,

—Kömür artıklarının cüruflarının verdiği gazlar,

—Rüzgâr aşındırması(deflation) ile ortaya çıkan tozlar,

---

[21] http://www.aof.anadolu.edu.tr/kıtap/IOLTP/1268/unite 10.pdf
[22] KELEŞ Ruşen HAMAMCI Can, **Çevre Politikası**,5.Baskı,Ankara,Mayıs 2005,s/101
[23] ÖZEY Ramazan,a.g.e. s/128

—Yanardağ püskürmeleriyle atmosfere verilen gazlardır.[24]

Başka örnekleri de görülmesine rağmen çevre sorunlarının ilk görünümleri hava kirliliği şeklinde olmuştur. Ancak sanayileşmiş ülkeler genelde hava kirlenmesi gibi problemlere kısa sürede tedbirler geliştirmişlerdir. İnsanda huzur bozucu etki meydana getiren, tahriş eden, hatta kansere sebep olan hava kirlenmesi özellikle sanayi devriminden sonra enerji üretiminin yoğunlaşması ile artmıştır.[25]

1.3.1.1. Hava Kirliğinin İnsan Sağlığına Etkileri

Hava kirliliği gerek insan sağlığı gerekse doğayı tehdit eden büyük bir tehlikedir. Kirli hava içerdiği maddeler nedeniyle bronşların iltihaplanmasından akciğer kanserine varan düzeylerde solunum yolu hastalıklarının nedeni olurken, insanların bağışıklık sistemini etkileyerek, başka pek çok hastalığa karşı da savunmasız bir hale getirmektedir.[26]

Fosil kökenli yakıt kullanan enerji üretim tesislerinden kaynaklanan hava kirliliğinin sağlığa etkileri ise; Akciğer kanseri, bronşit,raşitizm, eklem romatizması,kalp hastalıkları,göz yanmaları, nefes darlığı,çeşitli tozların vücuttaki birikiminden doğan iştahsızlık ve neticesinde, vücudun zayıf düşerek zafiyeti ve hastalığın vücudun direncini zayıflatması, kirli havanın altında yaşayan insanlarda aşırı derecede ihtiyarlama belirtileri görülmesi,suç işleme oranında artış, sinirlilik ve ruhsal bozukluklardır.[27]

Günümüzde, her geçen gün artan çevre sorunlarının başında gelen hava kirliliği, geleceğin dünyasını ciddi bir şekilde tehdit etmekte, ekolojik tehlikelerle karşı karşıya bırakmaktadır. Dünya nüfusunun hızla artmasına paralel olarak, artan enerji kullanımı, endüstrinin gelişimi ve şehirleşmeyle ortaya çıkan hava kirliliği insan sağlığı ve diğer canlılar üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.[28]

Hava kirliliğinin çevreye olan etkileri değişik ölçeklerde ve değişik değerler üzerinde ortaya çıkmaktadır. Bir başka anlatımla insan sağlığını, canlı varlıkları, doğanın cansız öğelerini ve yerkürenin tümünü ilgilendiren etkilerle karşı karşıya bırakmaktadır.[29]

---

[24] GÜNEY Emrullah, **Çevre Sorunları**,1.Baskı, Mart, 2004, Ankara,s/21
[25] GÖRMEZ Kemal,a.g.e. s/42-43
[26] http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1268/unite 10.pdf
[27] http://www.dmi.gov.tr/FİES/arastirma/webhakir.pdf
[28] http://web.beun.edu.tr/meteoroloji/havakirliligi.php
[29] KELEŞ Ruşen,HAMAMCI Can,**Çevre Politikaları**,5.Baskı, Mayıs,2005,s/107

1.3.1.2. Hava Kirliliğinin Doğaya Etkileri

Hava kirliliğinin doğaya etkisi iki ayrı kümede toplanabilir. Hava kirliliği bir yandan iklimi, öte yandan da bitki ve hayvan topluluklarını doğrudan etkilemektedir.

- İklime Etkileri: Hava kirliliğiyle değişime uğrayan atmosfer koşulları, iklimi etkilemektedir. Kentlerde ısınma, ulaşım ya da endüstriyel etkinlikler nedeniyle artan enerji gereksinimi daha fazla yanmayı gerektirmekte, kentlerdeki ısı ortalaması kırsal alanlardakinin çok üstünde olmaktadır. Isı artışı ve havayı ısıtan enerji nedeniyle higroskopik maddelerin çoğalması bulutların oluşmasına, yağışların artmasına yol açmaktadır.[30] Atmosferdeki karbondioksit miktarının artmasına sebep olarak sera etkisi diye tanımladığımız küresel ısınmaya yol açan kirlilik ozon tabakasının incelmesine dolayısıyla mor ötesi ışınların tabiata doğrudan gelmesine de yol açmaktadır. Bu etki sadece bir bölge ile de sınırlı olmayıp tüm insanlık için zararlı sonuçlar doğurmaktadır.[31]

-Hayvan ve Bitkilere Etkileri: İnsanlarda görülen hava kirliliği etkilerine, bir ölçüde hayvanlarda da rastlanmaktadır. İnsanlar ve hayvanlar dışında bitkiler de hava kirliliğinin etkileri ile karşı karşıyadır. Hava kirliliğini meydana getiren bazı gazlar,bitkilerin solunumu sırasında gözeneklerden içeriye girerek fotosentezi yavaşlatır. Özellikle tarımsal bitkilerdeki bu olumsuz etki, bir ölçüde ürün azalmasına sebep olmaktadır. Kükürt dioksitin en çok etkilediği bitki türleri, bazı önemli tahıl ürünleridir. Ağaçların yapraklarında görülen renk bozulmaları da hava kirliliğinin bitki hayatında sebep olduğu ayrı bir bozulmadır.[32]

Hava kirleticilerin bitki ve ağaçlar üzerine olan zararlı etkileri genelde yapraklar üzerinde olmaktadır. Asit yağmuru biçiminde toprağa ulaşan kirleticiler, bitki dokusunu bozmakta, toprağın verimliliğini azalmakta, tarımsal üretimin düşmesine yol açmaktadır.[33] Ayrıca hayvanların hava kirliliğinden etkilenmesi solunum yoluyla ve beslenme sırasında aldıkları kirletici maddelerden kaynaklanmaktadır. Gıdalar yoluyla alınan kirleticilerin etkisi havadan solunum yoluyla alınandan daha önemlidir. Özellikle gıdaların büyük payı vardır. Kirleticilerden etkilenen yörelerde yetiştirilen yem bitkileri kirletici kimyasal maddeleri emilme yoluyla etkilemekte, bitki dokusunda biriken kirleticiler beslenme sırasında hayvanların vücuduna girmektedir. Et, süt ve yumurtadan yararlandığımız hayvanların

[30] KELEŞ Ruşen HAMAMCI Can,a.g.e. s/107-108
[31] GÖRMEZ Kemal,a.g.e. s/53
[32] Türkiye Çevre Vakfı Yayını, "Türkiye'nin Çevre Sorunları",Aralık,1998 s/29
[33] KELEŞ Ruşen HAMAMCI Can, a.g.e.s/108

kirlenmeden etkilenmesi onların ürünlerini yiyerek beslenen insanlara dolaylı olarak yöneltmektedir.[34]

1.3.2. Su Kirliliği

Dünyada su kirlenmesinin uzun bir geçmişi vardır. İnsan topluluklarının, diğer canlılardan en belirgin ayırt edici özelliği, sürekli olarak atık ortaya çıkarmasıdır. Özellikle insanların medeniyet kurmaları ve teknolojik yönden gelişmeleri sonucunda, söz konusu bu atık, hem nitelik ve hem de nicelik bakımından kat kat artmıştır.Söz konusu bu atıkların en belirgin olarak etkisi, yer altı ve yerüstü sularına karışarak doğrudan kirletmesidir. Sularda muazzam bir canlı varlık hazinesi, dolayısı ile gıda deposu mevcuttur. Burada vaki olabilecek bir denge bozulması bütün dünyamızdaki yaşamı ciddi ve olumsuz yönde etkiler. Kirletici madde miktarı çok az olsa bile suda erimediği zaman, su üzerinde çok ince bir tabaka teşkil edince sudaki hayat önemli bir derecede etkilenebilir. Bunun nedeni atmosferden oksijen ve ısı alışverişinin zorlaşmasıdır.[35]

Yeryüzündeki sular güneşin sağladığı enerji ile sürekli bir döngü içinde bulunur. Bu döngüye "Hidrolojik çevrim" adı verilir. İnsanlar, yaşamsal ve ekonomik gereksinimleri için, suyu bu döngüden alır ve kullandıktan sonra tekrar aynı döngüye iade ederler. Bu süreçler sırasında suya karışan maddeler, suların fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini değiştirerek, "su kirliliği" olarak adlandırılan olguyu ortaya çıkarır. Söz konusu özellik değişimleri, aynı zamanda sularda yaşayan çeşitli canlı varlıkları da etkiler. Böylece su kirlenmesi sucul ekosistemlerin etkilenmesine, dengelerin bozulmasına ve giderek doğadaki tüm suların sahip oldukları asimilasyon ve kendi kendini temizleme kapasitesinin azalmasına veya yok olmasına yol açabilir. Su kirliliği kısaca, antropojen etkiler sonucunda ortaya çıkan, kullanımı kısıtlayan veya engelleyen ve ekolojik dengeleri bozan kimyasal ve biyolojik kalite değişimleri olarak tanımlamak mümkün olmaktadır.[36]

---

[34] http://www.frmtr.com/lise.bilgi-istekleri/776605-hava-kirliligi-nedir-nedenleri-ve-etkileri-nelerdir-nasil-olculur.html
[35] ÖZEY Ramazan,**Çevre Sorunları**,Genişletilmiş 3. Baskı,2009, İstanbul,s/171
[36] Türkiye Çevre Vakfı Yayını, "Türkiye'nin Çevre Sorunları", 1998, Ankara s/75

Konutlar, endüstri kuruluşları, termik santraller, gübreler, kimyasal mücadele ilâçları, tarımsal sanayi atık suları,nükleer santrallerden çıkan sıcak sular ve toprak erozyonu gibi süreçler ve maddeler ise su kirliliğini meydana getiren başlıca kaynaklardır.[37]

Sanayileşmenin hızla ilerlemesiyle, sanayi atıkları kanalizasyon atıklarını birkaç kat aşmıştır.Su kirliliğinde en önemli rolü oynayan sanayi dalları kâğıt, kimya, petrol ve demir-çeliktir. Elektrik santralleride büyük miktarda atık ısının sulara karışmasına neden olmaktadır.Plastik üretiminde kullanılan poliklorodifenil, insan hayvan ve bitki yaşamı için büyük tehlike oluşturmaktadır. Bu madde canlı hücrelerde biriktiğinde ve besin zinciri içinde yoğunlaştığından, başlangıçta çok büyük miktarlarda bulunsa bile, besinler insanlarca kullanılmaya başlayıncaya değin tehlikeli miktarlara ulaşmış olur. Tarım ilâçları, böcek öldürücüler ve kimyasal gübrelerde su kirlenmesinde önemli rol oynamakla birlikte bu tarım atıklarının etkileri, kentler ve çevrelerinde yoğunlaşmış yerleşim birimlerinin atıkları ve sanayi atıkları kadar büyük boyutlarda değildir. Kentlerin dışında su kirlenmesine yol açan başka bir etken de, çoğunlukla bırakılmış madenlerdeki asitlerin çevredeki akarsulara karışmasıdır. Günümüzde insanoğlu, derin denizleri çöplük olarak kullanmaktadır. Tankerlerin boyu ve hızı arttıkça yoğun deniz trafiği yüzünden kazalar sıklaşmakta,dolayısıyla kirlenme tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır.Deniz dibinde bulunan madenlerin işletmeye açılması, petrol kuyularının çalıştırılması çeşitli bölgelerde yeni kirlenme sorunları ortaya çıkarmaktadır.[38]

1.3.2.1 Su Kirliliğinin Çevresel Etkileri

Su pek çok canlının yaşam ortamı, pek çoğunun da yaşamını sürdürmesi için temel maddelerden bir olduğundan, su kirliliğinin insan başta olmak üzere tüm canlıların sağlıklarını etkilemektedir. Kirlilik belli değerlerin üstüne çıktığında sağlık bozukluğu ölüme dönüşmektedir.[39] Atık sulardaki kimyasal maddeler ve organik bileşikler suda çözünmüş olan oksijenin miktarının azalmasına sebep olur. Bu da suda yaşayan bitki ve hayvanların ölüm oranlarını artırmaktadır. Bu tür sular daha koyu renge ve pis kokuya sahiptirler. Hatta bazı göller veya derelerde aşırı kirlenme sonucu canlı yaşamı sona ermiş ve içerisinde atıklardan meydana gelen adacıklar oluşmuştur. Sanayi atıklarının, böcek ilâçlarının ve öteki

[37] ÇEPEL Necmettin ERGÜN Celal, **Temel Çevre Sorunları**,http://www.tema.org.tr/sayfalar/cevre kütüphanesi/pdf/küreselısınma/EM_konu 12 pdf
[38] GÜNEY Emrullah,**a.g.e.**,s/62-63
[39] KELEŞ Ruşen, HAMAMCI Can,**Çevrebilim** 3. Baskı, 1998,Ankara,s/113-114

zehirli madde atıklarının, sudaki çözünmüş oksijeni tüketmesi, balıkların kitle halinde ölümüne neden olmaktadır.[40]

Petrol türevleri, pestisit ve ağır metal gibi kimyasal kirleticiler; sucul canlılarda yarattığı toksit, akut,kronik ve doğrudan etkilerinin yanı sıra dolaylı fizyolojik etkileri de olmaktadır.Bu tür kirleticiler, canlı kaynakların yumurta, larvaların ve genç bireylerini çok daha fazla etkilemektedir. Canlı kaynakların sürdürülebilir üretimlerinin ve nesillerini devam ettirmeleri tehlikeye girmektedir. Fizyolojik etkileri şöyle sıralayabiliriz; Planktonlarda hücre bölünmesinin gecikmesi ve engellemesi, kabuklularda beslenme alışkanlıklarının değişmesi, balıklarda anormal yumurtlama ve yumurtlama dönemlerinin değişmesi, kanser tümörlerinin oluşumu gibi birçok etki gözlenebilmektedir.[41]

1.3.2.2. Su Kirliliğinin İnsan Sağlığına Etkileri

Tüm kullanılmış sular ya deniz, göl, akarsu gibi yüzeysel su kaynaklarına bırakılmakta ya da geçirimli zeminlere dökülerek yer altı su kaynaklarına sızdırılmaktadır. Kullanılmış suların herhangi bir işleme tabi tutulmadan bu kaynaklara karışması, insan sağlığına zararlı maddeler ve mikropların oranının su kaynaklarında artmasına neden olmaktadır.

Biyolojik kirlilik sonucunda sular önemli bir hastalık kaynağı durumuna gelmektedir. Tifo, kolera, virütik sarılık kesinlikle sularla taşınmaktadır. Çocuk felci, amipli dizanteri ve basilli dizanterinin ise sudan geçtiği kesindir. Porotifo ve tenyanın da sudan geçtiği düşünülmektedir. Sıtma, sarı humma gibi bir küme hastalığın taşınmasında da sular dolaylı bir rol oynamaktadır. İnsan sağlığı, içme suyu kaynakları ve yüzme suyu kaynaklarının kirlenmesinden doğrudan etkilenmekte sulardaki hastalık mikropları ile tehdit edilmektedir.[42]

1.3.3. Toprak Kirliliği

Gezegenimizdeki hayatın bir diğer kaynağı ise topraktır. Toprak kirliliği; çevrenin bir bileşeni olan toprağın insanlar tarafından özümleme kapasitesinin üzerindeki miktarlarda,

---

[40] http://www.gizlikapi.org/cevre-bilimleri/44070-sukirliliginin-nedenleri.html
[41] http://www.msxlabs.org/forum/soru-cevap/228638-su kirliliginin-etkileri-nedir.html/
[42] KELEŞ Ruşen HAMAMCI a.g.e. s/114

çeşitli bileşikler ve toksik maddeler ile yüklenmesi sonucunda anormal fonksiyonlar göstermesidir.[43]

Toprak kirliliği, insan etkinlikleri sonucunda, toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulmasıdır. Söz konusu kirliliğin, toprakta yanlış tarım teknikleri, yanlış ve fazla gübre ile tarımsal mücadele ilâçları kullanma, atıkların, zehirli ve tehlikeli maddeleri toprağa bırakma sonucunda ortaya çıktığı belirtilmektedir. Kirli havanın içerdiği zehirli gazların neden olduğu asit yağmurları ve kirletici gazların birikmesi, çeşitli yollarla kirlenen sularla sulanan toprağın kirlenip yapısının bozulması, tarımda kullanılan ilâçlar ve yapay gübrelerin bilinçsiz kullanımıyla uzun süre bozulmadan kalabilen katı atıkların gerekli süreçlerden geçirilmeksizin depolanması gibi etkenler toprağı kirletmekte ve hatta kullanılamaz duruma getirmektedir.[44]

Ayrıca hızlı nüfus artışı önemli bir sorundur. İnsanların büyük kentlere göç etmesiyle çarpık kentleşme olmaktadır. Endüstri atıklarının toprağı karışması, yeşil alanların tahrip edilmesi ve tarımda kullanılan çeşitli ilâç ve gübreler toprağın kirlenmesine neden olmaktadır.[45]Yerleşim alanlarından çıkan çöplerin boşaldığı alanlar ile kanalizasyon şebekelerinin arıtılmaksızın doğrudan toprağa verildiği alanlarda toprak kirliliği meydana gelmektedir.

Toprak kirliliğine sebep olan diğer bir faktör de tarımsal mücadele ilâçları ve suni gübrelerdir. Tarımsal mücadele ilâçlarının bilinçsiz ve aşırı kullanımı sonucu, toksit maddelerin toprakta birikimi artmakta ve ortamın kirlenmesine sebep olmaktadır.[46]

Toprağın verim gücünü düşürecek, optimum toprak özelliklerini bozacak her türlü teknik ve ekolojik baskılar ve olaylar, toprak kirliliği veya toprak kirlenmesi olarak nitelenmektedir. Toprak kirlenmesi, hava ve suları kirleten maddeler tarafından meydana getirilir.Örneğin kükürt dioksit oranı yüksek olan bir atmosfer tabakasından geçen yağmur damlacıkları asit yağışları, halinde toprağa gelir. Toprak içine giren bu asitli sular ağaç köklerini, bitkisel ve hayvansal toprak canlılarını zarara uğratır. Toprağın reaksiyonunu etkileyerek besin maddesi dengesini bozar, taban sularını içilmez hale getirir.Aynı şekilde

---

[43] http://cevresorunları.blogspot.com
[44] http://mitoloji.infı/gundekiler/cevre-sorunlari.nedir
[45] http://www.forumturka.net/forum/kimya/40306-cevre-sorunu-olarak-hava kirliligi-etkileri-ve-sonuçlari.html
[46] http://www.msxlobs.org/forum/cevre-bilimleri/85034-toprak-kirliliği.html

çöp yığınlarından toprağa sızan sular, kirli sulama suları, gübre çözeltileri, radyoaktif maddeler, uçucu küller, toprağı kirleten madde ve kaynaklardır.[47]

Endüstri faaliyetlerinin sebep olduğu hava ve su kirliliğinin dolaylı olarak tarım arazilerinde meydana getirdiği kirlenme ve bozulmaların toprakların fiziksel ve kimyasal ve biyolojik niteliklerini etkilemesi sonucu tarım topraklarında verim düşüklükleri veya bazı toksit maddelerin tarım ürünlerinde birikmesi ile gıda zincirlerinde kirlenme ve sağlık üzerine etkileri de önemli toprak sorunlarını oluşturmaktadır.[48]

Dünya nüfusunun hızlı artması tarım ürünlerine talebi artırmakta ve sonuçta toprak, orman ve meralar başta olmak üzere bütün doğal kaynaklar üzerindeki insan müdahaleleri ve baskılarını artırmaktadır.[49]

1.3.3.1. Toprak Kirliliğinin Çevresel Etkileri

Toprak hem kendisi bir doğal kaynaktır hem de canlı doğal kaynakların tabanıdır. Bu nedenle, toprak sorunları insan nüfusunun ve biyolojik zenginliklerin yaşamsal sorunlarıdır.

Yaşlık ve çoraklık ya da taşlık ve kayalık gibi toprağın yapısından kaynaklanan bozukluluklar toprağın verimini düşürmekte, bitkilerin gelişmesini engellemektedir. Yaşlık toprağı kullanılamaz duruma getirmektedir. Hatta bataklıkların oluşmasına yol açmaktadır. Taşlık ve kayalık ise tarım makinelerinin kullanımını güçleştirmektedir. Toprağın doğal yapısının bozulması neticesinde toprak üzerinde bitki ve hayvanlar da barınamaz. Atık sular tarım alanlarının sulanmasında kullanılırsa içindeki kimyasal maddeler toprağa bulaşmakta ve kirlenmeye neden olmaktadır. Bu kimyasal maddeler insanlar ve hayvanlara ciddi zararlar vermektedir. Ayrıca egzoz ve baca gazları içinde karbon dioksit azot dioksit, kükürt dioksit gibi gazlar bulunmakta, bu gazlar havadaki su buharı ile birleşerek asit damlacıklarını oluşturmaktadırlar. Asit damlacıkları yağmurlarla yeryüzüne inmekte bitki ve hayvanlara zarar verdiği gibi toprağa yeni kimyasal maddeler ekleyerek doğal yapısını bozmaktadır.[50]

---

[47] ÖZEY Ramazan, **a.g.e**, s/183
[48] Türkiye Çevre Vakfı Yayını, "Türkiye'nin Çevre Sorunları", Aralık 1998,Ankara s/256
[49] ÖZEY Ramazan, a.g.e. s/183
[50] http://www.cocukpinari.com/index.php/content/view/1261/9/

Yeryüzündeki her canlı hayatını sürdürebilmek için diğer canlılara dayanır. İnsanlarda varlıklarını sürdürebilmek için diğer canlılara muhtaçtır. Bu yüzden insanlığın varlığının devam edebilmesi için önce hayata ve suya, sonrada toprağa ihtiyaç vardır.[51]

1.3.4.Gürültü Kirliliği

Gürültü insanların işitme sağlığı ve algılamasını olumsuz yönde etkileyen, fizyolojik ve psikolojik dengeleri bozabilen iş verimliliğini azaltan, çevrenin hoşluğunu ve sakinliğini yok eden niteliğini değiştiren önemli bir çevre kirliliğidir. Günümüzde diğer çevre kirlilikleri gibi çevrenin doğal özelliklerini bozarak geniş anlamda çevre kirliliğine katkıda bulunan ve özellikle nüfusun yoğun olduğu bölgelerde halk sağlığına olumsuz etkileriyle önem kazanan gürültü kirliliği; trafik, sanayi, ev ve toplum kökenli gürültüler olarak sınıflandırabilir.[52]

Gürültünün insan sağlığı üzerine olumsuz etkileri geçici ve kalıcı işitme bozuklukları gibi fiziksel kas gerilemesi, hipertansiyon, dolaşım bozukluğu, uykusuzluk gibi fizyolojik ya da sinir bozukluğu, korku, rahatsızlık, yorgunluk gibi psikolojik etkiler şeklinde olabilir. Ayrıca gürültünün yaratmış olduğu konsantrasyon bozukluğu kişilerin işlerindeki performansını düşürmektedir.[53]

Gürültünün insan üzerindeki etkilerini 4'e ayırabiliriz;

-Fiziksel Etkiler; Geçici veya sürekli işitme bozuklukları

-Fizyolojik Etkiler; Kan basıncının artması, dolaşım bozuklukları, solunumda hızlanma, kalp atışlarında yavaşlama, ani refleks

-Psikolojik Etkiler; Davranış bozuklukları, aşırı sinirlilik ve stres

-Performans Etkiler; İş veriminin düşmesi, konsantrasyon bozukluğu, hareketlerin yavaşlaması.

---

[51] http://cevresorunları.blogspot.com
[52] http://www.webhatti.com/kultur/49486-cevre-kirliligi-ve-sonuclari.html
[53] http://zehirlenme.bolgspot.com/2008/10/gurultu-kirliligi-nedir-nedenleri.htm/

Gürültüye maruz kalma süresi ve gürültünün şiddeti, insana vereceği zararlı etkileri, endüstri alanında yapılan araştırmalar göstermiştir ki; işyeri gürültüsü azaltıldığında işin zorluğu da azalmakta, verim yükselmekte ve iş kazaları azalmaktadır.[54]

Gürültü endüstride yaygın olan fiziksel bir olaydır. İşçilerin ruhsal durumundan işitme kaybına, randıman azalmasından iş kazalarının artmasına kadar pek çok konularla yakından ilgilidir.Bu nedenle, işçi sağlığı,gürültüden işçileri korumayı amaçlamaktadır.[55]

1.4.Çevre Sorunlarının Nedenleri

Çevre sorunlarının çeşitli nedenleri olmakla birlikte, temelinde insan ve doğa ilişkisinin bozulması yatmaktadır. Eski çağlardan bu yana, insanla çevre arasındaki ilişkide, çevre etken, insan ise edilgen olarak görülürken, günümüze gelindiğinde, çevrenin edilgen, insanın ise etken faktör konumuna geçtiğini söylemek mümkündür.[56]

Çevre sorunlarının en temel sebebi ekolojik sistemin bozulması, ekosistemin dış etkilerle olumsuzluklar ortaya çıkarmasıdır.Ekosistemin dengesini bozan sebeplerden biri ve en önemlisinin sanayileşme ve sonucunda ortaya çıkan sanayi toplumu olduğu iddia edilir.”Önceleri sınırsız ve bedelsiz” kabul edilen tabiatın sürekli kar amacıyla kullanımı, çevre sorunlarının en büyük göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela tarım sanayinde üretimin, ekosistemi doğrudan bozduğu ve çarpıttığı ifade edilmekle birlikte, sanayi üretimi ise, daha etkin bir bozucu süreç olarak rol oynamaktadır. Özellikle sanayi toplumunun insanı, doğasından koparark yabancılaştırması, doğaya karşı duyarlılıklarını kaybettirmesi, çevre sorunlarının büyük boyutlara ulaşmasını beraberinde getirmiştir.[57]

Çevre sorunlarının başlıca kaynakları; hiç şüphesiz ki,20. yüzyıl başlangıcından itibaren giderek artan teknoloji ve sanayinin hızla gelişmesi olmuştur. Öte yandan hızla artan dünya nüfusu ile birlikte devreye giren altyapılar, faaliyete geçtikleri anda bile yetersiz kalmaktadır. Bu plansız sanayileşme, plansız ve sağlıksız kentleşme,nükleer denemeler, bölgesel savaşlar, verimi arttırmak amacıyla tarımda kimyasal maddelerin bilinçsizce kullanılmasıyla birlikte, gerekli çevresel önlemler alınmadan ve arıtma tesisleri kurulmadan

---

[54] http://www.forumacil.com/ekoloji-ve-cevre-sorunlari/127292-gurultu-kirliligi-nedir-nedenleri-sonuclari-etkileri.htm/

[55] AKBULUT Turhan, **İşçi Sağlığı Prensip ve Uygulamaları**, Genişletilmiş 4. Baskı,Şubat, 1996, İstanbul, s/91

[56] SENCAR Pelin,”Türkiye’de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme ilişkisi”,Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi,s/10

[57] GÖRMEZ Kemal,**a.g.e.** s/17-18-19

yoğun üretime geçen sanayi tesisleri, çevre kirliliğinin çok tehlikeli boyutlara çıkmasına neden olmuşlardır. Yapılan araştırmalar Dünyadaki mevcut çevre kirliliğinin %50'sinin, son 35 yılda meydana geldiğini ortaya koymaktadır.[58]

Çevre sorunları çok genel ifadeyle, insanlar tarafından meydana getirilen suni[yapay] çevrenin, tabiî çevre üzerindeki olumsuz etkileri olarak tanımlanabilir. Çevreye sadece insanlar zarar vermemekte, tabiatta bulunan diğer canlı ve cansızlarda zarar vermektedir. Bu nedenle çevre sorunlarının anlaşılmasında ve çözümlenmesinde, sorunların toplumsal boyutlarının, başta iktisat olmak üzere, sosyoloji, antropoloji, hukuk v.b. bilim dallarınca açıklığa kavuşturulması gerekmektedir[59]

Çevre sorunlarının sebeplerini, her ne kadar birbirinden ayrıştırarak incelemek zor olsa da bazı ana başlıklar belirlemek mümkün olmaktadır.

1.4.1.Nüfus Bağlı Nedenler

Nüfus(insan topluluğu) artışlarının düzensiz olması, çevre sorunlarının ortaya çıkmasına ortam hazırlamaktadır. Çevre sorunları insanla beraber ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Dünya nüfusu 1800'lerde sanayi devriminin gerçeklemesinden sonra 1 milyar civarındayken, yüzyılın başında 2 milyar bugünde 6 milyar sınırını zorlamaktadır. Dünya nüfus artışının en büyüğü gelişmemiş olan yerlerdeki insanların en gelişmiş kentlerde oluşturdukları kalabalıklardır. Sanayileşme-kalkınma hareketleri nüfusun devamlı artması karşısında yetersiz kalmakta , hammaddeler hızlı bir şekilde tüketilmekte ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmaktadır.[60]

Dünyada özellikle de azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin nüfusunun hızla artması çevre sorunlarının çok önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Dünya nüfusunun yılda yüz milyon artışına bakılarak, 2030'lu yıllarda sekiz milyarı bulacağı tahmin edilmektedir. Bu denli hızlı artış karşısında, doğal kaynakların sınırlılığı ve hatta giderek azalması gerçeği, çevre sorunlarının boyutları konusunda fikir verebilmektedir. Giderek tükenen kaynakları daha fazla insanın paylaşmak zorunda kalması, sayıları giderek çoğalan insan

[58] ÖZEY Ramazan,a.g.e.,s/20
[59] C:/Documents and Setting/pc1/Belgelerim/cevre sorunlarının nedenleri:htm
[60] http://ikokmen.blogcu.com/cevre-sorunlarinin -sebepleri/7147899

topluluklarının tükettikleri kaynakların artıklarının doğanın yükünü arttırması, doğanın dengesini giderek daha çok bozmaktadır.[61]

Nüfus artışı özellikle azgelişmiş ülke ya da bölgelerde ortaya çıktığı için, nüfusla kaynaklar arasındaki uçurum daha da artmaktadır.Çünkü dünya nüfus artışının yüzde 90'dan fazlası azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmektedir.

Dünya nüfus artışının özelliklerinden biri de hızlı bir kentleşmeyi ortaya çıkarmasıdır. Nüfus artışına paralel olarak azgelişmiş ülkelerde hızlı bir kentleşme de görülmektedir. Özellikle de azgelişmiş ülke kentlerinde büyüme oranı çok hızlı seyretmektedir.Sanayileşme-kalkınma aşamasındaki ülkelerde nüfus oranındaki büyük artışlar bu çabaları etkilemekte,hatta kaynakların yetersizliği dışındaki çevre sorunlarının da ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.Kalabalık nüfusun tükettiği kaynaklarla birlikte ortaya çıkan atıkların tabiat tarafından emilmemesi ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.[62]

Artış eğilimini sürdüren yüksek nüfusun yarattığı baskının çevre tarafından taşınamaz olduğu; yoksulluk ve çevre sorununun temel gerekçelerinden birinin yüksek nüfus sorunu olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Bu sorunun başlıca sorumluluğu ise yüksek doğum oranları nedeniyle az gelişmiş ülkelere yüklenmektedir.[63]

Ekonomik büyüme her ne kadar önemli boyutlara ulaştıysa da bu ülkelerde ki nüfus artış hızının yüksek olması kişi başına Milli Geliri düşürmektedir. Sürekli olarak ekonomik kalkınma kaygısının yaşanması, çevrenin tahribine yol açmaktadır. Ancak, artan nüfusa karşılık alternatif aktivitelerin yaratılamaması da çevre tahribinin önemli bir nedenidir. Aşırı nüfus nedeniyle gelir dağılımındaki eşitsizlikler, temel sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliğinden ötürü kırsal kesimdeki nüfus şehirlere göç etmekte ve buralarda marjinal bir hayat sürmektedirler. Fakirliğin kol gezdiği büyük yerleşim bölgelerinde yaşayan insanlardan, yararlandıkları dünya kaynaklarını korumalarını beklemek güçtür. Oluşan bu fakirlik çevreyi kirlettiği gibi çevrenin kirliliği de fakirliğe sebep olmaktadır.[64]

---

[61] http://mitoloji.info/gundemdekiler/cevre-sorunlarını-ortaya-cikaran-nedenler.nedir
[62] GÖRMEZ Kemal,a.g.e. s/20
[63] ÜNLÜTÜRK Çağla, "Sendikal Hareket ve Çevre Sorunları:Türkiye'de Sendikaların Çevre Politikaları",(Ankara Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,s/11)
[64] Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, İnceleme Yarışması IV,l991,Yayın No:39 s/16

Her ne kadar nüfus büyümesi tek başına kirlenme, doğal kaynakların boşa harcanması ve hızlı tüketim gibi sorunlara neden olmuyorsa da, daha çok sayıda insanın çevre üzerinde giderek artan bir zorlama yaratması ve daha karmaşık, daha zor çevresel sorunları gündeme getirmesi bakımından çok önemli bir etken olmaktadır. Nüfus artışının yanında, insanların modern yaşamın kolaylıklarından yararlanarak daha iyi yaşam düzeyine ulaşma arzu ve çabaları doğal kaynak kullanımı, üretim ve tüketim ilişkisini kamçılamaktadır. [65]

Dünyanın yıllık nüfus artışı %1.7 olduğuna göre 35 yıl içinde bir kat artacağından, 35 yıl sonra en az günümüzdeki kadar ev, okul, hastane, fabrika ve işyerini yeniden açmak ve inşa etmek gerecektir. Şu anda bile insanlığın yarısının açlık ve kötü beslenme sorunuyla karşı karşıya kaldığı hatırlanırsa, sürekli ve hızla artan nüfusu 45/50 yıl sonra beslemenin güçlüğü hatta imkânsızlığı ortadadır. Hızlı nüfus artışı doğal kaynaklarımızı yok etmekle kalmayıp, çevrenin kirlenerek bozulmasına neden olmakta ve insanlığın geleceğini tehlikeye düşürmektedir.[66]

1.4.2. Kentleşme

Kentleşme olayı çevre sorunlarına ortam hazırlayan bir olaydır. Kentleşme her şeyden önce demografik (nüfusla ilgili)bir durumdur. Bu bağlamda kent kavramının ifade ettiği anlam, kent sayısı ile kentsel nüfus miktarındaki artışlardır. Kentleşme, nüfusun kent merkezlerin toplanması şeklindeki nüfus hareketidir. Gerçekten de, kırsal bölgelerin iticiliği ve çalışma alanlarının bulunmaması kent hayatındaki teknoloji ve moderninizim kırsal kesimde yaşayan insanlar için özlenen bir hayat olmakta ve bu durumlardan da yararlanmak için kentlere göç edilmektedir.

Kent alanlarındaki nüfusun hızlı artışıyla birlikte konut, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri, altyapı, ulaşım, istihdam gibi birçok alanda önemli derecede yetersizliklerle karşılaşılmaktadır. Bunun sonucunda düzensiz şehir gelişimi ile birlikte çevre sorunlarında geometrik artışlar gözlemlenmektedir.

Nüfusun kent merkezlerine göçünün en önemli sonucu ise gecekondulaşma olarak ortaya çıkmaktadır. Gecekondulaşma, şehri hem fiziki ve hem de sosyal çevre sorunlarıyla karşı karşıya getirmektedir. Bir taraftan sağlıksız ve altyapısız yapılaşma sürerken, diğer

[65] http://www.agri.ankara.edu.tr/soil_scinces/1250_KaracaArcak_Cevre_Bolum_2.pdf
[66] http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1487.pdf

yandan yakıt, çöp üretimi gibi nedenlerden dolayı hava, su ve toprak kirliliği artış kaydetmekte ve kirliliğin hareketliliğinden dolayı tüm şehir insanının ve ekosistemin hayıtını değişik açılardan tehdit etmektedir.[67]

Hava ve su kirlenmesi, kuyuların kapışılması, kentlerin kirliliği, trafik tıkanıklıkları, yaya haklarının çiğnenmesi, konut ve işyeri yapımının açık ve yeşil alanları alabildiğine daraltması, tarım topraklarının, doğal ve tarihsel değerlerin zarar görmesi, bu tür bir kentleşmenin doğrudan sonuçlarıdır. Öte yandan, gökdelenleri çoğaltma ve yeşillikleri betonlaştırma özlemlerinde anlatımını bulan kronik bir estetik kirlenmeyle karşı karşıya bulunduğumuz da dikkat çekmektedir.[68]

Hızlı nüfus artışı ve sanayileşmeye paralel olarak, büyük şehirlerde nüfus yoğunlaşması, yoğunlaşmanın kirlenmeyi arttırması, şehirleşme-sanayileşmede hatalı yer seçimleri, çevre sorunlarının bugünkü boyutlara ulaşmasına ortam hazırlamıştır.[69]

1.4.3. Sanayileşme

Günümüz anlamında çevre sorunlarının ortaya çıkışı sanayileşme ile olmuştur. Çünkü insan, ilk defa sanayi devrimi ile tabiata hâkim olmaya başlamıştır.[70]

Sanayi Devriminin başladığı 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren giderek yaygınlaşan sanayi kuruluşları başta olmak üzere oluşan atık ve artıkların bir çevre sorunu olarak görülmeye başlanmasının tarihi 1950'li yıllardır. 1950'li yıllardan itibaren atmosferde sera etkisi yapan gazların iklim dengelerini bozmaları, toksin madde, zararlı artık ve atıklar sonucu hava, su ve toprak kirliliği, ormanların tahribi ve erozyon gibi olumsuz etmenler çevrenin bir daha geri kazanılmayacak kadar aşırı tahribine yol açmaktadır. Çevre sorunları ve bunun varlığını en iyi yansıtan çevre kirliliği, tüm dünyayı ilgilendiren bir sorun olarak 1970'li yıllarda görülmüştür. Bu yıllardan başlayarak tüm dünyada çevre bilinci oluşmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda ise çevre sorunlarının insan ve diğer canlılar üzerinde ne denli olumsuz etki yaptığı kanıtlarla ortaya konulmuştur. Bu süreçte önceleri sanayi bölgelerinde su, hava toprak kirliliğiyle sınırlı olduğu sanılan çevre sorunlarının ozon tabakasının incelmesinden, biyolojik çeşitliliğin yok olmasına, küresel ısınmaya, deniz ve okyanusların

[67] http://www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/17-3.pdf
[68] TOKUÇOĞLU Bülent.Çevre Dergisi,Ocak-Şubat-Mart,1993 Sayı:6 s/9küresel
[69] Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, İnceleme Yarışması IV,1991 Yayın No:39 s/225/226
[70] GÖRMEZ Kemal,a.g.e. s/21

kirlenmesine, hızlı nüfus artışına, erozyon ve doğal kaynakların tükenmesine kadar uzandığı görülmüştür.[71]

Sanayileşme ile oluşan sorunlar arasında, sanayileşmenin yapıldığı alanların uygun olmaması çevreye zarar verdiği gibi, turizm alanlarının, tarım arazilerinin, kültür ve tabiat varlıklarının yok olmasına neden olmuştur.[72]

Son 35 yıllık dönemde, az gelişmiş ülkelerde önemli bir ekonomik büyüme söz konusudur. Bu ekonomik büyümenin büyük bir kısmı sanayiye dayanmaktadır. Bunun sonucu olarak oluşan çevre kirliliğinin ancak son zamanlarda farkına varılmıştır. Bir zamanlar sadece gelişmiş ülkelerin problemleri olarak algılanan benzer sorunlar, sanayileşmeyle birlikte az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmıştır. Az gelişmiş ülkelerde son yıllarda benimsenen sanayileşme politikalarında çevre koruması önemsenmemekte, sadece ekonomik öncelikler dikkate alınmaktaydı. Bu amaç doğrultusunda, kullanılmış eski ve kirli teknolojiler transfer edilmiş, bu tür teknolojiler gereksiz yere daha fazla hammadde daha fazla artık oluşumuna neden olmuştur. Kalkınmanın temel bir göstergesi olarak kabul edilmekte olan sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte önemli çevre sorunlarının ortaya çıkmaya başladığı ve son yıllarda bu sorunların çevre tahribine neden olduğu, insan ve doğal yaşamın taşıyamayacağı tehlikeli boyutlara ulaştığı kabul edilmektedir. Ancak ortaya çıkan bu sorunların temel nedeni, sanayinin büyümesi ve gelişmesi değil, yanlış planlama ve yer seçimidir. Diğer bir ifade ile sanayi-çevre uyumunun sağlanamamasıdır.[73]

1.4.4. Enerji Kullanımı

Enerji, günümüzde üretim ve tüketim süreçlerinin her aşamasında son derece önemli bir rol oynamaktadır. İzlenen enerji politikaları, hızlı sanayileşme ve nüfus artışıyla birlikte artan enerji ihtiyacını küresel bir sorun haline getirmiştir. Diğer yandan teknolojinin, kapitalist sistemin yeniden üretilmesinde ve tüketimi artırmada baş aktör olarak kullanmasına koşut olarak enerjinin üretim ve tüketimde kullanımı, günden güne yükselen bir ivmeyle artmaktadır.[74]

---

[71] http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1487.pdf
[72] http://ikokmen.blogcu.com/cevre-sorunlarinin-sebepleri/7147899
[73] Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, İnceleme Yarışması IV,1991 Yayın No:39 s/15-223
[74] ÜNLÜTÜRK Çağla,"Sendikal Hareket ve Çevre Sorunları Türkiye'de Sendikaların Çevre Politikaları", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi s/23)

Artan nüfus ve sanayileşmeden kaynaklanan enerji gereksinimi dünyanın kısıtlı kaynaklarıyla karşılanamamakta, enerji üretimi ve tüketimi arasındaki açık hızla büyümektedir. Diğer taraftan, geleneksel enerji üretim yöntemleri bugün çevre kirliliğinin önemli nedenlerinden biri olmaktadır. Ayrıca, fosil yakıtların bir süre sonra tükeneceği de yadsınamayacak bir gerçektir. Endüstriyel faaliyetler sonucunda her yıl atmosfere yaklaşık 20 ton karbondioksit, 100 milyon ton kükürt bileşikleri, 2 milyon ton kurşun ve diğer zehirli kimyasal bileşikler salınmaktadır. Enerji ihtiyacının büyük bölümünü karşılayan fosil yakıtlar gün geçtikçe azalmakta ve dünyanın sahip olduğu petrol, kömür ve doğal gaz gibi fosil yakıtların özellikle 20. yüzyılda yoğun bir şekilde kullanılması ile ozon tabakası delinmesi, asit yağmurları, küresel ısınma gibi çevre sorunlarının etkileri hızla artmaktadır.[75]

Enerji kaynakları, çıkarılması ve tüketilmesi sırasında, çevreye oldukça fazla zarar vermektedir. Özellikle kömür ve petrol, bugün çevre için en zararlı iki enerji kaynağı olarak görülmektedir. Kömür madeninin çıkarılması ve tüketilmesi sırasında, çevreyi tahrip etmektedir. Çıkarım esnasında, çevre bitki örtüsü tahrip edilmektedir.[76]Yer altı kömür işletmeciliğinin özelliğinden ortaya çıkan bir takım sorunlar insan sağlığını etkilemektedir.Şöyle ki, üretim sırasında meydana gelen tozlar zamanla ciğerlerde birikmekte ve madencilere özgü" pneumocosis" denen bir ciğer hastalığına sebep olmaktadır. Üretimde bir diğer aşama olarak gösterilebilecek yıkama tesislerinin artıkları da çevre kirlenmesine yol açmaktadır. Kömürü, asilleştirmek ve belli normlarda piyasaya sunabilmek amacıyla bu tesislerde yıkama yapılmaktadır. Bu yıkama suları artıklarının çevreye yayılması ve akarsulara karışarak uzak sahalara taşınması, su ve toprak kirlenmesini daha da geniş boyutlara ulaştırmaktadır.

Üretilen kömürlerin dağıtıma sunulmak üzere, üretim bölgelerinde stoklanması sırasında meydana gelen tozlanma da insan sağlığı bakımından bir çevre sorunu doğurmaktadır.[77]

Tüketilmesi sırasında ise zararı daha fazla olmaktadır. Kömür yanması sırasında havaya son derece zararlı gazlar vermekte ve havayı kirletmektedir.[78]Kömürün yanması sırasında bünyesinde bulunan bazı maddeler kimyasal olaylar sonucu değişmelere uğrayarak

---

[75] KUMBUR Halil,ÖZER Zafer,ÖZSOY H.Duygu,AVCI EmelDeniz,"Türkiye'de Geleneksel ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyeli veÇevresel Etkilerinin Karşılaştırılması",http://www.emo.org.tr/ekler/3f445boff5a783e_ek…

[76] ÖZEY Ramazan, **Günümüz Dünya Sorunları**,İstanbul, 2001,s/240

[77] Türkiye Çevre Vakfı Yayını,"Türkiye'nin Çevre Sorunları", Yayın No:131 1998 Ankara s/360

[78] ÖZEYRamazan, a.g.e.s/246

atmosfere yayılmakta ve genellikle de insan sağlığına zararlı maddeler olmaları sebebiyle sağlık bakımından ciddi bir sorun yaratmaktadır. Ayrıca termik santrallerden enerji elde edilmesi sırasında baca gazları, baca külleri, kül ve kömür stok sahasındaki küller, açık kömür işletme sahaları, dekapaj sahaları, kömür nakil yolları, kömür ve küllerin bantlarla taşınması esnasında çevre olumsuz yönde etkilenmektedir Termik santrallerde uçucu kül ve kazan atıklarının açıkta depolanmaları durumunda içerdikleri metaller veya diğer bileşiklerin yağmur ile su kaynaklarına sızmaları veya rüzgâr ile atmosferde sürüklenmeleri çevreye zarar vermektedir. Bu uçucu küllerin çevreye yayılması ile doğal ve kültür bitkilerinin yapraklarını örterek bunların solunum ve fotosentez yapma imkânını azaltmakta veya ortadan kaldırmaktadır. Hava kirliliği yaratarak insan sağlığını etkilemekte, küldeki radyoaktif maddeler nedeniyle çevresini etkilemektedir. [79].

Petrol üretimi, rafinajı, taşınması ve kullanılması sırasında çeşitli yollarla kirlenmeler meydana gelmektedir. Petrolün kullanımı sırasında ortaya çıkan gazlar veya sanayi tesislerinde meydana gelen baca gazları sebebiyle hava kirlenmesi doğacağı gibi,ısınma tesislerinde yakılan akaryakıtın içindeki kükürt ve kurşunun meydana getirdiği hava kirliliği de önem taşımaktadır.[80]

Petrol yataklarındaki boruların patlaması veya aniden çıkan yangınlar ile Petrol tankerlerinin batması sonucu ortaya çıkan çevresel afetler, zaman zaman dünya gündemini meşgul etmektedir. Petrollerin boru hatları ile taşınması sırasında da boruların tahrip görmesi veya eskiyerek sızdırması sonucunda çevre felaketine yol aç maktadır.16 Ocak'ta Güney Amerika ülkelerinden Ekvator'un bin kilometre açığındaki Galapagos Adalarında 835 tonluk Jessica isimli gemi karaya oturup yan yatarak batmıştır. 600 ton petrol denize akmış ve büyük bir çevre tahribatı yapmıştır. Batan tankerden sızan ham petrol adadaki nesli tükenen hayvanlar için büyük tehlike olmuştur.[81]

Nükleer santrallerin çevre üzerindeki etkileri uranyum ve toryum çıkarma, yakıt hazırlama, zenginleştirme, üretim, kullanılan yakıtın yeniden işlenmesi, depolanması ve işletme ömrü bitip kapatılan reaktörlerin sökülmesi sırasında ortaya çıkmaktadır. Nükleer Santrallerde kullanılan uranyum ve toryum cevherlerinin çıkarılması ve işlenmesi esnasında düşük ışımalı atıklar yayılmaktadır. Nükleer santrallerden çevreye olabilecek en büyük etki

[79] KADIOĞLU Sedat TELLİOĞLU Zarife," Enerji Kaynaklarının Kullanımı ve Çevreye Etkileri", TMMOB 1. Enerji Sempozyumu-Kasım,1996,Ankara,s/59
[80] Türkiye Çevre Vakfı,Türkiye'nin Çevre Sorunları,Yayın No:131 1998, Ankara,S/361
[81] ÖZEY Ramazan, a.g.e. s/247

bir kazı sonucu büyük miktarlarda radyoaktif maddenin çevreye yayılmasıdır. Nükleer Santrallerden yayılan gaz ve sıvı radyoaktif atıklar önemli çevre sorunları yaratmaktadır.Radyoaktif serpintiler sonucu toprağın bu atıkları absorblaması ve toprakta yetişen bitkilerin doğrudan yenilmesi veya bunları yiyen hayvanların et ve sütünün besin olarak alınması ile insan vücudunda radyoaktif maddeler birikmiş olacaktır. Yine atmosfere yayılan radyoaktif gazlar bulutlardan ışınlama ile veya gıda zinciri ile insanlara bulaşmakta ve insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir.[82]

Nükleer güçten enerji elde edilmesi, nükleer santralin çalışmaya başlamasından, atık boşaltımı ve saklanmasına kadar her aşamasında tehlike saçmaktadır. En büyüğü "Çernobil" olmak üzere, çoğu kamuoyuna yansıtılmayan yüzlerce nükleer kaza yeryüzünde ve insan sağlığında etkileri hala devam eden tahribatlar yaratmıştır. Radyoaktif sızıntı, genetik bozulma, kanser ve ölüme neden olmaktadır. Çernobil'den kaynaklanan radyoaktif serpinti 160 000 km^2 toprağı kirletmiş en az 9 milyon insanı etkilemiş 400 000 kişinin evinden olmasına yol açmıştır. Ayrıca çocuklardaki tiroit kanserleri yüz kat artmıştır.[83]

Nükleer artıkların sağlıklı bir şekilde depolanması büyük bir sorundur. Çünkü bu depoların binlerce yıl sızıntı yapmadan dayanabilmeleri gerekir.Santral artıklarından çıkan maddeler arasında plutonyum özel bir önem taşır.Nükleer santrallerde yükselen radyoaktivitenin ölüm oranlarını istatistiksel olarak etkilediği bilinmektedir.Hava kirliliği konusunda olduğu gibi,radyoaktivitenin ölümle sonuçlanan etkileri, tüm zararlı etkilerinin sadece küçük bir kısmıdır.Artan radyoaktivite ile kalıtım hastalıklarının artışı arasındaki ilişkiyi deneysel olarak hesaplamak da mümkündür. Bu yaklaşımla nükleer denemelerden 1963'e kadar tüm dünyada 86.000 kişinin etkilendiği hesaplanmıştır. [84]

1.5. Türkiye'de Çevre Sorunları

Ülkemizde de çevre kirliliğinin negatif etkileri mevcuttur. Kirliliğin nasıl bir olumsuzluk yarattığı, özellikle büyük kent ve denizlerde ortaya çıkan kirlilik örneklerinden daha net görülebilir.Bu kirlilik insan sağlığını, tarihi varlıklarımızı, turistik alanları ve kıyılardaki tüm güzellikleri tehdit eder bir boyut kazanmıştır. Çevre korumanın önemi

---

[82] KADIOĞLU Sedat,TELLİOILU Zarife,"Enerji Kaynaklarının Kullanımı ve Çevreye Etkileri", TMMOB 1. Enerji Sempozyumu Kasım 1996 Ankara s/60-61

[83] ÜNLÜTÜRK Çağla,"Sendikal Hareket ve Çevre Sorunları:Türkiye'de Sendikaların Çevre Politikaları",(Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi)

[84] BERKES Fikret KIŞLALIOĞLU Mine, **Ekoloji ve Çevre Bilimleri**,Geliştirilmiş Yeni Basın 1993 Ankara s/156-157

ülkemizde henüz yeni fark edilmektedir. Bu konuda özellikle çevreci kuruluşlara önemli görevler düşmektedir Ayrıca ülkemiz ekonomik birimlerinin uluslar arası rekabette söz sahibi olabilmesi için modern üretim yöntem ve teknikleri yanı sıra çevreyle uyumlu ve yaşam kalitesini artıracak önlemlerin de alınması gerekir.[85]

Ülkemizde hemen hemen her türlü çevre kirleticilerine rastlamak mümkündür. Ülkemizde çevre kirliliğine sebep olan önemli faktörlerden birisi plansız ve çarpık sanayileşmedir. Çevreyi büyük oranlarda kirleten sanayi kuruluşları ile yerleşim alanları iç içe girmiştir. Pek çok sanayi kuruluşu Çevresel Etki Değerlendirmesi(ÇED) yapılmadan,arıtma tesisleri kurulmadan, çevreye saygılı olmayan geri teknolojiler ile palansız programsız faaliyete geçmekte üretime devam etmektedir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği kurallarına uymamaktadır.Evsel ve endüstriyel sıvı atıklar çoğu kez arıtılmadan denizlerimize boşaltılmaktadır. Bu nedenle Haliç, İzmir ve İzmit körfezleri geriye dönüşü olmayacak şekilde kirlenmiştir. Deniz kirliliği Marmara denizinde S.O.S vermeğe başlamıştır. Yine büyük şehirlerimizde kış aylarında düşük kalorili yakıt kullanımı nedeniyle ortaya çıkan baca dumanları atmosferi solunamayacak düzeyde kirletmektedir. Tarım alanında kirlenmeyse; hatalı ve yanlış suni gübre kullanımı insektisit(böcek öldürücü) ler ve pestisit (kemirici öldürücü)ler vasıtasıyla olmaktadır. Yanlış kullanılan suni gübreler toprağın verimliliğini azaltmakta, içme sularını kirletmektedir. Büyük şehirlerimizde ki evsel ve endüstriyel atıklar, bilimsel bir şekilde geriye dönüşümlü olarak işlenmemekte, yok edilememektedir. Gelişigüzel biriktirilen çöpler zaman zaman patlamalara neden olacak şekilde biriktirilmektedir. Uygun olmayan şekillerde birikimler toprak, su ve deniz kirliliğine neden olmaktadır.[86]

1.5.1 Türkiye'de Hava Kirliliği ve Etkileri

Türkiye'de hava kirliliği su kirliliğini takiben ikinci sırada yer alan önemli bir çevre sorunudur. Ülkemizde özellikle 1970'li yılların başlarında Ankara'da önemli bir çevre sorunu olarak ortaya çıkan hava kirliliği 1980'lerde başta İstanbul olmak üzere diğer şehirlerimize de yayılmıştır. Bunun nedeni 1973'te tüm dünyada görülen petrol krizinin

[85] KARABIÇAK Mevlüt, ARMAĞAN Ramazan, "Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci,Çevre Yönetiminin Temelleri ve Eokonomik Etkileri",Süleyman DemirelÜniversitesi,İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Y.2004, C.9,S.2 S/204

[86] 97-98 PETROL-İŞ Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası yayını-58s/693/694/695

Türkiye'yi de etkilemesi ve zorunlu olarak çevreyi kirletme oranı yüksek olan yerli linyit kömürü kullanımına başlanmasıdır. [87]

Türkiye'de bilinen hava kirliliği genel olarak evsel ısınma ve taşıtlardan kaynaklanmakta, endüstriyel merkezlerde bu kaynakların üzerine endüstri emisyonlarından meydana gelen kirlilik eklenmektedir. Son yıllardaki hızlı ve plansız şehirleşme, endüstrilerin yer seçiminde yapılan hatalar ve endüstri emisyonlarına etkili bir arıtım uygulanamaması, dünyada 1960'lı yıllarda çözülmüş olan lokal kirlilik sorunlarının Türkiye'de hızla artmasına sebep olmuştur. Türkiye; endüstrileşmiş Avrupa ülkelerine çok yakın olduğundan sınırlar ötesi kirletici taşınımının sebep olduğu bölgesel kirlilik ve bunun sonuçları ülkemizde de görülmektedir.[88]

Türkiye'de hava kirliliğinin en belirgin olduğu kentlerden biri Ankara'dır. 1975'li yıllardan sonra insan sağlığını tehdit eder boyutlara ulaşan kirliliğin sebebi yanlış yerleşim, yakıt olarak kullanılan maddeler ve motorlu taşıtların eksozlarından çıkan gazlardır. Kentsel hava kirliliğinin bu derece yüksek düzeyde olması, sağlık hizmetleri üzerinde yük artışına, iş üretiminde düşüşe ve hastalıkların artmasına neden olmaktadır. Hava kirliliğinin nedenleri arasında evsel ısınmada kalitesiz kömür kullanımı, endüstriyel etkinliklerde hava kirliliği kontrolünün yetersiz olması/olmaması, düşük kaliteli linyit ile enerji üretimi ile motorlu araçlardan kaynaklanan emisyonlar gelmektedir.[89]

Ülkemizde hava kirlenmesinin sebeplerinden birisi de çimento fabrikalarıdır. Çimento fabrikalarının bulunduğu Trabzon, Eskişehir, Elazığ hava kirliliğinin çok sık görüldüğü kentlerdir. Bunun dışında Kütahya,Samsun, Afyon ve Elazığ'da azot sanayi hava kirliliğine sebep olurken, İzmir, Kayseri, Erzurum gibi kentlerimiz de özellikle kış aylarında yoğun bir hava kirliliğine sahne olmaktadır.[90]

Türkiye'de hava kirliliğine neden olan kaynaklara bakıldığında; başta endüstri(termik santraller, çimento, demir-çelik endüstrisi vs)olmak üzere, konutlarda yakılan fosil yakıtlar (kömür, kalorifer yakıtı vs.) ve trafikten kaynaklanan egzoz emisyonunun sorumlu olduğu görülmektedir. Emisyonu düşürmek üzere, endüstri, konutlar

[87] EVYAPAN Fatma,"Türkiye'de Hava Kirliliği Sorunu ve Solunum Sistemi Sağlığı Üzerine Etkileri", Pamukkale ÜniversitesiTıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı http://www.toraks.org.tr/pdf/hava_kir_semp/hav...
[88] Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Türkiye'nin Çevre Sorunları,Aralık,1998 Ankara,s/30
[89] DEMİRER Göksel N," 2020 Yılında Dünya'da ve Türkiye'de Çevre" ODTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü 06531 Ankara s/5
[90] GÖRMEZ Kemal, a.g.e.,s/52

ve trafikten kaynaklanan kirliliği sınırlandırmaya yönelik çalışmalar yanında, temiz yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve bunların daha etkin kullanılması üzerinde durulmaktadır. Bu amaçla endüstriden kaynaklanan emisyonu sınırlandırmaya yönelik denetimler ve başta çimento ve demir-çelik sanayileri olmak üzere bu kuruluşlarla kirliliği sınırlandırmaya yönelik gönüllü anlaşmalar imzalanmaya çalışılmaktadır.[91]

1.5.2. Türkiye'de Su Kirliliği ve Etkileri

Ülkemizde hızlı nüfus artışıyla, sanayinin yaygınlaşması, tarımın makineleşmesi, çevrenin dolayısıyla suların kirlenmesinde önde gelen etmenlerdir.Bunların hepsinden önemlisi ise insanların genelde çevre koşullarının yaşam için taşıdığı önemi yeterince algılayamamalarından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde birçok nedenden dolayı kontrol altında tutulamayan evsel, endüstriyel ve tarımsal etkinlikler sonucu, günümüzde pek çok su havzasında kirliliğin önemli boyutlara ulaştığı bilinmektedir.

Türkiye'de arıtma tesisi olan sanayi kuruluşlarının oranının az oluşu veya sanayi kuruluşlarının çoğunun arıtma tesislerinin olmaması ya da var olan arıtma tesislerinin etkin olarak işletilememesi gibi sebeplerle de yüzey sularında kirlenmenin boyutları artmaktadır. Hızla artan çarpık yapılaşmanın sonucu olarak kanalizasyon sistemlerinden ve çöp depolama sahalarından kaynaklanan kirli sızıntı suları da yeraltı suyu kirliliğinde önemli bir faktör olarak göze çarpmaktadır.[92]

Yukarıda değinildiği üzere, su kaynaklarının kirliliğine etki eden unsurlar arasında kentleşme, sanayileşme ve tarımsal faaliyetler başta gelmektedir. Bunların yanı sıra, sanayileşme ve kentleşmenin arttırdığı ulaşım faaliyetlerinin de suların kirlenmesinde payı vardır. Kara ve deniz yoluyla taşınan milyonlarca ton madde doğrudan (kaza vb. nedenlerle) veya dolaylı olarak su kaynaklarının kalitesine zarar verebilmektedir. Örneğin kara/denizyolu taşıtlarının seyahatleri sırasında çevreye bıraktığı kirletici maddelerin (örneğin yakıt artıkları) su kaynaklarına ulaşması sonucunda dolaylı olarak kirlenme gerçekleşmektedir. Diğer taraftan, taşınan tehlikeli maddelerin kaza veya benzeri yollarla doğaya salınması sonucunda da, doğrudan kirlenme riski bulunmaktadır. Akaryakıt taşıyan tankerlerden kaza sonucu dökülebilecek petrol ve petrol ürünleri su yüzeyini kaplayarak su

[91] BAYRAM Hasan,DÖRTBUDAK Zeynep,FİŞEKÇİ EVYAPAN Fatma,KARGIN Murat BÜLBÜL Baytekin ",Hava Kirliliğinin İnsan Sağlığına Etkileri, Dünyada, Ülkemizde ve Bölgemizde Hava Kirliliği Sorunu"Paneli Ardından,Dicle Tıp Dergisi,2006 Cilt:33 Sayı:2s/109

[92] AKIN Mutluhan,AKIN Galip, "Suyun Önemi, Türkiye'de Su Potansiyeli,Su Havzaları ve Su Kirliliği", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 47,2 (2007)s/113

ve atmosfer arasındaki oksijen alışverişini engelleyerek sucul ekosistemde toplu balık ölümleri gibi sorunlara yol açmaktadır.[93]

Türkiye'de kentleşmenin ve sanayileşmenin artış hızına karşılık, gereksinimi karşılayacak su kaynaklarının sınırlı olması sebebiyle kısa dönemde gerekli önlemler alınmadığı takdirde, su sıkıntısına ilişkin sorunların artacağı bilinmektedir.Günümüzde kişi başına düşen su miktarı yıllık yaklaşık 1500 m^3 olarak hesaplanmış olup, önümüzdeki 20 yıl içinde nüfus 87 milyona ulaştığında, kişi başına düşen yıllık su miktarı 1042 m^3 olacaktır. Bu rakamın uluslar arası ölçütlerce su sorunu için tanımlanan 1000 m^3 'e çok yakın olması dikkat çekicidir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2030 yılı nüfus tahminin 100 milyon dolayında olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kişi başına düşen su miktarının yıllık 1000 m^3 seviyesinde tutmanın bile çok önemli olacağı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan yer altı suyundaki aşırı ve yasadışı çekimlerin, denetleme ve yaptırımdaki yetersizliklerin, pestisit ve gübrelerden kaynaklanan su kirliliğinin yer altı su kaynaklarının korunmasını zorunlu kıldığı açıktır. Ayrıca üç tarafı denizlerle çevrili ülkemiz denizleri kirlilik tehlikesiyle karşı karşıyadır. Denizlerimizde oluşan kirlilik, kara kökenli olduğu kadar deniz araçlarından kaynaklanmaktadır. Evsel ve endüstriyel katı ve sıvı atıkların boşaltılmasından, deniz ulaşımından, kıyıların değişik amaçlar ile doldurulmasından, deprem ve sel gibi tabii afetlerden kaynaklanan kirlilik sorunları nedeniyle de ülkemiz kıyıları tehdit altındadır.[94]

1.5.3 Türkiye'de Toprak Kirliliği ve Etkileri

Ülkemiz topraklarını toprak kirliliği açısından değerlendirdiğimizde; her şeyden önce ülke topraklarının, en büyük ve önemli sorunlarının başında erozyon gelmektedir.Ekonomik gerekçeler ve insanların yüksek gelir elde etme isteği sonucu tarım arazileri amaçları dışında kullanılarak (sanayileşme, kentleşme vb.)elden çıkmıştır. Öte yandan kurulan bu tesisler yakın çevre arazileri için önemli kirletici kaynakları oluşturmaktadır. Türkiye'de bazı bölge (özellikle İç Anadolu yöresinde)topraklarının doğal yapılarında bulunan asbest gibi insan sağlığı açısından önemli kirleticiler ciddi bir risk faktörünü oluşturmaktadır. Öte yandan Türkiye topraklarının büyük bir bölümünde toprakların tamponlama kapasitelerini etkileyen pH, kireç v e kil gibi kimyasal ve fiziksel özellikler açısından bir çok ülke topraklarına göre oldukça iyi olduğu söylenebilir. Bununla

[93] Türkiye'de Su Yönetimi :Sorunlar ve Öneriler, Eylül 2008,TÜSİAD Yayın No:T/2008-09/469 s/70 http://www.tusiad.org/FileArchive/su_yonetimi.p...
[94] T.C.SAYIŞTAY 145. Kuruluş Yıldönümü Yayınları,"Çevre Denetimive Sayıştaylar",Uluslar arası Sempozyum, Mayıs,2007 Ankara, s/15-16

birlikte Karadeniz bölgesi, Çukurova ve Gediz havzası toprakları diğer bölge topraklarına göre daha dikkatli davranılması gereken bölgeler olmaktadır. [95]

Ülkemizde topraklarımızın tarımsal amaçlarla kullanımı gün geçtikçe azalmakta ve kısa vadeli politikalarla hazırlanan fayda-maliyet analizleri sonrasında bu verimli kesimlerin yerleşim alanlarına ve sınai yatırımlara açılmasıyla kaybedildiği görülmektedir. Türkiye yoğun endüstrileşme hızına rağmen, bir Avrupa ülkesi olarak düşünüldüğünde halen en fazla tarım toprağına sahip ülkedir. Özellikle tarım ve sanayinin iç içe olduğu Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri ile son zamanlarda tarımsal girdilerin yoğun olarak kullanılmaya başlandığı GAP Bölgesinde toprak sorunları diğer bölgelere göre daha yoğundur. Sulama suyunun yetersiz olduğu yerlerde endüstriyel atık sular ile kirlenmiş akarsuların sulamada kullanılıyor olması toprak kirliliğinin etkilerini daha da artırmaktadır.

Türkiye'nin çeşitli yörelerinde bulunan çeşitli endüstriyel kuruluşlar tarafından atmosfere verilen kükürt dioksit ve flor emisyonlarının gerek tarım arazilerinde ve gerekse orman alanlarında asit yağışları oluşturarak büyük çapta zararlara sebep olduğu yapılan araştırmalar sonucu belirlenmiştir. Ayrıca, tarım arazilerinin, şehirleşme, turizm yatırımları ve endüstrileşme amaçlı kullanımı sonucu işgal edilerek ortadan kaldırılması Türkiye'de görülen en büyük çevre sorunlarından biri olarak önemini korumaktadır.[96]

Kentlerin yakınında gecekondu mahallelerinin kurulması, kıyılarda ise turizm tesislerinin yaygınlaşması, tarım topraklarının kaybedilmesine yol açmaktadır. Türkiye'deki hızlı kalkınmanın bir sonucu olarak verimli topraklar gittikçe artan bir ölçüde konut, sanayi ve kamu sektörü yatırımları gibi tarım dışı amaçlar için kullanılmaktadır. Vergiler, fiyatlar ve teşvikler birbirleriyle uyumlu olmadıklarından, devlet politikaları ve mevzuattaki boşluklar tarım politikaların plansız olarak tarım dışı amaçlarla kullanılmasında rol oynayan etmenler arasında yer almaktadır. Kirlilik açısından kritik sayılabilecek faaliyetlerin, yer seçiminin uygunsuz ve plansız bir şekilde yapılması da toprak ve su kirliliği sorunlarına yol açmaktadır.[97]

---

[95] TÜRKOĞLU Bilinç,"Toprak Kirlenmesi ve Kirlenmiş Toprakların Islahı",(Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Adana,s/)

[96] Vizyon 2023:Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Paneli,2003, Ankara s/15-16

[97] DEMİRER Göksel N, 2020 Yılında Dünya'da ve Türkiye'de Çevre, ODTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü 06531,Ankara, s/5

1.5.4 Türkiye'de Gürültü Kirliliği ve Etkileri

Gürültü kirliliği, konutlar, kontrol edilmeyen eğlence yerleri, karayolu, demiryolu, havayolu trafiği, inşaat işleri ve endüstriyel faaliyetlerden doğmaktadır. Bu kirlilik yaşam konforunu etkilediği gibi, insanların beden ve ruh sağlığında ciddi bozukluklara neden olabilmektedir. [98]

Kentlerdeki ulaşım faaliyetleri; motorlu taşıt ulaşımı, raylı sistemler ve havaalanları gürültünün kaynağını oluşturmaktadır. Özellikle İstanbul'da kent içi arterlerin, E5 karayolunun ve TEM otoyolunun; yakın çevrelerinde bulunan ve gürültüye duyarlı yapı ve alanlar için belirlenmiş limitleri aşan gürültü düzeyleri ile ciddi biçimde gürültü yarattıkları görülmektedir. Ülkemizde Kocaeli ve çevresi özellikle ulaşım gürültüsü açısından ülkemizin en talihsiz kentlerinden birisidir. Kent içinden ve yakınından E5 ve TEM karayolları ile Ankara-İstanbul demiryolu geçmektedir. Ayrıca küçük sanayi, işyeri ve atölyeler ile konut alanları iç içe bulunmaktadır.

Öte yandan endüstri tesislerinin çalışma mekanlarında işçi ve diğer çalışanların işitme sağlığını kesinlikle bozucu gürültü koşullarının bulunduğu görülmektedir. Ancak dikkat çeken önemli konu; kulak sağlığı açısından son derece olumsuz iç gürültü koşullarına karşın işçilerin ve hattâ teknisyen ve mühendislerin kulak koruyucu kullanmadıkları gerçeğidir. Fabrika sahipleri, üniversitelerin gürültü ölçüm isteklerini genellikle geri çevirmektedir. Fabrika içinde gürültüyü azaltmak için hiçbir yapısal ve teknik tedbirin alınmadığı görülmektedir. İşçilerin işitme sağlığı konusunda eğitilmeleri, sendikaların konuya sahip çıkması ve tazminat sisteminin getirilmesi çok yararlı olacaktır. İşitme bozukluğu yalnızca fiziksel değil, kişinin sosyal çevresi ile bağını koparan,yalnızlığa iten ve davranış bozukluğuna da sebep olan bir olaydır. Ülkemizin büyük kentlerinde bazı gürültülü işyerleri; konut bölgelerinde yapıların içine kadar girmiştir. Apartmanların alt katlarında bulunan ekmek fabrikaları, terzihaneler, lokanta, muhallebici, gibi mutfakları sabaha kadar çalışan işyerleri, boru ve marangoz atölyeleri, oto kaportacı ve tamircileri, bu gelişmelere örnek olarak verilebilir.[99]

---

[98] KARACAN Ali Rıza, "İşletmelerde Çevre Koruma Bilinci ve Yükümlülükleri, Türkiye ve Avrupa Birliğinde İşletmeler Yönünden Çevre Koruma Politikaları", Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

[99] Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Türkiye'nin Çevre Sorunları Aralık 1998, Ankara s/451/452/457/458/459

Ülkemizde gürültü kirliliğinin önlenmesine yönelik Çevre Kanunu ve İş Kanunu'nda doğrudan yapılan tüzel düzenlemelerin yanında Belediye Kanunu, Hıfzısıhha Kanunu,Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun, İl Özel İdaresi Kanunun, İmar Yönetmelikleri ilgili yönetim birimine dolaylı olarak denetim yetkisi vermektedir. Ayrıca, Çevre Kanunu uyarınca,1986 tarihinde çıkarılan Gürültü Kontrol Yönetmeliği konuyla ilgili gerekli tedbirlerin alınabilmesi için yapılan düzenlemelerdendir[100].

1.6. Çevre Politikaları

Bu başlık altında önce Avrupa birliğinin çevre politikalarının gelişimi ve Türkiye'de uygulanan çevre politikaları ele alınacaktır.

1.6.1 AB Çevre Politikasının Gelişimi

Avrupa bütünleşmesinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen serbest rekabetin ve serbest dolaşımın sağlanması, çevre alanında da ortak girişimleri ve ortak bir politikayı zorunlu kılmıştır. Üye ülkelerde farklı çevre politikaları uygulanması, özellikle farklı çevresel ölçütlerin belirlenmesi, ürünlerin maliyetlerinin değişik olmasına sebep olabilmektedir. Benzer şekilde, bazı üye ülkelerdeki kalite standartları, diğer üye ülkelerde üretilen bazı ürünlerin o ülkelere girmesine engel teşkil edebilmektedir. Ayrıca, üye ülkelerin bazılarında hava ve su kirliliğini önlemek amacıyla gerekli görülen yatırımlar, ürünlerin maliyetini önemli ölçüde artırmaktadır. Bu ve benzeri hususlar nedeniyle de üye ülkeler arasında malların serbest dolaşımının ve serbest rekabetin tam olarak sağlanamaması gibi bir sorun ortaya çıkabilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için ortak bir çevre politikası oluşturulması gerekli görülmüştür.[101]

AB çevre politikalarının çok eskilere dayanan bir tarihi yoktur; ilk çevre eylem programının yapıldığı 1973 yılına kadar Topululuğun ortak bir çevre politikasından söz etmek olanaklı değildi.Avrupa topluluklarını oluşturan kurucu antlaşmalarda da çevre sorunları ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktaydı. Örneğin, 1957 yılındaki Roma Antlaşması'nda doğrudan doğruya çevre ile ilgili bir hükme yer verilmemiş, yalnızca nükleer

[100] SENCAR Pelin, "Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", (Trakya Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstititüsü,Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2007,s/21)
[101] Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası, http://www.cevreyiz.com/images/contents/AB...

enerji konusunda kimi güvenlik önlemleri öngörülmüştü. 1973 yılında hazırlanan ilk çevre eylem programından 1987'ye, Avrupa Tek Senedi'ne değin, Topluluğun çevre sorunlarıyla daha yoğun biçimde ilgilendiğini, bu konuya ilişkin olarak çıkarılan tüzel belgelerin sayısında bir artış olduğunu görülmektedir. Sözgelimi, 1973-1985 yılları arasında, toplam 120 yönerge, 27 karar ve 14 tüzüğün yayımlanması bu dönemde çevrenin AT içinde en hızlı büyüyen politika alanı olduğunu göstermektedir[102].

Çevre ve doğal kaynakların korunmasına ilişkin AB politikalarının önemi 1980'lerden bu yana giderek artmıştır. Çevreye yönelik tehditlerin kontrol altına alınması ve çevredeki bozulmanın engellenmesi amacıyla Avrupa düzeyinde bazı güçlü düzenlemelerin yapılması gerekmiştir. Çevrenin korunması Avrupa düzeyine ve uluslararası seviyeye taşınırken, AB'nin genişleme süresinde, özellikle kirlilik problemleri çevre politikası kapsamında önemli hale gelmiştir. Avrupa Topluluğu'nun kuruluşundan bu yana ilk kez çevre sorunları doğrudan Kurucu anlaşmaya 1986 yılında kabul edilen Tek Senetle dâhil edilmiştir. 1993'de yürürlüğe giren Maastricht anlaşması ile çevrenin korunması ilkesi ilk kez açık olarak AB hedefleri kapsamına alınmış, ekonomik çevreyle uyum içinde gerçekleşmesi gerektiği belirtilmiş, AB Çevre politikası oluşturulmuştur.[103]

Topluluk çevre konusunda 30'dan fazla sözleşme ve anlaşmaya taraftır. Topluluğun çevre alanındaki mevzuatı ise çevrenin korunması için yapılmış Eylem Programları ve anlaşmalar yoluyla oluşturulan çeşitli ilkelere dayanmaktadır. Özellikle Amsterdam Anlaşması'nın 174 (2). Maddesi, Avrupa çevre politikasının dayanacağı üye ülkelerin somut yükümlülüklerine entegre edilmesi gereken ve gelecekte oluşacak mevzuatın yorumlanmasında yol gösterici bir vasıta olarak hizmet edebilecek ilkeleri sıralamaktır. Bu ilkeler (bütünleyicilik ilkesi, yüksek seviyede koruma ilkesi, ihtiyat ilkesi. Önleme ilkesi, kaynakta önleme ilkesi ve kirleten-öder ilkesi)tüm karar alıcılar için yol gösterici temel prensiplerdir.[104]

---

[102] DURU Bülent,"Avrupa Birliği Çevre Politikası",s/2,http:// kentcevre.politics.ankara.edu.tr/rurabcev…

[103] ÇOKGEZEN Jale,"Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi 2007 Cilt:13,Sayı:2 s/92

[104] SARIKAYA Hasan Zuhuri,"Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", SKKD Cilt:14 Sayı:1sh.1-10,2004 s/5

-Bütünleşiklik İlkesi:Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için çevre koruma önlemlerinin Birliğin bütün politikaları ile uyumlulaştırılmasını anlatmaktadır.

-Önleyicilik İlkesi: Çevre politikalarının onarıcı değil de önleyici olmasını öngören bu ilke sorunların henüz ortaya çıkmadan önlenmesini sağlayan politikaların geliştirilmesini gerektirmektedir.

-İhtiyat İlkesi: Çevresel etkileri öngörülemeyen faaliyetlerin önlenmesine ilişkin bir ilkedir. Buna göre, herhangi bir faaliyetin çevreye olumsuz yönde etkide bulunacağı yönünde bir kuşku varsa bu durum henüz bilimsel olarak kanıtlanamıyorsa bile söz konusu faaliyetin önlenmesi ve olası zararların giderilmesi için önlemlerin alınması gerekmektedir

-Kirleten Öder İlkesi: Çevre politikalarının uygulanmasına yönelik giderlerin öncelikle kirliliği yaratan kişi ve kurumlardan karşılanmasına ilişkin bir ilkedir. AB'nin konuya ilişkin türlü yasal düzenlemeleri bulunmaktadır. Örneğin 2000 yılında yayımlanan "White Paper on Environmental Liability'in amacı, Birliğin ortak çevre politikasını gerçekleştirmek için kirleten öder ilkesinden nasıl yararlanacağını ortaya koymaktır.

Hizmette Halka Yakınlık/Aşamalı Sorumluluk (Subsidiarity): Hizmetlerin yurttaşlara en yakın birimce sunulmasına ilişkin bir ilkedir. Birliğin yönlendirici, tamamlayıcı bir işleve sahip olduğunu, çevre yönetiminde sorumluluğun üye devletler ve yerel yönetimlerin üzerinde bulunduğunu anlatmaktadır.[105] Söz konusu program çevre konularında bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu program ilk kez "sürdürülebilirlik=sustainnability" kavramını gündeme getirmiştir. Ekonomik gelişme, sosyal aktiviteler ve çevre konusunda toplumun tüm kesimlerini ve kitle örgütlerinin aktif katılımını, politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında esas almaktadır.[106]

AB çevre müktesebatının müzakere çerçevesi, yoğun teknik çalışmalar sonucu oluşturulmuştur.AB ve 10 yeni üye ülkenin müzakere ekibi tarafından yürütülen görüşmeler sonucunda, Katılım Antlaşması'nda, geçiş sürelerine ve bir dizi özel düzenlemeye yer verilmiştir. AB çevre mevzuatı, müzakere sürecinin en zorlu bölümlerinden birini oluşturmakla birlikte, aday ülkelere, büyük yatırım gerektiren direktifler için sınırlı sayıda geçiş süresi tanınmıştır. Mevzuatın uygulanması yönünde gerekli maliyetin karşılanması için ise çok kısa vadelere yayılan geçiş süreleri verilmiştir. Aralık 2003'te, Avrupa Çevre Ajansı

[105] DURU Bülent,a.g.e.,s/9 http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/ruruabcevre.pdf
[106] YAZICI Zuhal,TMMOB Kimya Mühendisleri Odası, http://arsiv.mmo.org.tr.pdf/11258.pdf

(European Environment Bureau-EEB) tarafından yapılan tahminlere göre, aday ülkelerde çevre alanında gerçekleştirilmesi öngörülen yatırımlar 80 ile 100 milyar Euro arasında değişmektedir. Bu miktarın, ülkelerin GSMH'nin %2-3'üne denk düştüğü hesaplanmıştır. Yeni üye ülkelerin, çevre alanında gerçekleştirmeyi öngördüğü yatırım maliyetleri, adaylık süreci çerçevesinde hazırlanan her alana ilişkin etki değerlendirme raporlarına dayanmaktadır. Söz konusu raporların amacı, çevre alanına yönelik öngörülen proje ve yatırımların ekonomiye yansımalarını ortaya koymak, ayrıca çevre ve insan sağlığını olumlu yönde etkilemek açısından elverişli koşullarına dikkat çekmektir.

Öte yandan, AB çevre mevzuatına uyum, hem yeni üyeler hem üye ülkeler üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Yeni üyeler açısından AB standartlarının benimsenmesi, çevre koşullarını iyileştirerek mevcut durumun kötüye gitmesini engellemektedir. AB müktesebatının öngördüğü çevre koruma düzeyi, kamu sağlığı açısından önemli faydalar getirmekte ve ormanların, tarlaların ve balıkçılığın karşı karşıya kaldığı sorunları ortadan kaldırmaktadır.[107]

1.6.2 Türkiye'de Uygulanan Çevre Politikaları

Türkiye'nin ilk Çevresel Performans Raporu 1999 yılında yayınlanmıştır. İnceleyici ülkeler olan Meksika; Çek Cumhuriyeti ve Lüksemburg tarafından, Türkiye'den ilgili kurum ve kuruluşların da görüşlerine başvurulmak suretiyle hazırlanan Rapor'da ülkemizde, çevrenin önceliğinin oldukça düşük olduğuna dikkat çekilmiş, Türkiye'nin çevre koruma alanında diğer OECD üyesi ülkelerle aynı noktaya gelebilmesi için uzun bir yol kat etmesi, bunun sağlanabilmesine yönelik olarak merkezi yönetimin,belediyelerin ve özel sektörün daha fazla çaba sarf etmesi gerektiğinin altını çizmiştir.[108]

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerindeki en önemli etkilerinden biri "çevre alanında hissedilmiştir. Zira "çevre" Avrupa Birliği'nin en önemli hareket noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Çevre başlığı altında yer alan Avrupa Birliği direktifleri, gerek 300'ü bulan sayılarının fazlalığı gerekse kapsamlarının genişliği açısından Avrupa Birliği Müktesebatının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Söz konusu direktiflerin, yeni çıkarılacak veya revize edilecek yasa ve yönetmelikler ile Türk Mevzuat Sistemi'ne

[107] http://www.ikv.org.tr/pdfs/cevre.pdf
[108] İSTEMİL Alara, "Türkiye'nin Çevre Yönetiminin Güçlenderilmesi ve Sürdürülebilir Kalkınmasının Sağlanmasına Yönelik OECD Tavsiyeleri",s/36
htttp://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar…

yansıtılması tam olarak uyumun sağlanması için yeterli olmayacak olup, söz konusu direktiflerin yansıtılmasını, müteakip başarılı bir şekilde uygulamaya geçirilmesi de gerekmektedir. Bu kapsamda, güçlü bir kurumsal idari kapasiteye ve uygulanması sürecinde de güçlü yerel otoritelere ve altyapıya ihtiyaç duyulmaktadır.[109]

Ülkemizde 1930'lu yıllardan buyana uygulanmakta olan mevzuatın bir bölümü dolaylı olarak çevre düzenini içermekte, bir bölümü de doğrudan doğruya çevre ile ilgili düzenlemeler getirmektedir. Özellikle son 20-25 yıldır dünyada önemi giderek artan çevre sorunlarına ülkemizde 1970'li yıllardan bu yana ilgi duyulmaya başlanmış ve problemlerin bütüncül bir yaklaşımla çözülebileceği benimsenmiştir. 1982 Anayasası'nda çevre sorunlarıyla ilgili olarak " çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve yurttaşların ödevidir."hükmüne yer verilmiştir.[110]

Ülkemizde çevre kirlenmesi ile ilgili kavramları 1970'lı yıllarda AB'nin aynı yıllarda bu sorunla karşı karşıya kalmasıyla oluşmuştur. 2000 yılına kadar yapılan kalkınma planlarında ise çevre ile ilgili değerlendirmeler hep ikinci planda kalmış planlar hep ulusal kalkınma çabalarının çevresel politikalarla zedelenebileceği ihtimaline dayalı olarak oluşturulmuş, ancak sekizinci beş yıllık kalkınma planı ile çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve alınan kararların Avrupa Birliği normları ve uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi çalışmalarına yer verilmiştir. Türkiye'nin çevre politikasının şekillenmesinde hazırlanan Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Programının önemli yeri vardır. Bu programın hedefleri arasında; kirliliğin önlenmesi, çevre altyapı ve hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, yenilenebilir kaynakların kullanımının teşvik edilmesi ve çevre ile ekonomiyi birlikte sürdürülebilir kılacak politikaların oluşturulması yer almaktadır.[111]

Türkiye'de çevre ile ilgili düzenlemelerin AB müktesebatına uyum düzeyini değerlendirebilmek için 2005 yılında yayımlanan İlerleme Raporu'na bakmak gerekmektedir. Buna göre, Türkiye'de yalnızca, atık yönetimi, doğanın korunması ve gürültü alanlarında bazı ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. Atık yönetimi ve gürültü dışında, çevreyle ilgili müktesebatın iç hukuka aktarımın düzeyi düşüktür; çevreye ilişkin müktesebatın yaşama geçirilmesi ve uygulanması alanlarındaki çabalar yetersizdir. Rapor'a göre, Birlik düzenlemelerinde ve uluslararası sözleşmelerde belirtilen sınır aşan sorunlara özel önem

---

[109] SARIKAYA Hasan Zuhuri,"Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", SKKD Cilt14 Sayı 1 sh. 1/10, 2004 s/7,http://www.skatmk.itu.edu.tr/e-Dergi/14_l_1-10…

[110]ÖZENÇ Mustafa, İNCELE YARIŞMASI IV,"Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması",1991 Yayın No:39s/176

[111] ÇOKGEZEN Jale,a.g.e. s/106,

verilmeli; çevre koruma gereksinimlerinin diğer politikalarla bütünleştirmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi için adımlar atılmalı; yönetsel kapasiteyle çevre politikalarının uygulanması sürecinde yer alan kurumlar arasındaki eşgüdüm güçlendirilmeli ve çevre müktesebatının uygulanmasının sağlanması için gereken yatırımlar yapılmalıdır.[112]

Türkiye'nin AB ile müzakere süreci içerisinde, 21 Aralık 2009 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen Hükümetler arası Katılım Konferansının 8. Toplantısında Çevre Faslı müzakerelere açılmıştır. Çevre müzakereleri; Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED),çevresel bilgiye erişim, iklim değişikliği, hava kalitesinin yönetimi, endüstriyel kirliliğin önlenmesi ve risk yönetimi, su kalitesi, atık yönetimi gürültü, kimyasallar ile doğanın ve biyolojik çeşitliliğin korunması başta olmak üzere yatay mevzuat ve diğer çevre mevzuatlarını kapsamıştır.[113]

Çevre konusunda AB ölçütlerine uyum sağlama çabaları yalnızca Birliğe giriş koşullarını yerine getirme kaygısının bir sonucu değildir; Avrupa ile ekonomik ilişkilerde, özellikle de ihracatta yaşanabilecek sıkıntıların önüne geçmek ve Birliğin kimi fonlarından yararlanabilmek için de çevre konusundaki çabaların önem taşıdığı belirtilmelidir. Son yıllarda çevre alanında AB ile uyumu sağlayabilmek için özellikle yasama etkinlikleri açısından önemli adımlar atılmıştır.

AB adaylığı sırasında ortaya çıkan belgelere bakıldığında, Türkiye'nin yasal düzenlemeleri gerçekleştirme konusunda çok önemli güçlükler yaşamadığı, asıl sorunun yasaları yaşama geçirme, çevre politikalarını diğer politikalarla uyumlaştırma ve kurumsal kapasiteyi güçlendirme gibi alanlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bir anlamda, söz konusu yasaların kabul edilmesi için yoğun çaba gösterilmekte, ancak benimsenen düzenlemelerin uygulanması için elverişli bir ortam yaratılamamaktadır.[114]

Ülkemizde çevre kavramı 1970'li yıllardan sonra Anayasalara açık hükümle girmeye başlamıştır.Türkiye'de 12Eylül 1980'den sonra, yeni Anayasa çalışmaları sırasında Ekim 1980'de yeni Anayasaya çevre korumasıyla ilgili bir hüküm konmasını hedef alan kampanya,1982 Anayasasının 56. Maddesi ile girmesiyle olumlu sonuçlar

[112] DURU Bülent, Avrupa Birliği Çevre Politikası,s/14-15,http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/duruabcev
[113] EREN Ahmet," AB Çevre Faslının Müzakerelere Açılması ve İklim Değişikliği Konferansı'nın Türk Çimento Sektörüne Muhtemel Etkileri", Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ocak,2010
[114] DURU Bülent, Avrupa Birliği Çevre Politikası,s/14-15,http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/duruabcev…

vermiştir.1921,1924 ve 1961 anayasalarında çevre ile ilgili doğrudan hükümler bulunmamaktadır.Planlı ekonomilerde, çevreyle ilgili politikaların kalkınma planlarında yer alması tabiidir.1963-1972 yılları arasını kapsayan ilk iki palanda çevreye özel bölümler ayrılmadığı ve ayrıntılı politikalar düzenlenemediği görülmektedir.

Çevre sorunları ilk kez 1973-1977 yıllarını kapsayan 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer almıştır.[115] Planda, ülkenin su,hava ve kıyı gibi belli başlı çevre sorunlarına dikkat çekilmekte ve bunların bir bütün olarak, planlama sistemi içinde incelenmesinin gereği vurgulanmaktadır. III. Plan'da insanın çevreyle olan ilişkilerini ussal bir denge içinde sürdürebilmesine elverişli bir toplum yapısına, toplumsal ve ekonomik kalkınma ile varılabileceği kabulü yapılmıştır. Bu nedenle de, sanayileşmeye ve kalkınmaya zarar verebilecek çevre politikalılarının benimsenmeyeceği vurgulanmıştır. III. Plan'da kurulması söz konusu sanayi tesislerinin yaratacağı kirliliğin önceden kestirilmesi öngörülmüştür ki, bunun,önleyici çevre politikası kavramına kaynaşmış olduğu kabul edilebilir.[116]

1978–1983 yıllarını kapsayan 4.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "Temel Politikalar" kısmında, insan-çevre ilişkileri önemli bir unsur kabul edilmiş, çevre sorunlarını önleme aşamasında çözüme kavuşturulması öngörülmüştür. Böylece, kalkınma planında "önleyici çevre politikaları" öngörülmüştür.[117]

4.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda üzerinde önemle durulan ilkeler üç noktada toplanmaktadır: a)Çevre öğesi, sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde önemli bir öğe ve etken olarak dikkate alınmalıdır. b) Çevre sorunlarının, henüz ortaya çıkmalarından önce önlenmelerine öncelik verilmelidir. Çünkü geriye dönülmez noktalara varılması, çevrenin maliyetini yükseltir. c) İnsan sağlığı için tehlike yaratan boyutlara varmış çevre sorunlarının bulunduğu yörelerdeki çevre temizleme ve arıtma projelerine öncelik verilmelidir. Ayrıca, Plan döneminin özelliğinin bir sonucu olarak, Plan'da, "Türkiye'nin doğal ve tarihsel zenginlikleri ve konumu, kitle turizminin gelişmesine olanak verecek ve ülkeye yüksek döviz geliri sağlayacak biçimde "değerlendirilecektir" önerisi konmuştur. Böyle bir önceliğin, çevre için çok olumsuz gelişmelere yol açması olasılığı da vardır. Bunu önlemek için olmalıdır ki, Plan'da aynı zamanda "Kıyılarla başka

[115] http:// www.bilbulpaylas.com/cevre-politikaları/
[116] KELEŞ Ruşen HAMAMCI Can,**a.g.e**,s/294
[117] http://www.bilbulpaylas.com/cevre-politikaları/

doğal ve tarihsel zenginliklerin toplum yararına uygun ve turizme de katkıda bulunacak biçimde korunup kullanılacağı…"hükme bağlanmıştır.[118]

1985-1989 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma programı dönemi yerleşme ve çevre bağlantılı İmar Kanunu, Kıyı Kanunu Uygulama Yönetmeliği gibi pek çok yasanın ve düzenlemenin gerçekleştiği ayrıca çevre kirliliği ile mücadelede uluslararası görüşmelerin de başlamış olduğu bir dönemdir

Türkiye'de 6.Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık aşamalarından başlayarak, bir anlayış değişikliği oluşmaya başladığı görülmektedir. 1991 yılında çevrenin geliştirilmesi, korunması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla 443 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile kurulan Çevre Bakanlığı, çevre politikaları ve stratejilerini belirlemek, çevresel faaliyetlerin yerel,ulusal,uluslar arası düzeylerde koordinasyonunu sağlamak, çevreyle ilgili bilgi toplamak,izinleri ve eğitim faaliyetlerini düzenlemek görevlerini yerine getirmektedir.

1996-2000 dönemi 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı ise; ekonomik ve toplumsal politikalarla çevre politikalarını uyumlaştırarak uluslar arası anlaşmalara bağlılığı, toplumsal uzlaşma ve kitlesel katılımları desteklemeyi ilke edinmekte ve değerlerin ve eylemlerin rehabilitasyonu ile toplumsal, kurumsal ve hukuksal yapılarda reformu öngörmektedir.

2001-2005 dönemi 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında, eylemde gerçekleştirme ve çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ile stratejilerin ülke gerçekleri de dikkate alınarak AB normlarına, uluslar arası standartlara paralel olmasının sağlanması ilkeleri bulunmaktadır. Bunun dışında, hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılarak Biyogüvenlik Yasası çıkartılması, Ulusal Biyogüvenlik Kurulu'nun oluşturulması hedeflenmektedir.[119]

1.7. Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre İlişkisi

İlk kez resmi anlamda 1980 yılında, Uluslar arası Doğanın Korunması Birliği (IUCN) tarafından Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) için hazırlanan "Dünya Koruma Strateji'sinde doğal kaynakları gelecek nesiller için muhafaza etmek biçiminde

[118] KELEŞ Ruşen HAMAMCI Can, a.g.e,s/295
[119] ALTUNBAŞ Derya,"Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış", s/8-9,http://www.sd-certificate.info/dyn_files/info/52.pdf

tanımlanan sürdürülebilir kalkınma tanımı, 1987'de "Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu (WCED)"ile genişletilmiştir[120].

Sürdürülebilir kalkınma, 1987 Brundtland Raporu'nda "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetlerinden ödün vermeden karşılamak "olarak tanımlanmıştır.Temel çevresel sorunların küresel niteliğinin kabul edildiği raporda, sürdürülebilir kalkınma;BM, hükümetler, özel kurum, kuruluş ve girişimler için esas yol gösterici ilke olarak önerilmektedir.[121]

Tanım iki yaklaşıma dayanmaktadır. Birinci yaklaşım ile "İnsan Merkezci Yaklaşım-Antropocentric' gereği, insan merkeze yerleştirilmiş, insanın ve özelliklede yoksul insanın bugün ve gelecekteki temel gereksinimlerinin karşılanmasına odaklanılmıştır. İkinci yaklaşım ile Çevre Merkezci-Ecocentric bir biçimde, ekolojik denge merkeze yerleştirilmiştir ve insanın gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapılan girişimler sonucu çevrenin bugünkü ve gelecekte gereksinimleri karşılayabilmeye yönelik doğal yeteneğinin engellenmemesi amaçlanmıştır. Bu tanımlama ile bireyler arası ekonomik eşitsizlik sorununa ek olarak nesiller arasında doğal kaynakların kullanılmasında ki fırsat eşitsizliği sorunu da ortaya çıkmıştır. Kısacası marjinal ekonomik büyümeyle marjinal ekolojik kaynak kullanma aynı kapsamda görülmüştür. Ekonomik büyüme, çağımızın temel paradigmasıdır. Son iki yüz yıl içinde, insanlığın yüz yüze kaldığı en önemli üç sorun; Malthus'un ortaya attığı nüfus artışı, Marks'ın ortaya attığı bireyler arası paylaşım sorunu ve Keynes'in derinlemesine incelediği işsizlik sorunudur. Hür üçünde de sorunun çevresel boyutu ihmal edildiğinden, bu sorunların üstesinden gelindiği düşünülen optimum süreçlerde dahi gerçek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlanamamıştır. Dünyanın bugünkü durumuna bakıldığında doğal kaynakların genellikle bir defada kullanılarak tüketildiği ve atıkların üretildiği "Tek Geçişli" ekonomilerin sağladığı büyümenin, tam hedefi bulamadığı açıkça izlenmektedir. Sürdürülebilirliği düşünülmeden planlanan bu tür ekonomik büyümelerde, ekonomik açıdan büyürken fakirleşmek en olası sonuçtur.[122]

Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, 1970'lerin hâkim düşüncesi olan çevreye duyarlılık ve ekonomik büyüme paradoksunun tezlerini bir sentez haline getirmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik kalkınmada bir araç olabileceği ve çevreye karşı

---

[120] TALU Nuran,"Sürdürülebilir Kalkınma Durum Değerlendirme Raporu,Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi"(TR 0402.11) 2007 s/9,http:// www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentleşme/...

[121] Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyoru'nun periyodik Yayını,2008,Sayı:12, s/2

[122] ÖZYOL Arzu,"Sürdürülebilir Kalkınma",s/2,http://www.hydra.com.tr?uploads/kutup9.pdf

duyarlı üretim politikaları yaparak da kalkınmanın mümkün olduğu ve ikilinin birbirini tamamlaması gerektiği önerilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı iki kısımda ele alınabilir. Birinci kısımda "ihtiyaçlar" ikinci kısımda ise çevrenin günümüzde ve gelecekteki talepleri karşılayabilme gücüne teknolojiden kaynaklanan "sınırlamalar" bulunmaktadır. Diğer bir deyişle sürdürülebilir kalkınma, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların akıcı bir şekilde yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak yaklaşımıdır. Böyle bir yaklaşım kalkınmanın her aşamasında küresel anlamda ekonomik ve sosyal politikaların çevre politikaları ile birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma; toplum için düşünüldüğünde sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan, doğal kaynaklar kapsamında düşünüldüğünde ise ekolojik açıdan önem kazanmaktadır.[123]

15–17 Ocak 2006 yılında gerçekleştirilen (WİLL2006)"İşgücü ve Çevre Hakkında Sendikalar Toplantısı" Sürdürülebilir Kalkınmaya yönelik bir dizi kararların alınmasını sağlamıştır.

WİLL2006 toplantısı ile çevre sorunlarının sendika yöneticileri ve temsilcileri tarafından görüşülmesi, çevresel konularda üretilecek sendikal açılım, eylem ile girişimlerin ana çerçevesinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Toplantının konuları:

—Sürdürülebilir bir işyeri ve çevre amaçlayan sendikal eylemlerin desteklenmesi,

—Sürdürülebilir gelişmenin önemli bileşenlerinden olan işgücü ve sosyal boyutların öne çıkarılması,

—Çevresel konularda sendikal eylem için ulusal çerçeveye katkı yapmaya yönelik güç ve kapasitenin oluşturulması,

—Çevre ve sürdürülebilir gelişme konusunda aktör olan Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) gibi BM örgütleri, endüstri temsilcileri ve önemli diğer örgütlenmelerle sendikalar arasındaki ilişkilerin pekiştirilmesi,

—İklim değişikliği, enerji kimyasallar, sağlık, su, işletmelerin sosyal sorumluluğu gibi çevresel sorunlara yönelik sendikal yaklaşım ve açılımları belirlemek,

[123] TOPRAK Düriye,"Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,2006 Sayı;4 s/147-148

—Çevrenin korunmasına ve hesap vermeye dayalı sürdürülebilir gelişmenin sağlanabilmesinde sendikal yaklaşımın dikkate alınması ve hükümetlere tavsiyelerde bulunmak olarak sıralanmıştır.[124]

Sürdürülebilir kalkınma, Türkiye'nin BM ilkeleri ve anlaşmaları aracılığıyla verdiği küresel taahhütlerin Avrupa Birliği'ne (AB)katılım hedefiyle buluştuğu bir öncelik alanıdır. AB Müktesebatı'nın Kabulüne İlişkin Ulasal Program'da belirtilen bu taahhütler aşağıdakileri içermektedir:

—Sürdürülebilir kalkınma için çevresel bakış açılarını vurgulamak

—Politika entegrasyonunun kolaylaştırmak

—Ulasal ve yerel düzeyde kurumsal yapıları desteklemek

---Geniş bir teknik çalışmalar dizisi aracılığıyla farkındalığı ve katılım mekanizmalarını geliştirmek

—Platformları ve çalışma mekanizmalarını, savunuculuk girişimleri ve gösterim projelerini koordine etmek.

AB'nin Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınmasına verdiği destek, politika oluşturma ve uygulama alanlarında kapasite geliştirmeye ilişkin sektörel projelerden, ülkeyi yeniden ağaçlandırma çabalarına katkı gibi zamanlı projelere kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.[125]

Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma ile ilgili uluslar arası taahhütleri iki kategoride değerlendirilebilir;i)tüzel yükümlülükler açısından ve ii)politika taahhütleri açısından.Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili hükümler içeren uluslar arası bir dizi tüzel düzenlemeyi kabul etmiş olan Türkiye'nin, özellikle çevre alanında taraf olduğu sözleşmelerin listesi kabarıktır. Söz konusu sözleşmeler ağırlıklı olarak çevre alanında olup, hemen hepsinin temelinde sürdürülebilir kalkınma ilkeleri yatmaktadır. Türkiye taraf olduğu sözleşmelerin bazılarını, yönetmelik düzeyinde bire bir ulusal mevzuatına yansıtmış, hatta bazı ulusal düzenlemeler uluslar arası sözleşmelerin orijinal başlığı olarak kabul görmüştür. Örneğin; Nesli Tehlike Altında Olan Hayvan ve Bitki Türlerin Uluslararası Ticaretine İlişkin

[124] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf
[125] GÖRÜNÜM, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu'nun periyodik yayını,2008, Sayı:12 s/8

Sözleşmesi-CITES Sözleşmesi Türkiye'de yönetmelik düzeyinde aynı başlıkla uygulanmaktadır.

Uluslararası düzeyde politika taahhütleri açısından bakıldığında, Türkiye'nin, sürdürülebilir kalkınma alanında ağırlıklı olarak Birleşmiş Milletler kararlarını politikalarına taşıdığı bilinmektedir.Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin benimsenmesi amacıyla 30 yılı aşkın bir süredir Birleşmiş Milletler tarafından yapılan çalışmalar çerçevesinde küresel düzeyde düzenlenen konferans kararlarını Türkiye, diğer BM ülkeleri gibi,ulusal düzeydeki politikalarına yansıtmıştır.Bu politikalar çerçevesinde bazı alanlarda programlar ve eylem planları da hazırlamıştır.[126]

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi açısından, AB uyum süreci çerçevesinde çevrenin korunması en öncelikli iki politika alanını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, şirketlerin sosyal sorumluluk projeleri ile bu süreci hızlandırması, Türkiye'nin geleceğine çok önemli bir katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda, büyük boyutlu şirketler ile stratejik işbirliği yaparak gerekli olan ara ürünü sağlayan KOBİ'lerin de bu süreç içerisinde tüm değişikliklere paralel yan yapılanma süreçlerine girmeleri gerekmektedir.

Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma hedefleri uyarınca çevre konusu ele alındığında, oluşturulan 2023 vizyonu ve teknoloji öngörüsü doğrultusunda aşağıda belirtilen noktalara öncelik verilmesi gerekmektedir.

—Temel Sağlık hizmetleri ile temiz içme ve kullanma suyu ile kanalizasyon hizmetleri nüfusun tamamına ulaştırılmalı,

—Tüm paydaşların çevre koruma konusunda eğitimi ve bilinçlendirilmesi için gerekli altyapı oluşturulmalı;

—Çevre bilimleri ve teknolojileri konularında araştırmaların yürütülmesi için gerekli teşvik ve destek sağlanmalı;

-Ulusal mevzuat her alanda uluslararası hukuk ile uyumlu hale getirilmeli;taraf olunan uluslararası sözleşmelerdeki yükümlülük ve taahhütlerin yerine getirilmesi için altyapı çalışmaları tamamlanmalı;

---

[126] TALU Nuran,"Sürdürülebilir Kalkınma Durum Değerlendirme Raporu,Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi", (TR0402.11) Temmuz,2007, s/18 http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentlesme/...

—Entegre bir yönetim ağı kurulması çerçevesinde kurumsal yapı yeniden gözden geçirilmeli;

-Belirlenen vizyon çerçevesindeki hedeflere ulaşmak için, mevcut durumun sağlıklı ve gerçekçi bir şekilde ortaya konmasına yarayacak envanterler yapılmalı, veri ve bilgi toplama yöntem ve uygulamaları belirli standartlara kavuşturulmalı; veri ve bilgilerin istatistiksel olarak anlamlı ve herkesin ulaşımına açık olduğu çevre bilgi sistemleri geliştirilmeli,

—Üretim ve hizmet sektörlerinin tümünde temiz üretim teknolojileri kullanılmalı ve yatırımcılar bu yönde teşvik edilmeli; bunun yanı sıra herhangi bir faaliyetin değerlendirilmesinde çevre etkilerinin değerlendirilmesi mekanizmaları de etkin bir biçimde kullanılmalı;

—Doğal rezervlerin Sürdürülebilir Kalkınma kavramı içinde üretimde en verimli şekilde değerlendirilmesi sağlanmalı;

Tarihi ve kültürel mirasın gelecek nesillere korunarak aktarılması için yasa ve denetim sorunları çözülmeli; eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları arttırılmalı;

-Acil durum yönetimi çevresel risk değerlendirmeleri yapılarak acil durum yönetim stratejileri belirlenmelidir.[127]

Türkiye'de çevreyle ilgili konuların ekonomik ve sosyal konulara içselleştirilebilmesi, bir ulusal çevre stratejisinin geliştirilebilmesi amacıyla Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmıştır. UÇEP, ülkemizde kamu kesimi, özel kesim, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri (STÖ'ler) ve akademik çevreden yaklaşık 1000 kişinin katılımıyla, 19 çalışma grubunun toplantılar, çalıştaylar, arama ve sıralama konferansları ve benzeri yöntemler kullanılarak alanında üretilmiş ilk politika belgesi olması bakımından önemlidir. Gönüllü ve profesyonel çalışmanın bütünleştirilmesi açısından da çevre alanındaki ilk çalışmadır. UÇEP, DPT koordinatörlüğünde hazırlandıktan sonra; uygulama sürecinin eşgüdümü bir protokolle Çevre Bakanlığına devredilmiştir.[128]

[127] TOPRAK Düriye,a.g.e.,s/162 s/166-167,http://sosyal bilimler.sdu.edu.tr/PDF/yil2_sayi4_08…
[128] UYSAL Ayhan,"Sürdürülebilir Kalkınma":Genel Bakış, Ocak 2003, s/7
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/...

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKETLER

Bu bölümde sendikal hareketlerin tarihsel gelişimini ve sendikal hareketlerdeki yavaşlamalar dönemler itibari ile ele alınacaktır.

2.1. Dünya'da Sendikal Hareketlerin Tarihi Gelişimi

Dünyada sendikalar işçi sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte gündeme gelmiştir. Sendikalar, işçileri, işverenlere ve hükümetlere karşı hak ve çıkarlarını korumak için oluşturdukları örgütlerdir. İşçilerin ortak menfaatlerini korumak için kurulmuş, örgütlü işçi birlikleridir. Bu tariften yola çıkan daha geniş bir tanımlamaysa,sendikalar; daha iyi çalışma şartları sağlamak, hayat standartlarını yükseltmek ve seslerini daha iyi duyurabilmek için işçilerin bir araya gelerek oluşturdukları, belirli bir işkolunda örgütlenerek iş kolundaki işverenlerle işçiler adına toplu pazarlıkları (ücret, çalışma koşulları, sosyal haklar vs.) yürüten yönetim yapısı itibariyle;bağımsızca,kendi kendini yönetme esasına dayanan mesleki kuruluşlardır.[129]

Sendikalar, işçilerin ekonomik-demokratik haklarını koruyup geliştirmek amacıyla kurdukları, ekonomik anlamda sınıf örgütleridir.

Başka bir bakışla Sendikaların gelişimi, feodal toplum düzeninin emekçi örgütlenmeleri konumundaki loncaların, toplumsal mücadele süreçleri içinde niteliksel dönüşüme uğramış biçimleridir. Loncaların (Corporation) özel yasaları vardı ve üyeleri de bu yasalara uymak zorundaydı. Lonca yasalarına uymayan ve bu nedenle de Lonca yönetiminden olumlu belge alamayan emekçi üye, başka hiçbir işte ve yerde çalışamazdı. Loncalarda çırak-kalfa-usta hiyerarşisi bulunurdu. Bunlardan birisine yükselebilmek için, Lonca içi özel sınavlar yapılırdı. Loncalar emekçilik niteliğine göre değil, yapılan işin niteliğine göre örgütlenmişlerdir. Feodal toplum düzeni 1789 Fransız Burjuva Devrimi ile yıkılıp, tarih sahnesine burjuva toplum düzeni çıkınca, yıkılan düzenin toplumsal

[129] ŞAHİN Bilge," Sendikacılık Tarihi",http://www.businesstomorrow.net/iky/files/Sendikacilik.pdf

örgütlenmesi konumunda olan Loncalar da tarih sahnesinden çekilerek yerlerini, kapitalist toplum düzeninin toplumsal örgütlenme biçimleri olan sendikalara bıraktılar.[130]

Sendikalar; iki yüzyılı aşkın bir süredir emekçiler ve onların karşıtı olan sermayedarların birbirilerine karşı yürütüp sürdürdükleri ekonomik, toplumsal, siyasal ve ideolojik mücadelede;emekçilerin bilinçlenme, dayanışma, toplumsallaşma ve özgürleşme aracı olarak oluşmuş yapılardır. Sınıflı toplumların, sömürü, bağımlılık ve egemenlik ilişkilerinden yola çıkarak denetimleri altında tutmaya çalıştıkları işçi ve emekçiler için sendikalar, tarihsel olarak yüklendiği rol ve grevler açısından, vazgeçilmez birer mücadele örgütleri olarak ortaya çıkmış, gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.[131]

Sendikal örgütlerin kurulması, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ile birlikte hızla artmış ve 20. Yüzyıla gelindiğinde işçi sınıfının en yaygın örgütlenmeleri haline gelmiştir. Kapitalizmin yaygınlık kazanmasıyla birlikte işçi sınıfı ekonomik, toplumsal ve siyasal hak ve çıkarlarını kazanmak, korumak ve geliştirmek amacıyla hep daha geniş ve kitlesel biçimde örgütlenmek ve tarihte hiç olmadığı kadar güç koşullarda mücadele etmek zorunda kalmıştır. Çünkü hiçbir sosyal politika önlemi veya yasal düzenlemeyle korunmayan, kapitalizmin vahşi sömürüsü karşısında yalnız kalan işçiler,öncelikle yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmek için sadece kendilerine ve arkadaşlarına güvenmiş, onlarla birlik olup sendikaları kurmuş, bu uğurda büyük grevler ve eylemler gerçekleştirmiştir[132]

İşçi sendikalarının doğuş tarihine bakıldığında O günlerde doğmakta olan işçi sınıfının yaşama ve çalışma koşulları çok ağırdı. Günlük çalışma süresi 14–16 saati ve kimi zaman 18 saate olabilmekteydi. İş güvenliği yoktu. İş kazaları, meslek hastalıkları çok yaygındı. Çalışanların makineleri kullanmaları için özel bir yeteneği olması gerekmiyordu. Bu nedenle çok sayıda kadın, çocuk ve işçi kötü koşullarda ve çok az ücret alarak karşılığında çalışıyorlardı. [133] İş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı önlem alınmıyor, ücretler ancak günlük yaşamı sürdürülecek düzeyde ödeniyordu, kimi zaman da ücret ödemelerinden kaçınılıyordu. Bunun yanında on binlerce işçi birçok fabrika çevresinde ilkel barakalarda iç içe ve sağlıksız koşullarda yaşamlarını tüketiyorlardı. Bu koşullarda işçilerin ortalama yaşama süresi, 40'lı yaşları bulmuyordu. Bu sömürü ortamına ve ilkel yaşama karşı

[130] GÜNEYSU Atanur, "Sendikaların Tarihsel Gelişimi Nitelikleri ve Eğit-Sen", http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/449.pdf
[131] http://www.tezkoopis.org/yayin/egitim/6.pdf (Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Kısa Tarihi
[132]http:// e-kutuphane.eğitimsen.org.tr/pdf/1562.pdf.
[133] http://sendikatarihi.blogspot.com

çalışma ve yaşam koşullarını daha iyileştirmek ve haksızlıklara karşı ortak hareket ederek direnmek üzere işçiler 1800'lü yılların ortalarından itibaren kendiliğinden örgütlenmeye başlamışlar, bunun için önce yardımlaşma sandıkları ve dayanışma örgütleri oluşturmuşlardır.[134]

Avrupa ülkelerinin önemli bir bölümünde sendikaların kuruluşu, birer meslek dayanışma örgütü olan lonca sistemi içinde çalışan kalfaların kurdukları gizli örgütlenmelere dayanmaktadır. Üretimde büyük ölçekli fabrika sistemine geçilmesi ustaların bir bölümün kapitalistleştirirken, kalfa ve çırakların büyük bir bölümünü atölyelerin dağılması sonucu işçileştirmiştir. Devletten bağımsız örgütlenmeler olan loncalarda yaşanan bu farklılaşma, kalfaların bir bölümü daha sonra patron olacak olan ustalardan gizli olarak örgütler kurmasına yol açmıştır. Kalfa ve çırakların işçileşmesi, tarıma makinenin girmesiyle işsiz kalan tarım emekçilerinin de bu işçilere katılmasıyla büyük bir sanayi ordusu oluşturmuştur. Bu dönemde gerçekleşen grev ve örgütlenmeler, süreç içinde örgütlenme geleneğini yaratmıştır. [135]

Sanayileşme ile birlikte yoğunlaşan kitle üretimi vasıfsız ve yarı vasıflı işgücünün örgütlenme eğilimini hızlandırırken, sendikal hareketin meslek sendikacılığından sıyrılarak endüstri sendikacılığına doğru bir dönüşüm geçirmesine yol açmıştır.[136]

İşçi sendikaları, çalışanlar arasında piyasa mekanizmasının yaratabileceği gelir adaletsizliğini hafifletmeye,üyelerinin ücret düzeyini yükseltmeye ve çalışma koşullarını iyileştirmeye çalışırken, aynı zamanda üyelerinin çıkarlarını da demokratik yollarla temsil etmektedir. İşçi sendikalarının toplu pazarlık süreci ile gelişen demokratik temsil fonksiyonu ise işyeri düzeyinde özellikle barışçı yollarla taraflar arası mücadeleyi ve işgücü ile sermayenin işbirliğini ifade ederken, sendikal hareketin ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde etkinliğinin artması ile toplumsal işbirliğini kapsayacak yönde gelişim göstermiştir.[137].Bundan dolayı bu hareketlerin ortaya çıkış ve gelişimini Avrupa ülkelerinden;İngiltere,Almanya,Fransa,Belçika nın yanında ABD ve Türkiye için ayrı ayrı ele alınacaktır.

---

[134] http;//www.odevarsivi.com/dosya.asp?islem=gor&dosya_no=56523
[135] AYDOĞANOĞLU Erkan, **Dünyada ve Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi**, 2009, Ocak Ankara, s/10
[136] SELAMOĞLU Ahmet, "İşçi Sendikacılığında Yeniden Yapılanma ve Örgütlenme Modeli" Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (6) 2003/2:63-98 s/66
[137] SELAMOĞLU Ahmet,a.g.e. s/65

2.1.1. İngiltere'de Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı

İngiltere sanayi devriminin en erken yaşandığı ülkedir. Buhar makinesinin keşfi bu anlamda önemli bir gelişme olmuştur. Diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında işçi kesiminin taleplerini ortaya koymakta diğer ülkelerden daha erken gözlemlenmesinin ardında da bu gerçek yatmıştır. Aynı şekilde Marksist söylemdeki hayalci ve bilimsel sosyalizm düşünce anlayışlarının önce bu ülkede gözlemlenmesi tesadüf olmamıştır.

On dördüncü yüzyıl sona ererken, İngiltere Yüzyıl Savaşları'nın içindeydi. Kapitalist üretimin İngiltere'de 16. yy.dan itibaren başlamasından dolayı bu ülke kapitalizmin başını çeken bir konumda olmuştur. Bu açıdan kapitalizmin gelişmesinde ayrı ayrı yer tutan bu iki devrim birbirleriyle bağlantılı ve bütünleyici özelliklere sahip olmuşlardır. Yani,küresel bir kapitalist düzenin kurulmasını İngiltere'deki ekonomik-teknolojik ve Fransa'daki siyasal devrimler öncülük etmiştir.[138]

19.yüzyılın başlarında İngiltere'de büyük sanayinin gelişmesi, önemli oranda işçinin istihdamına yol açmıştır. 1801'de sanayi kesiminde çalışanların toplam faal nüfusunun %29'unu oluşturduğu ülke,1866'ya gelindiğinde sanayide çalışan faal nüfus %46,6'ya, hizmetler kesiminde %49,6'ya yükselmiş, tarımda ise %3,1'e düşmüştür. Böylece İngiliz toplumunda feodal ilişkilerin çözülmesi, toplumsal sınıflaşmanın da belirginlik kazanmasına neden olmuştur. Bu etki genel nüfus içinde işçi sınıfının artmasıyla, sendikalaşmanın doğmasına da yol açmıştır.[139]

Sanayi Devrimi'nin beşiği olan İngiltere, aynı zamanda sendikal hareketin geliştiği coğrafya olmuştur. 18. yüzyılın ortasından sonra İngiltere'de sendikal oluşumlar görülmeye başlanmış ve ilk sendikalar meslek sendikaları biçiminde kurulsa da, yaygınlaşması ve bütün işçileri kapsaması uzun sürmemiştir. Sendikaların doğmasıyla birlikte, işçi sınıfının mücadelesi daha da gelişmiş, işçiler yaşama ve çalışma koşullarını düzeltmek amacıyla taleplerini daha örgütlü ve ısrarlı savunur hale gelmişlerdir. İşçiler, bu mücadele içinde taleplerini karşılamak istemeyen işverenlere karşı, bir mücadele silahı olan grevi

---

[138] ALTINIŞIK Resul,"Küreselleşmenin Sendikal Özgürlüklere Dünya ve Türkiye Açısından Yansımaları", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi s/28)

[139] BAL Mine, "Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinde Sendikaların İzledikleri Politikalar", (Marmara Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007,İstanbul, s/33)

keşfetmişler. Bu tarihsel silah, sınıf bilincinin, birlik ve dayanışma duygusunun gelişmesine paralel olarak güçlenmiştir.[140]

18. yüzyılda işçi hareketi Çartist ve sosyalist olarak iki kanada bölünmüştür. Çartistler kuramsal olarak daha geri, ama sınıflarının temsilcisi gerçek proleterler olmuştur. Sosyalistler ise daha ileriye bakmakta, sıkıntılara karşı pratik çareler önermektedirler: ama burjuvazi ile birlikte hareket ettikleri için işçi sınıfı ile bütünleşememişlerdir. Ancak Çartist hareketin kazandığı ivme sonucu sosyalistler de harekete katılmışlardır. İngiliz sosyalizmi olan Owencılığın takipçileri, tüketici kooperatiflerinin ilk örneği olan Rochdale'in Öncüleri Derneği'ni 1844 yılında kurmuşlardır.[141]

Sendikaların lokal düzeyden çıkarak ulusal düzeyde örgütlenişi de İngiltere'de olmuştur. 1831 yılında kurulan Emeğin Korunması için Ulusal Dernek bu yönde atılmış ilk örgütlenme adımlarından bir olmuştur. 1843 yılında Robert Owen, Büyük Ulusal Sendikalar Birliğini'ni kurmuştur.[142]Üretim kooperatiflerine dayanan bir toplum düzeni ile işçilerin emeklerinin karşılığını alacağına inanan OWEN'a göre barışçı genel grevde, en büyük desteği diğer sınıfların iyi niyetli insanları sağlayacaktır. Owen'in fikirleri doğrultusunda 1834 yılında "Üretici Sınıfların Büyük Milli Manevi Birliği" kurulmuştur. Birlik kısa sürede çok sayıda işçiyi bünyesine almıştır. Ancak birliğe üye işçiler üzerinde devletin ve işverenlerin sürdürdüğü yoğun baskılar örgütün kısa sürede dağılmasına yol açmıştır. Owenizim hareketinin başarısızlığa uğraması üzerine "Chartizm Hareketi" işçiler arasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Chartizm hareketi özellikle vasıfsız işçiler arasında yaygınlık kazanmasına karşılık vasıflı işçilerin denetiminde bulunan sendikalarla yeteri kadar dayanışma sağlayamadığı ve teorik bir yapıya sahip olamadığı için başarısızlığa uğramıştır. Belli bir alanda ulusal düzeyde ilk sendika kurma girişimi 1851 yılında makine ustaları tarafından gerçekleştirilmiş,"Birleşik Makine Ustaları Sendikası" kurulmuştur. Birleşik Makine Ustaları Sendikası merkezden denetlenen ilk ulusal sendikadır. Bu sendika, sistemi ortadan kaldırmak yerine sistemle uyum içinde işçilerin kısa vadeli ekonomik

[140] http://www.tezkoopis.org/yayin/eğitim/6.pdf (,Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Kısa Tarihi)
[141] ALTINIŞIK Resul,a.g.e, s/37
[142] http://www.tezkoopis.org/yayin/eğitim/6.pdf (,Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Kısa Tarihi)

çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Sendika üyelerinden yüksek aidat almış, üyelerine çeşitli risklere karşı yardım sağlamış, üyelerinin çıkarlarını vasıfsız işçilere karşı korumuştur.[143]

1874'e gelindiğinde işçi sendikaları (Trade union'lar) İngiltere'de oldukça güçlenmişlerdir. Öyle ki bu tarihte yapılan Trade Union'lar Kongresi, 1 milyon 200 bin işçiyi temsilen toplanmıştır. Bu güç, parlamentoda kendini hissettirebilecek bir güç olmuştur. Bu durum İngiltere'de işçilerin politik hayattaki etkinliğini ve gücünü ortaya koymuştur. Aynı gelişmelerin bir sonucu olarak, İngiliz siyasi tarihinin en ciddi gelişmelerinden birisi, aynı yılın (1909) sonunda meydana gelmiş ve İşçi Partisi kurulmuştur. Başlangıcından 1.Dünya Savaşına kadar olan dönemde, İngiliz işçi sendikacılığının yol göstericiliğinde gelişmeler kaydeden Batı Avrupa işçi sendikacılığı, bu arada klasik bir sendika anlayışını da belirginleştirmiştir.[144]

2.1.2 Fransa'da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı

Fransa, sendikal hareketin geç geliştiği ülkelerden biridir. Ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısı sendikal hareketin oluşmasını uzun süre geciktirmiştir. 1789 Devrimi sırasında Fransa'da henüz sanayileşme hareketine rastlanmamaktadır. 1791 yılında çıkarılan "D Allerde Yasası" ticaret ve sanayi özgürlüğü ile çalışma özgürlüğü sağlamasına rağmen siyasi istikrarsızlık ve savaşlar sanayileşmeyi engellemiştir. Bu konuda ilerlemeler Restorasyon (1814-1830)ve Temmuz Monarşisi (1830-1848) dönemlerinde sağlanmış ancak gerçek anlamda sanayileşme II. İmparatorluk (1852-1870) ve III. Cumhuriyet (1871-1940) dönemlerinde yani 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirilmiştir. Siyasi yapı ise III.Cumhuriyetten sonra sendikaların gelişmesi için uygun bir nitelik kazanmıştır. [145]

14 Haziran 1791 yılında çıkarılan "La Chapelier Kanunu"ve daha sonra çıkarılan bazı yasalar, örgütlenme aleyhtarı tutumlar olması nedeniyle sendikacılığı neredeyse imkânsız hale getirmiştir.Temeli iktisadi liberalizm felsefesine dayanan bu yasa tüm mesleki toplulukların ve koalisyonların kurulmasını yasaklamıştır.Tabii olarak grev de yasaklanmıştır.[146]

---

[143]ÖZKİRAZ, A TALU, N."Sendikilaların Doğuşu;Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması" Sosyal Bilimler araştırmaları Dergisi 2, (2008): s/111
[144] YAZICI Erdinç, **Türk İşçi Hareketi ve Türk Harb-İş**, 1991, Ankara, s/37
[145]ÖZKİRAZ Ahmet, TALU Nuray, a.g.e. s/113-114
[146] ALTINIŞIK Resul,a.g.ae. s/44

Fransa'da ilk sendikalar, sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte ilk olarak "emek borsaları" şeklinde örgütlenmiştir. Fransa'da kurulan sendikaların temelini oluşturan emek borsaları, işçilerle işçi arayan patronların buluşup sözleşme yapabilecekleri bir kurum olarak tasarlanmış ve Fransa'nın kendine özgü ekonomik yapısı içinde 1875 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Fransa'da ilk yıllardan beri üretim yapısının çeşitli bölgelerde, küçük atölyelerde gerçekleşmesi, daha sonra aynı bölgedeki küçük sendikaların bir araya gelerek emek borsasını oluşturmasıyla sonuçlanmıştır. Bu küçük ve parçalı yapı, Fransa'da anarşizmin ve anarşist ideolojinin gelişmesinin en önemli temelini oluşturmuştur.[147]

Birinci imparatorluk döneminde, işçi birliklerine karşı çok katı davranılırken, Şapkacılar yasasına karşın patron birliklerine göz yumulmuş, hatta bunların işleri kolaylaştırılmıştı. İşçilerin polis gözetimi altında tutulduğu ve Medeni Yasa ile hor görüldüğü bir dönem olmuştur

Restorasyon ve Temmuz monarşisi, Birinci İmparatorluğun taktiğini sürdürmüş, onun katılığını daha da ağırlaştırmıştır. Yüksek burjuvazi iktidarda olduğu dönemde işçi birliklerinden korkmuş, siyasal yaşamın dışında tutulmuş emekçilerin birlik kurma hakkını önlemek için seçmenlik vergisi rejiminden yararlanmıştır. İşçiler grev yapmak için bir araya geldiklerinde burjuvazi onları zindana attırmış hatta kurşuna dizdirmiştir.

19. yüzyılın ilk yarısı içinde, can çekişen, ama yine de eski rejim döneminde yaşaya kalmış olan kalfalık, hemen hemen tek işçi örgütünü kurmuştu. Bu örgüt gizli tutulup saklanmıştı. Çünkü işçi sınıfı içinde bir yılgı havası hüküm sürmekteydi.1840'a doğru, Moreau'nun ve Agricol Perdiguler'in etkisiyle, rakip "görevler", bütün Fransa'daki kalfaları bir araya getiren ve bir karşılıklı yardım derneği olan İşçi Birliği içinde uzlaşmışlardır.[148]

Fransız sendikacılığı mücadele süresinden geçerek yasallık kazanan bir harekettir. İç dinamiklerin verdiği mücadelede, hareketin ideolojik boyutu "devrimci elitlerin" katkılarıyla çizilmiştir. Bu nedenle, Fransız sendikacılığının ideolojik/ doktriner kanadı, siyasal faaliyetlerini, sadece üyelerinin ekonomik çıkarlarını koruma ve geliştirme amacıyla değil, topluma yeni bir şekil vermek, kapitalist toplumun yerine sosyalist bir toplum oluşturmak amacıyla da yapmıştır. Sendikalar, siyasal faaliyetlerini sendikacılığın yasallık kazandığı

[147] AYDOĞANOĞLU Erkan, **Dünyada ve Türkiye'de Sendika-Siyaset ilişkisi**, 1. Baskı, Ocak, 2009, Ankara, s/34

[148] BRİZON Pierre**, Emeğin ve Emekçilerin Tarihi**, Çeviren Cemal Süreyya, Birinci Baskı, s/536-537

dönemden, XX. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar partileri dışlayarak yapmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle Marksizm'i referans kabul eden sendikalar, kendilerine yakın gördükleri komünist ve sosyalist partilerle her konuda işbirliğine dayalı "yarı bağımlı" ilişki modeli çerçevesinde yakın ilişkiler kurmuşlardır[149].

Fransa'da işçilere yönelik gelişmeler 1848 Devrimi'nden sonra başlamıştır. 1848 Devrimi temelde bir işçi devrimi olarak bilinmektedir. Kentsoylular, Napolyoncular ve Cumhuriyetçilerin yardımı ile oluşan devrim toplumsal önderlerin iktidara gelmesini sağlamıştır. 24 Şubat'ta geçici bir hükümet kurulmuş, hükümet ilk olarak çalışma hakkı ve dernek kurma özgürlüğü tanımıştır. Geçici hükümet tarafından yapılan düzenlemeler, izleyen yıllarda kurucu meclis tarafından tümüyle ortadan kaldırılmıştır.

21 Mart 1884 yılında ise; çıkarılan yasa ile sendikaların önceden izin almadan serbestçe kurulabilmelerine imkân tanınmıştır. Yasa sendikaların devlete karşı bağımsızlığını teminat altına almış, bireysel sendika özgürlüğünü kabul etmiş, sendika çokluğu ilkesini benimsemiştir. 27 Aralık 1892 tarihinde çıkarılan yasa ise toplu iş uyuşmazlıklarının çözümlenmesi ile ilgili düzenlemelere yer vermiştir. Yasa, çalışma koşulları ile ilgili toplu iş uyuşmazlıklarının uzlaştırma komitesinde, bu komitede anlaşma sağlanamaması halinde hakem kurulunda çözümlenmesini öngörmüştür Yasal düzenlemelerin ardından, ülkede sendika ve sendikalı işçi sayısı hızla artmıştır. Bu dönemde sendikal birliği sağlamak amacı ile yerel ve mesleki yapıda örgütler oluşturulmuştur.[150].

Bütün sanayi hukukuna egemen patronlar ve işçiler için yapılmış olan 21 Mart 1884 tarihli yasanın belli başlı hükümleri ise kısaca şu şekildedir:

Mad.2- Sendikalar ya da aynı meslekten, benzer zanaat dallarından, ya da belli bir kazanç elde etmeyi amaçlayan bağlı mesleklerden oluşan mesleki birlikler, üye sayısı yirmiyi aşsa bile, hükümetin iznine gerek olmaksızın serbestçe kurulabilir.

Mad.3- Mesleki sendikaların çalışma konuları yalnızca iktisadi, sınaî, ticari ve tarımsal çıkarların araştırılması ve savunulmasıdır.

Mad.4-Bütün mesleki sendikaların kurucuları, herhangi bir unvanla yönetimde görev almış kişilerin hukuki durumlarını ve adlarını ibraz etmekle yükümlüdürler.

---

[149] MAHİROĞULLARI Adnan," Fransa'da Sendika-Siyasal Parti İlişkileri", Marmara Üniversitesi, I.I.B.F Dergisi Yıl 2003, Cilt XVIII, Sayı:1 s/378

[150] ÖZKİRAZ Ahmet, TALU Nuray,a.g.e. s/114

Mad.5-Yasaya uygun biçimde kurulmuş mesleki sendikalar, iktisadi, sınaî, ticari ve tarımsal çıkarlarını serbestçe araştırabilir ve savunabilirler.

1884 tarihli yasa, sendikalara, mesleğe yabancı kişilerin aktif üye olarak alınmasını kabul etmemiştir: Yasa, böylece, sendikaların siyasete doğru yönelmelerini önlemek istemiştir.Zaten, 3. maddeye göre, dinsel ve siyasal tartışmalar kesinlikle yasaklanmış, sendikaların ticaret ortaklıklarına, özellikle üretim kooperatifi ortaklıklarına dönüşmesi de yasaklanmıştı;Bununla birlikte sendikalar, üyeleri arasında karşılıklı yardım sandıkları, haber alma ofisleri, yada bedelsiz iş bulma büroları kurma hakkını elde tutmuşlardır.[151]

2.1.3. Belçika'da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı

Belçika 1830 yılında bağımsızlığına kavuşmuş, 1831 anayasası ile meşruti bir krallık haline gelmiştir. Sanayileşmenin yetersiz olması birleşmeyi ve işçi hareketlerini suç olarak kabul eden ceza yasası ülkede sendikal hareketin gelişimini uzun süre engellemiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında vasıflı işçiler tarafından karşılıklı yardımlaşma, dostluk dernekleri oluşturulmuş ise de bunların sendikalar olarak kabul edilmesi güç olmuştur.Ülkede ilk sendika 1857 yılında Gent'te tekstil işçileri tarafından kurulmuş, bu sendikayı 1859 yılında metal işçilerinin kurduğu sendika izlemiştir. 1860 yılında metal ve tekstil işçileri tarafından ilk bölgesel federasyon oluşturulmuştur. İzleyen yıllarda diğer bölge ve sektörlerde yeni sendikalar kurulmuş, ilk ulusal federasyon ise 1865 yılında kamu işçileri tarafından oluşturulmuştur. Ülkede kurulan ilk sendikalar ideolojik ve siyası bakımdan bağımsızdır. Belçika'da işçiler arasında ideolojik bölünmeler ancak 1860'lardan sonra ortaya çıkmıştır. Hıristiyan sendikal hareket 1886 yılından sonra gelişmeye başlamıştır. İlk Hıristiyan sendikaların hastalık fonları, kültürel topluluklar, kooperatifler,bankalarca desteklenmiştir.Walloine ve Brüksel'de Hıristiyan sendikaların temellerini Demokratik Federasyonlar, Flandre'de ise Lounyain'de kurulan loncalar oluşturmuştur. Sosyalist tarafta ise 1885 yılında kurulan "Belçika İşçi Partisi" sendikaların oluşturulması ve geliştirilmesinde etkili olmuştur. Parti sendikalar ve federasyonlar oluşturmak amacı ile 1898 yılında "Sendikalar Komitesi" kurmuştur. Belçika İşçi Partisi'ne üye olmayan sendikaların da komitede yer alması ile komitenin adı daha sonra "Bağımsız Sendikalar ve Belçika İşçi

[151] BRİZON Pierre,a.g.e. s/542/543

Partisi Sendika Komitesi" olarak değiştirilmiştir. Komite temel olarak ulusal federasyonlar oluşturmayı amaçlamıştır.[152]

Ülkede ilk kurulan bu sendikalar ideolojik ve siyasi açıdan bağımsız olmuş;ideoloji sendikalar açısından 19.yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaya başlamıştır.[153]

2.1.4. Almanya'da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı

Fransız Devrimi ve sanayi devrimi sonrası Almanya'da madencilik, deniz ticareti ve dokumacılık endüstrileri gelişmiştir.1792 ve 1794 yılları arasında Silezyalı dokumacıların ayaklanması Fransız Devrimi'nin halkçı karakterini açığa vurmuştur.Silazyalı dokumacıların ayaklanması, Alman işçi sınıfının ilk siyasal eylemi olmuş ve büyük yankı uyandırmıştı. Fabrikaların tahrip edilmesi ve makinelerin kırılmasıyla elele giden bir işçi hareketi ayaklanmayı takip etmiştir.[154]

Almanya'da sanayileşme hareketi oldukça geç tarihlerde başlamıştır. Ülkede 1850'lerden önce büyük sanayi kuruluşlarının sayısı sınırlıdır. Napolyon Savaşlarından sonra İngiliz sanayinin yeniden uluslararası piyasalara hâkim olması Almanya'yı önemli ölçüde etkilemiştir. Alman hükümetleri 1825 yılından sonra sanayinin ilerlemesi için önlemler almaya başlamışlardır. Ancak Alman birliğinin sağlanamaması, loncaların varlıklarını sürdürmeleri, sermaye ve girişim yetersizliği sanayinin gelişmesini engellemiştir. 1840'lardan sonra başlayan sanayileşme büyük güçlüklerle karşılaşmış, özellikle loncalarda yer alanlar, sanayileşme hareketine direnmişlerdir. 1848 Devrimi ülkede sendikal hareketin canlanmasına zemin hazırlamıştır. 31 işçi örgütü ile 3 işçi komitesi delegelerinin katıldığı bir işçi kongresi toplanmış, kongre sonunda ise ilk siyası işçi örgütü olan İşçi Kardeşliği oluşturulmuştur. Ancak 1848 Devriminin başarısızlığa uğraması üzerine 1854 yılında tüm sosyalist ve komünist görüşlü sendikalar kapatılmıştır.1860'lı yıllar Almanya'da siyasi hareketliliğin görüldüğü yıllar olmuştur. Bu yıllarda gerek 1859 yılında kurulan "Alman Ulusal Birliği" gerekse liberal görüşü benimseyen "İşçi Eğitim Birlikleri" işçilerin siyasi faaliyetlere katılmalarını sağlamak için yoğun çaba harcamışlardır.

Alman imparatorluğu'nda 1871 yılında Bismark tarafından çıkarılan "Sosyalizm Yasası" sendikaların gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Bismark'ın sendikaları hedef

---

[152] ÖZKİRAZ,A.& TALU,N.a.g.e s/113
[153] BAL Mine, a.g.e.s/36
[154] ALTINIŞIK Resul, a.g.e, s/55

almadıklarını belirtmesine karşın sendikalar yasadan büyük ölçüde etkilenmişlerdir. 17 Federasyon, 39 yerel sendika, 3 merkezi sigorta fonu ve yerel sendika kapatılmış, tüm grevler şiddetle cezalandırılmıştır. Yasaya rağmen işçiler eğitim dernekleri, uzmanlık örgütleri adı altında bir araya gelmişlerdir. Hükümetin yoğun baskısına rağmen 1889 yılında Ruhr bölgesindeki madenciler greve gitmişler, bu grev hareketi Almanya'nın diğer bölgelerindeki madenciler tarafından desteklenmiştir. Sosyalizm Yasası'nın 1890 yılında yürürlükten kaldırılmasından sonra Alman sendikal tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. 1889 yılında ise sosyalist işçi hareketinin Paris'te yapılan kongresinde çalışma saatlerinin azaltılması amacıyla 1 Mayıs'ta çeşitli faaliyetler yapılması kararı alınmıştır. Bunun üzerine Hamburg'da 1 Mayıs'ta gösteriler yapılmış, ancak gösterilere katılan işçiler işverenlerce işten çıkarılmışlardır. Bu durumu Proteste etmek amacıyla işçiler aylarca direnmişler, işçilerin direnişi Almanya'nın diğer bölgelerinde yer alan işçilerce desteklenmiştir.[155]

1892'de Halberstadt'ta ilk Alman sendika Kongresi yapılmış, bu süreçte sendikaların merkezileşme eğilimleri artmış, hür sendikaların %60'ı beş büyük federasyon çatısı altında toplanmıştır. Ülkede ilk işkolu sendikası ise, ancak 1890'lı yıllarda kurulabilmiştir. Ayrıca Hıristiyan sendikal hareket de bu yıllarda gündeme gelmiştir. İlk Hıristiyan işçi sendikaları 1894 yılında kurulan Alman Demiryolları Federasyonu ve Hıristiyan Madenciler Birliği olmuştur. Ülkede ilk toplu sözleşme ise 1873'te yapılmış, bu sözleşme sendikaların gücünü arttırırken işverenleri de örgütlenmeye yöneltmiştir.[156]

I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Alman sendikaları arasında ulusal dayanışma düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Sendikalar devletin sendikal faaliyetleri yasaklayacağı endişesi ile savaş sırasında devlete destek olma eğilimi içine girmişlerdir. Bu amaçla grevler sona erdirilmiş, sendikalar işçilerin gıda ihtiyaçlarının karşılanması, savaş malullerine yardım edilmesi gibi yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Bu durum sendikaların kamu organları tarafından kabul edilmesini sağlamıştır.[157]

İki Almanya'nın ayrılmasıyla ilk olarak Alman Federal Cumhuriyet'inde ilk parlamento seçimlerinden kısa bir süre sonra Cumhuriyetin sınırları içinde bulunan sendikalar bir araya gelerek "Alman İşçi Sendikaları Birliği'ni oluşturmuşlardır.Birliğe her biri işkoluna göre kurulmuş 16 sendika üye olmuştur. Federal Almanya Sendikal hareketinin

[155] ÖZKİRAZ,A & TALU, N.a.g.e. s112-113
[156] BAL Mine, a.g.e., s/35
[157] ÖZKİRAZ,A & TALU, N.a.g.e. s112-113

temel ilkelerini partiler üstü birleşik sendikacılık, gönüllülük, yönetime katılma, işçilerin sendika ve işletme komiteleri tarafından temsili oluşturmuştur.[158]

2.1.5. Amerika'da Sendikal Hareketin Ortaya Çıkışı

Endüstrileşme hareketi Avrupa ülkelerine göre çok daha geç başlamasına rağmen, ABD'de sendikacılığın ilk ortaya çıktığı yıllar 1700'lere kadar uzanmaktadır. İlk sendika 1794 yılında Philadelphia'da ayakkabıcılar tarafından kurulmuştur. Birliklerin devamı şeklindeki ilk sendikaların üyeleri aynı meslek ve zanaat dalında çalışan nitelikli işçilerden oluşmaktaydı. Aynı yörede ve bölgede çalışanlar bu sendikalara üye olabiliyorlardı. Bu nedenle, ilk örgütlenme düzeyi yereldi ve ilk kurulan sendikalarda mesleki sendikacılık ilkesi benimsenmiştir.Bu sendikalar çalışanların istedikleri ücreti belirleyerek işverenlere bildiriyorlardı. İşverenler bu ücretleri kabul ederse bugünkü anlamda toplu iş sözleşmesi yapılmış oluyordu. İstekler reddedilirse, örgüte üye olan nitelikli işçilerin işi bırakmasıyla o işyerinde üretim tamamen durabiliyordu. Yerel düzeyde sendikaların özellikle grev hareketleri sırasında başlayan dayanışması ve işbirliği sonucu 1833 yılında ilk federasyon kurulmuştur. Amerikan sendikacılığının en önemli örgütlenme düzeyini oluşturan ilk ulusal sendika ise 1850 yılında kurulan Ulusal işçi Sendikası (National Labor Union)' dır. Bu sendika, daha öncekilerden farklı olarak, yalnızca vasıflı işçileri değil sendikacılığa ilgi duyan diğer çalışanları da örgütlenmiştir.[159]

Amerika'da sendikal hareketin ortaya çıkış sürecine bakıldığında;meslek sendikaları ile sınıfın bütününü kapsamaya çalışan sendikal örgütlenmelerin ortaya çıktığı görülmüştür. 1869 yılında kurulan Emek Şövalyeleri işçi sınıfının bütün kesimlerini birleştirmeyi amaçlarken, 1881 yılında kurulan Örgütlü Meslekler ve Sendikalar Federasyonu vasıflı işçilerin kısa vadeli çıkarlarını ön planda tutmuştur. Amerikan işçi sınıfı, sınıf mücadelesi tarihine, altın harflerle yazılan kazanımlar ve zaferlerle girmiştir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında Emek Şövalyeleri önderliğinde görülen 8 saatlik işgünü için yürütülen mücadele ile elde edilen kazanımlar belirleyici olmuştur. Emek Şövalyeleri'nin kararlı ve korkusuz mücadelesi kısa sürede üye sayılarının 700 binlere kadar yükselmesini sağlamıştır. Emek Şövalyeleri'nin hızlı yükselişi karşısında tedirgin olan dönemin hükümeti 1886 yılında bir yasa çıkararak bu örgütün yasal zeminde mücadele etmesini sağlamış, yasadan sonra belli bir

[158] BAL Mine, a.g.e.,s/35
[159] http://www.noyabilgisayar.net/ao_dersleri/4.sinif...

dönem daha canlılığını sürdüren örgüt, daha sonra önceki etkinliği ve militanlığını kaybetmiştir.

ABD'nin kendine özgü bir sendikacılık akımı geliştirebilmesinde en büyük pay Samuel Gompers (1850-1924) ve Amerika'nın en büyük sendika örgütü olan Amerikan Emek Federasyonu-AFL' ye ait olmuştur.Gompers, AFL'nin 1886 yılında kurulmasıyla ilk başkanı olmuş, bu görevi 1924 yılında ölene kadar sürdürmüştür. Gompers, Amerikan sendikacılık akımının düşüncelerinin oluşmasında büyük pay sahibidir. Şiddetli bir Marksizm düşmanı olan Gompers, bütün hayatını Marksizm'in Amerikan sendikaları üzerindeki etkisini kırmaya adamış ve bunda büyük ölçüde başarılı olmuştur. Sendikacılığı, işçi sınıfının günlük çıkarlarını, özellikle ücret ve mesleki haklar anlamında sağlama mücadelesi ile sınırlamış olan bir sendikacılık anlayışı benimsenmiş ve bu anlayış sonraki süreçte AFL'nin ve ABD sendikal hareketinin temel felsefesini oluşturmuştur.[160]

1.Dünya Savaşı' na kadar Amerikan sendikaları üye sayılarını sürekli arttırmış, yasal düzenlemeler olmamasına rağmen işverenler de sendikaları taraf olarak kabul etmeye başlamışladır. Ancak 1929 ekonomik bunalımı tüm dünyada olduğu gibi ABD'de de sendikaları olumsuz etkilemiş, AFL'nin üye sayısı önemli ölçüde düşmüştür. Başkan Roosevelt'in ekonomik bunalımı atlatmak için uygulamaya koyduğu New Deal politikası talep artışı sağlamak için harcamaların arttırılmasını temel ilke olarak almıştır. Buna bağlı olarak en önemli tüketici grubunu oluşturan işçilerin sendikalaşmasını teşvik eden yasal düzenlemeler kabul edilmiştir. Bunlardan en önemlisi olan 1932 tarihli Norris;La Guardia Kanunu, işçilerin sendikalaşma ve toplu pazarlık haklarını garanti altına almış, grev ve boykot türü eylemlere ilişkin düzenlemeler getirmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan güçlü bir ekonomiyle çıkan ABD'de, savaş sırasında rekabeti bir tarafa bırakarak grevleri erteleyen ve savaşın olumsuz etkilerini azaltmak için gösterilen çabaları destekleyen AFL ve CIO da güçlerini arttırmış ve kamu oyundan olumlu destek görmüştür. Ancak savaş sonrasında çok yüksek ücret talepleriyle artan grevler, sendikalar aleyhine bir ortamın oluşmasına neden olmuştur. Sendikaları destekleyen Demokratların yerine iktidara geçen Cumhuriyetçiler, işverenlerin de baskısıyla sendikacılığın gelişmesini

[160] AYDOĞANOĞLU Erkan, a.g.e. s/29-30

engelleyen bir kanun çıkarmıştır. 1947 tarihli Taft-Hartley Kanunu, sendikaların örgütlenme ve toplu pazarlık konusunda daha önce elde ettiği birçok hakkı ortadan kaldırmıştır. [161]

2.1.6.Dünya'da Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar

İkinci Dünya Savaşından sonra, Keynezyen iktisat anlayışı üzerine oturtulmuş olan dünya ekonomisi, ABD'nin ekonomik otoritesinin gerilemesi, doların rezerv para statüsünü kaybetmesi, 1974 ve 1978 yıllarında yaşanan petrol şokları ile o zamana dek görülmemiş bir kriz yaşamaya başlamıştır.Bunalımın bir boyutunu durgunluk yani üretimin düşmesi oluşturmuş;özellikle sanayi üretimi1970'li yılların ikinci yarısında her ülkede önemli oranlarda düşme göstermiştir.Bunalımın ikinci boyutunu ise fiyat artışları (enflasyon) oluşturmuş;üretim düşmesine karşın bir fiyat patlaması yaşanmıştır.[162]

İkinci Dünya Savaşı sonrası sendikalarla sermaye ve devlet arasında kurulan "Fordist uzlaşmanın" ve birikim modelinin 1970'lerde çökmesi, neoliberal iktisat politikalarının artan egemenliği, esnekleşme ve kuralsızlaşma yaklaşımlarının çalışma ilişkilerinde yaygınlaşması, ekonomide devletin rolünün zayıflatılması ve işgücünün bileşiminin ve beklentilerinin değişmesi gibi faktörler nedeniyle sendikalar1980'li yıllarla birlikte ciddi bir üye kaybına uğramaya başlamıştır.[163]

1980'lı yılların başından itibaren uygulanmakta olan ekonomik model, bir yandan emek ve sermaye arasındaki küresel ilişkiyi olumsuz yönde etkilerken, diğer yandan sosyal politika alanında da önemli hak kayıpları ve gerilemelere yol açmıştır.[164]

Nielsen'a göre, 1970'li yıllardaki ekonomik manzara işsizliği teşvik eder bir görünüm arz etmekteydi. Ücretler çok yüksek ve değişmez, ücret farklılıkları fazlasıyla az, işçi haklarının yasal zemini, istihdam koruma planları ve sosyal güvenlik sistemleri ise fazla abartılıydı. İşçiler fazla ücret alarak kendi kendilerinin işsizliğine yol açıyorlardı. Dolayısıyla, emek hareketliliği ve yasal uyarlanma engelleniyor ve gönüllü işsizlik teşvik edilirken, işçilerin çalışması teşvik edilmiyordu.

---

[161] http://www.noyabilgisayar.net/ao_der7sleri74.sinif/Endustri_ilişkileri/unite12.pdf
[162] EKREM Erdoğan,AK Mehmet Zeki, Kamu-İş Dergisi, Cilt:7 Sayı:2, 2003,s/670
[163] Avrupa Sendikalarının Yükselişi ve Düşüşü Üstüne,http://www.kristalis.org.tr/oa_dokuman/Avrupa…
[164] GERSİL Gülsen, ARACI Mehtap,"Küreselleşme Sürecinde Türk İşçi Sendikacılığı ve Yaşanan Örgütlenme Sorunu", Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke) Bahar, 2006, Sayı:16

Neo-liberallere göre refah devletinin önemli kurumlarından işgücü piyasası monopol özellik taşıyordu. İşgücünün fiyatının yani ücretin monopol fiyatlandırılmasına maruz kalması ve nispi fiyatların çarpıtılması piyasa ekonomisine yönelmiş en önemli tehditlerden biriydi. Neo-liberal akımın serbest piyasa ekonomisine etkinlik kazandırmak amacıyla işveren olarak önemli bir rol üstlenen devletin ekonomik hayattaki etkinliğinin azaltılması, kamu sektöründe örgütlenen sendikaları olumsuz etkilemiştir. Özelleştirilen kamu kuruluşlarında ortaya çıkan istihdamdaki daralma, sendikalaşabilir işgücü oranında azalmaya neden olmuştur.[165]

1970'lerin başlarında üst üste yaşanan petrol krizleriyle birlikte dünya ekonomileri 1980''e kadar sürecek bir istikrarsızlık dönemine girmiştir. 1970'li yılların petrol krizlerinin sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, kamusal ekonomik alanın küçültülmesinde gören yeni liberal anlayış, küreselleşme sürecinde ekonomik politikalara egemen olmuştur.[166] Yeni liberal bir rejim tipik olarak enflasyonu düşürmek ve (çoğunlukla kamu harcamalarını azaltmak ve faiz oranlarını yükseltmek yoluyla elde edilen) mali dengeyi korumak üzere uygulanan parasalcı politikaları, (emek piyasası düzenlemelerinin iptali ve sosyal refahın kesilmesi anlamına gelen) "esnek" emek piyasalarını, ticari ve mali serbestleştirmelerle özelleştirmeleri içermiştir.[167] Yaşanan krizin ardından uygulanan yeni liberal politikalar, küreselleşmenin rekabetin ivmesini artırmıştır. Makro düzeyde sosyal refah devletinden geriye gidiş yaşanırken mikro düzeyde de birikim rejimi ve iş organizasyonu sistemi değişmeye başlamıştır. Gerek yeni teknolojiler gerekse şirketlerin rekabet gücünü arttırma istekleri sonucunda yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmış ve işgücü parçalanmıştır.[168]

1970'li yıllarda azalan kâr oranları biçiminde ortaya çıkan krizlere karşı devletlerin tepkisi, kamu maliyesi politikalarını değiştirme biçiminde olmuştur. Kamu harcamaları kapsamında çeşitli sübvansiyonlarla kârlar desteklenmiştir. Böylece devlet gelirleri azalırken harcamaları çoğalmış, önce kamu açıkları ve krizler giderek derinleşmiştir. Gelişmiş ülkeler de dâhil çok sayıdaki ülkede ortaya çıkan kriz, yeni önlemler alınmasını gerektirmiştir.

---

[165] EKREM Erdoğan,AK Mehmet Zeki, Kamu-İş Dergisi, Cilt:7 Sayı:2, 2003,s/675-676
[166] Türkiye Yol, Yapı, İnşaat İşçileri Sendikası, Çalışma Raporu, 2003-2004, 6-7-8 Temmuz 2007,s/21
[167] BELEDİYE-İŞ 8. Genel Kurul Çalışma Raporu, 18-19-20 Mayıs, 2007, Ankara, s/8
[168] Avrupa Sendikalarının Yükselişi ve Düşüşü Üstüne,http://www.kristalis.org.tr/oa_dokuman/Avrupa…

Devletin küçültülmesi operasyonu, kapitalizmin yeniden yapılandırılmasının vazgeçilmez bir unsurunu oluşturmuştur. [169]

1980'lerde İngiltere'de Thatcher, ABD'de Reagan iktidarları ile birlikte alternatif çözümler uygulanmaya başlanmış, bu alternatif çözümler; faiz hadlerinin artırılması, yüksek gelir gruplarının üzerindeki vergi yükünün azaltılması, sendikaların pazarlık güçlerinin kırılması, emek piyasasının esnekleştirilmesi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi şeklinde olmuştur. Reel sosyalizmin çözülüşü, sendikal hareketin dünya ölçeğinde gerileme sürecine girmesi, neo-liberal ideolojinin önündeki en güçlü engelleri ortadan kaldırmıştır.[170]

Küreselleşme ile birlikte iktisadi yapının, endüstrileşmenin ve üretim süreçlerinin değişimine paralel olarak istihdam, sektörler arasında yer değiştirerek hizmet sektöründe yoğunlaşmaya başlamıştır. Endüstri sektöründe istihdam hacmindeki daralma eğilimi gelişen teknolojilere bağlı olarak işgücü niteliğindeki değişimler ve standart dışı çalışma türlerinin tüm dünyada yaygınlaşması gibi nedenlerle klasik anlamdaki işçi ve işyeri kavramlarının da değiştiği, yeni bir işçi tipinin (bilgi işçisi) oluştuğu gözlemlenmiştir. Yeni işçi tipi, erkeklerden daha hızlı artan oranla kadınlardan oluşan, vasıf düzeyi yükselmiş, sendikal harekete eskiye oranla daha uzak duran ve standart dışı çalışma koşullarını tercih eden bir yapıya dönüşmüştür. Hizmet sektörünün genişlemesine bağlı olarak "geleneksel sanayi işçisinden "bilgi İşçiliği"ne doğru bir değişim yaşanmıştır. Tüm bu gelişmeler sendika üyeliğini olumsuz etkileyen gelişmeler olmuştur. [171] Özellikle işgücünün vasıf yapılanması, sendikal hareketin tarihsel olarak güçlü bağlara sahip olduğu ve geleneksel üye kitlesini oluşturduğu işgücü grubunun değişmesine ve sendikalaşma eğiliminin zayıflamasına neden olmuştur.[172]

Küreselleşme aynı zamanda yeni coğrafyalara yeni sektörlere yayılma sürecinde, kapitalist sistemin yeniden yapılanmasını ifade etmiştir.Yeniden yapılanma sürecinde mal ve hizmet üretiminde geçici olmayan, niteliksel değişiklikler, sermaye ve ürün piyasalarında olduğu gibi, işgücü piyasalarında köklü değişikliklere yol açmıştır. Yeniden yapılanma, özellikle kapitalist ülkelerde, üretim tekniklerinde ve işletme yönetimlerinde önemli

[169] PETROL-İŞ 25. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu, 7-8-9 Eylül,2007, İstanbul, s/227
[170] Türkiye Deri-İş Sendikası 29.Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu,11-12 Ağustos 2007,s/18
[171] GERSİL Gülsen, ARACI Mehtap, Küreselleşme Sürecinde Türk İşçi Sendikacılığı ve Yaşanan Örgütlenme Sorunu, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke) Bahar, 2006, Sayı:16
[172] SELAMOĞLU Ahmet,"İşçi Sendikacılığında Yeniden Yapılanma ve Örgütlenme Modeli",Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (6),2003/2:63-98,s/69

değişikliklere yol açmıştır. Standart ürünlerin kitlesel üretimi yerine, daha kısa üretim süreleri ve daha çeşitli mal üretilmesi gündeme gelmiştir. Şirketler parça ve mamul stoklarını azaltarak maliyetleri düşürmek için, kalite kontrol sorumluluğunu da üretimdeki işçilere kaydıran, kalite çemberi uygulamasını geliştirmişlerdir.[173]

Küreselleşen ekonomi sadece işletmeleri yeniden yapılanmaya yönlendirmemiş aynı zamanda sendikaların kendilerini sorgulamasını zorunlu hale getirmiştir. Bilgiye ve hizmete dayalı sektörlerin ön plana çıkması ücret sendikacılığına dayalı sendikacılığın önemini azaltmıştır. Doğal olarak sendikalarda bu yeni gelişimlerden etkilenmiş ve gelişimi algılamaya, sosyal diyaloga ve işbirliğine önem vermeye başlamışlardır.1970 sonlarından itibaren bir yandan değişen endüstri ilişkileri, öbür yandan işsizlik ve sosyal barışın bozulmasının nedeni olarak sendikaların aşırı taleplerinin gösterilmesi nedeniyle, sendikaların üye sayılarında bir düşme gözlenmiştir.Üyelerin sendikalara karşı güveni sarsılmış, bir baskı grubu olarak sendikaların, çalışma ve sosyal hayatla ilgili toplumu ve işçileri ilgilendiren konularda gündemi belirleme ve sorunlara çözüm üretme yönünde belirleyici bir örgüt olma özelliğinde bir gerileme söz konusu olmuştur.[174]

Sendikaların mücadelelerinde izledikleri yanlış politikalar, sendikalı işçilerin toplu pazarlıklarda beklentilerinin çok altında sonuçlar elde etmeleri ve özellikle artan işsizlik sorunu, sendikalara olan güveni sarsmış ve üye sayılarındaki azalma önüne geçilemez bir sorun haline gelmiştir. [175]

Sendikal hareket bir yandan kendi gücü ve kontrolü dışında değişen siyasi ve ekonomik yapıyı sorgularken, diğer yandan sadece iş yasalarını temel alan düzenlemelerle yeniden güçleneceği beklentisi içine girmiştir. Hatta bu beklenti içerisinde siyasi iktidarların ve toplumun desteğini aramış, ancak başarılı olamamıştır.Bir çok ülkede endüstri ilişkileri sistemi içerisinde işçi sendikacılığının çalışma hayatının kurallarını belirleme ve demokratikleştirme gücü de zayıflamıştır.[176]

Günümüzde çalışma hayatını etkileyen en önemli etken; enformasyon teknolojisinde ortaya çıkan baş döndürücü gelişmeler olmuştur. Her 18 ayda bir kapasiteleri ikiye katlanan bilgisayarları, inanılmaz işler başaran robotları, uçsuz bucaksız telekomünikasyon

[173] Türkiye Deri-İş Sendikası 29.Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu,11–12 Ağustos 2007,s/22
[174] BAŞKAN Recai, a.g.e. s/27–28
[175] GERSİL Gülsen, ARACI Mehtap, a.g.e.Sayı:16
[176] SELAMOĞLU Ahmet, a.g.e.,s/71

olanaklarını üretimin emrine veren enformasyon teknolojisi, firmaların üretimin düşük ücretli gelişmekte olan ülkelere kaydırmalarını çok kolaylaştırmıştır.[177]

1990'lardan itibaren yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin yayılması üretim araçlarında, dağıtımda ve değişimde radikal bir dönüşüme yol açmıştır. Bu değişimden uluslar arası ticaret, sermayenin ve emeğin dolaşımı, pek çok iş süreci ve ürünler etkilenmiş, hizmetler sektörüne kayış hızlanmış ve fason üretim uluslar arası ölçekte gerçekleşmeye başlamıştır.

Yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin istihdam üzerindeki doğrudan etkileri bir yandan yeni ürün ve hizmet alanlarında yeni iş olanaklarının yaratılması, diğer yandan yeniliklere ayak uyduramayan firmalarda iş kayıpları biçiminde ortaya çıkmıştır.[178]

1980'lerle birlikte, teknolojik devrimler üretime sokulmaya başlanmış, elektronikte yaşanan devrimler ulaşımda, iletişimde ve üretimde olağanüstü değişimler gerçekleştirmiştir. Bu dönemde esnek üretim yaygınlaşmaya başlanmış, kâr oranlarının azalmaya başlaması, ulaşımda ve iletişimde yaşanan büyük ilerlemeler ve tekelleşme sonucunda çok uluslu şirketler ortaya çıkmıştır.[179]

Teknolojik gelişimin kaçınılmaz sonucu olarak, emek yoğun teknolojiden sermaye yoğun teknolojiye geçişle birlikte, bir taraftan işçinin yerini makineler almış diğer taraftan da çalışan işçinin niteliği değişmiştir. Hem dünya ekonomisindeki, hem de ulusal ekonomilerdeki mikro teknolojinin öncülük ettiği yapısal değişim, iş dünyasında yüksek vasıflı elemanlara olan talebi arttırmıştır. Böylece ortaya çıkan işsizlik, sendikaların yeni üye sayısını ve pazarlık gücünü daraltırken, mavi yakalı işçilerin yerini alan beyaz yakalı işçilerin sahip olduğu bireysel pazarlık gücü, örgütlenme gereksinimini ortadan kaldırmıştır.[180]

II. Dünya savaşından sonra başlayıp 1970 yılına kadar devam eden endüstri ilişkilerinin altın çağı 1970'lerden sonra değişerek, yerini yeni arayışlara bırakmıştır. Sendikaların güçlü bir taraf olduğu altın çağ; teknolojik devrim, rekabet, sermayenin seyyali

---

[177] Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Küresel Eğilimler ve Türk Çalışma Hayatı, Yayın No:164, s/8
[178] BELEDİYE-İŞ 8. Genel Kurul Çalışma Raporu, 18–19–20 Mayıs, 2007,Ankara, s/46
[179] Türkiye Yol, Yapı, İnşaat İşçileri Sendikası, Çalışma Raporu, 2003–2004, 6–7–8 Temmuz 2007,s/21
[180] KOCABAŞ Fatma,"Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm",http://sbe.dpu.edu.tr/10/33–53.pdf

yeti, coğrafi esneklik, üretimde esneklik sağlanması gibi nedenlerle sona ererken, şirketler; sendikalarla olan uzlaşmaya dayalı ilişkilerini bozarak, yeni yönetim tekniklerini kullanmak suretiyle sendikasız endüstri ilişkilerine yönelmişlerdir. Bu süreci besleyen temel değişimler; uluslar arası sermayenin gücünü artırırken, ulus devletin ve sendikaların gücünü azalmıştır. Rekabetin artması ve ulus devletin sendikaları koruma anlayışının sınırlandırılması, bireyselliği yükselen değer yapan ve toplumsal değerleri ikinci palana iten sosyo-kültürel değişim; işçiler için daha az koruyucu düzenleme ve zayıf sendikalar, sermaye için ise küresel düzeyde koruma getirmiştir.[181]

Keynezyen refah devleti, siyasal açıdan emek, iş dünyası ve devlet arasındaki uzlaşmaya dayanıyordu ve uygulama alanında 1970'li yılların sonunda en yüksek düzeyine ulaşmıştı.[182] Keynes'in politikalarının özü, iç talebi geliştirerek yatırımları arttırmak, istihdamı genişletmek ve böylece yeterli bir talebe istikrar kazandırarak üretim fazlası bunalımları dizginlemek olmuştur. Keynesyen ekonomi politikaları iç talebe ağırlık veren yapısıyla ücretin yalnızca bir maliyet unsuru olmaktan çıkıp bir talep unsuru olarak da görülmesini sağlamış ve sendikaların kamu politikalarının oluşturulması sürecine katılıyor olması devleti fazlaca rahatsız etmemiştir.[183]

Keynezyen refah devletinin oluşumunu sağlayan uzlaşmanın dünyada yaşanan ekonomik bunalım ile sona ermesi örgütlenmiş emeğin kazanımlarını kaybetmesi anlamına geliyordu. Neo-liberal akımın serbest piyasa ekonomisine etkinlik kazandırmak amacıyla işveren olarak önemli bir rol üstlenen devletin ekonomik hayattaki etkinliğinin azaltılması, kamu sektöründe örgütlenen sendikaları olumsuz etkilemiştir. Özelleştirilen kamu kuruluşlarında ortaya çıkan istihdamdaki daralma, sendikalaşabilir işgücü oranında azalmaya neden olmuştur. İstihdamdaki azalma ise sendikaların pazarlık gücünün zayıflamasına yol açmıştır. Özelleştirme ile birlikte işsizliğin daha da artması sonucunda işçiler daha düşük ücret ile çalışmayı kabullenmek zorunda kalmışlardır.[184] Neo-liberal ekonomi politikaları, sermaye piyasalarının ve uluslar arası ticaretin serbestleştirilmesini, emek piyasalarının

[181] YORGUN Sayım, "Yeni Dünya Düzensizliği ve Sendikal Hareketin Geleceği, Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Geleceği Paneli", Ankara,31 Ocak 2005,s/2
[182] KOCABAŞ Fatma,"Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm",http://sbe.dpu.edu.tr/10/33-53.pdf

[183] BAL Mine, a.g.e. s/40
[184] ERDOĞAN Ekrem, AK Mehmet Zeki, "Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar", Kamu-İş C:7, S:2/2003 s/10–11

esnekleştirilmesini, toplumsal harcamaların kısılmasını, vergilerin azaltılmasını ve özel sektörün desteklenmesini esas almıştır.[185]

Dünya kapitalist sisteminin 1970'lerde başlayan krizine bir çözüm olarak 1980'lerde uygulamaya geçilen yeniden yapılanma programının temel dayanakları;"devletin ekonomik ve sosyal yaşamda olması gerektiğinden fazla yer alması" ve "sermayenin hareket alanını daraltarak, haksız rekabet yaratması" iddiaları olmuştur. Refah devleti uygulamasının ilk yıllarında artan üretim ve tüketim eğilimleri ile birlikte yükselen kâr oranlarının, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren düşmeye başlaması, kapitalist sistemi olası krizlere karşı yeni manevralar geliştirmeye itmiştir. Bu manevraların ilk örnekleri İngiltere ve ABD'de "başarı" ile verilmiş, yaygın özelleştirme uygulamaları, her türlü sosyal harcamalarda kısıntıya gidilmesi, "neoliberal" dönemin en görünür yanını oluşturmuştur.[186]

1980'li yıllardan itibaren dünya giderek daha çok tek bir pazar haline gelmeye başlamıştır. Tüm dünya küresel üretim ağları ve küresel mali ağlarla donanırken sınaî, ticari ve mali sermaye her türlü sosyal düzenlemenin dışına çıkmaya yönelmiştir. Daha fazla kâr etmek için daha düşük girdi maliyetleri, daha düşük işgücü maliyetleri ve daha fazla pazar payı, küresel rekabetin temel güdüleri olarak biçimlenmiştir.[187]

1980'li yıllarda başlayan ekonomik değişim sonucu ulusal ekonomi sınırları aşılmış, uluslar arası sermaye piyasasını oluşturan ve bu piyasada çokuluslu şirketleri egemen kılan küreselleşme olgusu ortaya çıkmıştır. Böylece ülke düzeyinde rekabet etmekte olan sanayi kuruluşları küresel rekabete zorlanmıştır. Bu değişim bilgi çağına geçiş olarak nitelenen bilgisayar kullanımına dayalı teknolojik gelişmelere işyerlerinin uyum sağlaması zorunluluğunu getirmiştir.[188]

Teknolojide yaşanan gelişmeler zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldırmıştır. Finans piyasalarının dünya çapında ve anlık olarak birbirine bağlanması durumunu ortaya

---

[185] KOCABAŞ Fatma, a.g.e,
[186] AYDOĞANOĞLU Erkan, "Kapitalizm ve Kriz",Kültür Sanat Sen Yayınları, Eğitim Dizisi:3, http://www.esk-ses.org/ses/kutuphane/kitap.pdf,s/16–17
[187] Türkiye Yol, Yapı, İnşaat İşçileri Sendikası, Çalışma Raporu, 2003–2004, 6–7-8 Temmuz 2007,s/21
[188] ŞAHİN Bilge, "Sendikacılık Tarihi", http://www.businesstomorrow.netliky/files/Send...

çıkarmıştır. Ulaşım maliyetleri düşmüştür. Ortaya çıkan tüm gelişmeler küreselleşmenin itici gücünü oluşturarak yayılma alanını genişletmiştir.[189]

Finansal serbestleşmenin ve piyasalardaki liberalizasyonun yaşandığı son 20 yılda, dünya işgücü-emek arzı 1,2 milyar kişi artış göstermiştir. Buna karşılık, emeğin dünya ekonomisi içerisinde milli gelirden aldığı pay giderek azalmıştır. Gerileme, gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı olmaksızın tüm dünyada yaşanmıştır. Dünya kapitalizminin, krizlerine bulduğu her tür çözüm paketi içerisinde değişmeyen tek unsur, emeğin haklarını ve kazanımlarını geriletme çabası olmuştur.[190] Bu gelişmeler karşısında işletmeler verimliliklerini arttırabilmek ve rekabet edebilmek için işgücü maliyetini düşürmek zorunda kalmışlar, çalışma hayatı ve sendikalar değişim sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu gelişmeleri sadece teknolojik anlamda sınırlamak mümkün değildir. Aynı zamanda yeni yönetim tekniklerinin uygulanması, yeni çalışma şekillerinin ve istihdam modellerinin ortaya çıkması yönünde bir takım gelişmeler de ortaya çıkmıştır. İşletmelerde esnek çalışma modellerinin uygulanmaya başlanması, atipik istihdam tarzının benimsenmiş olması, temelde her ne kadar "rekabette" başarı elde etmek için uygulanıyorsa da bu modellerin önemli ölçüde sendikasızlaşmaya neden olduğu görülmüştür.[191]

Ekonomik hayatın uluslararası düzeyde liberalleşmesi, küreselleşme ve beraberinde getirdiği bölgeselleşme ve rekabetin iç pazardan ziyade dış pazara yönelik olarak ön plana çıkması, sanayide faaliyet gösteren firmaları bu değişime cevap verecek **"esnek"** düzenlemelere gitme yönünde baskı yapılmıştır. Daha esnek, açık, yatay, otonom ve devamlı öğrenen işletme anlayışı işgücü piyasasından talep edilen işgücünün niteliğinde de değişim yaratmıştır.[192]

Teknolojik gelişme ile vasıflı işgücü içinde beyaz yakalı işçilerin oranı giderek artmıştır. Bu işgücü niteliği itibariyle,"İstihdam ilişkilerinde kendi ayakları üzerinde durabilen, kendi adlarına pazarlık yapabilen ve haklarını elde etmek için sendikaya gerek duymayan bireylerden oluşmaktadır".Bu dönüşüm doğal olarak, işçi ve işçi sendikası ile işveren ve işçi sendikası arasındaki ilişkiyi farklılaştırmıştır. Esnek üretim tarzının doğal bir sonucu olarak kitlesel üretimin parçalanıp daha küçük birimler haline dönüşmesi, bir

[189] YILMAZ Ali Sırrı, ÇETİN Beyzade Nadir, "Küreselleşmenin İşsizlik Üzerine Etkileri", (e-Journal of New World Sciens Acedemy 2007, Volume:3 Number:1 Article Number:C0033)s/16
[190] Petrol-İş 25. Olağan Genel Kurulu, Çalışma Raporu, 2003–2007, 7–8–9 Eylül 2007, İstanbul, s/44
[191] ŞAHİN Bilge, "Sendikacılık Tarihi", http://www.businesstomorrow.netliky/files/Send...
[192] BÜYÜKUSLU Ali Rıza, "Cumhuriyet'in 80.Yılında Türk Sendikacılığı", Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Dergisi, Ekim,2003

anlamda "taşeronlaşmanın" gelişmesi ve küreselleşmeyle beraber sermaye dolaşımı üzerindeki baskıların ortadan kalkması; üretimi farklı bölgelere kaydırmış bu da doğal olarak sendikaların merkezi gücünün giderek azalmasına yol açmıştır.[193]

20.yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve hızla yayılan değişim, işgücü piyasasında iki türlü işgücünü ortaya çıkarmıştır. İşgücü piyasasında bir yönüyle eğitim düzeyi yüksek, bireysel kariyer hedefleri olan, vasıf çeşitliliğine sahip, dayanışma bilinci ve sendikal ortak değer ve amaçlara bağlılığı zayıf işgücü yoğunluk kazanırken, diğer yönüyle çoğunlukla hizmetler sektöründe kadın, genç ve göçmen işgücünün oluşturduğu eğitim düzeyi düşük, bireysel kariyer hedefleri zayıf, yasal ve sosyal güvencelerden yoksun, kolektif kültürü gelişmemiş ve örgütlü harekete yabancı işgücü ağırlık kazanmıştır. Bundan dolayı sendikalar, modern iş piyasasındaki rollerini yeniden belirlemek ve mevcut yeni işçileri ve değişimleri benimsemek zorunda kalmışlardır.[194]

Endüstriyel ilişkilerde bu dönüşüm ile birlikte mavi yakalı işçilerin önemi azalmış, sendikalar güç kaybetmeye başlamışlardır. Bunun sonrasında toplu pazarlıklarda çatışmanın yerini uzlaşma almış ve kamu kesimi, işçi ve işveren sendikaları üçlüsü arasında işbirliği, literatürde Neo-Korporatizm kavramının doğmasına yol açmıştır. Sendikacılığın girdiği bu yeni evrede işçiler birey olarak öne çıkmakta ve işletmelerde verimliliği ve kârlılığı arttırmaya yönelik politikalara katılarak üretim sürecinde daha etkin bir rol üstlenmektedirler. Oluşan bu yeni durum beraberinde merkezi, güçlü sanayi tipi işçi sendikacılığından mikro örgütlenmelere giden merkeziyetten uzak işçi sendikacılığı doğurmuştur.[195]

Sendikalar günümüzde üç tehdit ile karşı karşıya bulunmaktadırlar. Bunlar, üyelerden kaynaklanan, işverenlerden kaynaklanan ve devletten kaynaklanan tehditlerdir. İşçileri sendikalara üye olmaya iten nedenler ve avantajlarda gerilemelerin olması, işçilerin üyelik talebinde düşüşe yol açmıştır. İşverenlerin esneklik talebi, inisiyatiflerini artırma eğilimleri gibi nedenlerden dolayı sendikal hareket tehdit altına girmiştir. Devletten sendikalara yönelik tehditler ılımlı olabileceği gibi, sendikaları kökünden söküp atmayı hedefleyen hükümet politikalarından da kaynaklanabilmiştir.[196]

---

[193] KOCABAŞ Fatma, "Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm",http://sbe.dpu.edu.tr/10/33–53.pdf,s/14
[194] YORGUN Sayım, a.g.e.,s/3
[195] KOCABAŞ Fatma, a.g.e.,s/4
[196] YORGUN Sayım, **Dirilişin Eşiğinde Sendikalar**, 1. Baskı, Ağustos, 2007, Ankara, s/51

Günümüzde azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki sendikacılık hareketi ise olağanüstü bir atılım içine girmiştir. Dünya kapitalist sisteminin yaşadığı bunalım ve uluslar arası işbölümünde meydana gelen yeni gelişmeler, azgelişmiş ülkelerde bir taraftan mevcut işçileri militanlaştırmakta ve siyasallaştırmakta, diğer taraftan işçi sınıfını nicel olarak geliştirmektedir. Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın birçok ülkesinde demokratikleşme mücadelesinin başını işçi sınıfı ve sendikalar çekmiştir.[197] Günümüzde Üçüncü Dünya işçileri sadece sayıları nedeniyle bile önemli bulunmaktadır. Hindistan'da 30 milyon civarında beyaz ve mavi yakalı işçi bulunmaktadır. Brezilya'da imalat işçilerinin sayısı 1970'lerde 3.2'den 6.8 milyona çıkmıştır; Şimdilerde Güney Afrika'da yarım milyondan fazla sendikalı işçi bulunmaktadır. Ancak Üçüncü Dünya işçilerinin önemi salt niceliksel boyutların ötesindedir. Giderek artan bir oranda, yeni mücadele biçimleri geliştirmenin yollarını göstermektedirler.[198]

1970'li yıllara kadar azgelişmiş ülkelerde işçi sınıfı nicel bir birikim yaşamıştır. Ayrıca, dünya kapitalist sisteminde yaşanan ekonomik bunalım ile üretim, iletişim ve ulaştırma teknolojisinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak, uluslar arası işbölümünde azgelişmiş ülkelere verilen konumda farklı eğilimler ortaya çıkmıştır. Geçmişte ağırlıkla hammadde kaynağı ve pazar olarak değerlendirilen azgelişmiş ülkeler, ucuz işgücü kaynağı olarak da önem kazanmaya başlamıştır. Uluslararası sermaye, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla, azgelişmiş ülkelerde istikrar programları uygulanmaya başlanmıştır. Yaşanan bu sürece bağlı olarak, bir dönem sınıf bilincinin ve hareketinin gelişimini yavaşlatmış olan etmenlerde önemli değişimler yaşanmıştır. Azgelişmiş ülkelerde 1970'li ve 1980'li yıllardaki istikrar programları, sendikalara hedef alan baskıcı yönetimlerle ve askeri darbelerle birlikte gelişmiştir. Birçok azgelişmiş ülkede işçi sınıfı ve sendikalar çok yoğun baskılara rağmen ve bir ölçüde de ilk defa karşılaştıkları bu yaygın, sistemli ve sürekli baskı nedeniyle, kitle halinde militanlaşmaya başlamıştır.[199] Bahsedilen ekonomik gerçekler sebebiyle, özellikle üçüncü dünya ülkeleri; çok uluslu şirketlerin ekonomik güçlerinden faydalanabilmek amacıyla bu şirketlerin sermayelerini kendi ülkelerine çekebilmek için çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. "Sermaye ve Teknoloji sıkıntısı çeken az gelişmiş ülkeler yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek amacı ile özel sermaye için koruyucu iş hukuku mevzuatının çalıştırılmaması, sendika ve toplu iş mücadelesinin yasaklanması, özel yatırımcının her türlü imtiyazlarla korunması, vergi muafiyeti ve vergi indirimi

[197] KOÇ Yıldırım, **Sendikacılığın Güncel Sorunları**, Ankara, 1995,s/27
[198] MUNCK Ronaldo, **Uluslar Arası Emek Araştırmaları**, Tercüme Eden Cenk Aygün, Ankara,1995,s/12
[199] KOÇ Yıldırım, a.g.e, s/32–33

uygulamaları, çevre koruma masraflarının alınmaması, sanayi bölgelerinin parasız olması gibi teşvik tedbirleri almışlardır. Küreselleşme ile birlikte önem kazanan, serbest ticaret ve "Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)" :sanayileşmiş ülkelerde vasıfsız işçilerin işlerini kaybetmelerine sebep olurken, gelişmekte olan ülkelerde ise; ucuz ve vasıfsız işgücünün istihdam edilmesine yol açmıştır. Bu durum, sanayileşmiş ülkelerde vasıfsız emek sahipleri arasında işsizliğe sebep olurken, işe sahip olanlar arasında ise; ücretlerin azalması gerçeğini ortaya çıkarmıştır.[200]

1980'li yıllardan sonra, ulus ötesi şirket yatırımlarının önemli bir bölümü, özelleştirmeler sonucunda kamusal varlıkların satın alınması ve başta enerji ve telekomünikasyon olmak üzere kamusal hizmetlerin devir alınması şeklinde gerçekleşmiştir. Sermayesi kıt olan pek çok gelişmekte olan ülke, yabancı sermayeye, ucuz, örgütsüz işgücü, planlamadan ve çevre denetiminden muafiyet, vergi teşvikleri vb. sunmakla birbiriyle rekabete sokulmuşlardır. Bu rekabet, iş yasalarının etkisizleştirilmesine, sosyal harcamaların azaltılmasına, sendikaların zayıflamasına, esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki işçi hareketi de ulus ötesi şirketlerin üretimlerini, ucuz işgücü sunan gelişmekte olan ülkelere kaydırması ve iş kaybı ihtimali nedeniyle bu rekabete dâhil olmuş ve tüm dünyada işçi hakları açısından en dibe doğru bir yarış başlamıştır.[201]

Ayrıca ulusal ekonomilerin uluslar arası piyasalara daha fazla açılmaları ile sendikaların güç kaybetmesine yol açan çok sayıda faktör ortaya çıkmıştır. Bu gerileme sendikaların ücret etkilerini de sınırlandırmıştır. Sendikalaşma oranındaki gerilemenin nedenleri arasında; uluslar arası rekabet, işsizlik oranlarındaki artış, yabancı sermaye yatırımlarının artan oranı ve sektörler arası işgücünün dağılışı ön plana çıkmıştır. Sendikalaşma gücünü etkileyen bir başka neden ise; İşletme sendikacılığına doğru yöneliş olmuştur. Küresel piyasa koşulları, deregülasyon ihtiyaçları ve uluslar arası sermayenin artan mobilitesi gibi faktörler sendikalaşma gücünü olumsuz yönde etkilemiştir.[202]

Bugün sendikal hareket ikili bir süreci iç içe yaşamaktadır. Bunlardan ilki, üye tabanında yaşadığı ve henüz önlemeyen bir gerileme, ikincisi ise toplumsal etki/müdahale anlamında oldukça büyük boyutlara varan bir güç kaybıdır. Son dönemde sıkça telaffuz

---

[200] YILMAZ Ali Sırrı, ÇETİN Beyzade Nadir, Küreselleşmenin İşsizlik Üzerine Etkileri, (e-Journal of New World Sciens Acedemy 2007, Volume:3 Number:1 Article Number:C0033)s/18

[201] Türkiye Yol, Yapı, İnşaat İşçileri Sendikası, Çalışma Raporu, 2003–2004, 6–7–8 Temmuz 2007,s/24–25

[202] AKGEYİK Tekin,"Teknolojik Değişim,Post Fordist Eğilimler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Arayışlar", Çimento İşveren Dergisi, http://www.ceis.org.tr/dergiDoas/1 mak2003.pdf

edilen "toplumsal hareket sendikacılığı" önemli bir çözüm arayışı olarak görülmüştür. Başta ABD'de AFL-CIO olmak özere birçok coğrafyada sendikaların çeşitli kampanyaları ile örgütlenme çabalarına tanık olunmaktadır. İstihdam içinde sayıları gittikçe artan kadın işçiler, genç işçiler, a-tipik çalışan kesimlerin örgütlenmesi önemli bir gündem oluşturmuştur. Ancak sınıfın bu kesimlere seslenme araçları olarak gerçekleştirilen kredi kartları ve sigorta indirimleri gibi finans hizmetleri, indirimli üyelik aidatları, müzik festivalleri ve konser sponsorlukları, TV reklâmları, üye getirene radyo-CD çalar hediyeleri vb. kampanyaları sınıf-sendika ilişkisinde önemli bir "eksen kayması" yaratmıştır.[203]

2.2.Türkiye'de Sendikal Hareketin Tarihsel Gelişimi

Bizim ülkemizde "sendikal hak"ların kazanılması, "Batı Kapitalizminin etkisi ile "Anayasa ve yasalaştırma" hareketleriyle beraber eş zamanlılık gösterir. Osmanlı Devleti'nin en bunalımlı çöküş dönemi aynı zamanda "devletin beka"sı için bir çok alanda reformun yapıldığı dönemdir. Ekonomi ve ticaretin birçok alanı gayri Müslimlerin ve Batı Kapitalist ülkelerinin kontrolü altındadır. Osmanlı'nın sömürgeleşme sürecine girişine paralel olarak, bu ilişkilere uygun "anayasal ve yasal" düzenlemeler yapmak zorunluluğu doğmuştur. Ancak, 1876 "Kanuni Esasi" den 1982 Anayasa'sına kadar yapılan düzenlemeler, hiçbir zaman Batı'da olduğu gibi "sınıf çelişkisi"nin zorlamasının sonucu değildir.Bütün "Anayasal ve yasal "düzenlemeler, aşağıdan gelen baskılar sonucu değil, "Kerim Devlet'in yukarıdan bahşettiği düzenlemelerdir. Diğer bir deyişle, ülkemizdeki "Örgütlenme Hakkı"; "Sivil Toplum Örgütleri, Demokratik Kitle Örgütleri varlığını bir anlamda modern dünya ülkelerinin etkisi ve baskısına borçludur.[204]

Türkiye'de birçok demokratik hak ve özgürlük, birçok demokratik kurum gibi, sendikal hak ve örgütlenmeler de toplumun iç dinamikleri sonucu gelişen bir hak ve örgütlenme değil, siyasal iktidarın iradesiyle dışarıdan aktarılan kurumlar olmuşlardır. Osmanlı imparatorluğu'nun son döneminden bu yana süregelen modernleşme, batılılaşama çabaları içinde Batı'nın eriştiği gelişmeler Türk toplumuna aktarılmaya çalışılmış,, böylece geri kalmışlığı yaratan koşulları yenmenin yolları açılmak istenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlayan Cumhuriyet döneminde de sürdürülen bu iradeci modernleşme çabaları ile Türkiye'de bir değişim ve gelişme sürecine girildiği açıktır. Bu

[203] http://www.petrol-is.org.tr/yayinlar/yillik/2003.yillik/11_yapi/govde.htm,s/5
[204] ÖZERKMEN Necmettin, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlemesi ve Getirilen Kısıtlamalar", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 43, 1 (2003) s/243

değişim sürecinin gerisindeki başlıca dinamik ise yakın zamanlara dek toplumun en dinamik kesimini oluşturan sivil asker bürokrat ve aydınlar olmuştur. Tanzimat'tan bu yana Batı ile ilişkilerini geliştiren bu kesim, kendisinde adeta böyle bir misyon görmüş ve toplumu dönüştürücü bir role soyunmuştur.[205]

İşçi örgütlenmeleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde var olmasına karşılık, sendikal örgütlenme 1960'lara kadar Türkiye'nin ekonomik ve sosyal düzeni üzerinde her hangi bir rol oynamamıştır. İşçilerin dayanışmasını sağlamak üzere 1854 yılında kurulan, "Osmanlı Amele Cemiyeti" ve 1871 yılında kurulan "Osmanlı Ameleperver Cemiyeti" gibi örgütler ile 1776 yılında Kütahya Fincan İşçileri'nin haklarını düzenleyen sözleşme işçi hareketinin tarihsel gelişiminde önemli bir yere sahip olmuştur. XX. Yüzyılın başında sanayileşme hareketinin yok denilebilecek düzeyde olması, yavaş gelişmesi, uzun süre sendikal hareketin cılız kalmasına neden olmuştur. Tarıma dayalı toplum düzeninin örgütsüz yapısının egemen olduğu Cumhuriyet öncesi dönemde, Ahi Birlikleri, Lonca gibi esnaf örgütlerinin kurulmasıyla örgütlenmeler başlamış, bu örgütler toplumsal düzeni sağlamada önemli roller üstlenmişlerdir. Türkiye'de çalışma hayatına ilişkin ilk yasal düzenleme 1865 yılında kabul edilmiştir. Sanayileşmenin gelişmeye başlamasıyla işçi kitlelerinin oluşması, devletin işverenleri koruyucu düzenlemelerine duyulan tepkilerin artması ve mevcut sistemin korunması gibi nedenlerle devlet, 1936 yılında ilk İş Kanunu'nu çıkarıp tepkileri kontrol altına alarak, işçileri kısmen korumayı tercih etmiştir. Dünya'da yaşanan değişim rüzgârlarına paralel olarak, Türkiye'de 1946 yılında çok partili hayata geçilmiş ve sendikal alanda yeni bir sayfa açılarak 1947 yılında ilk sendikalar kanunu kabul edilmiştir.[206]

Türkiye'de sanayileşmenin kamunun önderliğinde başlamış olması kaçınılmaz olarak daha başlangıçtan itibaren devlete işveren ve düzenleyici olarak hâkim bir konum sağlamıştır. Yeterli bir sanayileşmenin olmadığı her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de, oldukça uzun bir süre, toplu çalışma ilişkileri için sosyal talep ve örgütlenme de söz konusu olmamıştır.[207]

Ülkemizde sendikaların ortaya çıkışı Batı'da olduğu gibi bir işçi hareketinin mücadelesi sonunda kazanılmış bir hak değildir. Böyle bir işçi hareketinin ortaya çıkması için ne nesnel, ne de öznel koşullar yeterlidir. Endüstrileşme düzeyi ve ücretlilerin kapsamı

---

[205] KORAY Meryem, **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, Temmuz,1994, İstanbul, s/158-159
[206] YORGUN Sayım, a.g.e. s/108-109-110
[207] DELİCAN Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Türk Endüstri İlişkileri:İşçi Sendikalarının Dünü, Bugünü", s/5

bugün bile endüstri toplumu özelliklerini yansıtmaktan uzaktır. Ayrıca, Batı'da olduğu gibi işçi hareketinin önünde insan hakları mücadelesi veren bir burjuvazi örneği olmamıştır. Batı'da uzun yüzyıllara yayılan ve siyasal otorite karşısında sivil toplumun güçlenmesiyle gerçeklik kazanan bir demokratikleşme mücadelesi Türkiye'de yaşanmamıştır. Türkiye'de önce batılılaşma ve çağdaşlaşma sonra da demokratikleşme mücadelesini verenler sivil toplum güçleri değil, bürokrasi ve aydınlar olmuştur. Türkiye bugün bile endüstrileşmesini tamamlamış bir toplum olmaktan uzaktır. İstihdamın yaklaşık yarısı hâlâ tarımda yer almakta, büyük bir kendi hesabına çalışan kesim bulunmakta ve ücretlilerin oranı bugün ancak %39'lara ulaşmış görünmektedir. Öte yandan endüstrileşme kırdan kente göçü emecek kadar büyüyemediği için kentlerde formel sektör kadar veya ondan hızla büyüyen bir enformel sektör, bir kayıtsız ekonomi gelişmektedir. İstihdam içinde ücretli çalışanların sınırlı kaldığı, ücretlilerin önemli bir bölümünün enformel sektörde iş bulduğu bir ekonomide sendikal örgütlenme için öncelikle maddi temellerin yetersiz olduğu açıktır. Ülkemizde sendikacılık siyasal iktidarın, devletin uygun görmesi ile başlamış, onun koruyuculuğunda gelişmiştir. Bu anlamda devlet özellikle 1960–1980 arasında ve örgütlü kesimde Batı'daki gibi çıkarları uzlaştırmaya çabalayan bir sosyal devlet rolü oynamıştır. Özel kesimde ise, ülke koşullarından, işverenlerin tutumlarından kaynaklanan nedenlerle sendikal örgütlenme hem sınırlı kalmış, hem de sendikalar ciddi bir hak mücadelesine girdiğinde hemen uyuşmazlık ve çatışmalı dönemlere girilmiştir.[208]

2.2.1. 1839–1920 önemi Sendikalaşma süreci

1839–1920 dönemini, kendi içinde Tanzimat fermanı veya ikinci meşrutiyetin ilanı ile TBMM'nin kuruluş dönemleri olarak ayırmak mümkündür.1839-1908 döneminde imparatorluk çapında örgütlenmiş bir emek pazarından söz etmek mümkün değildir. Emek pazarına doğrudan müdahalelerde bulunan Osmanlı devleti, emek pazarını İmparatorluk düzeyinde değil sadece belirli sektörler bazında düzenleyebilmiştir. Dolayısıyla kimi yerlerde yığılmış işsizler ordusu dururken, kimi yerlerde de kâfi amele bulunamadığı için ürünler toplanamadan kalmış ve çürümüştür. Emek pazarının parçalı yapısı, sadece Jön Türkler'e değil, genç Cumhuriyet'e de kalacak önemli bir miras olmuştur. Diğer bir miras ise vasıflı işgücü sorunu olmuştur. Emek pazarının düzenlenmesinde geleneksel yapılar da önemli bir işlev görmüştür. Ayakta kalabildikleri ölçüde loncalar bu yapıların başında

[208] KORAY Meryem, a.g.e.s/154-155

gelmiştir.[209]Sanayileşmenin gelişmemiş olmasına bağlı olarak imparatorlukta işçi sayısı sınırlı kalmış, işçiler İstanbul, Selanik, İzmit ve İzmir gibi az sayıda kentte toplanmışlardır. İmparatorluğun çok sayıda farklı ulusu bünyesinde barındırması nedeniyle işçilerinin büyük çoğunluğu Gayri Müslim azınlıklardan özellikle Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşmuş, bunlar vasıflı ve yarı vasıflı işlerde yoğunlaşmışlardır. Ucuza imal edilen ürünlerle rekabet edemeyen esnaf ve sanatkârların bir bölümü ve köylülerden oluşan az sayıda Türk işçisi ise vasıfsız işlerde çalışmışlardır. Ayrıca istenilen nitelik ve vasıfta Osmanlı tebaasında işçi bulunmadığı zamanlarda dışarıdan yabancı uyruklu işçi getirilmiştir. İşçilerin farlı etnik ve dini kökenden gelmesi sınıf dayanışmasını engellemiş, işçiler arasında etnik ayırımlar ön plana çıkmıştır.

1908 öncesi imparatorlukta çalışma yaşamını kuşatan bu yaşamın tüm konularını ve ilişkilerini düzenleyen bir hukuksal çerçeve oluşturulamamıştır. Farklı tarihlerde farklı kanun ve nizamnamelerle çalışma hayatı ile ilgili konular dağınık biçimde düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerin çoğu temelde çalışma ilişkilerini düzenlemek amacıyla yapılmamış, bu nedenle düzenlemeler çalışma ilişkileri açısından dolaylı nitelik göstermiştir. Ayrıca imparatorlukta XX. Yüzyılın başlarına kadar yapılan düzenlemelerin tamamı "Polis Nizamnamesi" dışında bireysel iş ilişkilerini temel almıştır. [210]

Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışma ilişkileri alanında, formel anlamda, yani sendikalar içerisindeki işçi örgütlenmeleri, değişik tarihlerde yapılan hukuksal düzenlemelerle yasaklanmış durumdaydı. Örneğin, 1845 tarihli "Polis Nizamnamesi", işçi örgütlenmelerini ve işçi hareketlerini yasaklamaktaydı. [211]

1800'lü yılların başından itibaren Osmanlı topraklarına giren kapitalizm, gereksinme duyduğu ölçüde, dönüşüme izin vermiş; doğal olarak bu ölçüde feodalizm çözülmüş ve kapitalist ilişkiler buralara egemen konuma gelmişlerdir. Kapitalizmin girişiyle birlikte bir işçi kitlesi ortaya çıkmış, Osmanlı Devleti, kendi çıkarlarını korumak ve geliştirmek isteyen bu kitlenin eylemliliğine karşı kimi zaman"ferman" ve "nizamnameler yayınlamıştır. İşçi hareketinin hangi kurallar bütünü içinde hareket etmesi gerektiğini, yayınlanan bu "ferman" ve "nizamname"lerle düzenlemeye gitmiştir. 1845 tarihinde yayınlanan Polis Nizamnamesi

---

[209] IŞIKLI Alpaslan, **Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları/1683 2002,Ankara, s/78

[210] TOKOL Aysen, **Türk Endüstri İlişkileri Sistemi**,Genişletilmiş 2. Baskı, Nobel Yayını, Şubat, 2005, s/5-6

[211] İLERİ Ülkü, **Türkiye'de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri**, Ekim, 2009,Ankara,s/90

ve 1864 tarihini taşıyan Maden Nizamnamesi, söz konusu yasaklayıcı düzenlemelerin en önemlileridir.[212]

İlk fabrikanın kuruluşundan on yıl sonra çıkan bu düzenleme Kıta Avrupası'nda burjuvazinin kazandığı deneyimlerin Osmanlı topraklarına yansımasından başka bir anlam taşımıyordu. Osmanlı topraklarında sanayinin geliştiği sektörlere bakıldığında ve bu sektörlerde yabancı sermayenin belirleyici rolü görüldüğünde, daha embriyo halindeki işçi sınıfının üzerine sert önlemlere gidilmesinin nedenleri de ortaya çıkmıştır. Fakat çıkarılan yasalar, tarihsel ve toplumsal gelişimi engelleyememiş, yasaya rağmen, işçi sınıfı bağımsız, çizgisinde yürümeye, çeşitli eylemler ve örgütlenmelerle gelişmeye devam etmiştir.Önce yardımlaşma dernekleriyle bir araya gelen işçiler, giderek kendi örgütlenmelerini yaratmaya başlamışlardır.Osmanlı imparatorluğunda ilk sendika türü örgütlenme, İstanbul'da Tophane fabrikasındaki işçilerce gizli olarak kurulan Amele-i Osmani (Osmanlı Amele) Cemiyeti olmuştur.[213]

İmparatorlukta XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bazı işçi hareketleri görülmeye başlanmıştır.1830'lardan sonra Rumeli'nin bazı kentlerinde ve Anadolu'da, özellikle dokuma işkolunda, makineli üretime geçilen işyerlerinde, işçilerin işsiz kalma korkusu ile makineleri tahrip etmeye yönelik eylemleri gündeme gelmiştir. Ancak işçi hareketlerinin grevleri de kapsayacak bir nitelik taşıması ancak 1870'lerden sonra gerçekleşmiştir. [214]

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908'de gerçekleşen olaylar, hem bir dönemin sonunu, hem de 1908–1913 arasında gerçekleşecek olan, ve galibinin eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nun bulunduğu topraklarda günümüze dek hüküm sürmesiyle sonuçlanacak olan bir kapışmanın başlangıcını simgelemiştir.1908 olayının yönlendirenlerin temsil ettiği üretim ilişkisi, aslında Osmanlı toplumunda sosyal bazda egemendi, fakat devlet iktidarı, başka, eski bir sınıfın elindeydi ve bu sınıf sosyal egemenliğini kaybetmiş olmak karşısında elinde kalmış son kaleyi, yani devlet iktidarını da kaybetmemek için baskıcı yöntemlere başvurmuştu. Bu durum uzun vadede istenilenin tam tersi bir etki yaratarak Osmanlı burjuvazisinin neredeyse tamamı için birleşerek devletin tepesinde bulunan bu geleneksel sınıfı etkisiz hale getirmeyi zorunlu kılmıştı. İşçi sınıfı Abdülhamit dönemi baskılarına rağmen 1902'de tekrar sınıfsal mücadelelerine başlamıştı. 1908'e kadar, özellikle 1904-

[212] IŞIK Yüksel**, Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi** (1876–1994), 1995, Ankara, s/19
[213] http://www.tezkoopis.org/yayin/egitim/6.pdf
[214] TOKOL Aysen, **Türk Endüstri İlişkileri Sistemi**, Nobel Yayını, yayın no:757 Genişletilmiş 2. Baskı, Şubat, 2005, s/10

1906 arasında, başta Selanik ve İstanbul olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında bulunan Kavala, Manastır, Vodenli, Üsküp gibi şehirlerde binlerce işçinin katıldığı grevler gerçekleşmiştir. [215] 1908 yılı Temmuz ayında II Meşrutiyet ilan edilmişti. 1908 yılının bir başka özelliği birçok yabancı şirket, değişik alanlarda faaliyet göstermiştir.1908 yılının Ağustos ve Eylül ayları grevlerle geçmiş, iki ay içinde 30'a yakın grev gerçekleşmiştir. Grevlerin bir kısmı, yabancı sermayeye ait işyerlerinde gerçekleşmiştir. Yabancı sermaye bu grevlerin engellenmesini istemiş Grevleri yasaklayan Polis Nizamnamesi yürürlükte olmasına rağmen grevleri engellemeye gücü yetmemiştir. Zamanın iktidarı daha kuvvetli bir mevzuata ihtiyaç duymuş ve bu ihtiyaç Tatil-i Eşgal Kanunu Mukavkati ile sağlanmıştır.[216] Kanuna adını veren Tatil-i Eşkal kavramı ise işin bırakılması ve terk edilmesi günümüz terimleri ile grev anlamına gelmektedir. Toplam 13 maddeden oluşan Tatil-i Eşgal Kanunu hükümetten ruhsat ve imtiyaz alarak kurulan ve kamuya yönelik hizmetler veren kuruluşlarda sendika kurulmasını yasaklamıştır. Sendika kuran çalışanlar için hapis ve para cezası öngörülmüştür.[217] Bu dönemde grevlerin gerçekleşmesine neden olan en temel mesele, ekonomik sıkıntılardan dolayı hem devletin hem de özel işletmelerin işçilerin maaşlarını ödeyememeleriydi. Bu grevlerin ilginç fakat aslında şaşırtıcı olmayan yanı ise çoğunlukla gayrimüslimlerin elinde bulunan özel işletmelerde oldukları kadar, kamu sektöründe de gerçekleşmiş olmalarıydı. Kamu emekçilerinin greve gitmekte olması Osmanlı devlet yapısının sınıfsal niteliğini net bir biçimde ortaya koymuştur. Bu dönemde işçi mücadelelerinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki şehirlerinde işçi örgütleri ortaya çıkıp güçlenmeye başlamıştı. Gerçekleşen grev dalgası, hem yerli hem de yabancı sermaye çevrelerinde ciddi bir şaşkınlık, huzursuzluk ve korku yaratmıştı. Grevlere Müslüman kesimden sayılan işçilerinde gayrimüslim işçiler kadar kitlesel bir biçimde katılmış olması daha da korkutucu olmuştu. Burjuvazinin bütün kesimleri, hem ittihat ve Terakki Partisinin ifade ettiği devlet sermayesi ve yeni oluşan Müslüman sermaye, hem gayrimüslim sermaye hem de yabancı sermaye, işçi sınıfına karşı önlemler alınması gerektiği konusunda birleşmişlerdir. Öncelikle bütün bu kesimler ortaklaşarak Tatil-i Eşgal Kanun-u Mavakkati adlı kanunu çıkartarak grev v e sendikaların yasaklanmasını istemişlerdir.[218]

Bu grevler sonucunda işçiler önemli ücret artışları elde etmişlerdir. Hatta bu ücret artışının çoğu zaman, kolaylıkla elde edildiği, işçilerin sadece talep ederek yüzde on ile yirmi

[215] http://tr.internationalism.org/dd/2009/4/osmanli
[216] http://www.tezkoopis.org/yalin/egitim/6.pdf (Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Kısa Tarihi)
[217] TOKOL Aysen,a.g.e. s/13
[218] http://tr.internationalism.org/dd/2009/4/osmanli

beş arasında ücret artışı sağladığı belirtilmiştir. II. Meşrutiyet sonrası ücret artışı başlıca iki nedene dayanmaktadır. İlk neden savaş nedeniyle emeğin kıtlaşması diğeri ise işçi örgütlenmeleri ve grevlerin büyük sıçrama göstermesi olmuştur. 1908 grevlerinin işçiler üzerindeki olumlu etkisi, sadece sanayi kesiminde değil, diğer kesimlerde örneğin madencilikte de gözlemlenmiştir. 1908 grevleri, çalışma koşulları bakımından olumlu sonuçları beraberinde getirmiştir. Örneğin daha kısa çalışma saatleri, tıbbi hizmetlerin geliştirilmesi, işveren tarafından hastalık ve ölüm yardımları yapılması gibi. Osmanlı imparatorluğunda II. Meşrutiyetle birlikte ortaya çıkan nispeten özgür ortam, kadın hareketleri ve işçi grevleri bunlara alışkın olmayan kamuoyunu tedirgin itmiştir. Devlet otoritesinin sağlanamamış olması da Meşrutiyet aleyhine bir puan olmuştur. 1908 yılında yoğun olarak gerçekleştirilen grev hareketlerini zayıflatmak amacıyla yasal düzenleme yoluna gidilmiştir. 27 Temmuz 1909 yılında "Tatil-i Eşkâl Kanunu" çıkarılmıştır. [219]

1909 tarihli "Tatil-i Eşgal Kanunu" da, kapsamına giren işyerlerinde, işçi sendikaları konusunda yasaklayıcı düzenlemeler yapmaktaydı. Bu hukuksal düzenlemeler dışında, uygulama itibariyle, dönemin koşullarından kaynaklanan yasaklama ve sınırlamalar da mevcuttu. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi kesiminin örgütlenmeleri, günümüzdekinden daha değişik biçimler de olabilmiştir. Bu örgütlenme biçimlerini, ana çizgileriyle belirleyecek olursak,

A.Sendika niteliğini taşıyan, ama dernek çerçevesinde gerçekleştirilen örgütlenmeler,

B.Sendikal bir nitelik taşımayan, dernekler biçiminde gerçekleştirilen örgütlenmeler (örneğin, işçi yardımlaşma kuruluşları bu çerçevede değerlendirilebilir)

Uzun yıllar geleneksel yapısını koruyan, tarım-dışı uğraşlarda lonca ya da benzeri sınırlayıcı örgüt yapılarının hâkim olduğu toplumsal kuruluşlarda, Batıda izlenen sanayileşmeyle hızlı bütünleşme, sendikal yapılarda "geleneksel" yapıların uzantılarını da içeren "geçiş" örgütlerinin doğuşuna neden olmuştur.

Sendika şeklinde olmayan işçi kuruluşları arasında fırıncılar, tramvay işçileri, pamuk bükümcüleri, imalat-ı Harbiye işçileri, tütün rejisi işçileri, sigara kağıdı işçileri, matbaa işçileri, garsonlar sayılabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, bu örgütlenme biçimlerinin dışında, işçilerin formel anlamda örgütlenmeleri söz konusu olmamıştır. Osmanlı

[219] http://www.kamusen.org.tr/hukuk/hukuki-aristirmalar/160-turkiyede-calısma-hayatinin -baslamasi

İmparatorluğu döneminde işçiler tarafından kurulan ilk derneğin adı "Ameleperver Cemiyeti olmuştur.[220]

Tatil-i Eşgal Kanunu, çalışma ilişkileri tarihinde, toplu iş ilişkileri konusunda, dolaysız bir biçimde düzenlemeler yapan ilk kanun olmuştur. Ayrıca içeriği itibariyle Osmanlı imparatorluğu üzerinde de o zamana kadar düzenlenmeyen temel konularda, önemli hükümler getirmiştir. Bu konular arasında sendikalar, iş uyuşmazlıkları konusunda uzlaşma süreci ve grev bulunmaktadır. Yasa kapsamına kamuya yönelik hizmet veren kuruluşlarda çalışanlar girmektedir. (demiryolu, tramvay, liman, kuruluşları.).Tatil-i Eşkal kanununun kapsamına giren bu kuruluşların ortak özellikleri, çok sayıda işçi çalıştırıyor olmaları ve sermaye paylarının daha çok yabancı işverenlere ait olmasıdır. Yasanın 11.maddesine göre daha önce kurulmuş olan sendikalar yasanın yürürlüğe girmesi ile birlikte ortadan kalkmış, işçi ve işverenlerin sendika kurmaları yasaklanmış bulunmaktaydı.[221]

Bir çeşit kanun hükmünde kararname gibi hemen yürürlüğe konulan Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-u Muvakkat (TECHKM), bir anlamıyla işçi sınıfının mücadelesinin meşrulaştırırken, diğer anlamıyla da bu mücadelesinin güçlenmesine olanak tanıyabilecek örgütlenme ve grev-direniş haklarına büyük ölçüde kısıtlama getirmiştir. 1908'de uygulamaya konulan ve işçi hareketinin seyrini etkilediği için de tarihsel bir öneme sahip olan Tatil-i Eşgal Yasası, Osmanlı Hükümeti'nce gündeme getirilmiş ve bir yıl sonra da Meclis-i Umumi'de onaylanarak yürürlüğe konmuştur. Bu yasa işçi hak ve özgürlüklerinin resmi bir hale getirmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Öyleki Tatil-i Eşgal Yasası, hem Osmanlı Devleti'nin çalışanlarına ilişkin düzenlediği ilk yasa metnidir hem de neyi hedeflediğine ilişkin tartışmaların bir türlü son bulmadığı; etkisi ve hükmü 1876,1921,1924 Anayasaları boyunca sürmüş bir yasa olmuştur.Tatil-i Eşgal Yasası, kimi hakları tanır gibi yaparak, önemli yasaklamalar getirmiştir.Söz konusu Yasa Türk çalışma yaşamı açısından önemli bir düzenlemedir ki bir devlet fiilen sona erip, yerine başka bir devlet kurulmasına rağmen, yürürlükte kalmayı başarabilmiş ve dolayısıyla çalışma yaşamını uzun yıllar şekillendirmiş bir yasa olmuştur. Yürürlükte kaldığı 28 yıl boyunca, kamuda çalışan ücretlilerin sendikalaşma hakkının yasaklanmasının dayandırıldığı Tatil-i Eşgal Yasası, grev hakkını da fiilen gerçekleştiremez bir biçime sokmuştur.[222]

---

[220] İLERİ Ülkü, **Türkiye'de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri**, Ekim, 2009 Ankara, s/91

[221] http://www.kamusen.org.tr/hukuk/hukuki-araştirmalar/160-turkiyede-calisma-hayatinin-baslamasi

[222] IŞIK Yüksel, a.g.e.s/31,33,38,39

1908-1920 dönemler arası dönemde işçi örgütlenmeleri 1908 öncesi işçi örgütlenmelerinden hem nicelik, hem de nitelik olarak farklılık göstermektedir. Nicelik açısından, bu kuruluşlar daha önceki dönemlere göre sayıca daha fazladırlar ve daha sürekli hale gelmişlerdir. Bu oluşumda çeşitli faktörlerin etkisi bulunmuştur.

A.Osmanlı İmparatorluğu'nda söz konusu dönem itibariyle ilk işçi kuruluşlarının kurulduğu yıllara göre sanayileşme ve buna bağlı olarak işçi sayısındaki artış.

B. İkinci Meşrutiyet'in tüm yasal ve fiili sınırlamalarına rağmen getirmiş olduğu göreli özgürlük ortamı.

C. Bağımlı çalışanların örgütlenme konusundaki deneyimlerinde artış.

Niteliksel açıdan da farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Bu kuruluşların örgütlenme düzeyleri 1908 öncesi örgütlenme düzeylerinden farklıdır. Daha önceki kuruluşlar, genellikle bir iş yerinde çalışan işçiler tarafından kururlarken, boyutların genişlediği ve üst örgütlere ulaştığı gözlenmektedir.

Bir başka farklılık, İkinci Meşrutiyet sonrası kurulan işçi kuruluşlarında, siyasal akımların etkinliği olmuştur. Özellikle sosyalist nitelikli akımlar, bu kuruluşlarda, yaygın bir biçimde var olmuşlardır. [223]

Osmanlı toplum düzeninin kapitalizme evrimle dinamiklerinin zayıflığı ve son döneminde yarı-sömürgeleşmesi, modern bir burjuva ve proletaryanın şekillenmesin önünde engel oluşturmuştur. Modern sınıf çatışmalarını yaşamayan Osmanlı imparatorluğu'nda doğallıkla sosyalist fikirlerin gelişmesi de kısır kalmıştır. Sol düşüncelerle ilk tanışma fırsatını ise ancak Avrupa'da eğitim görmüş aydın kesimler bulabilmiştir. Bu küçük-burjuva aydınlarının sol ya da sosyalist etiketli düşünceleri ise esasta, modern burjuva düşünce akımları olmuştur. (Pozitivizm, Sosyal Darvinizm vb.)Jön Türk hareketine yön veren düşünce de, temelde, sınıf savaşımı gerçeklerini tanımayan ve zayıf bir anti-emperyalizm bilinciyle yoğrulmuş burjuva milliyetçiliği olmuştur. Yarım kalmış bir burjuva devrim hareketi olarak, 1908 Jön Türk hareketi, Abdülhamit'in mutlak monarşisini filizlenmekte olan burjuvazi lehine sınırlamıştır. Meşrutiyet bu gelişmenin ürünü olmuş ve seçim, basın özgürlükleri, vb. birçok demokratik özlü gelişmeyi beraberinde getirmiştir. İşte bu sınırlı "demokratik" ortamda, henüz nüve halinde bulunan işçi sınıfı, kendiliğindenci düzeyde de

[223] İLERİ Ülkü,a.g.e. s/116

kalsa, dernekleşme, vb. oluşumları yaratmaya başlamıştır. Yine aynı süreçte, adı "sosyalist" olan partiler kurulmuş, ne var ki kurulan "sosyalist" tandanslı partilerin, bilimsel sosyalizm ile ilgilerinin olduğunu söylemek güç olmuştur.[224]

Bu dönemde sınıf temeline ve sosyalist düşünceye dayanın ilk işçi örgütleri, Selânik ve Makedonya'da Bulgar işçilerince kurulmuştur. Bulgar işçileri, Türk ve Makedonya işçisinin mesleksel örgütlenmesine geniş ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Diğer yandan, dünyadaki işçi örgütleriyle ilişki kuran ilk Osmanlı sendikası Osmanlı Mürettipler Derneği (Mürettibin-Osmaniye Cemiyeti)de 1908'de kurulmuştur. Selanik'teki 3.200'den fazla tütün işçisi bir sendikada örgütlenmişti. Manastır'da işçiler sınıf bilinci adında bir örgüt kurarak işçiler arasındaki etnik çatışma ve gerginliklere karşı mücadele etmeyi amaçlamışlardı. İskeçe tütün fabrikalarındaki işçiler Türk Bulgar Tütün İşçileri Sendikası'nı (Le Syndicat Turca-Bulgare des Ouvries de Manufactures de Tabac) kurmuşlardır.[225] Bilimsel sosyalizm anlayışından uzak ve kitle bağları olmayan bu küçük-burjuva aydın örgütlenmeleri, İttihat Terakki diktatörlüğünün baskı koşullarında, Türkiye sınıflar mücadelesi tarihinde ciddi bir iz bırakmadan yok olmuşlardır. 1912 sonrası yeniden ortaya çıkma emareleri göstermiş olsalar da Balkan Savaşı'yla bir kez daha sessizliğe gömülmüş, o tarihi kesitte varlıkları son bulmuştur. [226]

31 Mart olayının ardından ilan edilen sıkıyönetimin, birtakım hükümet kararlarıyla daha da sertleştirilmesi, özellikle 1913 Bâbıâli Baskınından sonra ittihat ve Terakki'nin mutlak egemenliğinden doğan fiili bir tek parti rejiminin kurulmuş olması, grevleri ve işçilerin serbest teşkilatlanabilme imkanlarını fiilen imkansızlaştırmıştır. Bu süreç,1918'de sıkıyönetimin kaldırılmasına kadar sürecek bir zaman dilimini içine alması bakımından oldukça uzun bir süreç olmuştur.[227]

Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'daki en önemli işçi grupları, demiryolcular, imalat-ı harbiye işçileri ve madencilerdir. Devlet girişimlerinde sendika kurma hakkı olmamakla birlikte, Kemalist hükümet, karşılıklı yardımlaşma örgütleri kurmalarına engel

[224] http://www.nadir.org/nadir/intitiativ/che_mahir/sav8.htm
[225] İLERİ Ülkü, a.g.e. s/116-117
[226] http://www.nadir.org/nadir/intitiativ/che_mahir/sav8.htm
[227] YAZICI Erdinç, **Türk İşçi Hareketi**, Aktif Yayınları, Kasım, 1996, Ankara, s/105

olmamıştı. Madenciler için, ocağa iniş çıkış süresi dahil 8 saatlik işgünü kabul edilmiş, İktisat Vekâletinin başındaki Mahmut Esat işçiler için bir sigorta tasarısı hazırlamıştır.[228]

Kurtuluş Savaşı yıllarında Büyük Millet Meclisi'nde çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi konusu gündeme gelmiş, bu konuda iki görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüş, tüm çalışma hayatını düzenleyecek genel bir kanunun çıkarılması üzerinde durmuş, ikinci görüş her iş alanı ve bölgesi için ayrı kanuni düzenlemeler yapılmasını önermiştir. İkinci görüşün ağır basması üzerine Meclis tarafından 28.5.1921 tarihinde işçilerin insanca yaşamalarını sağlamak amacıyla dört maddeden oluşan, "Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafi-i Umumiyesine Olarak Füsuhtune Dair Kanun" çıkarılmıştır.[229]

2.2.2. 1920–1946 Dönemi Sendikalaşma Süreci

1920–1946 dönemini cumhuriyete geçiş ve Tek partili dönem olarak değerlendirmek mümkündür. Önce 1920–1923 döneminde örgütlenme açısından bir canlanma yaşanmış, 1913'den sonra kesintiye uğrayan sendikalaşma çabaları yeniden başlamıştır. Bazıları yeni, bazıları 1910'lardaki cemiyetlerin yeni ad ve biçimleri ile her işkolu ve işletmede bir cemiyet oluşturulmuştur.

1919–1923 yılları arası, 1880'lerde Rumeli Bulgar Sosyal Demokrat'ların hareketleri bir yana partilerin işçi hareketi üzerinde en fazla etkili olduğu dönem olmuştur.[230]

1919–1923 Cumhuriyet'e geçiş sürecinde örgütlenmelerin büyük ölçüde siyasi etkiler taşıdığı ve ağırlıklı olarak İstanbul'da gerçekleştiği gözlenmektedir. Bu dönemdeki örgütlenmeler a) Meslek ve işyeri örgütleri, b) Genel işçi birlikleri kurma çabaları olmak üzere iki kolda gerçekleşmiştir. 1919 yılında kurulan solcu siyasi partilerin, özellikle Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)'nın öncülüğünde gelişen ve Cumhuriyet'e değin süren örgütlenme çabalarının bir özelliği de üst düzey işçi kuruluşları oluşturulması girişimleridir.[231]

---

[228] İLERİ Ülkü, a.g.e.s/117-118
[229] TOKOL Aysen, a.g.e., s/19
[230] TOKOL Aysen, a.g.e. s/20
[231] İLERİ Ülkü,"Tek Partili Dönem'de (1923-1946)İşçi Örgütlenmelerini Güçleştiren ve Hazırlayan Etmenler", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt:21 Sayı:5-6 Ağustos-Kasım 2008 s/71

Türkiye Sosyalist Fırkası, bazı sendikaların kurulmasında özellikle 1920'de İstanbul'da yapılan bazı grevlerde önemli rol oynamıştır. Ancak 1922 yılında tramvay grevinin başarısızlığa uğraması partinin işçiler üzerindeki etkisini ortadan kaldırmıştır.[232]

Cumhuriyetin ilanından önceki Büyük Millet Meclisi Hükümeti zamanında çalışma hayatı ile ilgili kanunların çıkarılmasında izlenecek yol kesin bir biçimde belirtilmemiştir. Bütün çalışma hayatını kapsayacak genel bir iş kanunu çıkarılması görüşüne karşılık, bunun sakıncalı olacağı, geri kalmış iş alanlarının gelişmesini önleyeceği savunularak, her iş alanı veya bölge için ayrı kanunların hazırlanması gerektiği öne sürülmüştü. Sadece kömür bölgesine uygulanmak üzere çıkarılan, işçiyi koruyucu hükümlerin yer aldığı 12 Eylül 1921 tarihli ve 151 sayılı Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun ile 114 sayılı Kömür Tozları Kanunu ikinci görüşün kabulü sonucu çıkarılmıştır. İlk görüşe uygun olarak, Cumhuriyetin ilanından hemen sonra hazırlanan 13.1.1924 tarihli Mesai Kanun Layihası oldukça liberal esaslar yüzünden, işçinin geniş bir şekilde korunması gerektiğini savunan karşı görüşün direnmesiyle kanunlaşamamıştır.

Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra Türkiye'nin iktisaden gelişmesi ve yükselmesi için tutulacak yol hakkında hükümetçe yapılacak çalışmalara ışık tutmak amacıyla 1923 Şubatında İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır.[233]

Kongre, Türkiye Devleti'nin bundan sonraki iktisadi yönünü belirlemek amacıyla değişik toplumsal kesimlerin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Kongreye, işçiler, çiftçiler, tüccarlar ve sanayiciler toplumsal birer grup olarak çağrılmışlardır. Kongreye katılan çeşitli toplumsal gruplar, sundukları tebliğlerde, Hükümetin kendilerine yönelik iyileştirmeler yapmasını istemişlerdir.[234]

İktisat Kongresi, ülkenin tüccar, çiftçi, sanayici ve işçilerini bir araya toplaması bakımından önem kazanmaktadır. Böylece ülkenin dört bir yanından gelen aynı meslek sahipleri birbirini tanımak, sorunlarını tartışmak, deneyimlerini aktarmak olanağını bulmuştur. İzmir iktisat Kongresi'ndeki işçi sorunlarına gelince; kongrenin üçlü bir yapısı olmuştur. Kongre genel kurulu ve kararları alıp kongrenin onayına sunmuş olan uzmanlık komisyonlarında hükümet, işçi ve işveren temsilcilerinden oluşmuştur. Hemen başlangıçta, bundan böyle amale yerine, işçi sözcüğünün kullanılması ilkesi benimsendikten sonra,

[232] TOKOL Aysen, a.g.e. s/20-21
[233] http://www.kamusen.org.tr/hukuk/hukuki-arastirmalar/160-turkiyede-calisma-hayatinin-baslamasi
[234] IŞIK Yüksel, a.g.e, s/55

çalışma koşulları, sosyal güvenlik ve sendika hakkı konularında önemli kararlar alınmıştır Tarım kesimi dışındaki kesimlerde günlük çalışma süresi 8 saat olarak kabul edilmiş, maden ocaklarında onsekiz yaşından küçük olanların çalıştırılmamalarına ilişkin kesin kararlar alınmış, kadınların maden ocaklarında çalıştırılmalarının yasaklanması istenmiş, bütün işyerlerinde sürekli işçi olarak çalışan kadınlara doğumdan önce ve sonra toplam sekiz hafta ve her ay üç gün izin verilmesi ve bu süreler içinde de ücretlerinin ödenmesi önerilmiş, 8 saatlik bir çalışma günü içinde, çalışma süresi dışında olmak üzere, bir saat dinlenme öngörülmüştür.Bunun yanında haftada 1 gün dinlenme günü kabul edilmiştir. Hafta tatilinde, resmi tatillerde ve işçi bayramında ücretlerin tam olarak ödenmesi de kongre kararları arasında yer almıştır.[235]

İzmir iktisat Kongresi'ne, işçileri temsilen katılanların büyük çoğunluğunun işçi olmamasına rağmen, Aydınlık Grubu'nun Kongre öncesinde ve sırasında yürüttüğü propaganda çalışmaları sonucunda, işçi isteklerinin büyük bir bölümü kabul edilmiştir. Buna rağmen kabul edilen esasların yasalara yansıması o kadar da kolay olmamıştır. Bununla birlikte, 1923 Türkiye İktisat Kongresi'nin işçi hareketi açısından önemi büyüktür. İşgalden kurtuluş savaşına, işgal altındaki İstanbul'da çeşitli grev ve direnişlerle destek veren işçiler, kendilerini ilgilendiren gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını ilk kez bu Kongre ile birlikte derli toplu bir biçimde dile getirmişlerdir.[236]

Osmanlılının, Almanya'nın müttefiki olarak dâhil olduğu Dünya Savaşı yıllarında, işçilerin büyük bir kısmı orduda görev almış, düşman kuvvetlerine karşı ülkelerini savunmaya çalışmışlardır. Bu nedenle savaş yıllarında pek önemli bir işçi hareketi olmamıştır. Osmanlının savaştan yenik çıkmasıyla başlayan mütareke ortamında, "Sosyal Demokrat Fırka" ve yeni kurulan "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası" işçi hareketleriyle yakından ilgilenmişlerdir. "Osmanlı Amele Fırkası", "Türkiye Sosyalist Fırkası" gibi pek çok dernek ve parti, arka arkaya kurularak işçi meseleleri ile ilgilenmeye başlamışlardır. Özellikle sosyalist partilerin kurularak, çalışmalarını işçi hareketleriyle irtibatlandırmak istemeleri, işçi hareketlerine siyasi bir muhteva kazandırmaya başlamış, İstanbul'un işgal altında bulunduğu 1921 ve 1922 yıllarında iki defa 1 Mayıs "Amele Bayramı" olarak kutlanmıştır.[237]

---

[235] İLERİ Ülkü,,a.g.e.s/140-141
[236] IŞIK Yüksel, a.g.e. s/56-59
[237] YAZICI Erdinç, **Türk İşçi Hareketi ve Türk Harb-İş**, 1991, Ankara, s/92-93

İstanbul'da bulunan sol siyasal kuruluşlar, işçiler üzerinde somut eylemlerde bulunabilmiş ve hele 1920–1921 döneminde etkili bir hareket niteliği kazanabilmiştir. Bu hareketin, işçi hareketlerini ve grevleri yönetmek ve işçi örgütlerini sınıf bilinci temeline dayanan büyük sol birliklerde toplamak çabaları olmak üzere iki yönü olmuştur. Dönemin bu türden siyasal kuruluşlarından ilki, 20 Şubat 1919'da kurulan ve gerçekte 1910'da kurulmuş Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın devamı olan Türkiye Sosyalist Fırkası olmuştur. Başkanı Hüseyin Hilmi (İştirakçi Hilmi,Hilmi Arkadaş) dir. Partinin kuruşundan hemen sonra, Kazlı çeşme tabakhane işçileri grev ilan ederek T.S.F'na başvurmuşlar ve Hilmi Arkadaş işçileri Veli efendi Çayırı'na götürerek bilinmeyen bir kaynaktan gelen 800 altın ile 10 gün beslemiş, bunun sonucunda grev başarıya ulaşmış ve bu başarı H. Hilmi'nin ve partisinin yıldızının parlamasına yol açmıştır. 1919-1922 döneminde ondokuz grev düzenlenmiştir. Özellikle 1920 yılı, yedi grevle işçi hareketinin yoğunluk kazandığı bir yıl olmuştur. Bu dönemin grevlerinde TSF'nın büyük rolü olmuş; İstanbul'daki grevlerin birçoğu TSF'nın destek ve yönetiminde yapılmıştır. Başarıyla sonuçlanan her grev yüzlerce işçinin TSF'ye katılımını da peşinden getirmiştir. Böylece TSF'nın üye sayısı alabildiğine artmıştır. Bunun TSF'nın yeni şubeler açmasında ve işçi örgütleri kurmasında büyük rolü olmuştur. TSF 1 Mayıs 1921'in örgütlenmesini de üstlenmiş ve gösteriler işgalcilere karşı büyük bir kuvvet gösterisine dönüşmüştür.[238]

1923–1946 dönemi ele alındığında bu dönemde bazıları Osmanlı'dan gelen ve Cumhuriyette de varlığını devam ettirten, bazıları Kurtuluş Savaşı yıllarında teşekkül eden, Türkiye İşçi Derneği, Beynelmilel İşçiler İttihadı ve İstanbul Umum Amele Birliği gibi örgütler Cumhuriyetin ilk işçi teşkilatları arasına sayılabilirler. Amele Teali Cemiyeti ve İstanbul İşçi Yardımlaşma Derneği ile yine Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulmuş işçi dernekleri olarak kabul edilebilirler.[239]

Kurtuluş Savaşı yıllarının siyasal özgürlük ortamı içinde yoğunlaşan parti ya da dernek türündeki siyasal örgütlenmeye koşut olarak işçi sınıfında da 1913'ten sonra duran örgütlenme çabaları yeniden başlamış ve hızlanmıştır.[240]Bu dönemde özellikle grev hakkı konusunda bazı düzenlemeler yapılmış olmasına karşın, hem hukuki hem de fiili anlamda işçi örgütlenmeleri ve grevler uzun süre yasaklanmıştır. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen "İmtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kütleyiz" sloganı ve "Türk'ün Türkü

[238] İLERİ Ülkü, a.g.e.s/133-134
[239] YAZICI Erdinç, a.g.e.s/119
[240] İLERİ Ülkü. a.g.e.s/178

sömürmeyeceği" anlayışı, ayrı bir sınıf olarak örgütlenmenin, işçi sınıfının hak ve çıkarları için mücadele etmesinin önündeki en önemli engellerden birisini oluşturmuştur. Toplumsal yaşamın yeniden düzenlenmeye başlandığı, ülkenin kalkınma atılımlarına hazırlandığı, bir anlamda yeniden inşa edildiği Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1924 yılında Amele Teali Cemiyeti kurulmuştur. Amele Teali'nin çatısı altında birden çok sendika bulunmaktadır ve 1925 yılı başlarında üye sayısı30 bini aşmıştır[241].

Yeni kurulan Cumhuriyet, sınıf çatışmasıyla uğraşmak istememiştir. Halk söylemi Kemalistlerin 1923' te kurdukları partinin adında kullanılmıştır. İşçileri yeniden kazanmak en azından öfkelerini yatıştırmak için acilen bir ideolojiye ihtiyaç duyulmuş ve çare Korporatizmde bulunmuştur. Korporatizm ile sınıfsal ayrılıkların üzeri örtülerek toplum tek bir potada eritilmek istenmiştir. Cumhuriyet sonrası işçiler lehine düzenlemeler yapılmamıştır.Ne sendika hakkı ne grev hakkı verilmemiştir. Bunun yerine işçilere korporatizm ilkelerine göre devletin gözetiminde uyumlu bir yaşam sürmeleri söylenmiştir.[242]

Tek parti modernleşme hareketinin bir önemli özelliği "bütünleşmiş milli bir toplum ve sınıfsız bir bütünlük" fikrini en temel tercih olarak belirlemiş olmasıdır. Bu programa göre toplum muhtelif sosyal zümrelerden oluşmalıydı. Bu zümreler kabaca; çiftçiler, küçük sanat sahipleri ve esnaf, emekçi veya işçi, serbest meslek sahibi, sanayici, tüccar ve memur zümreleri olabilirdi. Bu zümreler arasında ilişkiler bir sınıf çatışmasına dönüşmemeliydi.[243]

Bu dönemde işçi sınıfı tarihi açısından önemli sayılabilecek bir olay gerçekleşmiştir. Bu önemli olay, 4 Mart 1925 tarihini taşıyan Takrir-i Sükûn Yasası'dır.Takrir-i Sükûn Yasası, bir yönüyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisini kanıtlama ve güç gösterme tutumunun yasalaşması anlamına gelir. Liberal bir Anayasal metne sahip olunmasına rağmen Takrir-i Sükûn gibi çeşitli toplumsal acılara yol açan bir yasanın yürürlüğe girmiş olması kuruluş sürecinde Kemalist iktidara zor anlar yaşatan üç farklı toplumsal güce karşı hiç de acınmayacağının göstergesi olmuştur.[244]

---

[241] AYDOĞANOĞLU Erkan**, Dünyada ve Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi**,Ocak, 2009, Ankara, s/50

[242] ÖZKİRAZ Ahmet,TALU Nuray, Sendikaların Doğuşu:Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması,Sosyal Bilimler araştırmaları Dergisi 2,(2008) s/115

[243] YAZICI Erdinç, a.g.e., s/101

[244] IŞIK Yüksel, a.g.e., s/84

Takrir-i Sükûn ile başlayan, diğer hukuki düzenlemelerle ve izlenen politikalarla süren dönem içerisinde, daha farklı nitelikler taşıyan işçi örgütlenmeleri de söz konusu olmuştur. Bu örgütlenmelerin bir özelliği, sendikal yapının dışında, cemiyetler biçiminde gerçekleşmiş olmasıdır. Ama bu örgütleri ayırt eden belirleyici öğe, siyasal iktidar tarafından oluşturulmaları ve diğer bazı toplumsal kesimlerle birlikte işçileri de etki altına almaya yönelik olmalarıdır. Dönemin iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, 1930'lu yıllarda, parti içerisinde bir "İş Bürosu" ile "Cumhuriyet Halk Esnaf ve İşçi Birlikleri Teşekkülleri Bürosu" kurmuş ve işçi kesimini kendisine yakın bazı cemiyetler içerisinde toplamaya çalışmıştı.[245]

1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanununu çıkararak; Serbest Fırka'yı fesheden cemiyet kurma imkânlarına yeni kısıtlamalar getiren (bu arada işçi cemiyeti kurma imkânlarını da adeta imkânsızlaştıran) ve iç isyanları bastırmaya çalışan Tek Parti iktidarı, yine bu periyotta Dünya İktisadi Bunalımının getirdiği meselelerle de uğraşmak zorunda kalmıştır. Tek Parti modernleşme hareketi; işçi hararetini kendi modernleşme programının bir uzvu,bir parçası gibi görmek istemiştir. Partinin işçi hareketini "milli" ve "siyaset dışı" tutma anlayışı da yine büyük çapta işçi hareketini kendi destekçisi olarak tutabilme endişesinden kaynaklanmıştır.[246]

1930'da Dünya Büyük Ekonomik Bunalımının da etkisiyle CHP'de belirmeye başlayan ve 17 Mayıs 1931'deki 3. Kurultay'da alınan kararlarla yürürlüğe sokulan "parti devleti" anlayışı, CHP'den bağımsız hiçbir gruplaşmaya, örgütlenmeye yer bırakmamıştı. İşte bu durum, 1930'lar başındaki işçi eylemleri azlığının, 1932 sonrasında ise yokluğunun temel nedeni olmuştur.[247] İstanbul Amele Birliği, bizzat CHP tarafından kurdurulmuş bir işçi örgütüdür. "Birlik", tutum ve davranışlarıyla siyasal iktidarı desteklemiş, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların yasal hale getirilmesi için tabandan gelen istekleri engellemekten öte bir tutum takınmamıştı Bu durum karşısında, rahatsız olan işçiler, İstanbul Umum Amele Birliği'nden ayrılarak, Amele Teali Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Amele Teali Cemiyeti, sendikal hak ve özgürlüklerin kazanılması için mücadele ederken, "Birlik" siyasal iktidar yerine, "Cemiyet ile uğraşmayı tercih etmiştir. Bölünmüşlükten son derece etkilenen işçi hareketi, var olan grev yasağı nedeniyle de, bu yıllarda nitelikli bir biçim kazanamamıştır. Buna rağmen, Amele Teali Cemiyeti, başta bir iş yasasının çıkartılması

[245] İLERİ Ülkü, a.g.e. s/179
[246] YAZICİ Erdinç, a.g.e. s/109–110
[247] İLERİ Ülkü, a.g.e.s/183

olmak üzere, çalışma yaşamına ilişkin düzenlemeler yapılması için kısa ömrü boyunca, yoğun bir uğraş vermiştir.[248]

1927 yılında sosyal ve siyasi örgütler CHP'nin denetimi altına alınmış, işçilerin bir arada bulunmamaları için sanayi kuruluşlarının farklı kentlere dağıtılması ilkesi benimsenmiştir. 1920'lerin sonuna doğru ve 1930'lu yılların başında çalışma koşullarının ağırlığı, sosyal güvencenin olmaması, örgütlenme hakkına getirilen kısıtlamalar gibi nedenlerle işçi çevrelerinde huzursuzluklar oluşmaya başlamış, grevler ve CHP'nin denetimi dışında örgütlenme çabaları yaygınlaşmaya başlamıştır.

1931 yılında birçok cemiyet kapatılmış, yoğun işçi çalıştırılan yerlerde örgütlenmelere gidilmiş, az işçi çalıştıran ve dağınık olan işkollarında ise üyeleri arasında işçilerin de bulunduğu geniş kapsamlı meslek örgütleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu çabalara karşılık 1932 yılında 18 grev yapılmış, işçiler CHP dışında bağımsız örgütlenme çabalarını sürdürmüşlerdir.

Partinin işçi örgütleme politikası 1934 yılında İzmir'de uygulamaya konulmuş, her işkolundaki işçiler tek bir dernekte ve birlikte toplanmaya başlanmıştır. İzmir'deki birlik ve derneklerin tümü 1935 yılında kurulan "İzmir İşçi ve Esnaf Birliği" yönetimi altına alınmıştır.[249] CHP güdümündeki bu örgütler gerçek bir işçi örgütünün yapması gereken gösteri, yürüyüş, grev vb. eylemlerden ısrarla kaçınırken, "yapmasa da olur" cinsinden işlerle uğraşmışlardır. Örneğin yoksul çocukları giydirmek veya sünnet ettirmek gibi işler gerçekleştirmişlerdir.

1938'de CHP, işçi örgütlenmesi konusunda daha direk ve kesin bir yöntem benimsemiştir. Yasaklama yöntemi 1938'de 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu değiştirilerek "sınıf esasına" dayanan cemiyetlerin kurulması menedilmiştir. Böylece CHP'ye bağlı olan bazı işçi dernekleri, daha doğrusu işçi örgütünden çok yardımlaşma sandıklarına benzeyen dernekler dışında kalanlara yaşama hakkı tanınmamıştır.[250]

Devletçi sanayileşme hareketinin, topyekun ve yaygın bir cihazlanma eşliğinde yürürlüğe konduğu 1930'lu yıllar, Türkiye işçi sınıfının oluşumu sürecinde olduğu kadar, örgütlenmesinde ve talep ve tepkilerinde de yeni ve farklı bir evreyi başlatmıştır. "Yeni

[248] IŞIK Yüksel, a.g.e. s/86
[249] TOKOL Aysen, a.g.e. s/41-42
[250] İLERİ Ülkü,"İşçi Örgütlenmelerini Güçleştiren ve Hazırlayan Etmenler", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt: 21 Sayı:5-6 Ağustos-Kasım 2008 s/74

Türkiye'de zaten baştan beri devletle bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi", varlığını devletle özdeşleştirerek 1935 yılında parti rejiminin kurumsal çerçevesini inşaya girişirken,1936 İş Yasası, 1938 Cemiyetler Kanunu gibi düzenlemelerle de hukuki çerçeve çizilmiştir. 1924'de 1929'da ve 1932'de üç kez tasarı halinde Meclis'in gündemine gelen ve çıkmayan İş Kanunu nihayet 1936'da çıktığında, işçi hareketinin 1960'lara kadar uzanacak gündemi de belli olmuştur.[251]

Türkiye 1932 yılında Milletler Cemiyetine üye olmuştur. Doğal olarak 1932'de UÇÖ' nün üyesi olmuştur. Bu sembolik türde bir üyeliktir. Zira 1930 ile 1950'li yıllara kadar Türkiye'nin sosyo-politik bir sorunu olmamıştır. Nitekim 1946'ya kadar UÇÖ' ne sadece hükümet temsilcisi katılmıştır. Türkiye 1937 yılında 45 sayılı İLO sözleşmesini onaylamıştır. Bu sözleşme Maden Ocaklarında ve yer altı işlerinde kadınların çalıştırılmamaları hükmünü ihtiva ediyordu.

1936'da kabul edilip 1937'de yürürlüğe giren İş Kanunu'nun hazırlanmasında da İLO Prensipleri ve yayınlarından yararlanılmıştır.[252]

Sendikalaşma hakkından yoksun olan işçiler II. Dünya Savaşı'nda büyük güçlüklerle karşı karşıya kalmışlardır. 18.1.1940 tarihinde kabul edilen Milli Koruma Kanunu, kanunun yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra ilan edilen sıkıyönetim,25.5.1940 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan düşünce, toplantı, gösteri, örgütlenme, basın ve yayın haklarını rafa kaldıran "Örfi idare kanunu" işçileri olumsuz şekilde etkilemiştir.[253]

Milli Koruma Kanunu, işçi haklarını alabildiğine geri götürmüştür. 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen bu yasayla birlikte, çalışma koşulları zorlaşmış, uzatılmış, bazı sektörlerde çalışma yükümlülüğü arttırılmış; kadın ve çocuk işçilerin çalıştırılmasının yasaklandığı işlerde dahi çalıştırılması "yasal" hale getirilmiş; ücretler yüzde elliyi aşan düşüşler göstermiş; karaborsa ve vurgunculuk sonucu fiyatlar artmış; aydınlar ve işçiler üzerinde siyasal ve polisiye baskılar sıklaşmıştır.[254]

---

[251] IŞIKLI Alpaslan, **Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi**,T.C Kültür Bakanlığı Yayınları/1683, 2002, Ankara, s/124-125
[252] TANRIVERDİ Hüseyin, **Çalışma Hayatının Uluslararası Standartları ve Türkiye Gerçeği**, Mayıs,1992, Ankara, s/63
[253] TOKOL Aysen, a.g.e, s/42-43
[254] IŞIK Yüksel, a.g.e.s/105

Milli Koruma Kanunu, 1940–1945 yılları arasında uygulanan en önemli kanundur. Bu kanuna dayanılarak çıkarılan kararnameler savaş yılları ekonomi politikasının ana unsurlarını oluşturmuştur. Kanun, işverenlere yönelik olarak hükümetlerce özel işletmelere geçici olarak el koyma, ithalatta ve iç ticarette azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel malların vesika ile dağıtılması gibi geniş yetkiler vermiştir. Kanun o güne kadar işçilere verilen hakların kullanılmasını engellemiş, kanunda çeşitli tarihlerde yapılan değişikliklerle çalışma koşulları ağırlaştırılmıştır.

Kanun, işyerini terk etme yasağı getirmiş, yasağa aykırı hareket edilmesi halinde çeşitli yaptırımlar öngörmüştür. Kanun ayrıca hükümete fazla çalıştırma yetkisi vermiş, İş Kanundaki belli yükümlülüklere bağlanan çocukların ve kadınların çalıştırılmaları yasağının hükümetçe kaldırılabilmesine olanak tanımıştır.[255]

Milli Korunma Kanunu, Osmanlı Türk siyasal yaşamında iz bırakan yasalardan biri olmuştur. Takrir-i Sükûn Yasası'nın sonucunda yaşanılan sıkıntıların benzerini bu dönemde yaşayan işçi hareketi açısından bu dönem, kara bir dönem olmuştur. Milli Korunma Kanunun çerçevesinde zorunlu çalıştırma sonucu Zonguldak ve Ereğli çevresinde köylülerin topraklarından kopartılıp, kömür havzalarında çalıştırılması gibi bir uygulama gündeme gelmiştir. Bu tarihsel sürecin işçiler ve köylüler açısından getirdiği bir diğer sorun da sürgünler olmuştur. Sınıf hareketinin örgütlenmesi için mücadele eden yaklaşık 300 bin kişi sürgüne gönderilmiş işinden olmuşlar ve açlık ve sefaletle karşı karşıya kalmışlardır.[256]

Kısaca özetlemek gerekirse, Tek Parti döneminde Türk işçi hareketi büyük bir etkinlik kazanamamış ve kendi sendikacılık hareketinin temelini oluşturacak bir birikimi de meydana getirememiştir. Türkiye'de sendikacılık ancak çok partili hayata geçişin hemen başında meşrutiyet kazanabilmiş ve boy atmaya başlamıştır.[257]

2.2.3 1946–1960 Dönemi Sendikalaşma Süreci

II. Dünya Savaşı sonrasında demokratikleşme sürecine girilmesiyle 10 Haziran 1946 yılında dernekler kanununda değişiklik yapılarak sınıf esaslı örgütlenme yasağı kaldırılmış ve işçi örgütlemelerinin önü açılmıştır. İşçilerin örgütlenmeleri önündeki yasal engellerin kalkmasını müteakiben yoğun bir örgütlenme dönemine girilmiştir. Örgütlenmelerinin bir

[255] TOKOL Aysen,a.g.e. s/43
[256] IŞIK Yüksel, a.g.e. s/106-107
[257] YAZICI ,Erdinç, **Türk İşçi Hareketi ve Türk Harb-İş Sendikası Yayınları**,1991, Ankara, s/111

kısmı tamamen işçi meseleleriyle ilgili olarak kendiliğinden diğer bir kısmı ise sosyalist partilerin öncülüğünde meydana gelmiştir. Ancak, hızlı başlayan örgütlenmeler, yine hızlı bir şekilde, 21 Aralık 1946'da sıkıyönetim tarafından durdurulmuştur.[258]

Sosyalist partilerin ve "tehlikeli" sayılan sendikal örgütlerin kapatılmasıyla başlayan uygulamaların yasal çerçevesi, 1947 başında yürürlüğe konulan ve "devletle beraber/milli sendikacılık" koşulunu arayan Sendikalar Yasası ile tamamlanmıştır.[259] II. Dünya savaşı sonrasında nazizm ve faşizm yenilmişlerdir. Faşizmin çirkin yüzünün insanlık nezdinde açığa çıkmasıyla birlikte, demokrasinin erdemleri kabul görür olmuştur. Bu da, Sovyetler Birliği başta olmak üzere, sosyalist ülkelere yönelik de "otoriter demokrasiden yoksun" suçlamasını güçlendirmiştir. Giderek, Sovyet sosyalizmi, faşizmle eş değer görülmüştür.

Bu durum, savaş sonrası, Türkiye'de yaygın bir milliyetçiliğin gelişmesine yol açmıştır. Faşizmin yenilgisi ve Sovyetler Birliği'ne karşı dünya ölçeğinde geliştirilen soğuk savaş stratejilerinin yaygınlaşması, Türkiye'de karşılığını bulmuştur. Milliyetçilik, savaş sonrasının en gözde akımı haline gelmiştir.[260]

1947–1960 arasında Türk endüstri ilişkileri, otoriter sistemlerin özelliklerini taşımıştır. Örgütlenme hakkının tanınmasına karşılık, toplu pazarlık ve grev hakkının mevcut olmayışı sendikaları, asıl fonksiyonları olan çalışma şartlarının belirlenmesinde ve çalışanların sosyo-ekonomik haklarının iyileştirilmesinde taraf olma imkânından mahrum bırakmıştır. Grev hakkının yokluğu bu yöndeki girişimleri açısından sendikaları silahsız bırakmıştır.

İşyeri, işletme ve sektör düzeyinde çalışma şartlarını düzenleme mahrumiyeti sendikaları, siyasal süreci etkileyerek çalışanlar lehine yasal düzenlemeler yoluyla çıkar sağlamaya yöneltmiştir. Sendikaların siyasal partilerle ilişki kurması yasa gereği yasak olmakla birlikte, sendikalarla siyasal partiler arasında sürekli ilişkiler olmuştur. Sendikalar partizan siyasi faaliyetlere maruz kaldığı gibi, onlarda partileri siyasi yollarla etkileme girişimlerinden uzak kalmamışlardır.[261]Çok partili dönemin hemen başından itibaren, işçilerin büyük kesiminin CHP iktidarına karşı DP'nin yanında yer alması ve yine bu

[258] DELİCAN Mustafa, "Sendikaların Dünü Bugünü", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi:Sayı:51,(2006/2) s/14

[259] IŞIKLI Alpaslan**, Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları/1683, 2002, Ankara,s/131

[260] IŞIK Yüksel,a.g.e, s/115

[261] DELİCAN Mustafa, a.g.e., s/15

dönemde sendikalaşma oranındaki artışlar işçi meselelerine ve işçi hareketine karşı ilgiyi arttırmaya başlamıştır. İktidar ve muhalefet partileri işçiyi kendi yanlarına çekmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. Özellikle DP'nin işçilere yönelik vermeyi vaat ettiği haklar (özellikle "grev hakkı") DP'nin 1950 seçimlerini kazanmasında etkili olmuştur.

CHP'nin ise, çok partili dönemde işçi hareketlerine karşı biraz daha pragmatist yaklaşımının yanı sıra, kendi siyasi çizgisinde ve güdümünde bir işçi hareketi oluşturarak kendi siyasi amaçlarına hizmet edecek bir işçi kesimi yaratma fikrini koruduğu görülmüştür.[262] Çok partili hayata geçmeden önceki dönemin tek siyasi partisi CHP'nin sendikacılığa bakış açısı bu partinin altı umdesinden biri olan "halkçılık" anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. CHP'nin halkçılık umdesine göre, Türk toplumu, sosyolojik olarak "sınıfsız, kaynaşmış bir kitle"dir. Bir anlamda CHP, sınıflardan oluşmayan bir toplumda sendikacılığın sınıf çıkarlarını savunmasına gerek kaymayacağı görüşündedir. CHP'nin sendikacılıkla ilgili bu tür peşin hükümlü yargıları, çok partili döneme geçtikten sonra da kısmen sürmüş; iktidarın DP'ye geçtiği 1950'ye kadar en azından sendikacılığın önemli işlevlerinden biri olan grev hakkının tanınmasına soğuk bakmıştır. CHP bu tutumunu, 1950 genel seçimleri öncesinin Şubat ayında TBMM'nin gündemine gelen 3008 sayılı İş Kanunun değişiklik görüşmelerinde de sürdürmüş; iktidar partisi sözcüleri "grev hakkının Devletçilik ilkesiyle bağdaşmayacağını, grevin Bolşevizm'in etkili bir silâhı olduğunu" ısrarla savunmuşlardır.[263]

1950'ye kadar iktidarda kalan CHP'nin greve ve sendikalaşma alanındaki kısıtlayıcı ve yasaklayıcı tutumun benzerini, DP iktidar olduktan sonra bir gelenek gibi sürdürmüştür. Değinmek gerekir ki iktidara geldikten sonra CHP'den yasakçı geleneği devralan DP, kendilerinin geleneği olan çalışanlardan yana görünme tutumunu da CHP'ye devretmiştir. [264]Dolayısıyla sendikalaşma önünde önemli bir engel olan "grevsiz sendikacılık" anlayışı DP iktidarı döneminde de sürdürülmüştür. [265] DP'nin 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden iktidar partisi olarak çıkışını izleyen birkaç yıl boyunca, sendikalar üzerinde, CHP-DP rekabetinin yanı sıra, sol eğilimli bazı partilerin de etkili yolla çalıştıkları gözlemlenmiştir. Bu tarihlerde Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ile Sosyal Adalet Partisi faaliyetteydi. Aralık 1946'da kapatılıp yargılanan Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ise bu yıllarda yeniden faaliyete geçmiş, 16 Eylül

[262] YAZICI Erdinç, a.g.e. s/114-115
[263] MAHİROĞULLARI Adnan, "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar",Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt2, Sayı 1 Doç Dr. Feramuz Aydoğan'ın Anısına,s/165-166
[264] IŞIK Yüksel, a.g.e.s/119
[265] MAHİROĞULLARI Adnan, a.g.e. s/166

1951'de yapılan ara seçimlere de katılmıştı. Ancak DP, sol harekete tanıdığı "müsamaha"nın sınırlarını, Ekim 1951'de başlattığı "tevkifat" ile ortaya koyacak:iktidarının son dönemlerinde ise, hiçbir muhalefet girişimine tahammül edemeyen, baskıcı bir yönetim oluşturacaktı.[266]

1950 öncesi Türk İşçi Hareketi, CHP'yi destekleyen "İstanbul İşçi Sendikaları Birliği" ve DP'yi destekleyen işçi sendikaları olarak ikiye bölünmüş durumdaydı. DP'yi destekleyen sendikalar bir süre sonra 5 Mart 1950 seçiminden hemen önce "Hür İşçi Sendikaları Birliği'ni kurdular.

1950 seçimleri öncesinde İ.İ.S.B grev hakkı aleyhinde tavır alırken, H.İ:S:B grev hakkını savunmuştur.1950 seçimlerinin DP'yi iktidara getirmesi, İ:İ:S:B' ne güç ve prestij kaybettirtirken, Hür Birliği güçlendirmiştir. Seçimlerden sonra oluşan atmosferde İ:İ:S:B, Hür Birliğe birleşme teklif etmiş çeşitli tartışma ve müzakerelerden sonra, "İstanbul İşçi Sendikaları Birliği" adı üzerine anlaşma sağlanarak, Türk İşçi Hareketi'nin birleşmesi gerekleşmiştir.Bu birleşme,Türk Sendikacılık Hareketi açısından konfederasyona giden önemli bir adım olmuştur.[267]

Konfederasyon ilk kuruluşunda ülkedeki 240 sendikanın 162'sini, İş Kanunu'na tabi olarak çalışan 450.000 işçinin %30'nu örgütlemiştir.[268]

Sendikalar Yasası'nın çıkmasından sonra, siyasal iktidar, bir yandan yasanın işlevsel olduğunu kanıtlamak; diğer yandan, işçi hareketini kendi mecrasına akıtabilmek ve sendikal akımları yakından gözlemlemek amacıyla iktidara yakın sendikacılar,eğitilmek için ABD'ye gönderilmiştir.Hükümet tarafından eğitilmek amacıyla ABD'ye gönderilen sendikacılar döndükten sonra, bugün bile işçi hareketinin büyük bir bölümünü içinde barındıran ve partiler üstü politikacılık ilkesinin biricik savunucusu konusunda bulunan TÜRK-İŞ ile başlayan yeni bir sendikal döneme adım atılmıştır.[269]

---

[266] IŞIKLI Alpaslan, a.g.e,s/170-171
[267] YAZISI Erdinç, **Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketi**, Aktif Yayınları, Kasım, 1996, Ankara, s/131
[268] TOKOL Aysen, a.g.e, s/61
[269] IŞIK Yüksel, a.g.e.,s/120

Konfederasyon ilk kuruluşunda ülkedeki 240 sendikanın 162'sini, İş Kanunu'na tabi olarak çalışan 450.000 işçinin %30'nu örgütlemiştir.[270]

II. Dünya savaşı sonrası dönemde, dünyanın kapitalist, sosyalist olmak üzere iki kampa ayrılması en somut etkilerini sendikalar ve sendikal hareketler üzerinde göstermiştir. Yine bu dönemde Marshall yardımları çerçevesinde ABD'nin Türkiye ile geliştirdiği ilişkiler, doğrudan Türkiye sendikal hareketine de yansımış, bu dönemden itibaren Türkiye sendikal hareketinde ABD etkisi kendisini, hem ekonomik hem de siyasal ve ideolojik anlamda göstermeye başlamıştır. Uzun bir sürecin ve son derece karmaşık etmenlerin etkisiyle kurulan Türk-İş, ABD'nin de etkisiyle, ilerleyen yıllarda sendikal harekete "milliyetçi" ve "antikomünist" bir karakter kazandırmada önemli bir rol oynamıştır. Türk-İş'in kurulmasında ABD'nin etkisi son derece güçlüdür. Bu durumun en somut örnekleri olarak, Türk-İş ile ABD sendikalarının arasındaki mali yardım anlaşmaları ve "eğitim" için ABD'ye gönderilenlere ilişkin olarak yapılan programlardır. 1952–1960 yılları arası dönemde Türk-İş'e yüklenen görev, sendikal örgütlenmeden çok "komünizm" ve "kökü dışarıda ideolojilere karşı mücadele etmek ve bu çerçevede "komünizmi kınama" mitingleri düzenlemek olmuştur.[271]

Dönem boyunca kanunların sınırlayıcı hükümleri uygulamada daha da dar anlamda yorumlanmış, CHP ve DP yönetimlerinde iktidarların çıkarlarına hizmet etmek için uygulanmıştır. Ayrıca sendikaların daha çok kamuya ait işyerlerinde örgütlenmiş olmaları iktidarların sendikalar üzerindeki baskısını arttırmıştır. Bu doğrultuda Türk-İş'in, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üyeliğine izin verilmemiştir.[272]

1950'lı yılların ortalarından itibaren DP iktidarı, bir taraftan sendikaların en temel faaliyetlerini siyaset olarak niteleyip yasaklarken, diğer taraftan sendikaları kendi siyasal çizgisinde siyasallaştırma faaliyetlerini sürdürmüştür. Sendikalar da siyasal iktidarların görüş ve tercihlerine ters düşmeyen tutum ve eylemler içinde bulunmaya başlamış, siyasal iktidarı karşısına alarak mücadele etmek isteyen sendikalar, siyasetle uğraşmakla suçlanarak kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmıştır. Bu baskı yönetimi sadece işçiler ve sendikalarına

[270] TOKOL Aysen, a.g.e., s/61
[271] AYDOĞANOĞLU Erkan**, Dünyada ve Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi**,1. Baskı, Ocak, 2009, Mattek Matbaacılık, s/53
[272] TOKOL Aysen, a.g.e. s/62

karşı olmamış, toplumun tüm kesimlerinin en küçük demokratik talepleri "ülke menfaatleri" gereği şiddetle bastırılmıştır.[273]

1955–1957 döneminde hükümetle Türk-İş arasında ciddi sorunlar yaşanmış, örgütün yönetim kademelerine, CHP'ye yakın kişilerin gelmesi örgütün kapatılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bunun üzerine 1957 sonrasında örgütün yönetimine DP'ye yakın kişiler geçmiştir. Bu dönemde Türk-İş iktidarla iyi ilişkiler kurmuş, iktidarın sağladığı olanaklardan yararlanmış ancak işçi örgütünün sözcüsü niteliğini kaybetmiş, önemi sembolik düzeyde kalmıştır.[274] Bu dönemde sendikaların siyasi iktidarla uyumlu olarak yaptıkları eylem ve etkinliklerin siyaset sayılmadığı, ancak iktidarın istekleri ya da çıkarlarına ters düşen eylemler içinde bulunan sendikaların "siyaset yasağı" kapsamında değerlendirilerek kapatıldığı görülmektedir. CHP iktidardayken, DP'ye yakın sendikaları kapatmış, DP iktidarında CHP ile ilişkili olduğunu düşündüğü sendikaları kapatmıştır. Sendikal yasaklar o kadar abartılmıştır ki, sendikayı sendika yapan ve sendika hakkının ayrılmaz bir parçası olan grev hakkına ilişkin olarak "greve teşvik ve teşebbüs" diye yeni bir suç şekli yaratılmış, 1960 öncesinde sendikalar, en temel işlevlerini yapamaz hale getirilmiştir.[275]

2.2.4. 1960–1980 Dönemi Sendikalaşma Süreci

1960–1980 dönemi, bir askeri müdahale ile başlayan ve bir başka askeri müdahile ile sona eren bir dönem olmuştur. Ancak dönemin başlaması ile bitmesine neden olan askeri darbeler, askeri darbe olmalarının ötesinde ortak bir özelliğe sahip değillerdir. Darbeleri doğuran toplumsal nedenler, darbelerin arkasındaki toplumsal sınıflar ve darbelerin sonucunda ortaya çıkan siyasal rejimler açısından ele alındığında, farklılık ve zıtlıkların ön plana çıktığı görülmektedir.

Bu farklılık ve zıtlıkları özellikle her iki darbenin işçi sınıfı ve sendikacılık hareketine yönelik tavırlarında görmek mümkündür. 27 Mayıs 1960 ve 1961 Anayasası, örgütlenme, toplu pazarlık ve grev haklarında bir özürlükler rejimi öngörürken, 12 Eylül

[273] AYDOĞANOĞLU Erkan, a.g.e. s/53
[274] TOKOL Aysen, a.g.e.,s/64
[275] AYDOĞANOĞLU Erkan,a.g.e., s/54

darbesi ve 1982 Anayasasının düzenlemeleri, işçi hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırmak ve kısıtlamak için yapılmıştır.[276]

Türkiye tarihinde 1960 sonrası dönem gerek siyasal tarih ve gerekse sendikal-siyasal mücadeleler açısından önemli deneyimlerin, başarı ve başarısızlıkların yaşandığı bir dönem olarak bilinmektedir. Yaklaşık kırk yıl, baskı altında tutulan, en önemli işlevlerini yerine getiremeyen birer meslek örgütü, birer dernek haline getirilmeye çalışılan sendikalar ve sosyalist hareketler için bu dönem "altın yıllar" olarak nitelendirilmektedir. Bu yıllar, sadece işçi hareketinin ve onların sendikalarının gelişmesini sağlamamış, öğretmenlerin, köylülerin ve geniş gençlik kesimlerinin örgütlenmesinde de büyük bir sıçramanın yaşandığı bir dönem olarak ortaya çıkmıştır.[277] Ancak 1961 Anayasa'nın getirdiği demokratik kurumlar, hak ve özgürlükler, toplumsal dinamizmin ve organik gelişmenin ürünü olmadığından yaşama geçirilmesi sınırlı kalmış, siyasi otorite tarafından kısıtlanmıştır.[278]

Türkiye ekonomisinin dış ve iç baskılar altında "denetimli ekonomi-dışa kapanma" ile "serbest piyasa ekonomisiyle uluslar arası ekonomiye katılma" arasında gel git'lerinde 1963-1974 dönemi yeni bir aşama oluşturmuştur.1948'de ağır sanayiyi geliştirmeye dayalı olarak hazırlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı CHP tarafından rafa kaldırıldıktan sonra, planlamayı ağzına dahi almayan DP artık tarihe karışmıştı. Üstelik OECD çerçevesinde kurulan Türkiye'ye yardım konsorsiyumunun vereceği kredileri öngörebilmesi için, Türkiye'nin "hesaplı-kitaplı" davranması gerekiyordu. Bundan da öte, 1960'lı yıllar ABD'nin bile kendisini "karma ekonomi" diye nitelediği, gelişmekte olan ülkelerinse Birleşmiş Milletler nezdinde, etkinlik kazandığı yıllar olmuştur. İşte böyle karmaşık bir ortamda ekonomiye çekidüzen vermeye çalışan askeri rejim "İktisadi planlamayı gündeme getirmiştir.[279]

1960'dan sonra Türkiye kapitalizmi yeni bir gelişme dönemine girmiştir. Aynı yıllar dünya çapında işçi hareketlerinin ve sınıf mücadelesinin sürekli olarak yükseldiği, demokratik ülkelerde işçi sınıfının demokratik örgütlenme gücünün arttığı, dünya çapında ulusal kurtuluş hareketlerinin büyük başarı kazındığı yıllar olmuştur. Türkiye'de 1960 sonrası yaşanan gelişmeler, büyük ölçüde sanayileşmenin ve onun ekonomik-sosyal

---

[276] IŞIKLI Alpaslan,**Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi**,T.C Kültür Bakanlığı Yayınları/1683,2002,Anakara,s/191 (Mehmet Beşeli)
[277] AYDOĞANOĞLU Erkan, a.g.e., s/54
[278] TOKOL Aysen, a.g.e., s/69
[279] İLERİ Ülkü, **Türkiye'de Toplumsal Değişimin, Çalışma ilişkileri Üzerindeki Etkileri,** Ekim,2009,TÜHİS,Ankara,s/251

etkilerinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Büyük kentlere doğru başlayın göç, insanların yaşam standartlarında meydana gelen değişiklikler, siyasal alanda yaşanan değişimler artık kapitalizmin gerek ekonomik ve gerekse toplumsal anlamda Türkiye topraklarında kök salmaya başladığının birer göstergesi olmuştur.[280]

1960 tarihi, birçok açıdan bir başlangıç tarihi olmuştur. Her şeyden önce, bu tarihten itibaren, Türk siyasal yaşamında darbeler geleneğinin önü açılmıştır İkinci olarak, bu tarihsel dönemeç, Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye kavuşmasının önünün açmıştır.1960 tarihinde, ordu içinde hiyerarşinin dışında oluşan bir grubun iktidara el koymasıyla yeni bir dönem açılmıştır. Geleneksel askeri güçlere dayanma siyasetinin yerini teşviklere boğulan sermaye alırken, ordu içinde alt ve üstler arasında farklılıkların büyümesi, subaylar arasında yaratmış olduğu rahatsızlıklar sonucu bu tarihe kadar kazasız, belasız gelen Türkiye Cumhuriyeti tarihine, darbeler tarihinin ilkini yazmıştır.[281]

1960-1980 döneminde 3 defa siyasal vesayet kurumu tarafından sisteme yeni bir düzen verilmesi amacıyla müdahaleler, Türk siyasal yapısının uzun dönemde en önemli istikrarsızlık kaynağını oluştururken, şehirleşme, sanayileşmeye dayalı gelişme ve sivil kurumlaşma önünde ciddi engellerden biri noktasına gelmiştir.[282] Bu dönemde endüstrileşme çabalarına karşın, hızla artan nüfus karşısında endüstrileşme, tarımdan kopup gelen nüfusu karşılayacak güçte olmamıştır. Buna bağlı olarak tarım sektörü istihdamdaki önemini koruduğu gibi zaman içinde işgücüne katılım oranında düşmeler de görülmüştür. Öte yandan endüstri sektöründe yeterince iş yaratılamaması nedeniyle tarımdan kentlere göç edenlerin yarattığı bir "enformel sektör" olayı doğmuştur.

27 Mayıs 1960 askeri darbesini izleyen 1961 Anayasası ile Türkiye'de yeni bir siyasal, toplumsal yapı oluşturulması yoluna girilmiştir. 1961 Anayasası her alanda daha geniş hak ve özgürlüklerle çoğulcu bir demokratik yapıyı öngörmüş ve ilk kez "sosyal devlet" anlayışını bir ilke olarak benimsemiştir. Buna bağlı olarak da sosyal haklarla ilgili kurallara en geniş yer veren bir anayasa olmuştur.[283]

1961 Anayasası ve onu takip eden düzenlemeler çalışma hayatı açısından köklü bir dönüşümü ifade etmektedir. Anayasal sendikal örgütlenme, toplu pazarlık ve grev haklarının

---

[280] AYDOĞANOĞLU Erkan, a.g.e. s/55
[281] IŞIK Yüksel, a.g.e. s/172–173
[282] ŞİMŞEK Osman, "Sanayi Toplumunda Çalışma ilişkileri ve Bu süreçteki Türk Sendikacılığının Gelişim Sosyolojisi",http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7244.pdf, s/17
[283] KORAY Meryem, **Endüstri İlişkileri**, İzmir, 1992, s/163-164-167

Anayasa hükmü haline getirmiştir. Anayasa, böylece, bir yandan örgütlenme açısından sendikaların kurumsallaşmasını sağlarken diğer yandan da sendikaların varlık sebebi ve en önemli fonksiyonu olan toplu pazarlığı da güvence altına almıştır.[284] 1961 Anayasası bir yönüyle 1945 sonrası "demokratik" dünyaya ayak uydurma girişimiyle başlayan sürecin sonuçlanması olmuştur. .Bu nedenle evrimsel bir sürecin bir anayasal metinle sonuçlanmasını sağlayan tarihsel bir dönemeçtir. Özellikle 1954–1960 arasında toplumsal muhalefetin, DP iktidarı döneminde gördüğü baskı ve sindirmenin yoğunlaştığı alanlar, 1961 Anaya yasası'na girerek anayasal güvence kazanmışlardır. Bu alanlar, basın ve örgütlenme özgürlüğü, gösteri ve çalışma yükümlülüğü, sendikalaşma ve grev hakkının tanınması gibi vazgeçilmez insan hak ve özgürlüklerinin ifade eden alanlardır.[285]

1964 yılından itibaren TÜRK-İŞ tüzüğünde "partiler üstü politika" görüşü yer almaya başlamıştır. TÜRK-İş'e özgü olan bu politika "siyasal partiler karşısında bağımsız kalma, mesleki faaliyetlere ağırlık verme, işçilerin ve ulusal sorunların çözümlenmesinde fikir yürütme, bunların geniş kitlelere yayma, böylece yasama ve yürütme organlarına etki ederek, işçiler lehine hak ve çıkarlar sağlama" şeklinde ifade edilebilir.

TÜRK-İş'in uzun yıllar ısrarla uyguladığı bu politikanın benimsenmesinde TÜRK-İş bünyesindeki sendikalı işçilerin siyası eğilimlerinin farklı olması, TİP'E karşı duyulan çekingenlik, partiler karşısında bağımsız hareket edilmesi ile işçi haklarının elde etmede daha faydalı olunacağı düşüncesi önemli rol oynamıştır. Ayrıca "ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde dış politikasına hâkim olan Truman Doktrininin bir uzantısı olarak TÜRK-İş'le kurduğu yakın ilişki de bu konuda etkili olmuştur.[286]

Yasal düzenlemelerin sağladığı güçlü zemin üzerinde sendikalaşma ve sendikal faaliyetler hızla artmıştır. Sendikal hareketin hızlanması, sendikal hareket içinde farklı eğilimlerin ortaya çıkmasını da beraber getirmiştir. Nitekim ilk hareket Türk-İş içinden bir grup sendikanın ayrılarak 1967 yılında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurmasıdır. DİSK'in Türk-İş'ten farklı olarak sosyalist görüşü benimsemesi, sınıf sendikacılığına yönelmesi ve toplumsal dönüşüm talepleri, çalışma hayatında ideolojik tartışmaları da gündeme getirmiştir.[287] Türk işçi hareketinin parçalanmaya başladığı bu

[284] DELİCAN Mustafa, "Sendikaların Dünü Bugünü", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi:Sayı:51 (2006) (2006/2),s/17
[285] IŞIK Yüksel, a.g.e.s/177
[286] İLERİ Ülkü, a.g.e.s/267

[287] DELİCAN Mustafa, a.g.e.,s/19

dönemde, bir işçi sendikaları konfederasyonu olarak DİSK, "işçi sınıfının iktisadi, sosyal ve kültürel bakımdan gelişmesi için Türkiye'nin tam bağımsız olmasını, devrimci bir öze kavuşmasını, ekonomide kamu sektörünün ağır basmasını, işletmelerin devletleştirilmesini, köklü bir toprak reformu yapılmasını ve bunlar için de normal sendikacılık fonksiyonları yanında, siyasi sendikacılık faaliyetini ister bir anlayışa sahip olmuştur.[288]

Bu dönem içerisinde yasal düzenlemeye bağlı olarak grev, toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünde en son başvurulacak yol olarak kabul edilmiş, grev öncesinde uzlaştırma sistemine başvurulması zorunlu hale getirilmiştir. Bu dönemde grev en çok gıda sanayinde görülmüş, dönem içi grevlerin %35,2 bu kesimde yaşanmıştır. [289]

1960–1980 döneminde sendikalı işçi sayısı artmış, ancak ekonomik yapının daha çok tüketim malları sanayine özellikle özel sektörde küçük işletmeye dayalı yapısı, sanayi sektöründe sağlanan istihdamın sınırlı kalması, tarımın istihdamda ağırlığını koruması, enformel sektör istihdamının yaygınlaşması, sendikalara karşı özel sektör işverenlerinin olumsuz tavrı, yasal sınırlamalar gibi nedenlerle büyük rakamlara ulaşamamıştır.[290]

Genel olarak değerlendirildiğinde, 1960–1980 arasında Türkiye'de sendikaların milli ekonomi politikaları çerçevesinde hareket etmedikleri, üyelerinin çıkarlarını artırmak amacını taşıyan "baskı grubu" olarak rol oynadıkları ve "tüketici sendikacılık" modeline uygun davrandıkları görülmüştür. Ancak önce DİSK'in sonra da MİSK ve HAK-İş'in kuruluşlarıyla tüketici sendikacılık modeli yanı sıra, bu son üç konfederasyon nitelikleri gereği uyguladıkları politikalar "ideolojik/siyasal" sendikacılığı da gündeme getirmiştir. 1970'lerin ikinci yarısında hızlanan bu siyasallaşma süreci 12 Eylül askeri darbesiyle son bulmuştur.[291]

2.2.5 1980 Sonrası Yeniden Yapılanma ve Sendikal Hareketler

Türk demokrasisi, 12 Eylül1980 Askeri Müdahalesiyle kesintiye uğramış; üç yıl süren bir ara dönem yaşanmıştır. Endüstri ilişkilerini şekillendiren yasal çerçeve, başta 1982 Anayasası olmak üzere 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi

[288] YAZICI Erdinç,**Türk İşçi Hareketi ve Türk Harb-İş** ,1991,Ankara,s/130-131
[289] İLERİ Ülkü, a.g.e. s/274-275
[290] İLERİ Ülkü, a.g.e, s/271
[291] [291] DELİCAN Mustafa.g.e.,s/22

Grev ve Lokavt Kanunu bu ara dönemde hazırlanmıştır. Yasa koyucu, endüstri ilişkilerini şekillendiren yasal çerçeveyi hazırlarken, 1980 öncesi yaşanan toplumsal olayları göz önüne almış; yeni düzenlemelerde gerek 1961 Anayasası, gerekse 274 ve 275 sayılı Kanunlarla işçilere sağlanan bazı haklarda kısıtlama yoluna gitmiştir.[292]

1980'le başlayan dönem Türk sendikal yaşamı için kısıtlamalarla, yasaklamalarla ve yargılamalarla dolu bir dönem olmuştur. 1970'lerden sonra endüstri ilişkilerinde görülen dönüşüm hareketi öncesinde sendikalar ve endüstri ilişkilerinde olumlu koşullar mevcut iken, bu dönemden sonra ortaya çıkan dönüşüm hareketi hem sendikaları ve hem de endüstri ilişkileri sisteminin güç ve etkinlik alanını daraltmıştır.2000'li yıllara yaklaşırken dünya genelinde görülen değişim Türk endüstri ilişkileri sisteminde de yankısını bulmuştur.[293]

1980 sonrasında, öncesiyle karşılaştırıldığında, sendikalar ve çalışanlar açısından iki önemli çevre değişikliği öne çıkmıştır: Birincisi siyasal ve hukuki çevre şartlarındaki, ikincisi ise ekonomik çevre şartlarındaki değişmedir. Askeri darbenin akabinde siyasal partiler gibi pek çok toplumsal örgütün faaliyeti de durdurulmuştur. Bu çerçevede, HAK-İş'in kısa, MİSK ve DİSK'in faaliyetleri ise uzun bir süre durdurulmuştur.[294]Darbenin gerekçeleri arasında sendikalar önemli bir yer tutarken, 12 Eylül öncesinde sendikaların elde ettiği kazanımlar, ihtilal sonrası sık sık şikâyet konusu olmuş ve toplu sözleşmenin yarattığı ücret adaletsizliği gündeme getirilmiştir. Böylece sendikasızlaştırma özendirilirken, bir taraftan da kamuoyu nezdinde sendikalar prestij kaybına zorlanmıştır. [295]

Ekonomik çevre şartlarındaki dönüşüm ise, 12 Eylül'den biraz önce, 24 Ocak 1980 kararlarıyla gerçekleştirilmiştir. 24 Ocak kararlarıyla Türkiye ithalata dayalı sanayileşme politikasını terk ederek ihracata dayalı sanayileşme politikasına yönelmiştir. [296] "Önce sermaye birikimi ve ekonomik büyüme, sonra adil gelir dağılımı formülü ile ifade edilebilecek", "sosyal içerikli bir iktisadi kalkınma" yerine, ekonomik büyümeyi ifade eden 24 Ocak kararları, özgür sendikacılık ve toplu pazarlık ilkelerine ise fazla yer vermemiştir. Diğer taraftan istikrar programı 1950'lerden beri uygulanan ithal ikamesine dayalı

[292] MAHİROĞULLARI Adnan, "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri v e Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar", C.Ü, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2,Sayı:1 (Doç Dr Feramuz Aydoğan'ın anısına), s/171
[293] YILMAZ Ensar,"Türkiye'de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 201014(1):195-207,s/197
[294] DELİCAN Mustafa, a.g.e. s/23
[295] YILMAZ Ensar, a.g.e, s/203
[296] DELİCAN Mustafa.g.e.,s/23

politikaları sona erdirmek amacıyla, ihracata dayalı sanayileşme politikası öngörmüş ve fiyat istikrarının sağlanmasını ile ekonomide devletin ağırlığının azaltılmasına yönelik önlemler getirmiştir. Kararlar talep enflasyonunun önlemek, ihracatı artırabilmek amacıyla ücret artışlarının engellenmesini hedef almıştır. [297]Yeni ekonomik politikanın hareket noktası da, ihracat olacağı için yurt işi alım gücünün hangi düzeyde olduğu önemsiz olarak değerlendirilmiş; hatta düşük olmasının yararlı olacağı şeklinde bir kanı egemen hale gelmiştir[298].Ayrıca hem ihracatın artırılması, hem de talep enflasyonunun önlenmesi iç talebin kısılmasını gerektirmekteydi. Bu amaçla gelirler politikasının kullanılması, iç talebin kısılması amacıyla reel olarak ücretlerin düşürülmesi de gerekli görülmüş, bu amaçla toplu sözleşme düzenine müdahale edilmiş, YHK uygulamalarıyla "zoraki uzlaşma "düzenine girilmiştir. [299]

12 Eylül darbesinin hemen başında sendikalar gözlem altına alınmış, TÜRK-İŞ hariç tutularak, DİSK, HAK-İŞ ve MİSK 'in hesaplarına el konulmuştur. Bu uygulamalar karşısında başta DİSK üyesi işçiler olmak üzere çalışanlar hareketsiz kalırken, TÜRK-İŞ geleneksel tutumunu sürdürerek, darbecileri desteklediğini açıklamıştır.[300]

1980–1988 döneminde yaşanılan gerçek ücret kayıpları, işyerlerinde işçilik bilincinin ve sınıf bilincinin oluşum sürecini hızlandırmıştır. İlk aşamada, toplu sözleşme mücadelesinde ekonomik taleplere meşru kitle mücadelesi çizgisinde birlik anlayışı yerleşmiştir.[301] 1984'ten sonra grev yapmaktan çekinen sendikalar yasal düzenlemeler, siyasi iktidar ve işverenlerin benzer tavırları nedeniyle 1987 yılından itibaren tutumlarını değiştirmişlerdir. Buna bağlı olarak 1985-1986 yıllarında özel sektörde ve sınırlı düzeyde yapılan grev ve eylemler 1987 yılında özellikle özel sektörde büyük artış göstermiş, ancak artan mücadelelere rağmen 1987'de toplu sözleşmelerde sağlanan ücret artışları işçileri tatmin etmekten uzak kalmıştır.[302]

1980 sonrasında Türk işçi hareketi bakımından çok önemli bir gelişme 1989 İlkbahar işçi eylemleri olmuştur. Bu eylemlerin önemi; bir yandan, 1980 sonrası ortaya çıkan ilk kitlesel eylemler olması,diğer yandan eylem biçimleri olarak Türk işçi hareketi tarihinde

---

[297] ÖZERKMEN Necmettin, "Geçmiştin GünümüzeTürkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlemesi ve Getirilen Kısıtlamalar", Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,43.1 (2003),239-257,s/248
[298] IŞIK Yüksel, a.g.e.,s/263
[299] KORAY Meryem, **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, Temmuz, 1994, İstanbul, s/132
[300] IŞIK Yüksel, a.g.e.,s/263
[301] KOÇ Yıldırım**, Sendikal Alanda Güncel Gelişmeler**, Eylül, 1997, Ankara, s/85
[302] İLERİ Ülkü, a.g.e.s/346

pek görülmeyen yeni eylem biçimlerinin ortaya konmuş olmasıdır. İlkbahar işçi eylemlerinin değerlendirilmesi gereken çok önemli bir yanı da, siyasi bir istismara fırsat vermeyecek kararlılıkta gerçekleştirilmiş olmasıdır.[303] 1989 yılı işçi sınıfı ve sendikal hareket açısından bir atılım yılı olmuştur. İşçi sınıfı Türkiye'nin dört bir yanında yarattığı zengin eylem çeşitleriyle toplumsal ağırlığını hissettirmiştir. 12 Eylül cenderesinden çıkışı gösteren bahar eylemlerine yüz binlerce işçi katılmıştır. Sokaklar, caddeler, işyerleri bir miting, bir gösteri alanına çevrilmiştir. Meşru ve kitlesel bir dalga şeklinde gelişen eylemler, işçi sınıfının şekillenişini ortaya koymuştur. 12 Eylül rejiminin korku duvarları aşılmış, anti-demokratik yasalar kâğıt üzerinde kalmıştı. 12 Eylül rejiminin yasaklamalarına karşın,özellilke1980'li yılların ortasından sonra meşru olarak ve filen kutlanan 1 Mayıslar, 1990'lı yıllardan sonra üç konfederasyonun ortak programıyla kutlanmaya başlanmıştır. Bu durum, sendikal hareketin birleşik mücadelesinin somut göstergelerinden bir olmuştur.[304]

1991 seçimleri arkasında oluşan DYP-SHP koalisyon hükümetinin özellikle demokratikleşme boyutunda ortaya koyduğu iddialar ve çalışma hayatında demokratikleşme beklentisinin ilk iki yıldan sonra sona ermesi işçi hareketini ve sendikaları önemli bir kilitlenme olgusuyla karşı karşıya bırakmıştır. Koalisyon hükümetinin özellikle özelleştirme politikaları bağlamında ortaya koyduğu icraatın işçi sınıfı tarafından büyük bir tepkiyle karşılanması, sendikalar ile siyasi iktidar arasında zamanla büyük bir gerilimin doğmasına sebep olmuştur[305].Özelleştirmenin fanatik bir taraftarı olan işveren kesimi, serbest piyasa ekonomisinin tam anlamıyla işleyebilmesi için devletin küçültülmesinin mutlak surette gerektiğini savunmuşlardır. İşçi kesimi ise, özelleştirme ile tüm sorunların halledilemeyeceği ve hatta yeni bir çok ekonomik ve toplumsal sorunun ortaya çıkacağı görüşünde bulunmuştur.[306]

3 Ocak 1991genel grevi Türk işçi hareketi tarihinde çok önemli bir tarihsel dönem noktası olmuştur. Türk-İş'in önderliğini yaptığı, diğer sendikaların da katkı sağladıkları 3 Ocak genel grevi, belki de Türkiye tarihinin demokratik söylemler bakımından en yoğun gündeminin söz konusu olduğu bir konjonktürde, yoğun bir heyecan ve yüksek bir katılımla gerçekleşmiştir. Türk işçi hareketi, kamuoyu desteğine sahip, yasalara göre suç olan, ancak

---

[303] YAZICI Erdinç,a.g.e. s/139
[304] http://www.tezkoopi.org/yayin/egitim/6.pdf (Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Kısa Tarihi)
[305] YAZICI Erdinç, a.g.e,s/147-148
[306] SANANCALI Faruk, "90'lı Yıllarda Türk Sendikacılığının Yapısal Sorunları", Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilkt:9 Sayı:11 Yıl:Y1994, s/39

sosyal meşruluğu tartışılmayan bu eylemde ulaştığı desteğe ve güce bütün tarihi boyunca belki de hiç ulaşamamıştır.[307]

1980'lı yılların sonundan itibaren bütün dünyayı etkisine alan küreselleşme olgusu, uluslar arası rekabetin yoğunlaşması ve endüstri ilişkilerinde yaşanan post-endüstriyel dönüşümler dünyadaki sendikal hareketleri olumsuz açıdan etkilemiştir. Türkiye'nin de aynı dönemde ithalata dayalı kalkınma politikalarının terk ederek ihracata dayalı ekonomik kalkınma politikasına yönelmesi, 1982 Anayasası ve buna bağlı olarak çıkarılan 2821 ve 2822 sayılı yasalar sendikacılık ve toplu pazarlık kurumlarını sınırlayan ve zayıflatan bir düzenleme getirmiştir.[308]

2.2.6. Türkiye'de Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar

Dünya'da meydana gelen değişimin ekonomik küreselleşme, ulus devletin etki alanını daraltma, uluslar arası ilişkileri ve standartları sermaye lehine artırma yönünde gelişmesi, başta sendikalar olmak üzere piyasaya müdahale eden kural ve kurumların gücünün kırılmasına neden olmuş ve bu yüzyılda sendikaların varlığı tartışılır olmuştur. [309] Türkiye'de sendikal hareket içinde bulunduğu koşullar ve yapısal sorunlarla birlikte, birçok ülkede sendikacılığı etkileyen değişim sürecinden doğrudan etkilenmiştir. Özellikle ekonomik ve sosyal yapı bozukluğu, yetersiz sanayileşme, işsizliğin yapısal nitelik kazanması, uygulanan ekonomi politikalarının enformel ekonomiyi ve istihdamı genişletmesi, üretimin küçük ölçekli işletmelerde yoğunlaşarak kuralsızlaşmanın hakimiyeti, özelleştirme politikalarına bağlı kamu istihdamının daralması, yasal düzenlemelerle güvence kazanan esneklik uygulamaları, sadece tazminat uygulamasına dönüşen iş güvencesi ile sendikasızlaştırmanın önlememesi, endüstri ilişkilerinin ve sendikal hareketin içinde bulunduğu durumu açıkça ortaya koymuştur.[310]

Günümüzde "küreselleşme " olarak adlandırılan yeni süreçten, Türkiye farklı boyutlarda etkilenmiş, işçi sınıfının yapısı üzerinde gözlemlenebilir değişimler meydana gelmiştir. Türk sendikacılığının, küreselleşme sürecinde yaşanan değişime uyum sağlayamadığı için, çalışma hayatındaki güç ve etkinlik alanlarını kaybetmeye başladıkları

---

[307] YAZICI Erdinç, a.g.e,s/147-148-152
[308] YILMAZ Ensar, "Türkiye'de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi",Atatürk Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2010 14 (1):195-207,s/205
[309] YORGUN Sayım, **Dirilişin Eşiğinde Sendikalar**,1.Baskı, Ağustos,2007 s/113
[310] BASİSEN VIII. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu, 3–4 Mart, 2007, İstanbul, s/60

görülmüştür .Bu anlamda,son yıllarda önemli ölçüde üye kaybına uğramışlar, sermaye grubu ve işveren sendikaları gibi güçlü baskı grupları karşısında ekonomik hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek açısından çeşitli güçlükler yaşamaya başlamışlardır.[311]

Tüm dünya'da olduğu gibi ülkemizde de genel olarak sendikalaşma oranlarında bir azalma söz konusu olmuştur. 1980'in ikinci yarasından itibaren başlayan bu süreç, 1990'ın ikinci yarısından itibaren hızlanarak devam etmiştir. Özellikle tüm dünyaya uygulamaya sokulan neo-liberal politikalar ile birlikte, refah devleti, sosyal devlet yaklaşımları terk edilmiş, liberal politikalar başta işgücü piyasası olmak üzere her alana egemen kılınmış, anti-sendikal uygulamalar yoğunlaşmıştır.[312]

Türkiye toplumunun neo-liberal politikalar eşliğinde yeniden yapılanması olarak tanımlanan son çeyrek yüzyıl birbirini tamamlayan farklı alt dönemlerden oluşmaktadır. Kabaca bu sürecin ilk aşaması;1980–1988 ücretleri bastırarak sürdürülen dış ticaret serbestleştirme dönemi olmuştur. İkinci aşama 1989–1993, uluslar arası sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği hayali zenginleşme dönemidir. Bu dönemi, etkilerini hâlâ yaşadığımız finansal kriz ve istikrarsızlık dönemi (1994–1999) izlemiş ve nihayet Türkiye 1999 yılında bir tür yönetim kriziyle beraber gelen yeniden yapılandırma /düzenlendirme dönemine girmiştir.1999 ve sonrası, ülkemizde 1980'lerden beri süre gelen neo-liberal yeniden yapılandırma sürecinin kurumsal yapımızda yarattığı gerçek kriz dönemi olmuştur.[313]

1980 yılı Türkiye ekonomisi açısından bir dönüm noktası olmuştur.1980 yılı öncesi ve sonrasını birbirinden ayıran en önemli özellik ithal ikameci politikaların bırakılıp, Beşinci BYKP' da ifade edilen dışa açılma stratejilerinin benimsenerek ihracatın arttırılması gayretlerinin ön plana çıkarılmasıdır. Bu dönüşüm altında yatan temel faktör, ekonominin giderek artan döviz ihtiyacının uygulanan ithal ikameci politikalarla karşılanamamasıdır. Bu temel sorunun çözümlenebilmesi amacıyla 24 Ocak 1980'de bir dizi istikrar önlemlerinin oluşan kararlar alınmıştır.[314] 1980'de iç piyasalardaki fiyat denetimi kaldırılmış, toplu sözleşme görüşmeleri askıya alınarak ücretler yüksek hakem kurulu tarafından belirlenmiştir. Bu

[311] GERSİL Gülşen, ARACI Mehtap, "Küreselleşme Sürecinde Türk İşçi Sendikacılığı ve Yaşanan Örgütlenme Sorunu", Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke) Bahar, 2006,Sayı:16
[312] BELEDİYE-İŞ 8. Genel Kurul Çalışma Raporu,18–19–20 Mayıs, 2007, Ankara, s/143
[313] ÇELİŞ-İŞ SENDİKASI,11 Olağan Genel Kurul Faaliyet Raporu, 11–12 Kasım, 2006,Ankara, s/128
[314] KORAY Meryem, **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, Temmuz,1994,İstanbul, s/131

dönemde giderek planlamadan uzaklaşılmış, dış ticaret ve sermayenin dolaşımı serbestleştirilmiş, rekabet gücünü emek maliyetlerini aşağıya çekerek artırma çabalarına öncelik verilmiştir.[315] Aynı yıl 12 Eylül tarihinde yapılan askeri darbeden sonra kurulan cunta yönetimi istikrar önlemlerinin katılaştırarak sürdürmüş ve yapısal uyum doğrultusunda adımlar atmıştır. Demokratik hak ve özgürlüklerin askıya alındığı bir ortamda, emekçiler, ekonomik ve sosyal kayıplarına uğramış, sıkı gözetim altına alınmıştır. 1983 Sonbaharındaki güdümlü genel seçimlerin ardından iktidara gelen ANAP ile birlikte neoliberal politikalar güçlendirilmiş, bu bağlamda dış ticarette ve iç finansal piyasalarda serbestleşme hızlandırılmıştır.1980'li yılların sonlarına doğru demokrasiye yönelime koşut olarak sendikal mücadele canlanmış ve yoğunlaşmıştır.[316]. Uygulamaya konan 24 Ocak 1980 ve daha sonra Nisan 1994 kararları, ekonomik krize yüksek enflasyonla başlayan Türkiye de öncelikli müdahale alanı olarak, elde edilmiş sosyal haklarda kısıntıyı seçmiştir.Nitekim ilk Özelleştirme hareketi,ve Kamu kesimi küçültme çalışmaları temel alınırsa 1980'li yılların başlarında bu çabalar artmaya başlamıştır.Örnek olarak sendikal alanda 1983 tarihli yasa değişiklikleri ile 1963'den beri süren sendikal haklarda belirgin gerilemeleri sağlamıştır. [317]

Türk Sendikacılığı esas itibariyle kamu kesimi sendikacılığı olarak şekillenmiştir. Kamu kesiminin daralması ve özelleştirme uygulamaları sendikalaşmayı azaltan bir faktör olarak ön plana çıkmıştır. Uzun yıllar devam eden ekonomik istikrarsızlık ve yüksek enflasyon sendikal faaliyetin çok önemli açmasızını oluşturmuştur. [318]

Türkiye ekonomisi 1990'lı yılların başından itibaren finansal serbestleşmenin etkisiyle istikrarsız bir görüntü sergilemiştir. 1994.1997.1999 ve son olarak 2001 yılında ülke ekonomisi ciddi krizler yaşamıştır. Her ekonomik krizin ardından, ekonomide hızlı bir değersizleşme süreci yaşanmış, bu süreçle birlikte özellikle şirket satın almaları yoluyla ülkemize bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır.2001 krizinden sonraki dönemde sanayi sektörü, ithal girdiye dayalı üretimde verimliliğin arttırabilmesi sayesinde üretimi ciddi biçimde artırmıştır. Sanayi üretimindeki bu artış, ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır. Ancak, ekonomide bu verimlilik

---

[315] Türkiye Yol, Yapı, İnşaat İşçileri Sendikası, Çalışma Raporu, 2003–2004, 6–7–8 Temmuz 2007,s/27

[316] MÜTEVELLİOĞLU Nergis, SÖNMEZ Sinan, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, Şubat, 2009,s/25

[317] LORDOĞLU Kuvvet, "Türkiye'de Mevcut Bazı Sendikaların Liderlik ve Yönetim Anlayışları ve Bazı Sendikal Sorunlardan Örnekler", Çalışma ve Toplum, 2004/1 s/82

[318] BELEDİYE-İŞ 8. Genel Kurul Çalışma Raporu,18–19–20 Mayıs, 2007, Ankara, s/144

artışları, işçilerin hem daha yoğun bir şekilde hem de iş saatlerinin yukarıya çekilmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir.[319]

Dünyada sendikacılık hareketi post-endüstriyel toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılanırken, Türk sendikacılık hareketi, endüstriyel ilişkilerde güçlü bir taraf dahi olamadan, yeni şartlara adapte olmaya çalışmıştır. Türkiye'de sendikaları etkileyen çevresel faktörlere bakıldığında; makro ekonomik sorunlar, kayıt dışı ekonomi, işgücü ve istihdamın yapısı, işsizlik, özelleştirme, yasal mevzuat ve sosyal güvenlik alanında yaşanan sorunlar ile diğer toplumsal kesimlerle yaşanan sorunlardan kaynaklanan olumsuz faktörler görülmektedir. [320]24 Ocak kararlarının temel amaçlarından olan ve Beşinci BYKP'nında da yer verilen devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması ilkesi, öncelikle devletin fiyat belirlemedeki öneminin azaltılması şeklinde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla fiyatların piyasada arz ve talebe göre belirlenmesi ilkesi kabul edilmiştir. Devletin ekonomideki payının azaltılması, yani devletin küçülmesi adeta sloganlaştırılmış ve bu amaçla özelleştirme çalışmalarına başlanmıştır.[321]

Dünyadaki gelişmeler ve yeni ekonomik politikalar Türkiye'deki işsizliğin artmasına ve sendikal hareketin günümüzde karşılaştığı en önemli sorunlardan birinin işsizlik olmasına yol açmıştır. Ekonomik krizlerin reel sektörde işyerlerinin küçülmesine, kapanmasına, ihracatta azalmaya, yatırımlarda zayıflamaya, vergi ve sigorta ödemesinde güçlüklere yol açması ve genel olarak sanayinin rekabet gücünün azalması şeklindeki etkileri, işsizlik sorununu daha da ağırlaştırmıştır.[322]

Türkiye'de sendikacılık hareketinin örgüt yapısı yasalardan, ekonomik yapıdan ve sendikalar arası mücadelelerden kaynaklanan olumsuz etkiler nedeniyle oldukça zayıf kalmıştır.[323] Ülkemizde hem işgücü fazlasının, hem kaçak işçi çalıştırmanın yoğun olduğu ekonomik yapıda sendikal örgütlenmede büyük sorunlar ortaya çıkmıştır. Ücretlilerin sınırlı kapsamı, buna karşın kayıtsız ekonominin ve sigortasız işçi çalıştırmanın yaygınlığı sendikaları

[319] PETROL-İŞ 25. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu,2003–2007,7–8–9 Eylül İstanbul, s/94
[320] YORGUN Sayım, a.g.e,s/153
[321] KORAY Meryem, a.g.e, s/132–133
[322] YORGUN Sayım, a.g.e. s/153-154
[323] YORGUN Sayım, "Yeni Dünya Düzensizliği ve Sendikal Hareketin Geleceği", Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Geleceği Paneli, Ankara, 31 Ocak,2005, s/7

birçok yönden olumsuz etkilemiştir.[324] Toplam istihdamın yaklaşık yarısını oluşturan enformel istihdam; işsizlik sorunu ile birlikte ekonomik ve sosyal yapıyı derinden sarsarken, gelişmeye yönelik fırsatların hızla kaybolmasının en önemli nedenini oluşturmuştur. Özellikle işsizlik sorununun tarım sektöründeki çözülme ile sanayi ve hizmetler sektörlerindeki değişimin, sağlıklı bir ekonomik büyüme sürecine bağlı olmamasından kaynaklanması, örgütlülüğün gelişimini geciktiren temel meselelerden biri olmuştur.[325]

Gümrük Birliği ve Avrupa Birliği (AB)'ne tam üyelik hedefi, ekonomimizin uluslar arası rekabet gücünü koruyacak ve geliştirecek tedbirlerin alınmasını temel öncelik haline getirmiştir. Bu çerçevede, endüstri ilişkileri sistemimizin yeniden yapılandırılması, işçi sendikalarının ve işveren kesiminin sosyal diyaloğa dayalı politikalar üreterek Türkiye'nin dışa açılma sürecinde olumlu bir rol oynamaları gerekli görülmüştür.[326]Ayrıca ülkemizde sendikaların değişen şartlara adaptasyonunu sağlamak ve kaynakların etkin kullanılabilmesi için; Karar sürecine katılım, eğitim, iş sağlığı ve güvenliği, çevrenin korunması gibi çalışma ve yaşam kalitesini arttıracak faaliyetlere ağırlık verilmesi de alınması gereken önlemler arasında yer almıştır. [327]

Türkiye'de 1980 yılında gerçekleştirilen askeri darbe sonrası yürürlüğe giren 1982 Anayasası ve ona bağlı olarak 1983 yılında çıkarılan sendikal yasalar endüstriyel ilişkilere ciddi kısıtlamalar getiren düzenlemeler içermiştir. Uygulanan neo-liberal ekonomi politikalar kazanılmış hakları ortadan kaldırmış, pek çok sosyal hak gibi, sendikal haklar da kendi dinamiklerinin belirleyici olduğu süreçleri tamamlayamadan, olgunlaşamadan yeni liberal politikaların hedefi haline dönüşmüştür. Bu anlamda, sosyal haklarla ilgili kazanımların kaybedildiği koşullara, Avrupa'dan daha önce ve daha hızla girilmiş, kurumsal yapıların güçsüzlüğü, yetersizliği ya da yokluğu, bugün ülkemizde içinde bulunduğumuz olumsuz durumuna neden olmuştur.[328]

Ülkemizde, sendikalar büyüme ve güçlenme stratejilerini uzun yıllar devletten aldıkları desteğe dayandırmışlardır. Toplumla, işçilerle ve üyelerle ilişkilere verilen önem ile tabanın beklentileri karşılanamamıştır. İstihdamı artıracak somut öneriler ve yatırımları destekleyici alternatif projeler geliştirilememiş; işsizlere, emeklilere yönelik etkin hizmetler organize

[324] KORAY Meryem, a.g.e. s/142
[325] BASİSEN VIII. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu, 3-4 Mart,İstanbul, 2007, s/58
[326] TİSK,"Üçlü Anlaşmalar, Ekonomik ve Sosyal Konseyler", İnceleme Yayınları, Sayı:17 s/51
[327] YORGUN Sayım, a.g.e. s/9
[328] BAĞDADİOĞLU Enis, "Türkiye'de Sosyal Diyalog",http://iscilerbirarada.org/Bratislava/enis-sunu-sosyal%20diyalog-slovakya-tr.pdf

edilememiştir. İşyerlerine yönelik bilgi bankaları kurulamamış, sendikalar kamuoyuna kendilerini anlatacak, seslerini duyurabilecek kitle iletişim araçlarına sahip olamamıştır.[329]

1980 sonrası uygulanan yeni liberal politikalarla özelleştirme gündeme gelmiştir. Sendikalar bu süreçte etkisiz kalmış, yapılan özelleştirme girişimlerine karşı gerekli olan birlik dayanışma ve mücadele kültürünü ortaya koyamamıştır.Sendikaların kendi başlarına verdikleri özelleştirme karşıtı mücadeleleri, süreci tersine çevirmeye yetmemiştir.Özelleştirme uygulamaları, dünyada sendikal harekete ciddi zararlar vermiştir. Ülkemiz sendikal hareketi ağırlıklı olarak, kamu işyerlerinde örgütlü olduğu için, çok ciddi bir erime sürecine girmiştir.[330]

Özelleştirmeye bağlı olarak ortaya çıkan toplu işçi çıkarmaları, ülkemizde zaten önemli boyutlarda olan işsizliğin daha da artmasına, sendikaların üye sayılarının azalmasına ve iş bulmakta güçlük çeken işçinin düşük ücretle ve olumsuz çalışma koşullarına razı olması nedeniyle toplu pazarlık güçlerinin zayıflamasına yol açmıştır.[331]

Sendikalar, dünyada küresel şartların ortaya çıkardığı sorunları çözmek için adem-i merkezileşirken, Türkiye'de 1980 sonrasında çıkarılan yeni Sendikalar Kanunu ile merkezileşme zorunlu kılınmıştır.Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de sendikacıların, 1970 yılından itibaren ortaya çıkan gelişmelerin farkında olmaması, yeni ekonomik şartları algılamaktan uzak kalması ve tepkiye dayalı politikaları gündeme getirmesi, sendikaların güç kaybını durdurmadığı gibi, toplumun hem güvenini, hem de beklentilerini olumsuz etkilemiştir. [332]

Bu dönemde Türkiye emek piyasasında gerçekleşen başlıca değişimler arasında, ekonomik büyüme ile istihdam artışları arasındaki ilişkinin zayıflaması, toplam istihdamda tarımın payının hızla gerilemesi, düşük düzeyde olan işgücüne katılım ve istihdam oranlarının daha da gerilemesi, mülksüzleşme sürecinin hızlanmasına paralel olarak istihdamın işteki statüye göre dağılımında, ücretli çalışanların payındaki ciddi artış, eş zamanlı olarak kayıt dışı çalışmanın yaygınlaşarak toplam istihdamın yarısı dolayında bir büyüklüğe ulaşması, işgücü içindeki parçalanmaların çeşitlenmesi ve derinleşmesi, devletin ve sendikaların yapısal olarak

---

[329] YORGUN Sayım, a.g.e. s/158
[330] Türkiye Deri-İş Sendikası 29. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, 11-12 Ağustos,2007,s/88
[331] GERSİL Gülşen, ARACI Mehtap, Küreselleşme Sürecinde Türk İşçi Sendikacılığı ve Yaşanan Örgütlenme Sorunu, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke) Bahar, 2006,Sayı:16
[332] YORGUN Sayım, a.g.e s/119–120

zayıf olan düzenleyici rolünün daha da gerilemesi, esneklik uygulamalarının yaygınlaşması ve sendikaların toplu pazarlık gücünün zayıflaması şeklinde gerçekleşmiştir.[333]

2.3.Sendikaların Krizi ve Yeni Sendikal Yönelimler

Bu başlık altında Dünya'da ve Türkiye'de sendikaların krizi ve yeni sendikal yönelimler ele alınacaktır.

2.3.1. Dünya'da Sendikal Hareketlerindeki Krizi

19.ve 20.yüzyılda toplumsal değerler ve talepler ön planda iken,20.yüzyılın son çeyreğinden itibaren bireyselliğin yükselen değer olması, toplumsal yapıyı önemli ölçüde etkilemiştir.Bireylerin taleplerinden, toplumsal reflekslere kadar geniş bir sahada gerçekleşen değişim başta sınıf kavramı ve birlikteliği olmak üzere toplumsal yapıyı, bütünden parçaya doğru, değerler zincirini ise toplumsaldan bireyselliğe doğru yönlendirmiştir. Bu değişim süreciyle birlikte, üretim ve tüketim ilişkilerinin merkezinde bireysel talepler yer alırken, sendikalar bu değişimin nasıl sonuçlar doğurabileceğini, sendikalara etkilerini tahmin edememiştir. Ancak, kısa süre sonra sendikaların karşılaştıkları problemler değişim dalgasının sendikalar üzerindeki etkilerini de somut bir şekilde göstermiştir.[334]

Günümüzde tüm dünyada sendikaların değişen iktisadi, toplumsal ve siyasi koşullar karşısında ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığı bilinen bir gerçektir.1970'lerin sonlarına kadar olan ve Fordizm olarak adlandırılan dönemde kitle üretimi ve tüketimi ön plana çıkmıştı. Toplu pazarlık aracığıyla işçilerin milli gelirden aldığı pastayı sürekli büyütmeyi hedefleyen güçlü bir işçi hareketi, ekonomik büyüme, sendikalar karşısında tecrübesiz ve çatışmadan kaçınmayı arzulayan büyük işletmeler ve devletin sendikaları koruyucu ve destekleyici politikaları endüstri ilişkilerini etkilemiştir. Savaş sonrası dönemde altın çağını yaşayan kapitalizm, emek ve sermaye arasındaki çatışmayı her iki tarafında yararlandığı bir ilişkiye çevirmiştir. 1970'lerden itibaren kendisini hissettirmeye başlayan ve küreselleşme kavramıyla özetlenen bir dizi gelişme, emek için yeni bir dönemin başladığının habercisi olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan

---

[333] MÜTEVELLİOĞLU Nergis, SÖNMEZ Sinan,(IŞIK Sayım), Küreselleşme, **Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, Şubat, 2009,s/160–161

[334] YORGUN Sayım, "Sivil Toplum Düzeninde Sendikaların Geleceği", http.//www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiya.

gelişmeler eski sendikal yapıların, anlayışların ve kimliklerin de yeni koşullara uyum sağlaması gerekliliğini işaret etmiştir.[335]

1970'lerin sonunda yaşanan ekonomik kriz beraberinde kamu harcamalarının kısılması, toplumsal hizmetlerin giderek daralması ve üretim süreçlerinde dönüşüm gibi sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum daha önce yönetimde söz sahibi olan aktörlerin rol değişimlerinin yolunu açmıştır. Özellikle II. Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan fiili dönemin (soğuk savaş) önemli aktörleri olan sendikalar da bu durumdan olumsuz biçimde etkilenerek, yapısal bir krize sürüklenmişlerdir.[336]

Kurumsal açıdan bakıldığında hem sendikaların temsil ettikleri üye tabanı daralmış, hem de endüstriyel ilişkiler sistemi içindeki kurumsal işlevleri ve önemleri kaybolma noktasına gelmiştir. Öyle ki son yıllarda pek çok ülkede sendikalaşma oranı %20'den fazla oranda düşüş göstermiştir.[337]

Sendikacılık hareketlerindeki krizin bu dönemdeki nedenleri şöyle sıralanabilir.

1.Sosyo-Ekonomik Gelişmeler (Ekonomik krizler, Neo-liberal düşüncenin yaygınlaşması, doğu bloğunun dağılması vb…)

2.Üretim ve İstihdam Biçimlerinde Değişimler (post-fordist üretim sürecine geçiş, post-modern yönetim düşüncesinin yaygınlaşması, Esnek Üretim Sistemlerinin benimsenmesi vb…)

3.Yapısal İşsizlik

4.İşçi Kitlesinin Bileşimindeki Değişim;

Olarak sıralanabilir.

Devlet anlayışında ve uygulanan iktisat politikalarında 1980'lerden sonra yaşanan değişimler de, endüstri ilişkilerindeki dönüşümün önemli bir nedenini oluşturmuştur. Fordizmin egemen üretim sistemini oluşturduğu dönemde uygulanan Keynesçi iktisat politikaları, ekonomide olduğu gibi işgücü piyasasının ve endüstri ilişkileri sisteminin düzenlenmesi konularında da devlete önemli roller yüklemiştir. Böylece bu dönemde, güçlü işçi sendikaları ortaya çıkmış ve işçi sendikalarının politik, ekonomik ve sosyal etkinliği de artmıştır.Ancak, Fordizmin 1970'lerdeki krizi, Keynesçi uzlaşmanın da sonunu getirmiştir.İktisat politikalarında ve devlet anlayışında değişim, genel olarak Keynesçi refah devletinden vazgeçilmesi ve reel

[335] YILDIRIM Engin, "Sendikalar ve Kriz",http://www.calismatoplum.org/sayı:18/yildirim.pdf,s/199–200

[336] ÖZUĞURLU,Metin(2000);"Sendikacılık hareketinin Krizi ve Yeni Gelişmeler Üzerine Gözlemler",Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,Cilt:55, sayı:1 ss.140-171

[337] AYDEMİR,Fatih (2003); "21.yy'da Sendikal Örgütlenme Sorunu ve Yeni Sendikal Stratejiler",http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=293, erişim tarihi:10.05.2012

ücretleri ve sendikaların gücünü azaltıcı politikalar içeren liberal politikalara dönüş biçiminde olmuştur.Devletin ekonomiye ve endüstri ilişkilerine müdahalesinden ve refah devleti politikasından geri dönüş anlamına gelen yeni liberalizm, endüstri ilişkileri sisteminin değişimi ve işçi sendikalarının krizi anlamını taşımıştır.[338]

Sendikal hareketin bu değişim sürecinde yaşadığı zayıflık kendisini üç temel fonksiyonda hissettirmiştir. Bu fonksiyonlar sendikacılığın ekonomik, demokratik temsil ve sosyal fonksiyonları olmuştur. Ekonomik fonksiyon; işyeri, işkolu ve ulusal düzeyde yaratılan ekonomik değerin toplu pazarlık sürecinde adalet ve eşitlik anlayışı içerisinde paylaşımını, demokratik temsil fonksiyonu, işgücünün işyeri düzeyinde çalışma şartları ve toplumsal düzeyde ekonomik ve sosyal politikalar üzerine söz hakkını ve kimlik sahipliğini, sosyal fonksiyon ise; emeğin dayanışma bilincinin güçlenmesini, ortak değerlerin ve amaçların tanımlanmasını sosyal dışlanma ve fakirlik ile mücadeleyi ifade etmektedir. Karşılıklı etkileşim içerisinde bir bütün oluşturan bu fonksiyonlar sendikal hareketi demokratik toplumun güçlü bir sosyal tarafı yaparken, günümüzün uluslar aşırılaşma bağlamında değişim süreci, bu demokratik anlayışı aşındırmış ve sendikal hareketi güçsüz bırakmıştır.[339]

Sendikal hareketin güçlü olduğu OECD bölgesi ülkelerinde 2006 verilerine göre sendika üye sayılarındaki ve sendikalaşma oranlarında düşüşler görülmüştür. Bu orandaki düşüşte en çok dikkat çeken ülke ise Fransa olmuştur. Fransa'nın 1970-2003 dönemindeki yüzde 47'lik üye kaybıyla başı çektiği sendikalaşma oranındaki düşüş, İngiltere'de yüzde 35, Yeni Zelanda'da yüzde 36, Avustralya'da ise yüzde 25 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği'ndeki gelişmelerde pek iç açıcı olmamıştır. İstatistiklere göre Avrupa Birliği ülkelerinde 1995 yılında yüzde 32,5 olan sendikalaşma oranı 2001 yılına gelindiğinde yüzde 26,5 olarak açıklanmıştır.[340]

Batı Avrupa'da sendikalı işçi sayısının 70'li yıllara oranla azalması konusunda, iki faktör ön plana çıkarılmaktadır. Bunlar istihdamın yeniden yapılanması ve işsizliktir. Birçok AB üyesi ülkede işgücünün bileşiminde imalattan özel hizmet sektörüne doğru bir kayma söz konusu olmuştur. Örneğin 1975–1995 arasındaki dönemde bir bütün olarak AB'de hizmet sektöründe istihdam edilen işgücünün oranı %49'dan %64,5'e yükselmiştir. İşsizliğin yüksek düzeyde oluşu istihdama kaymaların etkisini de ağırlaştırmıştır. İşsizlik düzeyinin yüksekliği

[338] BİLGİN Mehmet Hüseyin, "Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm ve Yeni Eğilimler", Kamu-İş Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 2001, s/69
[339] BASİSEN VIII. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu, 3–4 Mart,2007, İstanbul, s/43–44
[340] ÇELİK-İŞ SENDİKASI 11 Olağan Genel Kurul Faaliyet Raporu,11–12 Kasım,2006, Ankara, s/121

dolayısıyla üye sayısında ortaya çıkan düşüşler özellikle İrlanda, Hollanda, Portekiz, İspanya ve İngiltere'de gözlenmiştir.[341]

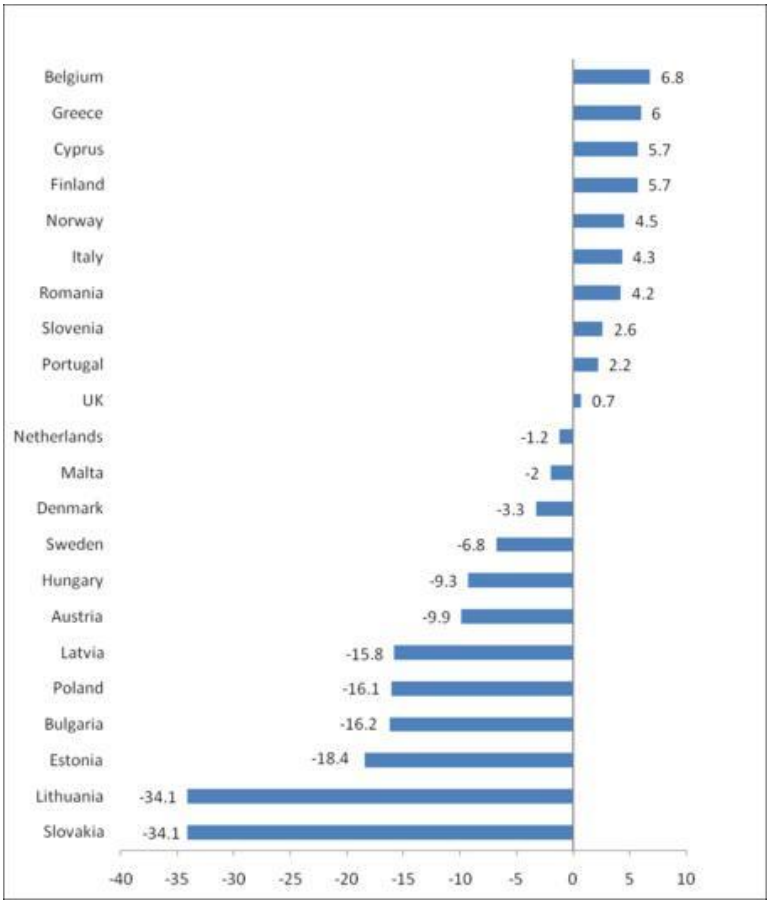
Avrupa Fonu, çalışan işçilerin, 2003–2008 yılları arasında sendikalaşma eğilimini ortaya koymak amacıyla bir tablo düzenlenmiştir.

Bu tablodan faydalanarak iki dönem arasındaki değişim aşağıda şekil–1 gösterilmiştir. Şekildeki veriler incelendiğinde; Belçika, Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi, Finlandiya, Norveç, İtalya, Romanya, Slovenya, Portekiz ve İngiltere'de sendikalı işçi sayısında bir artış gözlenmektedir. Bu artış oranının en yüksek olduğu ülke ise,%6,8 oranı ile Belçika olmuştur.

Sendikalı işçi sayısında,2003–2008 yılları arasında düşüş eğiliminde olan ülkeleri ise; Hollanda, Malta, Danimarka, İsveç, Macaristan, Avusturya, Latvia, Polanya, Bulgaristan, Estonya, Litvanya ve Slovekya gibi ülkeler olarak sıralamak mümkündür.

Bu ülkeler içerisinde düşüş eğiliminin en yüksek olduğu ülkeler;%34,1 lik bir oranla Litvanya ve Slovekya olmuştur. Bu ülkeleri %18,4 lik bir oranla Estonya, %16.2 oran ile Bulgaristan takip etmiştir. En az değişim gösteren ülke ise, %1,2 ile Hollanda'dır.

[341] BAL Mine, "Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinde Sendikaların İzledikleri Politikalar", (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007,İstanbul), s/41



Şekil 1. Toplam Sendika Üyeliğindeki Değişim, 2003–2008 (%)

Kaynak:Eurofond:http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn0904019s/tn0904019s.htm

Küresel rekabet, sosyal yapı gelişimi, ekonomik krizler ve teknolojik gelişmeler ile üretimin ademi merkezileşerek esnekleştirilmesi temelinde standart istihdam ilişkisini köklü biçimde farklılaştırmış, işgücü, çekirdek-çevre işgücü olmak üzere farklı yapılanmış, işi ve işyerini tanımlayan temel unsurlar değişmiş, alt-işveren ilişkisinin ağırlıklı olduğu üretim ağı oluşmuş ve iş sözleşmeleri çeşitlenerek tam zamanlı çalışma ilişkilerinin önüne geçilmiştir. "iş" ve "işyeri" olgularını temel alan çok değişkenli bu değişim üretim sürecinin parçalanmasına neden olmuş ve sendikal hareketin temsil gücünü derinden etkilemiştir.[342]

Fordizmin 1970'lerdeki krizi, Keynesçi uzlaşmanın da sonunu getirmiştir. İktisat politikalarında ve devlet anlayışında değişim,genel olarak Keynesçi refah devletinden vazgeçilmesi ve reel ücretleri ve sendikaların gücünü azaltıcı politikalar içeren liberal politikalara dönüş biçiminde olmuştur.Krizle birlikte, üretim sürecinden kaynaklanan

[342] BASİSEN VIII. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu, 3–4 Mart,2007, İstanbul, s/47

aksaklıkların giderilmesi ve krizin aşılması için, üretim teknolojileri yanında üretim sisteminde de değişime gidilmiştir.Üretim ölçeğinin de küçüldüğü bu süreçte, Post-Fordist ya da esnek üretim sistemleri olarak da adlandırılan yalın üretim ve esnek uzmanlaşma gibi yeni/esnek üretim sistemleri geliştirilmiştir.Böylece 1980'lerden sonra birçok firma, bir yandan esnek üretim sistemlerini uygulamaya başlamış, diğer yandan da yeni teknolojileri giderek daha yoğun bir biçimde üretim sürecine adapte etmiştir.[343]

Günümüzde sendikaları olumsuz etkileyen en önemli çevresel şartlardan biri de enformel sektörün hızla büyümesi olmuştur. Değişen çevrenin önemli aktörleri; işsizler, gençler, kadın ve çocuk işçiler, yaşlı insanlar, göçmenler, kaçak göçmen işçilerdir. Dünya'da yaklaşık 40 milyon civarında göçmenin var olduğu dikkate alındığında konunun önemi ortaya çıkmaktadır. Bu grupların ihtiyaçları, beklentileri, çalışma ve yaşam şartları hem bu gruplar için hem de diğer gruplar için çok önemli problemleri bünyesinde taşımaktadır. Sendikalar ile bu gruplar arasındaki iletişimsizlik ve/veya yetersiz iletişim, sendikaları zayıflatan, güçlerini azaltan etkenlerin başında gelmektedir.[344]

2.3.2.Türkiye'de Sendikal Hareketlerdeki Kriz

Türkiye'de sendikalaşmanın önündeki engellere bakıldığında pek çok unsurun etkili olduğu görülmektedir. Bunların belli başlıcalar; Yapısal unsurlar, yasal unsurlar, özelleştirme politikalarının etkileri, sendikasızlaştırma politikalarının etkileri olarak görülmektedir.

Yapısal Unsurlar: Yapısal unsurlara bakıldığında kayıt dışı istihdam ve işsizliğin geldiği görülmüştür. Kırsal kesimden kentlere olan hızlı göç, nüfus artışı, ekonominin yetersiz olması nedeniyle yatırımların yetersiz kalmasının yanı sıra, SSK primlerinin yüksekliği, vergi yükü ve kıdem tazminatı mali yüklerin işverene ağır gelmesi gibi nedenler kayıt dışı istihdamı körüklemiştir.

Yasal Unsurlar: Ülkemizde 20 yılı aşkın zamandır sürdürülen KİT'lerin özelleştirilmesi sonucu, özellikle yüksek sendikalaşma oranın kamu ağırlıklı olması nedeniyle sendikalar

[343] BİLGİN Mehmet Hüseyin, "Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm ve Yeni Eğilimler", Kamu-İş;Cilt:6 Sayı:2/2001
[344] YORGUN Sayım, "Sivil Toplum Düzeninde Sendikaların Geleceği", http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiya.

üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Özelleşen kamu kurumlarında iş güvencesinin ortadan kalkması ile sendikalı işçi sayısı da gerilemiştir.[345]

Son on yılda esneklik uygulamalarının yasal değişikliklerle kolaylaştırılıp yaygınlaştırılmasına bağlı olarak ücretler, çalışma koşulları ve sosyal ve sendikal haklar bakımından merkez ve çevre işgücü arasında olduğu kadar, merkez işgücünün kendi içindeki farklılaşmalarda derinleşmiştir. Bu gruptaki işçiler arasında da ücretler ve çalışma süreleri farklılaşmış; genel olarak çalışma koşulları ağırlaşmış, iş güvencesi azalmış ve reel ücretler gerilemiştir. Sendika üyesi olan, toplu sözleşmelerden yararlanan ve greve katılan işçi sayısındaki ve grevde geçen işgünü toplamındaki gerileme, çekirdek işgücünün sendikal örgütlenme ve mücadele koşullarını ağırlaştırmıştır.[346]

Son yıllarda sendikalaşma önündeki en büyük engellerden biri olarak Alt işveren yani taşeronlaşma uygulamaları görülmektedir. Bugün dünya genelinde işverenlerin "sendikasızlaştırma" yöntemi olarak uyguladıkları, işin bölünerek alt işverenler eliyle yürütülmesi yolu, Türkiye'de son yıllarda oldukça yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca 1980 sonrası sanayileşmiş ülkelerde, uygulama bulan esnek çalışma şekilleri Türkiye'de 1990'lardan sonra bazı sektörlerde uygulanmaya başlanmış ve son zamanlarda 4857 sayılı İş Kanunu'yla yasal hale getirilince iyice yaygınlaşmıştır. Günün veya haftanın belirli saatlerinde çalışan ya da iş yerine hiç gitmeden kendi evinde çalışan işçilerin, doğal olarak sendikalaşma eğilimleri diğer işçilere göre düşük kalmış, bu durumda sendikalaşmayı olumsuz etkilemiştir.[347]

Türkiye'de sendikalar küreselleşmenin neden olduğu olumsuzluklardan etkilenmelerine rağmen, bu durumdan kurtulmak için gerekli politika ve stratejileri geliştirmede şu ana kadar başarılı olamamışlardır. İşverenlerin sendikasızlaştırma politikaları, yeni yönetim tekniklerinin uygulanmaya başlaması, geniş bir enformel ekonominin varlığı, devletin değişen bakış açısı ve sendikaların gerek çalışanlar gerekse de toplum nezdinde itibar ve güven kaybetmeleri sendikaların içinde bulunduğu zorlukların ana nedenleri sayılmıştır.[348]

Ülkemizde sendikaların "gelenek" oluşturamayan ve bu anlamda bir model eksikliğinden kaynaklanan yapıları nedeni ile siyasi partiler tarafından bir etki alanı içinde

---

[345] Genel Maden İşçileri Sendikası, 8. Olağan Genel Kuruluna Sunulan Çalışma Raporu, 5-6 Mayıs,2007,Zonguldak, s/21
[346] MÜTEVELLİOĞLU Nergis, SÖNMEZ Sinan,(IŞIK Sayım), a.g.e.s/199
[347] Genel Maden İşçileri Sendikası, 8. Olağan Genel Kuruluna Sunulan Çalışma Raporu, 5-6 Mayıs,2007,Zonguldak, s/22
[348] YILDIRIM Engin, "Sendikalar ve Kriz",http://www.calismatoplum.org/sayı:18/yildirim.pdf,s/204

görülmüşlerdir. Sendikaların bu etkileme süreçlerinden bağımsız kalabilmeleri ise mümkün olamamıştır. Özellikle, siyasi partilerin 1946 da sendikaların kuruluşundan buyana hemen her dönemde sendikaların ve diğer STK'ların yönetimlerinde örtülü veya açık söz sahibi olmak için belirgin çaba içinde bulunmuşlardır. Özellikle 1980 sonrası yürütülen politikaların "Sendika ve Sendikacı" kavramlarının ifadesinde önemli değer erozyonu yarattığı bilinmektedir. Bu aşınmaların en tipik sonucu da sendika üyeliğine katılma da veya sendikal eylemlere katılma da görülen isteksizlik olarak ortaya çıkmıştır. Sendikal kültürün geliştirilmesinde aydınların önemli sorumlulukları ve görevleri bulunmaktadır.Ancak sendikaların merkezi ve içe dönük yapıları aydın kesimlerle olan bağlarını oldukça zayıf halde tutmuştur. Bunun dışında, hizmetler sektöründe çalışan işçilerin kendilerini işçi sınıfı dışında tutmaları ya da hissetmeleri sendikal örgütlü kesimler arasında kurulabilecek bağları ve ilişkileri koparmıştır.[349]

2.4.Sendikaların Krizi Aşma Çabaları ve Yeni Sendikal Yönelimler

Sendikalar yaşadıkları krize yönelik iki farklı tepkide bulunmuşlardı. Bunlardan ilki var olanı koruma şeklindeki içgüdüsel bir tepki olmuştur. Ancak var olanı koruma ve klasik sendikal çabalar erozyonu önlemeye yetmediği gibi, sonucu hızlandırmıştır. Sendikal örgütlülüğü geliştirmek, örgütsüzleri örgütlemek ve yeni mücadele yöntemleri bulmak yönündeki arayışlar her yerde çoğalmaya başlamıştır.

İkincisi ise, toplumsal hareketler sendikacılığı diye bilinen yeni bir sendikacılık hareketi geliştirmek olmuştur. Toplumsal hareket sendikacılığı sadece iyi ücretler ve çalışma koşulları için değil toplumsal olarak yararlı ve çevre dostu ürünler için, hiyerarşik, otoriter ve teknokratik çalışma yöntemleri ve ilişkilerine karşı, çalışma saatlerinin azaltılması vb için mücadele yürütülmesidir.[350] Çevre ve kadın hareketleri gibi toplumsal hareketler ile çatışmadan kaçınmayı ve sendikal çekiciliği artırmak için bu hareketlerle diyalog ve ortak eylem yürütmeyi bu anlayış içinde görmektedir.

---

[349] LORDOĞLU Kuvvet, "Türkiye'de Mevcut Bazı Sendikaların Liderlik ve Yönetim Anlayışları ve Bazı Sendikal Sorunlardan Örnekler", Çalışma ve Toplum, 2004/1 s/91–92–93

[350]Waterman, Peter (2004);"Yeni Toplumsal Sendikacılık:Yeni Bir Dünya Düzeni için Yeni Bir Sendika Modeli", Sendikal Notlar,Şubat 2004, ss.151-152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ÇEVRE SORUNLARI VE SENDİKAL DUYARLILIK

Bu bölümde endüstri ilişkileri ile çevre arasındaki etkileşimin yanında sendikaların çevreye ilişkin politikaları ve uluslar arası sendikal hareketlere ilişkin çevre politikaları ele alınacaktır.

3.1. Endüstri İlişkileri ve Çevre Arasındaki Etkileşim

Sanayi Devriminden günümüze dek "endüstri ilişkileri" ve "çevre" sürekli olarak birbirini etkilemiş ve birbirleri üzerinde sonuçlar doğurmuştur. Son yıllarda tüm dünyada endüstri ilişkilerinin adem-i merkezileşmesi, esneklik uygulamaları, hızlı kentleşme, artan işsizlik, işgücünün enformelleşmesi, genişleyen hizmet sektörü, artan uluslararası ticaret, ilerleyen teknoloji gibi gelişmeler endüstri ilişkileri ve çevre etkileşiminin giderek daha ciddi ve kapsamlı sonuçlar yaratmasına neden olmuştur. Artık ne üretim sürecinin ekolojik sonuçlarını bir fabrikanın çevresiyle sınırlı bir biçimde değerlendirmek mümkündür, ne de çevre politikalarının endüstri ilişkileri üzerindeki etkilerini tek bir fabrikadaki üretim, istihdam ve emek- sermaye ilişkileri ile değerlendirmek mümkündür.[351]

Çevre sorunları ve bu sorunları önlemeye yönelik politikalar doğrudan endüstri ilişkileri sistemi üzerinde sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlar, çevre sorunlarının ve çevre koruma politikalarının çalışanları etkilemesinden kaynaklanabileceği gibi, çevreci ve yeşil grupların istem ve eylemlerinin endüstri ilişkileri sistemine yansıyan yönlerinin bulunmasından da kaynaklanabilmektedir. Bir başka deyişle, çevre sorunları ve çevre koruma politikaları endüstri ilişkileri sistemi içinde yer alan konular haline gelmiştir.[352]

Bir yandan endüstri ilişkileri ve çevre arasındaki giderek artan etkileşim, diğer yandan ekolojik yıkım ile yıkımın sosyal, ekonomik, siyasi neden ve sonuçları, endüstri ilişkileri sisteminde bir çevresel genişlemeye yol açmıştır. Çevresel genişleme kavramı, endüstri

[351] ÜNLÜTÜRK Çağla, "Sendikal Hareket ve Çevre Sorunları: Türkiye'de Sendikaların Çevre Politikaları", (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2006),s/90

[352] KAPAR Recep,"Çevre Sorunları,Çevrenin Korunması ve Sendikalar",http://www.işgucdergi.org/?p=makale 8id=1708 sayı 28 yil=2003

ilişkileri sisteminin gelenekselleşmiş işlevleri, konuları, eylem düzeyleri, aktörleri varlıklarını ve önemlerini korurken, çevre sorunları ile ilgili yeni bazı işlevlerin, konuların, eylem düzeylerinin, aktörlerin sisteme eklemlenmesine işaret etmektedir. Çevre sorunsalının endüstri ilişkileri sistemine eklemlenmesi ve sendikal mücadelenin odaklandığı bir konu haline gelmesi gereksiniminin ardında pek çok neden bulunmaktadır. Bunlar arasında üretim ve tüketim süreçlerinin yarattığı büyük ekolojik sorunlar; işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunları ile çevre sorunları arasındaki yakın ilişki; çevre sorunları ve çevre politikalarının istihdam üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri; uluslararası rekabet, uluslararası ticaret ve uluslararası çevre sözleşmelerinin yatırım, üretim ve istihdam üzerindeki etkileri sayılabilir. Diğer yandan endüstri ilişkilerinin tarafları olan işçilerle işverenlerin iş dışında da ekolojik sorunların etkilerine maruz kaldıkları göz önünde tutulmalıdır. Diğer yandan ekolojik sorunların siyasal, sınıfsal, toplumsal ve ekonomik sorunların nedenleri ve sonuçları arasında yer alması, çözüm yolunda endüstri ilişkileri ile çevre arasındaki bağlantının kurulmasını zorunlu kılmaktadır.[353]

Endüstri ilişkileri sisteminin devlet, işveren ve çalışan örgütlerinden oluşan aktör yapısı, genişlemeye bağlı olarak değişmekte ve çevreci, yeşil gruplar, yurttaşlık girişimleri ve tüketici örgütleri sisteme yeni aktörler olarak katılmaktadır. Günümüzde çalışan örgütleri çevre sorunlarına ve çevrenin korunmasına ilişkin arayışlara müdahale etmeği gereği duyarken, diğer yandan da toplumsal hareketler çevrenin korunması için endüstri ilişkileri sistemine müdahale edebilmekte, sistem içinde bir aktör olarak yer alabilmektedir. Bu genişleme, sendikalar yanında endüstri ilişkileri sisteminin diğer iki önemli aktörü olan devlet kurumlarını ve işveren örgütlerini de etkilemektedir.[354]

Globalleşen dünyada acımasız rekabet koşulları ve otomasyon teknolojisindeki hızlı gelişmeler çalışma ilişkileri ve çalışma koşullarının da yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. İş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi, çocuk işçiliğinin önlenerek çocukların eğitime yönlendirilmesi, kadın ve özürlü çalışanların çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yeni çalışma biçimlerinin ve iş sürelerinin çalışanların ve ailelerinin refahını artıracak ve ülke kalkınmasını desteleyecek şekilde düzenlenmesi, işyerlerinde işle ilişkili hastalıkların, stres, AİDS, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı gibi işyerlerini ve çalışanları

[353] ÜNLÜTÜRK Çağla, a.g.e.,s/90
[354] KAPAR Recep,"Çevre Sorunları,Çevrenin Korunması ve Sendikalar",http://www.işgucdergi.org/?p=makale 8id=1708 sayı 28 yil=2003

yakından ilgilendiren toplumsal sorunların yanı sıra, işyerlerinin çevreye olan olumsuz etkileri endüstri ilişkileri ile çevre arasında karşılıklı etkileşimi ortaya koyan gelişmeler olmuştur.[355]

Teknolojik gelişmeler, üretim ve rekabetin artması, iş sağlığı kadar çevre sağlığını da olumsuz yönde etkileyen faktörleri artırmaktadır. Doğal kaynakların sorumsuzca tüketilmesi; hava, su ve toprağın kirlenmesi, ozon tabakasının incelmesi; iklim değişiklikleri gibi sorunlara yol açarak Çevre Sağlığını dünyadaki en önemli konu haline getirmiştir. Nitekim 1992'de gerçekleştirilen Dünya Çevre zirvesinde de, sağlıklı, güvenli ve temiz bir iş çevresi yaratmanın evrensel bir amaç olduğu belirtilerek; isçi ve işveren sendikalarının çevre sorunlarının çözümüne aktif katılımlarının sağlanması gerektiği ifade edilmiş, bu husus bütün ülkelerin programları için ortak bir ilke olarak benimsenmiştir[356].

3.1.1.Endüstri İlişkilerinin Unsurları İle Çevre İlişkisi

İnsanoğlunun son 200 yıldır uygulamaya koyduğu üretim tarzı ve tüketim alışkanlığı, dünyanın ekolojik dengesini alt üst etmiştir. İngiltere'de başlayan sanayi devrimi ile birlikte Batı ülkelerinde gelişerek devam eden ve daha sonra diğer dünya ülkelerine de geçen seri üretim tarzı sanayinin baca gazları, kimyasal sanayinin zehirli atıkları başta olmak üzere, üzerinde yaşadığımız dünyayı büyük ölçüde kirletir olmuştur. Hatta bu kirlilik 21.yüzyıla girerken ülkeleri dünyanın nasıl temizleneceği konusuna uluslar arası bağlayıcı çözümler aramaya sevk etmiştir.

Bilimin üretimin emrine verilmesi ile birlikte başlayan, insanların daha çok sayıda üretme ve zengin olma isteği, kaynakların hiç tükenmeyecekmiş gibi kullanılmasına sebep olurken üretim atıkları ve tüketim atıkları atmosferi, denizleri, nehirleri ve kara parçalarını uluslararası boyutlarda kirletmeye başlamıştır.[357]

Çevre koruma konusunda 1970'lerde başlayan çözüm arayışları daha çok kirliliğin önlenmesi temeline dayanmaktaydı. Bu ilkeye dayanılarak geliştirilen teknolojiler, kirleticilerin havaya, suya ya da toprağa salınmadan önce azaltılmasını öngörmekteydi.1980'lerin başında ise, "çevre yönetimi" yaklaşımı birçok firma tarafından

[355] MERT Vedat Reha, "İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetlerinde Yeni Hedefler", TİSK, İşveren Dergisi, Mayıs, 2002,s/1
[356] UYSAL Füsun, OFLUOĞLU Gökhan, KÖSE Yasemin, "Türkiye'de Kimya Sanayinde Sağlık, ,Çevre ve İş Güvenliği "Üçlü Sorumluluk Uygulamaları",http://www.isveguvenlik.com/kimya-sektoru/turkiyed-kimya-sanayinde-saglik-cevre-ve-is-guvenligi-uclusorumluluk-uygulamaları.html
[357] http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/yucelih/bittek 13.pdf

benimsenmeye başlamıştır. Bu firmalar, etkinliklerini çevre ve enerji performanslarını artıracak biçimde yeniden tasarlamışlardır. 1980'lerin ortalarına gelindiğindeyse bir başka yaklaşım gündeme gelmiştir. "Endüstriyel Ekoloji";Bu yaklaşım, endüstriyel sistemlerdeki madde ve enerji akışını, akışın çevre üzerindeki etkilerini, teknoloji ve uygulamalarının bu akış üzerindeki etkilerini anlamaya çalışan bir sistem olmuştur. Bunun yanı sıra endüstriyel ekoloji, üretim aşamalarını inceleyerek, atıkların girdi olarak geri döndürülmesini, ürünün çevresel etkileri de düşünülerek yeniden tasarlanmasını da kapsamaktadır.[358]

Güçlü çevre ilkelerinin geliştirilmesi devlet müdahalesini gerektirirken, devlet aynı zamanda devletin, ekonomik modernleşmenin iş çevreleri için kazançlı bir olgu olduğunu fark etmesi suretiyle endüstriyle aktif bir işbirliği içerisine girmesini gerektirmiştir."Ekolojik modernleşme" devletin, iş çevrelerinin, ılımlı çevrecilerinin ve bilim adamlarının çevresel savunma alanlarında kapitalist ekonomi politikasını yeniden yapılandırmada daha yoğun bir işbirliği içerisinde olması gerektiğini vurgulayan bir yaklaşımdır. Ekolojik modernleşmenin gerçek başarısı, ekolojik modernleşme fikrinden en çok etkilenmiş ülkelerin endüstrileşmiş ulusların en temiz ve yeşili en çok olan ülkeler olmasında görülmüştür.[359]

2000'li yılların başlangıcında, işletme yöneticileri, çevreden elde edilen doğal kaynakları verimli kullanmayı fazla önemsemeyen, üretim sonucu ortaya çıkan katı atıkları, kirli suları emisyonları hiçbir filtreleme işleminden geçirmeden çevreye bırakan bir anlayıştan, doğal kaynaklar açısından dünyanın sınırlarına yaklaşıldığını fark eden, atıkları geri dönüştürmek veya yeniden kullanmak konusunda hassas davranan, üretimde çevre dostu temiz teknolojiler kullanan ve çevre korumayı sadece yasalar gerektiği için değil, bir felsefe olarak benimseyen bir anlayışa doğru geçmiştir.

Çevre koşullarındaki hızlı bozulma ve Dünyanın sınırlarına yaklaşıldığı endişesi, işletme yöneticilerinin ekolojik çevreye bakış açılarını bir an önce değiştirmelerini ve işletme faaliyetleriyle ilgili kararlar alırken ekolojik çevreyi önemli bir faktör olarak değerlendirmelerini gerekli kılmıştır.[360]

---

[358] YILMAZ Elif,"Çevre Korumada Alternatif Üretim:Temiz Üretim", Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi,Sayı:Kasım–98(http://www.enve.metu.edu.tr/people/gndemirer...)

[359] GİDDENS Anthony, **Üçüncü Yol, Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, Çeviren: ÖZAY Mehmet, Birey Yayıncılık:66 Birinci Baskı, Mayıs,2000,İstanbul, s/68–69

[360] NEMLİ Esra, "Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı", İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:23–24 Ekim2000-Mart 2001

Küresel rekabet ortamında işletmeler kalite, maliyet, esneklik ve hız gibi rekabetçi önceliklerle birbirleriyle yarışırken, bunlara bir yenisi çevreye duyarlılık eklenmiştir.Çevre kirliliği ve iklim değişikliklerinin etkisi,çevreye duyarlılığı da işletmeler için önemli bir rekabet faktörü haline getirmiştir.Çevre kirliliğinin geldiği aşama ve toplumların bu konudaki artan bilinciyle birlikte, işletmelerin imalat eğilimleri de çok net olarak daha yeşil bir yöne doğru gelişmeye ve çevre dostu işletmeler de geleceğin işletmeleri olarak görülmeye başlamıştır.[361]

Yaklaşık yirmi beş yıl önce, üretimden ve ürünlerin kullanılmasından oluşan emisyonların, tabiat ve insan için, düzeltilmesi mümkün olmayan zararlara sebep olduğu, bütün genişliği içinde kamuoyunca anlaşılmıştır. Tabiatın sadece sınırlı bir yenilenme kuvvetine sahip olmasından, acil olarak emisyonların azaltılması istenmiştir.[362]

Günümüzde atıkların oluştuktan sonra bertarafını ve arıtılmasını ifade eden "kirlilik kontrolü" yaklaşımı (boru sonu teknikleri) yerini, çevresel etkilerin ürün tasarımı, satın alma tercihleri ve üretim süreçlerini kapsayan geniş bir çerçevede yönetilmesini öngören daha bütünleyici ve pro-aktif bir yaklaşıma yani "eko-verimlilik" yaklaşımına bırakmaktadır. Eko-verimlilik uygulamaları ile sanayici için çevre konusu, sadece "çevre mevzuatı baskıları" ve "çevre korumaya yönelik ek maliyetler" olmaktan çıkmakta, üretim ve çevre maliyetlerinin minimize edilmesine yönelik fırsatları içeren bir kavram olmaya doğru yönelmektedir.[363]

Doğal çevreyi bozmadan sanayileşmek, sanayileşmiş ülkelerin tecrübelerinden faydalanarak kalkınmayı sürdürmek Türkiye için yapılması en doğal bir hareket olarak algılanması gerekmektedir. Sanayileşme sağlanırken, teknolojilerin üretimde kullanılması doğal çevreyi kirletmektedir. Geleneksel sanayiler hem bacadan ve hem de atıklar olarak sulara ve toprağa zarar veren kirletici özelliğe sahip bulunmaktadırlar. Bu sanayiler daha önce sanayileşmiş ülkelerin yoğun üretim tempolarına uygun olarak gerek bulunduğu ülkeyi ve gerekse dünyayı etkileyen ölçüde kirletme faaliyetinde bulunmuşlardır. 1970'li yıllardan sonra sanayileşmiş ülkelerin hem sermaye birikimi sağlamaları hem de ülkelerini çevre kirliliği ile

---

[361] BÜYÜKKEKLİK Arzum, TOKSAN Murat, BÜLBÜL Hasan, "Çevresel Duyarlılık ve Yenilikçilik Üzerine Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y:2010,C.15,S.3, S.373–393,s/374

[362] CREMER Helmut,CAN.A,GÜRACAR.M,ERYENER.D,"Üretime İntegre Edilmiş Çevre Koruma", Çevre Dergisi,OCAK-ŞUBAT-MART,1994,Sayı:10,(http://www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/10–3.pdf)

[363] YÜCEL T.Fikret, ULUTAŞ Funda, "Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) Çevre Destekleri ve UNIDO Eko-Verimlilik (Temiz Üretim) Programı",İŞVEREN/Mart-Nisan,2010,s/73,(http//www.ekoverimlilik.org/wp.content/uploa…)

yaşanmaz hale getirmeleri nedeniyle çözüm arayışlarına girmişlerdir. Kirletilen dünyanın temizlenmesi yönünde başlayan aktiviteler bu ülkelerin önderliğinde sanayileşmiş tüm ülkelerde başlatılmıştır.[364]

Ülkemizde "temiz üretim" kavramı ilk kez 1999'da Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) ve TTGV tarafından, Bilim-Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu,Temiz Üretim-Temiz Ürün, Çevre Dostu Teknolojiler, Çalışma Grubu Sanayi Sektörü Raporu ile gündeme gelmiştir.Bu çerçevede TTGV,kuruluşundan bu yana bu alanlarda çok sayıda program ve proje yürütülmüştür.1994-2007 yılları arasında gerçekleştirilen Ozon Tabakasını İnceleten Maddelerin Giderilmesi Projesi ve 2006 yılından bu yana sürdürülen "Çevre Destekleri Programı" bunların başında gelmektedir.Bu kapsamda,temiz üretim, enerji verimliliği ve yenilebilir enerji alanlarındaki projeler desteklenmekte olup,bugüne kadar sanayicimizin çoğunluğu enerji verimliliği alanında olmak üzere, eko-verimlilik alanında toplam 11 projesi için, 4,3 Milyon ABD Doları bağıtlanmış, bugüne kadar yaklaşık 3.6 Milyon ABD Doları kullandırım gerçekleşmiştir.[365]

Türkiye, geçen bin yılın özellikle son on yılında ekonomik ve sosyal açıdan belirgin değişikliklere uğramış, küresel ekonomi içerisinde hızlı şekilde büyümeyi ve diğer ülkeler ile rekabeti başarı ile gerçekleştirmiştir. Bu sürede Türkiye'nin kalkınma planlarında sanayi, turizm, ulaştırma ve enerji gibi sektörlere diğerlerine göre öncelik verilmiştir. Ekonominin hızlı bir şekilde gelişmesine ilave olarak, ülkenin sosyal yapısı içerisindeki değişiklikler de belirgin bir önem arz etmiştir. Hızlı nüfus artışı, kırsal kesimdeki değişimler, yaşam standartlarının yükselmesi ve tüketim kalıplarında başkalaşma, belirgin çevresel baskılarını da beraberinde getirmiştir. Türkiye, gelişmekte olan ülkeler gibi gelecek nesillere bırakacağı çevresini korur ve gözetirken aynı zamanda ekonomik büyüme yarışı içerisinde yer almıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için kurumsal ve yasal reformlar başlatılmıştır. Çevre bilincinin önemi ve bu uğurda çalışmanın açık göstergesi olarak, Türkiye Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) 1998'de tamamlanmıştır Ulusal çabalar, uluslar arası çalışmalar ile güçlendirilmiş, Rio Bildirgesine ilave olarak Türkiye bir dizi uluslar arası anlaşmaya imza atmış ve benimsemiştir. [366] Endüstri ilişkilerinin unsurları olan üretim, istihdam ve işgücü sağlığını ayrı ayrı aşağıda ele alarak incelenecektir.

---

[364] http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/yucelih/bittek 13.pdf
[365] YÜCEL T.Fikret, ULUTAŞ Funda,a.g.e.,s/73,(http//www.ekoverimlilik.org/wp.content/uploa…)
[366] KERESTECİOĞLU Merih, "Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma",http://www.tubitak.gov.tr/tubiak_cantent_files/…

3.1.1.1. Üretim ve Çevre

Tükenen kaynaklar, bozulan ekolojik sistem, insanoğlunu tehdit eden salgınlar, her gün yenisi ortaya çıkan hastalıklar bu sorunların ortaya çıkışını ve bunlara çözüm arayışlarını arttırmıştır.Tüm bu sorunlar ve arayışlar sosyal sorumluluk, çevreye duyarlı üretim, çevreye duyarlı işletmecilik ve yeşil pazarlama kavramlarını ortaya çıkarmış ve önemini arttırmıştır.[367]

İşletmeler, insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak ve bunu yaparken de en yüksek kârı elde ederek ortakların kâr payı beklentilerine en iyi şekilde cevap verebilmek ve isletmenin devamlılığını sağlamak amacı ile kurulmuşlardır. Fakat amaçlarını gerçekleştirirken, bilinçsiz ve sorumsuzca yapılan faaliyetler, çevre kirliliği, doğal kaynakların yok olması, isletmeleri topluma karsı sorumluluklarının farkına varmaları ve üzerlerine düşeni yapma gerçeği ile karşı karşıya getirmiştir. 1980 lerin sonlarından itibaren ortaya atılan, uluslararası platformlarda da kabul edilen çeşitli ilave uygulamalar, isletmelerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerinde önemli rol almışlardır. Özellikle Valdez Prensipleri, Üçlü Sorumluluk, Sürdürülebilir Gelişme ve ISO 14000 Çevre Standartları uygulamaları isletmelerden kaynaklanan çevre sorunlarını gidermek ve gelecekte doğabilecek sorunları ortadan kaldırmak veya en aza indirmek amacına hizmet etmektedir[368]

Son on yıl içinde öncelikle büyük ölçekli sanayi kuruluşlarında başlayan ISO 9000, ISO 14001 gibi standart uygulamaları yaygınlaşmış ve bununla birlikte "kurumsal toplumsal sorumluluk" girişimleri gelişmeye başlamıştır. Özellikle "Social Accountability" (Toplumsal Hesap Verebilirlik) SA 8000 gibi standartların iş dünyası ve sanayide yerleşmesi ve gelişmesi toplumsal yaşam ve hakların kalite ve düzeyini yükseltmek için yararlı sonuçlar doğurmuştur.[369]

Sorumsuz bir şekilde üretim yapan ve çevreyi tahrip eden kuruluşların neden olduğu su kirliliği, hammadde kaynaklarının israfı, yeşil alanların tahrip edilmesi, küresel ısınma vb. gibi çevresel sorunlar dünya yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemiştir. Günümüzde yaşanan

---

[367] ÜSTÜNAY Muradiye, "İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları Çerçevesinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları ve Kimya Sektörüne Yönelik Bir İnceleme", (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs, 2008), s/72

[368] UYSAL Füsun, OFLUOĞLU Gökhan, KÖSE Yasemin, éTürkiye'de Kimya Sanayinde Sağlık, ,Çevre ve İş Güvenliği "Üçlü Sorumluluk Uygulamaları",http://www.isveguvenlik.com/kimya-sektoru/turkiyed-kimya-sanayinde-saglik-cevre-ve-is-guvenliği-uclusorumluluk-uygulamalar.html

[369] ÜSTÜNAY Muradiye,a.g.e. s/67–68

ekolojik çevrenin bozulmasına karşı oluşan hassasiyetler işletmeleri çevre konusunda duyarlı hale getirmiştir. Çevrenin kirlenmesinde önemli rol sahibi olan işletmeler, insanların bu konuya duyarlı olması nedeniyle çevre korumasına özen göstermek zorunda kalmış ve bunu bir rekabet aracı olarak görmüşlerdir. Çevreye duyarlı işletmeler aldıkları çevre dostu semboller ve ödüller vasıtasıyla tanınmış ve tüketiciler tarafından takdir edilmişlerdir.[370]

İşletmelerin neden olduğu çevre kirliliği artık "kirleten öder" ilkesi çerçevesinde çözümlenemeyecek kadar ağırlaşmıştır. Çevre sorunları tek başına devletin veya yerel yönetimlerin alacağı önlemlerle çözümlenecek sorunlar olmaktan çıkmıştır. Dünyamızı bozulmadan gelecek nesillere bırakılmasında en önemli görev mal ve hizmet üreten ve bunları pazarlayan işletmelere düşmektedir.1992'de Maastricht anlaşması ile Çevre Korumacılığı Uluslar arası Ticaret Normları arasına sokulmuş, AB ülkeleri gibi ticaret yapılan ülkeler de üretici firmalar ürünlerinde Eco-Label (Çevre Dostu Ürün Etiketi) ni kullanma durumunda kalmışlar ve ISO 9000, ISO 14000 gibi uluslar arası bir çevre koruma standardı benimsenir olmuştur.[371]

Çevrenin korunmasına ilişkin hükümetlerce alınan önlemlerle yetinmeyen birçok işletme, kendi koruma önlemini kendi almak istemiş ve bunu da başarıyla uygulamışlardır. ABD'nde bugün pek çok küçük işletmede muhasebe, personel ve idari bölümlerin yanı sıra bir de çevreyle ilgili birim oluşturulmuştur. Bu birimler, işletmenin türüne göre yapılan üretim artıklarının mümkünse nasıl geri kazanılacağını, atık varsa bunların çevreye olan kirliliğinin nasıl önleneceği üzerinde çalışmaktadırlar. Böylece işletmeler hem doğayla barışık yaşamış, hem de yeniden kazanımlar sayesinde önemli ölçülerde maliyetlerini düşürmüşlerdir.[372] Çevre koruma ve ekonomik faaliyetlerini bu açıdan düzenleme yoluna gitme, iş adamları ve yöneticilerin-hukuki bir zorunluluk olmasa da sosyal sorumluluklarının içine girmiştir.[373]

Borri ve Boccaletti, işletmelerin çevre konularına yaklaşımlarına ilişkin olarak, pasif, aktif ve proaktif olmak üzere 3 çevre yönetim yaklaşımından bahsetmişlerdir. Çevre

---

[370] AYMAZ Rukiye, Isparta, "Antalya, Burdur Üretim İşletmelerinin Çevre Konularına ve Çevre Muhasebesine Yaklaşımlarına İlişkin Bir Araştırma", (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2009), s/9

[371] KARACAN Ali Rıza, "İşletmelerde Çevre Koruma Bilinci ve Yükümlülükleri, Türkiye ve Avrupa Birliğinde İşletmeler Yönünden Çevre Koruma Politikaları", htpp://eab.ege.edu.tr/pdf/2_1/C2-S1-M1.pdf

[372] GÖKBUNAR Ali Rıza, "İşletmelerin Çevrenin Korunmasında Sosyal Sorumluluğu", Ekoloji Çevre Dergisi, OCAK-ŞUBAK-MART, 1995,Sayı:14 s/4

[373] http://www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/2-8 pdf.

yönetiminde pasif yaklaşımın benimsendiği işletmelerde çevre bir maliyet unsuru olarak değerlendirilmekte, değişimine direnç gösterirken yeni fırsatlara önem verilmemektedir.

—Çevre yönetiminde aktif yaklaşımın benimsendiği işletmelerde çevre ile ilişkin faaliyetler sadece yasalara uyumun sağlanması amacıyla gerçekleştirilmektedir.

—Üçüncü yaklaşım olan çevre yönetiminde proaktif yaklaşımın benimsendiği işletmelerde çevre konuları, işletmelerin öncelikli konuları arasında görülmekte ve sürekli gelişim politikası, çerçevesinde çevre konusunun tüm çalışanlar tarafından benimsenmesi ve çevre konularının Toplam Kalite Yönetimi (TKY) ile uyumlu hale getirilmesi amaçlanmaktadır.[374]

Artık tüketiciler de çevreyle daha fazla ilgilenmektedirler. Bu kişiler günümüzde "Yeşil Tüketici" olarak tanımlanmaktadırlar. Bu nedenle işletmeler çevreye daha duyarlı hale gelmek zorundadırlar. Diğer bir deyişle, tüketicilerin bu değişimi karşısında işletmelerin de çevreci olmaları gerekmektedir. İşletmeler için üretim sürecinde doğal kaynakların etkin kullanımı yanında çevreye zarar vermemek ve bu zararı ortadan kaldıracak teknolojileri seçip kullanmak bir zorunluluk haline gelmiştir.[375]

Sosyal oyuncular olarak kendi rollerinin farkına varan işletmeler, çevreyle ilgili konuları bir tehdit olarak algılamak yerine, günlük faaliyetlerinin bir parçası olarak görmektedirler. İşletme yöneticilerinin sosyal sorumluluğun kapsamını daha iyi anlaması ve bu doğrultuda hareket etmesine, en önemli etken toplumda çevre bilincinin artması ve bu bağlamda tüketicilerden, çalışanlardan, rakiplerden ve hükümetten gelen baskılar olmuştur. Sonuç olarak, işletmeler sosyal sorumluluğun gereği olarak, problemleri çözmek için kendi kaynaklarını tahsis ederek, hem çevreyi baştan kirletmemeye özen göstermekte, hem de kirlenmiş bir çevrenin temizlenmesi için çaba sarf ederek onu güzelleştirecek tedbirleri desteklemektedirler. Yani, tüketiciler çevreyle ilgili, yeşil tüketiciler haline geldikçe, şirket sahipleri ve yöneticiler de artan oranda "çevreci "olmaktadırlar.[376]

İşyerinde yapılan üretimin insan sağlığı üzerindeki etkileri geçmişte yalnızca, işverenleri, çalışanları, sendikaları ve devletin sınırlı sayıda kurumunu ilgilendirmiştir. Günümüzde ise, işyerindeki üretim sürecinin insan ve diğer canlıların sağlığı üzerindeki etkileri ile ilgilenen farklı ve çok sayıda kamu kurumu yanında, toplumsal örgütlerde bulunmaktadır.

---

[374] YÜKSEL Hilmi, "İşletmelerin Çevreye Duyarlı Üretim Faaliyetlerinin Amprik Bir Çalışma ile Değerlendirilmesi",http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/6e…
[375] http://www.belgeler.com/blg/14f2/otel-isletmelerinde-sosyal-sorumluluk-ve-sa–8000-so
[376] AYMAZ Rukiye, a.g.e. s/20

Artık çevreci veya yeşil örgütler, çevre araştırma ve koruma birimleri, halk ve çevre sağlığı birimleri, devletin sağlık ve çevreyle ilgilenen bütün kurumları, işyerlerinin çevresinde yaşayan insanlar dikkatlerini işyerlerine ve işyerlerinden kaynaklanan ya da kaynaklanabilecek çevre ve sağlık sorunlarına çevirmiştir.[377]

26 Temmuz 2000'de New York'taki BM merkezinde kabul edilen Küresel İlkeler Sözleşmesinde de; İşletmelerin çevre sorunlarına karşı ihtiyati yaklaşımları desteklemeleri, çevreye yönelik sorumluluğu artıracak her türlü faaliyete ve oluşumuna destek vermeleri, çevre dostu teknolojilerin gelişmesi ve yaygınlaştırılmasını teşvik etmeleri gerektiği belirtilmiştir.[378]

Türkiye'de imalât sanayisinin %99,5'ini meydana getiren KOBİ' lerin çevreye etkileri de küçümsenmeyecek kadar çoktur. Doğal kaynakların hızla tükendiği ve çevre sorunlarının artarak, küresel boyutlara ulaştığı günümüzde, kaynak ve enerji tüketiminde azalma; geri dönüşüm ve yeniden kullanım oranında artış sağlanması ile işletmelerde hem verimlilik artışı sağlanabilir, hem de ortaya çıkan atık miktarının azaltılması ile çevreye verilen zarar en aza indirilebilmektedir. Türkiye Çevre Vakfı bu noktadan hareketle hazırladığı projesinin amaçlarını;

Çevreyi gözeten üretim, temiz kalkınma mekanizmaları veya temiz üretim gibi anlayışlar, maddi yetersizlik, bilgi eksikliği ve kadro yetersizliği gibi iki temel sebepten dolayı, KOBİ'lerin gündeminde yeterince yer edinememiştir. Bundan ötürü; KOBİ'lerin çevre bilincini ve bilgisini artırmaya ve geliştirmeye katkı sağlamak,

Gerek ulusal çevre politika, plan, program ve stratejilerinde yer alan kirlilik azaltma hedeflerini tutturmaya, gerekse ilgili uluslar arası taahhütlerin yerine getirilmesine uygun olarak ülkemizde ve bölgemizde temiz üretim yöntemlerinin yaygınlaştırılmasına destek olmak şeklinde belirlemiştir.[379]

Bugün dünyada ve Türkiye'de Nokia, Ben&Jarg's, Unilever, Aygaz, Isuzu firmaları çevre politikaları geliştirmekte ve uygulamaktadırlar.

---

[377] KAPAR Recep, "Çevresel Konularda Sendikal Gerekçeler ve Açılımlar: Sosyal Dayanışmanın Gücü", Sendikal Notlar, Kasım, 2004, s/5
[378] http://www.galpi.com.tr/Corporate/NevDetails.aspx?ID=12
[379] http://www.cevre.org.tr/Proje%20Amaçları.htm

İşletmeler sosyal sorumluluğun gereği olarak, çevreyi baştan kirletmemeye özen göstermeli ve kirlenmiş olan çevrenin temizlenmesi için çaba sarf ederek onu güzelleştirecek tedbirleri desteklemelidirler.[380]

3.1.1.2. İstihdam ve Çevre

İstihdam ve çevre birbirine karşılıklı olarak bağlıdır. İyi işlerin varlığı sağlıklı çevresel koşulların bulunup bulunmadığıyla yakından ilgilidir. Sağlıklı çevre politikaların geliştirilmesi ve uygulanması ise işçilerin desteğini ve müdahalesini gerektirmektedir.

Tahminlere göre çevresel önlemler yeni istihdam yaratılmasına destek olmaktadır. Çevresel bakımdan sürdürülebilir bir ekonomi yaratma çabaları dünya ölçeğinde 14 milyon yeni iş yaratmıştır. Gelecek yıllar içerisinde de milyonlarca yeni istihdam için umut vermektedir. Dünyada 1999 yılında 86 bin çalışan rüzgâr tribünlerinin üretimi ve kurulmasında çalışmaktaydı.2020 yılında rüzgâr enerjisi üretiminde 1,7 milyon çalışanın istihdam edileceği hesaplanmaktadır. Küresel ölçekte yeniden dönüşüm işinde1,5 milyondan daha fazla insan istihdam edilmektedir. ABD de ürünlerin yeniden üretim işleri yıllık 53 milyar dolarlık bir işleme sahipken,480 bin doğrudan istihdam yaratmaktadır.[381]

Çevre koruma politikalarının istihdam üzerindeki olumlu etkilerinin çeşitli kategorileri hakkında ayrıntılı veriler ortaya koyan çalışma sayısının son derece az olduğu belirtilmektedir. Araştırmalara, emek piyasası istatistiklerine ve girdi-çıktı çözümlemelerine dayanan en olgun veriler ABD, Almanya ve Fransa'yla ilgili olanlardır. ABD'nin çevre harcamamalarına ait veri ve öngörülerden yararlanarak girdi-çıktı analizi biçiminde, 1992–2005 yıllarını kapsayan bir çalışma yapılmış, çevre politikalarının istihdam üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, 170 milyar dolar civarında gerçekleşen 1992 yılı çevre harcamalarının aktif nüfusun hemen hemen %3'lük bir bölümünü temsil eden 4 milyon kişi dolayında bir istihdam yarattığı ve söz konusu harcamaların 2005 yılında 292 milyar dolara ulaşarak yılda 5.385.000 kişilik işgücü talebi yaratacağı tahmin edilmiştir. [382]

Çevre koruma politikaları yalnızca istihdam düzeyi üzerinde etkili olmamaktadır. Aynı zamanda, istihdamın bölgesel dağılımını belirlerken, belirli mesleklere girişi düzenleyebilmektedir. Gerçekten, çevre koruma amacıyla işyerleri ülke içerisinde yer

[380] http://www.belgeler.com/blg/14f2/otel-isletmelerinde-sosyal-sorumluluk-ve-sa–8000-so
[381] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf
[382] Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt XXII, Sayı:210–212,s/2

değiştirmek zorunda kalmakta veya belirli bölgelerde toplanmaya zorlanabilmektedir. Bu durumun işgücü piyasasında akıcılığı arttırması beklenmektedir. Ancak işgücü akıcılığının gerçekleşmediği durumlarda, bir bölgede çalışanlar işsiz kalırken, işyerlerinin kurulduğu yeni bölgede istihdam artabilmektedir.[383]

Son zamanlarda çevre koruma politikaları ve istihdamın arttırılması ile daha iyi bir çevre kalitesine ulaşmanın mümkün olduğu görülmüştür. Çevre koruma politikaları mevcut işgücü piyasası sorunlarının çözümünde önemli katkı sağlayacağı fikri benimsenmiştir.

Çevre koruma uzunca bir süre, ekonomik rekabet için engel olarak görülmüştür.Ancak son yıllarda yaşanan önemli çevre sorunları bu algının değişmesine zemin hazırlamıştır. Çevre dostu ürünler ve temiz üretim sistemi sürdürülebilirlik için temel kriter olarak kabul edilmiştir.

Almanya'da yaklaşık bir milyon kişi, çevre koruma politikalarına bağlı olarak istihdam edilmiştir. Çevre koruma politikaları, çevresel etkilerin önlenmesi, sanayi tesisi, üretim prosesleri, ürünler ve hatta tüketim biçimlerinin ekolojik açıdan entegre bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmıştır. Ekoloji vergileri, çeşitli iklim koruma önlemleri ve çevresel politika önlemleri istihdam olanaklarını olumlu yönde etkilemiştir. Çevre Teknolojisinin ekonomik etkilerinin; genellikle teknolojik değişim ile birlikte geleceğin teknolojilerinin, yenilikçi sektörlerde yeni iş imkânları yaratacağı konusunda tahminler bulunmaktadır.[384]

Çevre koruma önlemlerinin yaygınlaşması sonucunda birçok yeni sektörün, işyerinin ve işin de yaratıldığı da bilinmektedir. Bu yönüyle, çevresel kaygılar ve önlemler yeni işler yaratarak istihdamın gelişmesini sağlamaktadır. Çevre koruma politikaları, çevre sorunlarının çözümüne yönelik mal ve hizmet üreten işyerlerinin kurulmasına ve yeni bir sektörün doğmasına neden olmuştur. Bu sektör; devletin, yerel girişim ve araştırma kurumlarının, sivil baskı örgütlerinin, kâr amacı gütmeyen kuruluşların çevre korumaya yönelik mal, hizmet ve bilgi üretim faaliyetlerinin bir bütününü ifade etmektedir. Çevre koruma sektörünün istihdam yaratan ana faaliyet alanlarını kirlilik önleme, tarımsal alanların iyileştirilmesi, yeni enerji kaynakları ve enerji koruması, taşıma ve ulaştırma, su ve sel baskını çalışmaları, yeniden işleme

[383] KAPAR Recep, "Çevre Sorunları, Çevrenin Korunması ve sendikalar",http://www.işgucdergi.org/?p=makele 8 id=1708 sayı28 yil=2003
[384] HENNEN Leonhard, "Eğitim, Nitelik ve İstihdam için Çevre Koruma ve Kaynakların korunması Sonuçları", http://www.tab.beim-bundrestog.de/en/publications/reports/report/ab071.html

ve atık yönetimi, koruma bölgeleri ve ormancılık, çevresel araştırma-geliştirme, çevresel idare ve kamu çalışmaları oluşturmaktadır.[385]

Çevre koruma politikalarının, istihdamı arttırıcı yönündeki çalışmalarına, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF),örnek gösterilebilir. Bu fon bölgeler arası iktisadi farklılıkları azaltmak ve rekabet gücünün, yenilikçilik ve yaratıcılığın güçlendirilmesi ve sürdürülebilir iş ve istihdamın yaratılması ve çevresel bakımdan sağlıklı büyümenin sağlanması için kurulmuştur. Kalkınma Fonunun kriterlerine uyulması için projelerin çevre korumasına katkı sağlaması, iktisadi kalkınma ile bağlantılı olması, ayrıca;

—Bölgede yüksek ölçüde istihdamla birlikte sürekli iş imkânı yaratılması

—Bölgenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olan alt yapı projeleri olması

—Bölgesel ekonomik kalkınmayı teşvik eden yerel insiyatifler içermesi

—Kültür ve Turizm projeleri olması gerekmektedir.[386]

Çevresel mevzuatın sağlayabileceği teknik iyileştirmelerden yararlanmayı ve "yeşil ürünler" piyasaya sürmeyi başarabilen sanayi sektörleri, ulusal ve uluslar arası pazarlarda çoğu zaman rekabet üstünlüğü elde edebilmektedirler. Örneğin demir-çelik endüstrisi, her ne kadar görece yüksek maliyetlere yol açıyorsa da, çevre mevzuatına uygun davranmanın sağlayabileceği, kaynakları daha etkili biçimde kullanan, yani daha az enerji tüketen ve daha az atık üreten üretim yöntemlerinin geliştirilmesi gibi teknik iyileştirmelerden kazanç sağlayabilmektedir. Aynı biçimde, otomobil üreticileri üstün enerjetik verime sahip, yeniden kazanılabilen ve çevreyi daha az kirleten ürünler geliştirmek yoluyla pazar paylarını arttırma olanağı elde edebilirler.[387]

Çevre sorunları birçok sektörde ekonomik uğraşının niteliğini, istihdamı ve elde edilen gelirleri azaltmaktadır. Tarım, turizm, taşıma, balıkçılık, ormancılık, vahşi yaşam gibi sektörler çevre sorunlarının olumsuz etki ve sonuçlarına en çok maruz kalan ekonomik uğraşının yer aldığı alanlar olmuştur. Çevre sorunlarının önlenmesine yönelik izlenen çevre koruma

[385] KAPAR Recep, a.g.e. s/8
[386] KÜSTNER Herbert, HEİNRİCH Angela-Lippe, "Çevre Koruma, Uyarlama": ÖĞÜT Bircan, KABAKÇI Murat, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu.
[387] Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt: XXII, Sayı:210–212,s/5-6

politikaları bu sektörlerdeki gerilemeyi yavaşlatarak veya ortadan kaldırarak bu sektörlerde bulunan istihdamın sürekliliğini sağlamıştır.[388]

Bugün Almanya, Fransa, A.B.D ve Japonya'da çevre sektörü aktif nüfusun %1–1,3'ünü istihdam etmektedir. Öngörüler de, çevre sektöründeki istihdamın yüksek bir artış göstereceği yönündedir. OECD tarafından yapılan güvenilir tahminler, istihdamın gelecek yıllarda Japonya ve Kanada'da %3, ABD'de %10 dolaylarına kadar yükseleceği biçimindedir. Ayrıca, kısa bir süre önce Avustralya'da yapılan bir inceleme, ekolojik kaygılar taşıyan girişimlerin yarıya yakınında, istihdamın 1988'den bu yana %20'den fazla arttığını, ileride daha da hızlı bir artış gerçekleşeceğini bulgulamıştır.[389]

3.1.1.3. İşgücü Sağlığı ve Çevre

Hızlı teknolojik gelişmeler; bir yandan insanın refahına hizmet ederken, öte yandan insan hayatı ve çevre için tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle sanayileşmenin ve yeni üretim yöntemlerinin ön plana çıktığı 20.yüzyıl, yoğun makineleşme ve üretim sürecine giren binlerce kimyasal maddenin neden olduğu iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu ölümler ve uzuv kayıplarının yoğunlaştığı bir yüzyıl olmuştur. Üretim sürecine giren her yeni madde, her yeni makine, araç ve gereç, insan sağlığı, işyeri güvenliği, çevre sağlığı ve çevre güvenliği için tehdit oluşturmaktadır. Bir bakıma yükselen refahın faturası; insanlığa iş kazaları, meslek hastalıkları ve çevre kirlenmesi olarak kesilmektedir.[390]

İşgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunlarını ortaya çıkaran etmenler ile çevre sorunlarını yaratan etmenler arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu ilişki, özellikle işyeri kaynaklı çevre sorunları alanında açıkça kendini göstermektedir. Sanayi devriminden bu yana çalışanların sağlığını ve iş güvenliğini tehdit eden etmenler, etki alanını genişletmiştir. Bu etmenler, artık yalnızca çalışanların sağlık ve güvenliklerini değil, aynı zamanda çevreyi ve çevrede yaşayanların da sağlık ve güvenliklerini tehdit eden bir nitelik taşımaktadır.[391]

Günümüzde sanayi kaynaklı çevresel atıkların etkisiyle, iş ortamı ile sınırlı kalması gereken bulgular, bu atıklara maruz kalan çevre halkında da görülmüştür. Bu durumda meslek

---

[388] KAPAR Recep, a.g.e. s/8–9
[389] Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt: XXII, Sayı:210–212,s/4
[390] MERT Vedat Reha, "İş Sağlığı ve Güverliği Hizmetlerinde Yeni Hedefler", TİSK, İŞVEREN DERGİSİ, Mayıs, 2002,s/1
[391] KAPAR Recep,"Çevre Sorunları, Çevrenin Korunması ve sendikalar",http://www.işgucdergi.org/?p=makele 8 id=1708 sayı28 yil=2003

hastalıklarının çevresel bir karakter kazandığını ifade etmek mümkündür. Bugün bu hastalıklar "çevresel ve meslekler hastalıklar" olarak ifade edilmektedir. [392]

Çevre sorularının önemli bir sonucu, çalışanların ve ailelerinin yaşam koşullarını olumsuz etkilemesi olmuştur. Çalışanların yerleşim yerleri, genelde işyerlerinin ve çevre sorunlarının yoğun olarak bulunduğu bölgelerdir. Diğer yandan, çalışanların işyerinde maruz kaldıkları sağlık bozucu etmenler, çeşitli biçimlerde aile üyelerinin de sağlıklarının bozulmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle, çalışanlar ve aileleri, işyerlerinin çevre sorunu yaratan etmenlerin sonuçlarına yoğun bir şekilde maruz kalmaktadırlar.[393]

İşçi sağlığı ve iş güvenliği ile çevre arasındaki bu sıkı ilişki son yıllarda "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği"nin literatürdeki yerini yavaş yavaş "Sağlık, Güvenlik ve Çevre" kavramının almasına yol açmaktadır. "Sağlık, Güvenlik ve Çevre" deyimi başta Uluslararası Çalışma Örgütü kaynakları olmak üzere ulusal ve uluslar arası sendikal örgütlenmelerin önemli bir bölümü tarafından kullanılmaktadır. Bu değişiklik yalnızca bir isim değişikliğinin ötesine geçerek işyeri çevresi ile yaşam çevresini birlikte değerlendiren bir bakış açısına da karşılık gelmektedir[394]

Avrupa Birliği'nde topluluk düzeyinde geliştirilen ve yüksek bir koruma düzeyi içeren standartlardan biri de iş sağlığı ve güvenliğiyle (İSG) ilgilidir. ILO (Uluslar arası Çalışma Örgütü), WHO (Dünya Sağlık Örgütü) ve AB (Avrupa Birliği) belgelerinde çalışana değer verilmesi, çalışma hayatının çalışma çevresiyle birlikte insancıl hale getirilmesi, yaşam kalitesinin yükseltilmesi temel amaçlar arasındadır.[395]

Yine Avrupa Birliği'nin (EC) 1907/2006 sayılı REACH Tüzüğünün amacı da; kimyasal maddelerin getirdiği tehlikelerin ve taşıdığı risklerin değerlendirilmesine yönelik seçimli yöntemlerin önerilmesi ve yenilik ile rekabetin artırıldığı AB iç pazarında kimyasalların serbestçe dolaşımının kolaylaştırılmasının yanında, insan sağlığına ve çevreye en yüksek düzeyde koruma güvencesi sağlaması olmuştur.[396]

---

[392] FİŞEK A.Gürhan, "Türkiye'de ve Dünya'da İş Sağlığı ve Güvenliği", TİSK, İşveren Dergisi, Mayıs, 2002,s/1
[393] KAPAR Recep,a.g.e..http://www.işgucdergi.org/?p=makele 8 id=1708 sayı28 yil=2003
[394] ÜNLÜTÜRK Çağla, a.g.e. s/98
[395] http://www.turkis.org.tr/index.snet?wapp=EB862398-83OD-46DA-B60E-OD1E12B9075A
[396] http://cemildoğutekin.com/site/rch.pdf

Çalışanlar, işyerindeki çevre politikası hakkında daha çok söz sahibi olmalıdır. Bu nedenle Finlandiya'da iş güvenliği ve çevrenin korunması ile ilgili gelişmeleri araştırmak üzere bir komite kurulmasına karar verilmiştir. Yürürlükteki Finlandiya yasalarına göre işverenler, çevre politikaları hakkında çalışanlara danışmak zorunda değildir. Yine de, başta kimya endüstrisindekiler olmak üzere işverenler, işçilerle birlikte karar verme çabalarından vazgeçmemişlerdir. Komite, işçilerin çevresel girişimlerin planlanmasına katılmasını önermektedir. Ayrıca çevre konusunda verilmiş olan izinlerin nasıl uygulandığını değerlendirmede de işçilerin rol oynaması gerektiğini düşünmektedir. Başka bir öneri de, iş uygulamaları ya da iş koruması sırasında çevrenin, kişilerin sağlığının ve mülklerinin zarara uğramamasını işverenlerin sağlamasını öngörmektedir.

Komite, endüstri konfederasyonlarının ve sendikaların, eğitim materyali ve çevrenin korunması hakkında işçilere bilgi sağlamasını önermektedir. Başlangıç için küçük ve orta ölçekli işletmelere iş güvenliği ve çevrenin korunması hakkında bilgi paketleri gönderilmelidir. Bu arada topluma da, ilkokuldan başlayarak bu konular hakkında fazla eğitim verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Komite, çalışanların eğitimi yanında çevrenin korunmasını da toplu strateji içine katmanın önemini vurgulamaktadır. Çevre korunmasının kalite yönetiminin etkin bir unsuru haline gelebilmesi için, şirketlerin, iş güvenliği uygulamaları ve çevrenin korunmasıyla ilgili maliyet-yarar analizi yöntemlerine gereksinimleri olduğu vurgulanmaktadır.[397]

Avrupa Birliği ile üyelik sürecine girmiş olan Türkiye'de çevresel standartların yükseltilmesinin herkesin ortak sorumluluğunu gerektiren bir konu olduğu fikri benimsenmiştir. Çevresel standartların yükseltilmesi talebinin çağdaşlığın bir gereği olarak görülmesi gerektiği ifade edilmiş, atılması gereken en önemli adımın da, çevre bilincinin oluşturulmasının yanı sıra, bilgi ve veri sistemlerimizin geliştirilmesi, güncelleştirilmesi ve ilgili kesimlerle paylaşılması olduğu açıklanmıştır. Türkiye'nin artık vakit kaybetmeksizin, sürdürülebilir kalkınma prensibi çerçevesinde, AB çevre mevzuatı ile uyumlu ve sanayinin uluslar arası rekabet gücünü azami ölçüde dikkate alan, orta ve uzun vadeli bir çevre politikası oluşturulması gerekmektedir. Oluşturulan çevre politikası ve mevzuatının doğal kaynakların daha az, fakat daha etkin kullanılmasını, atıkların en aza indirilmesini, sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde olabildiğince

[397] YEŞİLDAL Nuray, "Çevre için Daha İyi Çözümler Var", Fişek Özel Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayını, Eylül, 1993, Sayı:10,http://www.isguvenliği.net/co/calisma_ortami10…

geri dönüşüm imkânlarının yaratılmasını ve çevreye dost teknolojilerin kullanılmasını teşvik edici şekilde düzenlenmesi öngörülmektedir.[398]

İşyerlerinin çevre sorunu yaratan kaynakları, daha ilk ortaya çıktıkları andan itibaren ilk etkilerini işyerlerinde çalışan çalışanlar üzerinde göstermektedir. Çünkü çevre sorunu yaratan etmenlerin en yoğun ve şiddetli bulunduğu alan, işyerleri olmuştur. Bu etmenler, çalışanlara fiziki olarak çok yakındır ve doğrudan çalışanın yaptığı işin bir parçası veya sonucudur. Özellikle sağlığı ve çevreyi tehdit eden etmenlerin ölçülmesi ve kontrolü, depolanması, taşınması, imha edilmesi, yeniden üretime kazandırılması, işyeri ve iç çevresinden temizlenmesi, kaza ve sızıntıya bağlı sonuçlarının belirlenmesi ve bu sonuçların giderilmesi doğrudan işin kendisi olabilmektedir.[399]

Günümüzde birçok çevresel olumsuzluklar sağlığı önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle çalışanlar açısından büyük riskler taşıyan çeşitli çevresel etmenler vardır. Bunlar:

a) Fiziksel Etmenler: Yaşanılan veya çalışılan ortamın sıcaklık, nem, aydınlatma, gürültü, titreşim, basınç v.b gibi fiziksel özelliklerin bireyin sağlığını önemli ölçüde etkilemektedir.
b) Ruhsal/Psikolojik Etmenler: Son yıllarda planlı bir şekilde yürütülen özelleştirmeler, taşeronluk uygulamaları, iş güvencesinin olmaması, işini kaybetme endişesi, çalışma süreleri, vardiya sistemi, fazla çalışma, gece mesaisi gibi birçok sorun çalışanlar açısından önemli bir ruhsal sorun kaynağı olmakta, üretimde verimsizliğe ve iş kazalarına yol açmaktadır.
c) Kimyasal Etmenler: Günümüzde gelişen teknolojiye paralel olarak kullanılan farklı niteliklere sahip kimyasal maddelerin sayıları artmıştır. Toplumda diğer insanlara göre, özellikle ağır ve tehlikeli işlerde çalışanların kimyasal etmenlerle etkileşimi daha farklıdır ve bu da onların sağlığını önemli ölçüde etkilemektedir.
d) Biyolojik Etmenler; Genel olarak hava, su besinler ve diğer taşıyıcılar, vücuda alınan ve sağlığı bozan mikro organizma ve parazitler sağlığı etkileyen biyolojik etmenleri oluşturmaktadır.[400]

---

[398] Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Aylık Dergi, Temmuz, 2008,s/1
[399] KAPAR Recep, a.g.e. s/2
[400] VARGI Sinan,TÜRK-İŞ, Toraks Derneği Kursu-Mayıs, 2003, http://www.toraks.org.tr/userfiles/file/is_sagligi..

İşyerlerinden veya işyeri dışından kaynaklanan birçok sağlık bozucu etmen çalışanları ve ailelerinin yaşamlarını da tehdit etmektedir. Çalışanların yerleşim yerleri, genelde işyerlerinin ve çevre sorunlarının yoğun olarak bulunduğu bölgeler olmaktadır. İşyerlerine yakın bölgeler kirli ve tehlikeli bir nitelik gösterir. Bu nedenle çalışanlar ve aileleri işyerlerinin çevre sorunu yaratan, insan sağlığını tehdit eden etmenlere daha fazla maruz kalmaktadır. Aynı zamanda çalışanlar işyerinde maruz kaldıkları sağlık bozucu etmenleri çeşitli biçimlerde yaşamlarına, ailelerine ve konutlarına taşımaktadır. Bu yolla aile üyelerinin de sağlıkları tehlikeye düşmektedir.[401]

İşyerinde yaptığı iş dolayısıyla insandan insana bulaşan bir hastalığa yakalanan çalışanın, ailesi ve yaşamında ilişkide bulunduğu kimseler gerekli önlemlerin alınmaması ve ortamın bulaşmaya uygun olması durumunda bu hastalığa yakalanması mümkün olmaktadır. Böyle bir durumda olduğu gibi, işyerinde bulunan sağlığı bozucu etmenler, çalışan tarafından işyeri sınırları dışına taşınmaktadır. Bu yönüyle, çalışanın yakalanmış olduğu bulaşıcı meslek hastalığı, bir çevre sağlığı sorunu haline gelebilmektedir.[402]

İşçilerin sağlığının korunması, geliştirilmesi, toplum sağlığına yönelik çalışmalar içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bunda işçilerin toplam nüfusun içinde geniş yer kaplamalarının ve toplumun en örgütlü kesimi olmalarının etkisi büyüktür. Nitekim, iş sağlığı uygulamalarının başarısı da, işçilerin bu örgütlü güçlerini kullanabilmeleri ile yakından ilgilidir.[403]

1980'li yıllar ile birlikte, gerek değişen makro-ekonomik politikalar yani liberal politik ekonomiye geçiş gerek üretim modelinde "esnek üretim" sisteminin benimsenmesi, uluslar arası ekonomilerin ve global pazarın ön plana çıkması, iş sağlığı ve güvenliği konseptine yaklaşım seyrini önemli ölçüde etkilemiştir. Bugün gelinen noktada ise, iş sağlığı ve güvenliği konusu ulusal sınırların ötesinde ve sanayi toplumu örgütlenme modeli içinde yer alan çalışanın korunması yaklaşımının ötesinde daha fazla bir global ilgiyi hak etmiş, sağlık ve güvenlik kavramı, çevre konseptini de içine alacak biçimde bütünleşmiştir. Nihayetinde globalizasyon ve bilgi toplumu örgütlenme modelinin önemli bir saç ayağı olmuştur.[404]

---

[401] KAPAR Recep,a.g.e. s/3
[402] KAPAR Recep,a.g.e. s/3
[403] OFLUOĞLU Gökhan, CİHAN Figen,"İşletmelerde Çağdaş Sağlık Yönetimi İçin:İş Sağlığı, İşyeri Hekimliği ve İşyeri Hemşireliği", Kamu-İş Cilt:6 Sayı:2/2001
[404] BÜYÜKUSLU Ali Rıza, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Sağlık, Güvenlik, Çevre (HSE) ve Kiplas'ın Çalışmaları", Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Mayıs, 2002

Çevre sorunlarına önlemeye yönelik geliştirilen çevre koruma politikaları, işyerlerinde kullanılan ve üretilen, insan sağlığına zararlı maddelere ilişkin çok sayıda düzenleme getirmektedir. Bu düzenlemeler, işyerlerinde sağlığa zararlı maddelerin bulundurulmasını, kullanımını veya üretimini sınırlayabilmekte veya bütünüyle yasaklayabilmektedir. Bu yönüyle, çevre koruma politikaları işgücü sağlığı ve iş güvenliği önlemlerine ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine yardımcı olmaktadır.[405]

Ne yazık ki, bütün azgelişmiş ülkelerde, iş çevresindeki koşullar maliyete katkıda bulunduğu için geliştirilmemekte ve her yıl bu çevredeki kazalar ve tehlikeli koşullar nedeniyle milyonlarca insan sakat kalmakta, ölmekte veya yavaş yavaş ölüme mahkûm edilmektedir.[406]

Bireyleri sağılıklı bir toplumun, mutlu ve huzurlu olması, sağlıklı ve güvenli şartlarda sürdürülen ekonomik faaliyetlerin devamlılığını getirmekte bu da sonuçta iş sağlığı ve güvenliğinin önemini bir kat daha artırmaktadır.[407]

Küreselleşme olarak adlandırılan süreç dünyanın bir kısmında bulunan güvenli ve sağlıklı işyerleri ile işlerin, dünyanın diğer kısmında daha tehlikeli, kötü çalışma çevresi ile koşullarına sahip işyerleri ve işlerle ikame edilmesini doğuran koşulları pekiştirmektedir. Sendikalar işçilerin mesleki sağlık ve güvenliklerinin sağlanması ile sürdürülebilir gelişme amaçlarının bütünleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sendikaların işçiler yanında toplumun refahını ve uygun çalışmanın gelişimini sağlayacak temelleri güçlendirmede önder bir işlev üstlenmesi gerektiği de belirtilmektedir.[408]

İşgücü sağlığı ve güvenliği çalışmalarında kalıcı çözümlere ulaşabilmek için, yönetici ve çalışanlarda güvenlik bilincinin oluşturulması, bunun için de doğru ve bilinçli yaklaşımlarla pozitif tutum ve davranışların harekete geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle her yıl, Türkiye Metal sanayicileri sendikası (MESS) Sendika tarafından "İş Sağlığı ve Güvenliği Haftası Etkinlikleri" düzenlenmektedir.

Sendika tarafından iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili hukuki konularda üye işyerlerindeki orta kademe yönetici ve çalışanlara eğitim de verilmektedir.

---

[405] KAPAR Recep, a.g.e. s/5
[406] ERDOĞAN ve EJDER, **Çevre Sorunları:Nedenler ve Çözümler**, 1997, Ankara, Doruk Yayınevi, s/3
[407] KUDATGOBİLİK Tuğrul, "İş Sağlığı ve Güvenliğinde Alınan Yol", Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Mayıs, 2006
[408] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf

Sendika tarafından her yıl 4–10 Mayıs İş Sağlığı ve Güvenliği Haftası kapsamında "Kısa Bilgi Bültenleri" yayınlanmaktadır.[409]

Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) tarafından yapılan "MESS Üyelerinde İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri" araştırmasının sonuçları, üye işyerlerinde iş kazası ve bu kazalar sonucu yaşanan kayıp işgücü oranlarının azaldığını ortaya koymuştur. 2010 yılı sonuçlarını içeren araştırmada, 154 MESS üyesi işyerinde istihdam edilen mavi ve beyaz yakalı olmak üzere toplam 120 bin 776 çalışana ilişkin sonuçlar yer almıştır. Araştırmada ölümle, maluliyetle, sürekli ve geçici iş görmezlikle sonuçlanan kazaların yanı sıra "işgücü kaybı yaratmayan" basit iş kazaları da istatistiklere yansıtılmıştır. Sonuçlara göre;2010 yılında MESS üyesi işyerlerinde 4 bin 918 iş kazası yaşanmış, 11 meslek hastalığı tespit edilmiştir. Önceki yılın verileriyle karşılaştırıldığında kaza sıklık oranı yüzde 7, kaza ağırlık oranı yüzde 10 azalmıştır.[410]

Üyelerin İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çevre eğitim ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla KİPLAS Teknik İşler ve Eğitim Müdürlüğü tarafından eğitimler gerçekleştirilmektedir. Eğitim konuları üyelerden gelen talepler, mevzuat değişiklikleri, teknolojideki gelişmelerle şekillenen başlıklar ve "KİPLAS Üye İşyeri Endüstriyel Riskler, İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Çevre Anket Formu" sonuçlarına göre ortaya çıkan eğitim ihtiyaçlarına göre belirlenmektedir.[411]

Çimento endüstrisinde çalışan işçiler, çimento için gerekli olan toprak, kireç taşı, alçı taşı çıkarılan taş ocaklarında, iklim koşullarına, kayaların parçalanması sırasında açığa çıkan tozlara, çimento üretim süreci içinde gürültüye, sıcaklığa ve diğer etkenlere maruz kalmaktadır. Çalışma ortamında bulunan toz, gürültü, düşük veya yüksek sıcaklığa bağlı olarak işçilerde solunum sistemi (kronik bronşit, amfizem), sindirim sistemi (ülser), deri ve duyu organı ile ilgili rahatsızlıkların ön sıralarda yer aldığı araştırmalarla ortaya konulmuştur.[412]

ÇEİS, iş sağlığı ve güvenliği konusunda yıllardan beri göstermiş olduğu hassasiyeti devam ettirerek 2003 yılı Eylül ayında üyelerinden 26 çimento fabrikasında OHSAS 18001 (İş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemi uygunluk belgesi) çalışmalarını başlatmıştır. ÇEİS 2003 yılının ocak ayında başlatılan ve yaklaşık 8.000 çalışanı kapsayan 8'er saatlik iş sağlığı ve güvenliği bilinçlendirme eğitimi çalışmalarının ardından, bu büyük projeye adım atmıştır.2005

[409] http://www.grimormuhendislik.com/ulusal-isg-politikalarbelgesi-li/
[410] http://www.mess.org.tr/ti.asp?eid=304&icid=0
[411] http://www.grimormuhendislik.com/ulusal-isg-politikalarbelgesi-li/
[412] GÜLER Nuran, KUBİLAR Gülümser, "Çimento Fabrikasında Çalışan İşçilerin Sağlık Sorunlarının Belirlenmesi", C.Ü,Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 1998,2 (2)

yılı sonu itibariyle işveren sendikası olarak ÇEİS'in bizzat kendisinin ve üye kuruluşlarının OHSAS 18001 Belgesi almasıyla tamamlanan "ÇEİS OHSAS 18001 Projesi" TİSK ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın (ÇSGB) da takdirlerini toplamıştır. 15–17 Kasım 2005 tarihleri arasında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca gerekleştirilen "4.Uluslararası Bölgesel İSG Konferansı'nda ÇEİS ve Üye Fabrikalar çimento sektörü olarak "Örnek İşveren" ödülüne layık görülmüştür. Ayrıca, 2006 yılı Ocak ayı itibariyle, ÇEİS'e yeni üye olan 8 çimento fabrikasında da OHSAS 18001 çalışmalarına başlanmış ve bu çalışmalar neticesinde 5 fabrika daha belgelendirilmiştir.[413]

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından başlatılan ve Sendikanın da dâhil olduğu "Çimento Sektörü İş Sağlığı ve Güvenliği Proje Denetimi" gerçekleştirilmiştir. Projenin ilk ayağında, Bakanlık tarafından seçilen fabrikalarda, denetimler yapılmıştır. 2006 yılı Eylül ayında tamamlanan denetimler neticesinde" Çimento Sektörü İş Sağlığı ve Güvenliği Proje Denetimi Değerlendirme Raporu" hazırlanarak, denetim sonuçları fabrika ismi zikredilmeksizin taraflara duyurulmuştur. Sendika üyesi çimento fabrikalarının işyeri hekimlerinin çimento sektörüne özel iş sağlığı ve güvenliği eğitimi, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü ve Sendikanın işbirliğiyle 2006 yılında gerçekleştirilmiştir.[414]

Avrupa Çimento Birliği (CEMBUREAU) tarafından ülkemizin de dâhil olduğu 8 Avrupa ülkesinde yürütülen Akciğer Fonksiyon Çalışması Projesi'nde 2011 yılı ölçümleri öncesinde, Projenin teknik koordinatörü Norveç Ulusal İş Sağlığı Enstitüsü'nden gelen uzmanlarca, Akçansa Büyükçekmece, Bastaş ve Batıçim Çimento Fabrikaları'nda projenin gidişatını kontrol etmek amacıyla saha ziyaretleri düzenlenmiştir. Ayrıca, 2011 yılında yapılacak son ölçümlerle tamamlanacak projeyle ilgili olarak,2011 yılı ölçümlerine başlanmadan önce, Norveç Ulusal İş Sağlığı Enstitüsü'nden uzmanların katılımları ile 2007 ve 2009 yılı ara raporlarının değerlendirilmesi ve 2011 yılı ölçüm planının yapılması amacıyla bir toplantı gerçekleştirilmiştir.17 Ocak 2011 tarihinde Sendika Merkez Binasında yapılan toplantıya Projenin fabrika koordinatörleri, İşyeri hekimleri ve İSG uzman ve Mühendisleri katılmıştır.[415]

Türkiye Deri Sanayi Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) Modelinin oluşturulması ve işletilmesi Türk Deri Sanayi İşverenleri Sendikası'nın bugün en önemli gündem maddesini oluşturmaktadır. Sektörde kullanılan kimyasallar, bu kimyasallarla

[413] http://www.tisk.org.tr/ısveren_sayfa.asp?yazi_id=2585&id=17
[414] http://www.grimormuhendislik.com/ulusal-isg-politikalarbelgesi-li/
[415] http://www.ceis.org.tr/dergi/2011Mart/isghaberleri.pdf

çalışmada dikkat edilecek hususlar, kimyasalların insan sağlığına verebileceği zararlar, bu zararlardan korunma yollarlı vs. konularını içeren kapsamlı ve sürekli eğitim, bilgilendirme ve danışmanlık çalışmalarının gerçekleştirilmesi düşünülmektedir. Ayrıca, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesi amacıyla genel İSG eğitimleri işçi ve işveren kesimi ile yönetim kadrolarına da uygulanması planlanmaktadır.[416]

Sendika tarafından, 28 Kasım 2006–28 Eylül 2007 tarihleri arasında "Deri Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği Modelinin Kurulması ve İşletilmesi Projesi" adlı bir çalışma yürütülmüştür. Proje kapsamında işçi ve işveren kesiminin, Avrupa Birliği Müktesebatına uyumu yoluyla sosyal diyaloğu güçlendirmeleri ile işçi ve işveren sendikalarının birlikte kuracağı ve işleteceği bir İSG modeli ile sektörde yaşanan iş sağlığı ve güvenliği sorunlarına kalıcı çözüm bulması hedeflenmiştir.[417]

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2006 yılını "İnşaat Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği "yılı olarak ilân etmiştir. Kampanyayı destekleyen sosyal taraflar arasında Sendika da yer almıştır. İş sağlığı ve güvenliği konusunda çeşitli nedenleri olan kampanyanın temel mantığı ise "sosyal diyalog"dur. Kampanyanın paydaşları; işverenler, çalışanlar, işveren sendikaları, işçi sendikaları, iş sağlığı ve güvenliği profesyonelleri olan kampanya çerçevesinde on ilde etkinlikler düzenlenmiştir.[418]

Türk-İş'in sağlıklı ve güvenlikli çalışma koşullarının sağlanması, iş kalitesinin artırılması ve buna bağlı olarak iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi, ölümlerin ve sakatlanmaların ortadan kaldırılması veya azaltılmasının yasal düzenlemelerle, mevzuatla mümkün olmadığı, yasaların yanında başta işçi ve işveren kesimi olmak üzere, toplumun her kesiminde güvenlik bilincinin ve güvenlik kültürünün oluşturulmasının hayati önem taşıdığı ifade edilmiştir. İşverenlerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili alacakları kararları ek bir maliyet olarak görmemeleri,tam tersine tedbirleri, iş kazaları ve meslek hastalıklarını azaltan, dolayısıyla maliyeti azaltan, verimliliği ve üretim artışını sağlayan uygulamalar olarak düşünmeleri gerektiği belirtilmektedir.Ayrıca sendikaların her türlü olumsuzluklara karşı, İSG alanında birimleriyle, eğitimleriyle araştırmalarıyla iyi bir düzeye gelmeleri gerektiği,işkollarının gerektirdiği İSG eğitimlerini yaygınlaştırmaları, işçilerin hak ve özgürlüklerini koruyup geliştirmeye özen gösterirken, İSG'yle ilgili maddelerin TİS'lerde yer

[416] KOÇ Akansel, "Deri Sektörünün Sorunları, Sendikamızın Verdiği Hizmetler ve 2007 Sosyal Gündeminden Beklentiler", TİSK-İŞVEREN Dergisi, Ocak, 2007,s/2
[417]http://www.grimormuhendislik.com/ulusal-isg-politikalarbelgesi-li/
[418] http://www.grimormuhendislik.com/ulusal-isg-politikalarbelgesi-li/

alması için mücadele etmeleri,işçilerin İSG haklarını geliştirmeleri gerektiği görüşünde olduklarını bildirmişlerdir.[419]

3.2.Sendikaların Çevreye İlişkin Politikaları

Şirketler tarafından yaratılan çevre kirliliği çok uzun zamandan beri politik bir sorun olarak gündem oluşturmaya devam etmektedir. Ancak neredeyse var olduklarından beri çevre kirliliği ve buna paralel olarak diğer çevre sorunları, işçiler ve sendikalar tarafından kendi sorunlarının bir parçası olarak görülmemiştir.[420] Çevre önce ve öncelikle merkezi yönetimlerin bir sorunu olarak görülmüştür. İşçiler ve Sendikalar için öncelik üretim ve istihdam konuları olmuştur. Bu alanda genel olarak tartışmaları sürükleyen şey Roma Kulübünün önerdiği "Sıfır Büyüme"* kavramı olmuştur.[421]

Asit yağmurları, hava ve su kirliliği, küresel ısınma, Sveso ,Çernobil ve Bhopal gibi bir dizi felâket çevre sorunları konusunda artan bir toplumsal hassasiyet ortaya çıkarmıştır. AB'de 1970'lerin başlarından bugüne kadar "Çevresel Sürdürülebilir Kalkınma" diye adlandırılan başlık altında Maastricht'te anlaşma ile sonuçlanan çok sayıda girişimde bulunulmuştur. Ancak AB'de çevre korumaya ilişkin son 40 yıl içerisinde çok fazla adım atılsa da; bu adımların neredeyse tamamı topluluk ve üye devletler düzeyinde gerçekleşmiştir.

Oysa işçilerin ve sendikaların çevre konusunda oynayabileceği pek çok ciddi rol bulunmaktadır. Ne yazık ki işveren ve işçi sendikalarının endüstriyel ilişkiler alanında, temel ilgi alanları olan ücretler, iş güvenliği, çalışma örgütlenmesi gibi dâhili konular olmuştur. Çevre koruma konusunda giderek artan önceliğine rağmen, çoğu işveren çevre koruma konusundaki teşvik girişimlerinin hükümetlerin sorumluluğunda olduğu kanısındadırlar. Gerçi her geçen gün artan sayıda firma topluma karşı toplumsal ve ahlâki sorumluluklar tanımlamaya başlamıştır. Ancak işverenler çevre korumaya ilişkin sorunları işçi sendikalarıyla görüşülecek konular arasında görmemişlerdir. Benzer biçimde çoğu işçi sendikası da çalışma ve işyeri sağlık ve güvenliğine büyük önem vermelerine rağmen, işverenlerle yaptıkları görüşmelerde çevre sorunlarından kaynaklanan konuları sınırlı ve az

---

[419] http://www.turkis.org.tr/index.snet?wapp=EB862398-83OD-46DA-B60E-=OD1E12B9075A

[420] LeBlanch Kees and Borge Lorentzen (1996);"Do Workers and trade Unions Have A Role to Play in Environmental Protection", European review of Labour and Research, Vol.2 ss.449-464

[421] *Sıfır büyüme kavramı;Roma Kulübün İsimli Avrupa'nın önde gelen düşünce kuruluşlarından birinin Amerikan MIT Üniversitesine hazırlattığı "Ekonomik Büyümenin Sınırları" isimli kitapta ortaya atılmıştır. Buna göre ekolojik sürdürülebilirlik için ülkelerin mevcut üretim kapasitelerinin üzerine çıkmamaları istenmiştir. Kitap 1990 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü tarafından Türkçe olarak yayınlanmıştır.

sayıda tartışma konusu yapmışlardır. Bu durumun en önemli nedenlerinin başında Marksist çevre politikalarının konuya bakış açısıdır. Marksizm'de çevre sorunları genel anlamıyla kapitalizmin bir sorunudur. Dolayısıyla buna müdahale edip, çözmeye çalışmak kapitalizmin ömrünü uzatmaya yarayacağından dolayı tercih edilmemelidir. Sendikal hareketlerde çokça Marksist düşüncelerden etkilendikleri için çevre konularından uzak durmaya çalışmışlardır.

1980'ler boyunca endüstriyel ilişkiler aktörleri resmin içerisine daha fazla dâhil olmaya başlamışlardır. Bu yalnızca çevre sorunlarına daha fazla ilgi ve dâhil olma ile değil; aynı zamanda çevre sorunlarına toplumsal yaklaşımdaki değişiminde bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Yeşil işyeri (Green Jobs) yaklaşımı firmaları çevre duyarlılıkları konusunda hassasiyetlerini göstermek konusunda önemli olmuştur. Ancak firmaları çevreye duyarlı ya da duyarsız diye ayırmak yerine firma davranışlarının hangilerinin çevre duyarlılığı konusunda toplumda yaygın kabul görmüş anlayışlarla örtüştüğüne bakmak gerekir. Bu çerçevede işçi-işveren ilişkileri de son derece önemlidir.[422]

Emek-çevre ilişkisi üretimin genel işleyişi içerisinde oluşmuştur. Aslında Marks'ta insanın doğayla olan ilişkisini, insanın doğayla kendi aracılığı, düzenleyiciliği, davranışları ve denetiminden devam eden bir süreç olarak tanımlamıştır. Kapitalizm iş gücünün üretim üzerindeki kontrolünü değiştirir ve üretim süreci sonucunda oluşturulan artı değer, emeğin rolünü değiştirir.[423] Buna şöyle bir örnek verebiliriz: Tiberglas üretimi için mineral içerikli kumların doğadan alınarak, emek tarafından meta haline dönüştürüldüğü bir süreç gereklidir. Bu durum emek-çevre ilişkisi ile çerçevelenmiş yalın ve sürekli bir kapitalist üretim sürecini doğurur.[424]

Üretim sürecinin ayrılmaz bir unsuru olan emek-çevre arasındaki karşılıklı etkileşim, işçi çıkarlarıyla çevre arasında bir gerilime neden olur. Kapitalist üretimin rekabetçi yapısı, emeği arka plana atan, büyüme merkezli ve ekolojik sürdürülebilirlikle çatışma halindedir. Puston'a göre (1993:289),kapitalist üretimin rekabetçi etkisi kar maksimizasyonu sağlamak için zamanın etkin kullanımını gerektirir. Bu durumda bir "koşu bandı etkisi" yaratır. Bu artan üretim seviyesi üretimin eski seviyesine eşit yeni bir toplumsal üretim standardı

[422] Goods, Caleb (2012);"Labour Unions, The Environment and "Green Jobs",Journal o Australian Political Economy, No:67 ss.51-67
[423] Harvey David(2009);Cosmopolitanism and the Goegraphies of Freedom,Columbia University Press:New York,ss.239
[424] Harvey David(2009);Cosmopolitanism and the Goegraphies of Freedom,Columbia University Press:New York,ss.240

oluşturur. Diğer bir deyişle "koşu bandı etkisi"karlılığı sürdürmek için; üreticilerin, üretim artışı amacıyla sürekli bir araştırma içerisinde olmalarının zorunlu olduğunu göstermiştir.[425]

"Koşu bandı etkisi" ya da üretim bandı türü üretim, ekolojik açıdan zararlı ve sürdürülebilir olmayan yapıya sahiptir. Örneğin, sera gazları emisyonunu azaltma çalışmalarına rağmen, dünya üzerinde atmosfere salınan sera gazı emisyonu çok yüksek miktarlara ulaşmıştır. Çünkü işçilerin ve sendikaların iş kayıplarını önlemek adına bu dönemde ciddi arayışlar içerisine girdiklerini görmekteyiz. Bunun sonucu olarak üretim artışını zorlayan stratejiler ön plana çıkmaktadır. Çünkü politikacılar ve bürokratların yeniden seçilebilmeleri ya da görevde kalabilmeleri üretim ve tüketim artışlarına ve de bunun "sürdürülebilirliğine" bağlıdır.

Emek ile çevre arasındaki ilişki, pek çok faktörü içeren karmaşık bir ilişki ağı çerçevesinde oldukça soyuttur. Farklı bölgelerde, endüstrilerde ve firmalarda sektör içi ve sektörler arası sermaye ve işgücü rekabetinden büyük ölçüde etkilenmektedirler. Bu yüzden işçiler ve sendikalar üretim sürecine zarar vereceğine inandıkları çevre koruma çabalarına karşı çıkarlar.

İstihdam ile çevre koruma arasında Goodstein tarafından (1999.46), "Değiştokuş efsanesi" olarak adlandırılan çatışma boyutlu bir ilişki olduğu sendikalar tarafından kabul edilir. Goodstein'a göre doğal afetlerin neden olduğu istihdam kaybı, ABD'deki Meksika Körfezinde ki petrol sızıntısından dolayı alınan çevre koruma önlemlerinin neden olduğu istihdam kaybından bile daha fazladır.[426]Bu verilere, rağmen, yine de küresel ısınma ve etkisine ilişkin dünyada duyulan kaygılar ve gösterilen tepkiler; çevre koruma istihdam sağlama çatışmasının sürdüğünü açıkça göstermektedir. Goods buna örnek olarak (2012.51) Avustralya işçi sendikası (AWU)' nın iklim değişikliğine yönelik politikasını göstermektedir. AWU üyeleri özellikle kirletici sanayilerin bulunduğu sektörlerde çalışanların işe yaramaz bir çöpmüş gibi; bir köşeye atılmalarından endişelenmektedirler. Bunun, sonucu olarak AWU; Avustralya Hükümeti tarafından çıkarılması düşünülen bir karbon salınım vergisi için, eğer istihdam azalmasına neden olursa, desteğini çekeceğini açıklamıştır.[427]

İşte yeşil işyeri yaklaşımı bu gerilime kapitalist üretimin teknik ve toplumsal ilişkileriyle birleştirilerek, doğal çevrenin korunması ve sürdürülmesini sağlayacak uygun

---

[425] Postone, Moishe(1993);Time,Labour and Social Damination:AReinterpretation of Marx's Critical Theory,Cambridge University Pres:Cambridge.

[426] Goodstein,Ebon (1999);The Trade-off Myth:Fact and Fiction About Jobs and Environment,Islan Pres:Wastington D.C ss.46

[427] Goods, Caleb (2012);"Labour Unions, The Environment and "Green Jobs", Journal of Australian Political Economy, no:67 ss.51-67

çözümler sunmaktadır. Sendikalarla birlikte işçiler aynı zamanda sermaye ve çevre arasındaki ilişkilere de aracılık ederler. Marksist düşünürler sendikaların bu konudaki sınırlı etkinliğine vurgu yaparak, onların mevcut kapitalist mekâna sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve var olan sınıf sistemini iyileştirme çabasından öteye geçemediklerini ileri sürerler. [428] Bu tür yorumlar sendikacılığın mevcut karmaşık yapısından yararlanarak ortaya atılan basit karamsar yaklaşımlar olarak eleştirilmişlerdir.(Goods:2012). Bu tür yaklaşımla yeşil işyeri mücadelesinde sendikaların değişken rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Gerçekten de, iş gücü ile çevre koruma arasındaki gerilimler, kapitalist toplum yapısı içerisinde sendikaların yerini ve önemini yeniden sorgulamaktadırlar.

Hyman'ın bu bağlamda (1999);Ortaya attığı temel soru şudur;"Bir Sendika Acaba yalnızca Pazarlık Konusunda Aracılık Eden Bir Kuruluş mudur?" "Yalnızca Sosyal Bir Ortak mıdır?" ya da "İşçi Sınıfından Gelen Tepkileri Yansıtan bir Ajan mıdır? Yoksa "Hepsi birden midir?"[429] Sendikaların kapitalist sistem içerisindeki tepki verme rolü, istihdam ve çevre koruma arasındaki rekabete, çelişkili yanıtlar vermesine neden olmaktadır. Somut olarak ifade etmek istersek çevre koruma ve işgücü arasındaki ilişkilerde devlet ve devlet politikalarının aracılığı son derece önemlidir. Kapitalist iş yaşamında birikimler konusunda "kural koyma" son derece önemli bir yetkidir. Devlet bu nedende alt yapı sağlama, piyasayı düzenleme, toplumsal uyum sağlama ya da piyasa başarısızlığını giderme gibi faaliyetlere ilişkin bir çerçeve sağlar. Hükümetin "temiz enerji" politikaları ve buna ilişkin hazırlanan planlar konuya ilişkin önemli bir örnektir. Mevcut ekolojik krize çözüm olarak ortaya konulan "Sürdürülebilir" ya da "yeşil" kapitalizm düşüncesine yeterince destek sağlanamadığında yeşil işyeri işçi çıkararak soruna çözüm üretme çabasına girmektedir.

Yeşil işyerlerinin gelişimi ve büyümesi açıkça yeşil endüstrilerin gelişimine bağlıdır. Kaldı ki bu endüstriler çevre konusunda hassas ve rekabetçi özelliğe sahip politik güçler tarafından etkilenen sermaye tarafından yönlendirilmektedir. Yeşil kapitalizm kavramı ise "ekolojik modernizasyon teorisi" ile yakından ilgilidir (ki bu teori çevre koruma ve ekonomik kalkınma arasında bir uyum bulunduğunu ve önemli çevre sorunlarının mevcut ekonomik kalkınma çerçevesinde radikal bir toplumsal ya da politik değişim olmadan çözülebileceğini varsayar).Bu anlamda yeşil kapitalizm, kapitalizmin bir eleştirisi değil,

---

[428] Bramble,Tom (2008);Trade Unionism in Australia:A History from Flood te Ebb Tide, Cambridge Universty Pres:Port Melbourne.
Paton,Joy(2008);"What's Left o Sustainable Development", Journal Of Australian Political Econamy, no:62, ss.94-119

[429] Hyman,Richard(1999);"An Emerging Agenda for Trade Unions",Labour and Socity Programme Discussion Paper, İnternational Institute for Labour Studies:Cenevre

mevcut çevre sorunlarına ilişkin bir çözümdür. Ayrıca çevre koruma yatırım ve üretimin yeniden biçimlenmesi, birikimler için yeni bir çerçeve durumundadır.

Bu birikim stratejisi piyasa ekonomisi, teknoloji ve yeşil kapitalizm savunucuları tarafından ortaya atılan iki hâkim çözümde görülebilir. Bu çözümlere örnek olarak genetik uyum, enerji verimliliği, temiz enerji yeşil tüketim, kirlilik izinleri piyasası, ticaret yasalarında düzenleme ve su vb. doğal kaynakların özelleştirilmesi verilebilir. Bu stratejiler çevre koruma ile toplum arasındaki ilişkileri değiştirmektedir.

İstihdamın geleceği, çalışma koşulları, işçilerin üstleneceği işlere yönelik iş tanımları; iklim değişikliği gibi çevre sorunlarına verilecek yanıtla doğrudan alakalıdır. Hükümetlerin çevre korumaya yönelik olarak hazırladıkları planların amacı sendikaların sağlamaya çalıştıkları çalışma koşullarını kötüleştirmek değil, aksine çevre sorunlarına çözümler geliştirme konusunda oynayabileceği önemli ve aktif rolün yolunu kesmektir.

Yeşil iş yeri konusunda hükümetlerin izlemesi için üç basamaklı bir strateji geliştirilmiştir. Öncelikle devletin yeşil endüstrinin sınırları uzun dönemde geliştirilmeli ve işini kolaylaştırmalı, ikinci olarak hükümetler endüstriye ilişkin düzenlemeleri geliştirirken kirlilik izinleri piyasası gibi düzenlemeler yapmalıdırlar. Üçüncü olarak çevre koruma konusunda AR-GE faaliyetleri, teknoloji geliştirmeye ve eğitim-öğretim faaliyetleri konusunda yatırımları arttırılmalıdır.

Bir taraftan yeşil işyeri ve sürdürülebilir kalkınma gibi anlayışların yaygınlaşması, öte yandan küresel ısınma gibi küresel nitelikli çevre sorunlarının büyümesine rağmen, sendikaların çevre konusundaki hassasiyetlerinin arzulanan düzeye ulaştığını söylemek çok da mümkün değildir.

AB'de ilki 1996 yılında düzenlenen 10 AB ülkesini içeren ve bu ülkelerdeki önemli sanayi dallarında faaliyet gösteren ileri gelen sendikalar üzerinde yapılan çevre hassasiyeti bu durumu göstermek açısından son derece dikkat çekicidir. Bugüne kadar Avrupa'da konuya ilişkin olarak irili ufaklı 43 çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir grubu firmaların çevre konusunda nasıl görünmek istiyorlarsa, durumlarını o şekilde yansıtanlarıdır. Bu çalışmalar tipik olarak o kurumun örgütsel yapı içerisinde çevreyle ilgili görev ve sorumluluklarını en uyumlu bir şekilde yansıtacak biçimde çevreye ilişkin plan, politika, program ve önlemleri ne derecede etkin bir biçimde aldıklarını gösteren çalışmalardır. Örneğin İngiltere'de Amerikan BM firmasının bir fabrikası olan Gorseinon'da yapılan bir çalışmada, fabrikanın kabul ve uygulama kısımlarında ne kadar üst düzey ve etkili bir çevre politikası uygulandığı gösterilmek istenmiştir. Çalışma aynı zamanda

çalışanların çevre bilincindeki genel bir artışın, kurumsallaşmış endüstriyel ilişkiler alanında ne kadar etkiliği olduğunu da göstermiştir.[430]

Aynı projenin Avusturya ayağında bu kez Chemie Linz şirketi çevre sorunlarıyla ilgili olarak yasal düzenlemelerdeki değişim ile kamuoyunun tutumu ilişkisi açısından incelenmiştir. Burada geniş çaplı bir finansal yatırım ve örgütsel değişim söz konusuydu ve endüstriyel ilişkiler burada çok az bir rol oynamıştı. Çevre sorunları burada endüstriyel ilişkiler ortaklarının her ikisi tarafından da yönetimin bir sorumluluğu olarak görülmüştür. Hem yönetim hem de işçiler çevre korumanın kısa dönemde şirketin ekonomik yapısını zayıflatacağı konusunda bir birliğine varmışlardır.[431]

Buna benzen başka çalışmalar da (Volvo-Belçika, CBM-Hollanda, TNO-Hollanda) vardır.[432]

İkinci tip çalışmalar, toplumsal ya da endüstriyel ilişkiler aktörlerinin benzer ya da farklı aşamalarda yoğun bir biçimde dâhil edildikleri çalışmaları içerir. Genellikle konuları, toplum nezdinde dikkatleri büyük ölçüde çeken siyasallaşmış belli sorunlarla ilgilidir. Sonuç olarak bu tip çalışmalar bir olay ya da çatışmanın tarihi olarak yeniden yapılanma biçiminin kâğıda dökümüdür. Örneğin Hollandalı cpm ile ilgili yapılan çalışmada birçok ölüme yol açan bir olay üzerinde çalışma yapılmıştır. Bu olayda sendika temsilcileri meydana gelen kazanın nedenlerini bulmak için şirket yönetimini bir soruşturma açmaya zorlamışlardır. Böylece şirkette daha iyi ekipman, prosedür ve bilgi yönetimine ilişkin pek çok alternatif ortaya çıkacaktı. Arkasından bir kaza daha oldu. Yönetimle yapılan pek çok sonuçsuz görüşme sonucunda sendika temsilcileri çevre koşullarını araştırmaya başladılar. Bunun içinde çalışanlar ve büro personeliyle çok sayıda röportajı filme aldılar. Ortaya çıkan film işgücünün durumunu gösteriyordu. Bu durum çok tartışıldı. Bu da iş hayatlarında karşılaştıkları kritik süreçler ve zararlı maddelere ilişkin işçilerin çevreye karşı hassasiyetlerini artırmak ve geliştirmeye yönelik çeşitli raporların önerilmesine yol açmıştır. Yönetiminde konuya ilişkin bir bütçe ayarlamasıyla, hizmet içi eğitim sırasında çalışma koşullarını düzenlemek için alınacak önlemler belirlenmiştir. Üçüncü tip çalışmalarda ise çevresel katılıma ilişkin kasıtlı bir zorlamaya yol açacak süreçler ve etkileri ortaya konmuştur. Özellikle Danimarka projesinde, araştırmacılar yönetici, işçi ve sendikacıların işbirliği sonucunda ortaya çıkacak çevreye duyarlı bir yapı oluşturabilmek için hepsi de

[430] Le Blanch Kees and Borge Lorentzen (1996); "Do Workers and trade Unions Have A Role to Play in Environmental Protection", European review of Labour and Research, Vol.2 ss.453
[431] Gill, Colin (1996);Environmental Protection in Europe:The "Greening" of Industrial Relations", Innoation:the European Journal of Social sciences, vol.9, Issue:4, ss.459
[432] Valenduc, Gerard (2001); "Trade Unions as Agents of Environmental Awarness:Outcomes from The RISE Project", Towards a Sustainable Worklife (Eckhart Hildebrandt,Borge Lorentzen,Eberhard Schmidt eds.)Hans Böckler stiftung Fubl.:Berlin.ss.55

farklı branşlarda faaliyet gösteren beş şirkette çevre korumacılığı desteklemiş ve teşvik etmişlerdir. Bunun için ya önceden var olan bir komite yeniden aktif hale getirilmiş ya da yeni bir komite kurulmuştur. Buna amaç, iş gücünün daha geniş katılımını sağlamak için yardımcı olmaktır.

Bu çalışmaların tamamında elde edilen ilk ortak sonuç; İşçilerin firmaların çevreyi korumaya yönelik çabalarına hem çeşitlilik hem de yoğunluk açısından katkılarının çok sınırlı olduğudur. İlginçtir, konuya ilişkin en olumlu kabul edilen örneklerde bile sendikaların katkısı ise hiç yoktur. Prosedür içeren yapısından dolayı bir sendikal veri bulunursa, işçilerin bireysel katılımı için alt yapı da sağlanabilir. Çalışanların katkı da bulundukları çevre sorunlarının çoğunlukla iş koşullarıyla güçlü bağı vardır. Ayrıca genellikle çalışma metotları gibi açıkça görülebilir sorunlarla ilgilidir. İşçilerin çevre korumaya yönelik diğer çabaları gerçekte çalışma koşullarına ilişkin sorunlar değildir. Aksine daha çok yaşanılan ortama ait sorunlardır. Örneğin, genel çevrenin korunması, bireysel atık meseleleri gibi, firmaların faaliyetleri sonucunda neden oldukları çevre kirliliğiyle doğrudan bir ilişkisi olmayan konulardır. Örneğin Hollandalı bir ulaşım firmasında çalışanlar plastik bardaklar yerine kahve için seramik bardaklar istemişlerdir. Merkezi yönetim bu isteği kabul etmiş ve işyerinde atık azaltışına yönelik çok yanlı çalışmalar başlatmıştır. Ancak her zaman böyle olumlu sonuçlar ortaya çıkartmamıştır. Bu durum beraberinde bir soruyu gündeme getirir; Neden Sendikalardan ve çalışanlardan çevre korumaya ilişkin yeterli çıktı elde edilememektedir. Bunun açıklaması kapasite, bilgi ve bilinç eksikliği olabilir. Bu açıklamayı destekleyen bazı çalışmalarda mevcuttur.[433]

Daha önce belirttiğimiz gibi pek çok olayda başlangıç noktası bir çeşit siyasallaşmış sorurlardır ve bir olayın tarihi yapılanması ya da çatışmayla ilgilidir. Bu örnek çalışmalarda işçilerin rolü ya çok azdır ya da hiç yoktur. Bu tür vakalarda ise sendikalar işçiler için aracılık ederler. Bazen sendikalar bu süreçte yapıcı bir rol oynayabilirler. Almanya örneğinde olduğu gibi sendikaların etkileri çok düşük olabilir. Bunun nedeni bazı araştırmacıların "çifte ikilem"* diye adlandırdıkları durum olabilir. Firmaların çevre koruma konusunda rolleri artarken, özellikle kamu sendikalarının hem iş hem de üretim konusundaki sorumlulukları artmaktadır.[434]

---

[433] Le Blanch Kees and Borge Lorentzen (1996); "Do Workers and trade Unions Have A Role to Play in Environmental Protection", European review of Labour and Research, Vol.2 ss.457

[434] *Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz Chen, Feng (2003); "Between the state and Labour; The Conflict f Chinege Trade Unions,Double,dentityin market reform",The China Quarterly,No:76 Dec.2003.pp.1006-1028,erişim adresi;http;www.jstor.org/stable/2009071, erişim tarihi:10 Mayıs 2012

Böylece çevresel genişleme sonucunda yaşamın korunması, sağlıklı çevre için mücadele, çevre ile uyumlu üretim gibi konu ve amaçların endüstri ilişkileri sistemi içinde yer aldığı görülmektedir. Endüstri ilişkileri sisteminin devlet, işveren ve çalışan örgütlerinden oluşan ana aktör yapısı varlığını korurken, genişlemeye bağlı olarak çevreci, yeşil gruplar, yurttaşlık girişimleri ve tüketici örgütleri sisteme yeni aktörler olarak katılmaktadır. Günümüzde çalışan örgütleri çevre sorunlarına ve çevrenin korunmasına ilişkin arayışlara müdahale etmeği gereği duyarken, diğer yandan da toplumsal hareketler çevrenin korunması için endüstri ilişkileri sistemine müdahale edebilmekte, sistem içinde bir aktör olarak yer alabilmektedir. Bu genişleme, sendikalar yanında endüstri ilişkileri sisteminin diğer ana aktörleri olan devlet kurumlarını ve işveren örgütlerini de etkilemektedir.[435]

İşçilerin ve sendikaların işletmelerin temel karar alma süreçlerine doğrudan katılımı çoğunlukla mümkün olmamaktadır. İşverenin uzlaşmacı bir tutum sergilediği durumlarda sendikalar çevreyle ilgili talep ve önerilerini işverene sunarak olumlu sonuçlar alabilmektedirler. Ancak çevresel maliyetlerden kaçınmaları nedeniyle, işverenler çevresel önlemlere ilişkin önerilere çoğunlukla sıcak bakmamaktadırlar. Bu durumda sendikalar toplu pazarlık; mitingler, kampanyalar, ulusal ve uluslararası toplantılar, eğitim çalışmaları, medyanın kullanılması, diğer demokratik kitle örgütleriyle ve çevre hareketi ile işbirliği içinde kamuoyunun harekete geçirilmesi ve yargı yoluna başvurulması gibi mücadele araçlarını kullanarak, gerekli önlemlerin alınmasını sağlayabilirler. Sendikalar Toplu İş Sözleşmeleri ile işverenlerin çevre eğitimi yükümlülüğünü; çevre hakkı kapsamında bilgi alışverişini; çevreyi kirletici tasarrufları önceden ihbar etme yükümlülüğünü; işyerinden çevreye yayılan kirletici atıklar vb. için belirli bir süre içinde önleyici tedbirler alınmasını taahhüt altına alabilirler. Örneğin, fabrikanın bacasına filtre taktırmak ya da atık sular için arıtma tesisi kurmak gibi taahhütler Toplu İş Sözleşmelerinin konusu olabilmektedir[436]

Sendikaların imzaladıkları toplu iş sizleşmeleri, iş sağlığı hizmetlerinin örgütlenmesinde, işverenlerle işbirliği ve sosyal diyalogun kurulmasında önemli bir araç olmasına karşın, bu aracın sendikalar tarafından etkin olarak kullanıldığı söylenememektedir. İmzalanan toplu iş sözleşmeleri incelendiğinde, TİS'lerde yer alan İSG ile ilgili hükümlerin ulusal mevzuattaki kimi maddelerin tekrarı biçiminde olduğu görülmektedir. Bu maddelerin büyük bir bölümü iş sağlığını ilgilendirirken, iş güvenliğiyle ilgili maddelere daha az

[435] KAPAR Recep, a.g.e. s/11
[436] ÜNLÜTÜRK Çağla,a.g.e. s/112

rastlanmaktadır. Günümüzde sendikaların karşı karşıya oldukları sorunlar (ücretler, iş güvencesi, örgütlenme vb.) İSG alanına yeterince eğilmelerini engellerken, toplu iş sözleşmelerdeki yasal maddelerden doğan hakların bile işletilememe durumunu da beraberinde getirmektedir.[437]

Sendikaların sektörel, bölgesel ulusal ve uluslar arası ölçekte yaşama geçirilen ve geçirilebilecek bir dizi etkinlik alanı bulunmaktadır. Belirtilen düzeylerde sendikaların;

—Çevresel düzenlemelerin, standartların, uygulama kodlarının, yol gösterici belgelerin gerçekleştirilmesine ve geliştirilmesine aktif bir biçimde katılması,

—Çevresel sorun ve önlemelerin çalışma yaşamı üzerindeki etkilerinin belirlenmesi, incelenmesi ve geniş bir alanda bu bilgilerin paylaşılmasına yönelik girişimler yapması,

—Genel ve çalışma çevresini tehdit eden yeni potansiyel sorun ve tehditler konusunda uyarıda bulunmak gibi deneyim ve uzmanlıktan kaynaklanan bilgilerin topluma ve diğer aktörlere sunması ve bilgi değişimin gerçekleştirmesi,

—Çevre sorunlarının ve koruma önlemlerinin çalışanlar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri konusunda politikacıların bilgilendirilmesi

—Olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması, olumlu etkilerin pekiştirilmesi için geçerli ve uygulanabilir önlemlerin desteklenmesi ve belirlenmesi sürecine aktif olarak katılması, sendikal eylemlere örnek oluşturmaktadır.[438]

Sendikaların çevre sorunları gibi sosyal sorunlarla ilgilenmesi için çok sayıda neden bulunmaktadır. Her şeyden önce çalışanlar ve aile üyeleri toplumun birer üyesidir. Her sosyal sorun çalışanları ve ailelerini etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Diğer yandan, çoğu sosyal sorunun kökeni ekonomiktir ve işgücü piyasasında bulunmaktadır. Bu sorunların varlığı kadar, sorunları çözmeye yönelik her türlü girişim çalışanların çalışma ve yaşam koşullarını etkilemektedir. Sendikaların açılım, eylem ve kazanımlarını çalışanlar arasındaki sosyal dayanışma değeri yanında, toplumdan alınan destek ve toplum karşısındaki meşruluk belirlemektedir. Toplumun desteğini alamamış ve meşruluğu zayıf bir sendikal hareketin etkinliği ve kazanımları sınırlı olmaktadır. Sendikalar açılım ve eylemlerine geniş toplum

[437] http://www.turkis.org.tr/index.snet?wapp=EB862398-83OD-46DA-B60E-OD1E12B9075A
[438] KAPAR Recep,a.g.e. s/13

kesimlerinin destek ve katılımını bekliyorsa, geniş toplum kesimlerinin duyarlığının yüksek olduğu sorunlara kayıtsız kalmamalı veya çözüm öneri ve yöntemlerine gündelik kaygılarla ve kestirme yöntemlerle direnç göstermemelidir.[439]

Sendikalar üyelerine, topluma ve çevrelerine karşı olan sorumlulukları bağlamında işletmelerin sosyal sorumluluğunun geliştirilmesine yönelik her türlü desteği ve girişimi yapmalıdır. Sendikalar sosyal ve çevresel her türlü standardın çiğnenmesine karşı uyanık olmalı ve gereken şikâyet mekanizmalarını harekete geçirmelidir. Kamu yatırımları ile işçilerin birikimlerinden oluşturulmuş fonların yatırıma dönüştürülmesinde sendikalar hassas olmalı ve bu yatırımların sosyal ve çevresel kaygılar göz önünde bulundurularak yapılması sağlanmalıdır. Sendikalar sonuçları olumlu olduğu kadar, sonuçları olumsuz olan işletme sosyal sorumluluğu uygulamalarını izlemeli, incelemeli, yayın haline getirmelidir.[440]

Çalışanlar için sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamının oluşturulması için sosyal tarafların İSG alanın tüm süreçlerine katılımları gerekmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, iş sağlığı ve güvenliği konusuna büyük önem veren, eğitim faaliyetleriyle, yayınlarıyla bu alandaki çalışmalarını sürdüren TÜRK-İŞ, toplumun tüm kesimlerinde iş sağlığı ve güvenliği bilinci ve kültürünün yaratılması için başta devlet olmak üzere sosyal tarafların çabalarını yoğunlaştırmaları gerektiğine inanmaktadır.[441]

Teknolojik gelişmeler, üretim ve rekabetin artması, iş sağlığı kadar çevre sağlığını da olumsuz yönde etkileyen faktörleri arttırmaktadır. Doğal kaynakların sorumsuzca tüketilmesi; hava, su ve toprağın kirlenmesi, ozon tabakasının incelmesi, iklim değişikleri gibi sorunlara yol açarak çevre sağlığını dünyadaki en önemli konu haline getirmiştir. Nitekim 1992'de gerçekleştirilen Dünya Çevre zirvesinde de, sağlıklı, güvenli ve temiz bir iş çevresi yaratmanın evrensel bir amaç olduğu belirtilerek; işçi ve işveren sendikalarının çevre sorunlarının çözümüne aktif katılımlarının sağlanması gerektiği ifade edilmiş, bu husus bütün ülkelerin programları için ortak bir ilke olarak benimsenmiştir.[442]

Birkaç yıl öncesine kadar çevre ve sendika hareketi arasındaki ilişki çelişkili olarak karakterize edilmiştir. Ancak bu görüş küreselleşen dünya gerçekleri ile birlikte darmadağın olmuştur. Çevre hareketi ile sendikal hareket ortak bir amaç doğrultusunda çalışarak, zararlı ve

[439] KAPAR Recep, a.g.e. s/8–9
[440] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf
[441] http://www.turkis.org.tr/index.snet?wapp=EB862398–83=D-46DA-B60E-OD1E12B9075A
[442] http://www.emu.edu.tr/smecanf-/turkcepdf%5Cbildiri_57.pdf

tehlikeli maddelerden işçileri ve ailelerini koruyabileceklerinin farkındalığını kabul etmişlerdir. Yine aynı şekilde örgütlü emeğin, kaynakların verimli kullanılması konusunda çevreye karşı sorumluluk bilincinin kazandırılmasında işveren ve şirketleri ikna konusunda katalizör rol üstlenebilecekleri de vurgulanmıştır.[443]

Yeni sendikal politika arayışlarının bir kısmı, " işçinin içinde yer aldığı toplumun sorunlarının" çözümüne katkı sağlamaya yöneliktir. "Geniş perspektifli toplumsal sorunlar" da denilen bu sorunlara eğitim, sağlık, çevre, tüketicinin korunması, kadın ve gençlerin toplumsal haklarının geliştirilmesi örnek verilebilir.[444] Bu bağlamda ortaya çıkan "Toplumsal Hareket Sendikacılığı" önem taşımaktadır. Toplumsal hareket sendikacılığı, sadece işyeri ile sınırlı olmayacak biçimde, mahalle ve ev de dahil olmak üzere çoğul mekanlarda örgütlenme faaliyeti yürütmekte, diğer yandan da sadece üretim alanından kaynaklanan sorunlara değil, toplumsal yeniden üretimin tüm olanaklarına müdahil olacak şekilde politika üretmeyi hedeflemektedir. Böylece işyeri dışındaki beslenme, barınma, ulaşım, eğitim, sağlık, çevre ile ilgili talepleri de sahiplenmektedir.[445]

Toplumsal hareket sendikacılığının; işçi sınıfının, işyeri dışındaki yaşamından kaynaklanan beslenme, barınma, ulaşım, eğitim, sağlık, sağlıklı çevre gibi taleplerini dikkate alan bunun için kooperatif, dayanışma ağı gibi örgütlenmeleri devreye sokan bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir.[446]

Sendikaların toplumun geniş kesimleri ve ücretlilerin genelinden ayrık, yalnızca üyelerinin hak ve çıkarları üzerinde yoğunlaşan bir politika ve mücadele anlayışında zorlandıkları noktalardan biri de çevre sorunları ve çevre koruma politikalarıdır. Endüstri ilişkileri sisteminin genişlemesi karşısında, özellikle çevre sorunu yaratan sektör ve işyerlerinde örgütlü sendikalar ve çalışanlar, "işlerini kaybettiklerinde kısa vadede yaşamlarını nasıl sürdüreceklerini ayrıntılarıyla açıklamayan" çevrenin korunması değerini savunan çevreci ve yeşil olarak adlandırılan toplumsal gruplarla çatışmaktadır. Toplumsal bir hareket olarak çevreci ve yeşil gruplar ile sendikalar arasındaki ilişki ve etkileşim biçimleri oldukça farklıdır. Özellikle bu gruplar kimya, nükleer enerji ve çevre sorunu yaratan diğer sektörlerde, sendikalarla karşı

---

[443] TOEPHER Klaus, "Yeşil Bir Gezegen için Emekçi", http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/4607070.stm.
[444] KAPAR Recep, "Çevre Sorunları, Çevrenin Korunması ve sendikalar",http://www.işgucdergi.org/?p=makele 8 id=1708 sayı28 yil=2003
[445] http://www.ceis.org.tr/dergidoes/makale127 pdf. "Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Sendikal Örgütlenme, Sorunlar ve Yeni Stratejiler".
[446] http://www.basim-is.org/arastirma/ths.htm

karşıya kalmaktadır. Sendikalar istihdamı azaltmayan, işsizliği ve eksik istihdamı arttırmayan çevre koruma politikalarını destekler görünmektedir. Üretim sürecine ilişkin bir dizi istem sendikalar tarafından dile getirilmektedir. Bu çerçevede, sendikalar örgütlü oldukları işyeri ve sektörlerde işverenler ile çevre sorunları hakkında görüşme yapmaktadır. Aynı zamanda, çalışanların işletmelerde çevre ve işgücü sağlığına ilişkin bilgi edinme, düşünce ve isteklerini belirtme, şikâyette bulunma ve kararlara katılmaları sürecini bir hak olarak işverenlere kabul ettirme girişimlerinde bulunmaktadırlar. Sendikalar toplu görüşme serecinde çevre korumaya ilişkin istemde bulundukları ve bağıtladıkları toplu sözleşmelerde bu istemleri kısmen hükme bağladıkları görülmektedir. Bazı durumlarda ise, sendikaların işveren veya işveren sendikasıyla yalnızca çevre konusunu kapsayan özel (toplu) sözleşmeler yaptıkları da görülmektedir.[447]

Çeşitli ülkelerde, işveren örgütleri ile sendikaların katılımıyla oluşmuş, ortak görüşme ve değerlendirme yapmak ve üyelerine yardım sağlamak amacıyla çevresel konularla ilgili özel yapıların oluşturulduğu görülmektedir. Endüstri ilişkilerinin çevresel olarak genişlemesinin en önemli kanıtlarından birisi, toplu görüşme sürecinde ve toplu sözleşme hükümleri arasına çevre sorunları ve çevre koruma politikaları ile ilgili konu ve düzenlemelerin girmesi olmuştur.[448]

Toplu iş sözleşmelerine Çevre konusunda; İşçi sağlığı ve güvenliğine ilişkin hükümler konulabilmektedir. TİS'lerine en kolay konulabilecek hükümlerin başında işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin hükümler gelmektedir. Toplu iş sözleşmelerine konulacak işçi sağlığı ve iş güvenliğine dair hükümler ile daha sağlıklı bir çalışma ortamının sağlanması bakımından işveren desteği sağlanabilmektedir. Çevrenin korunması ile ilgili çeşitli kurul veya komitelerin kurulması, çevreyi ilgilendiren gelişmeler hakkında işçilerin bilgilendirilmelerinin sağlanması, bilgi edinme hakkının tanınması gibi hususlarda da işçilerin yönetime katılmasını sağlayıcı TİS hükümlerini oluşturabilmektedir. Tüm bunların yanında Toplu sözleşmelere çevre ile doğrudan ilgili düzenlemeler de konulabilmektedir. Bunlar arasında; Çevre eğitim yükümlülüğünün işverene getirilmesi, çevre hakkında bilgi verme, çevreyi kirletici tasarrufların önceden ihbar edilmesi, Sendika-işveren ortak çevre koruma faaliyetleri konusunda ortak taahhüde girme, işverenin işyerinden çevreye yayılan kirletici atıkları v.b için belirli bir süre içerisinde önleyici tedbirler almayı taahhüt etmesi gibi hükümler konulabilmektedir.[449] Ayrıca toplu iş sözleşmelerine, çevrenin korunmasına yönelik düzenlemeler, tedbirler, işyerinin doğayı kirletmesini önleyici maddeler, karar süreçlerine katılım, eğitim, iş sağlığı ve güvenliği,

[447] KAPAR Recep, a.g.e.,http://www.işgucdergi.org/?p=makele 8 id=1708 sayı28 yil=2003
[448] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/sendika.pdf
[449] VARGI Sinan, "Toplu İş Sözleşmeleri ile Çevrenin Korunması", TÜRK-İŞ Yayını, Şubat, 1994,Sayı:286, s/27

çevrenin korunması gibi çalışma ve yaşam kalitesini artıracak hükümlere de yer verilebilmektedir.[450]

Sendikaların çevre sorunları ve çevre koruma politikaları ile ilgilenmeleri için çok sayıda neden vardır. Öncelikli olarak, çevre sorunları ile işgücü sağlığı ve iş güvenliği sorunları arasında güçlü bir bağ olduğu belirtilmelidir. Bir başka deyişle, bu iki alan birbiri içine geçmiştir. Sağlık bakımından çalışma çevresi ile yaşam çevresi arasındaki sınırlar bir çok nedene bağlı olarak netliğini yitirmiştir. Diğer yandan, çevre sorunları ve çevre koruma politikaları doğrudan üretim süreciyle ve istihdam ile ilgilidir. Aynı zamanda, çevre sorunları toplumsal alanda yaygın ilgi gören ve çözümü yönünde kamuoyunun baskı oluşturduğu ve çok sayıda örgütün tutum belirlediği ve istemde bulunduğu ekonomik ve sosyal ve siyasal bir konu haline gelmiştir.[451]

İşçi sınıfı çevre kirlenmelerinden hem işyeri ortamı ve hem de yaşanılan çevre açılarından en fazla zarar gören toplumsal kesim olmaktadır. Bu nedenle işçi sınıfının örgütü olan sendikaların çevre sorunları ile ilgilenmeleri temel faaliyetleri arasında düşünülmelidir. İşverenin üstesinden gelebileceği, iş ve yaşam çevresine ilişkin hükümlerin toplu iş sözleşmelerinde yer verilmesi gerekmektedir. İşverenin , işçilere sağlıklı ve güvenli çalışma şartları sağlamak zorunluluğu bulunmaktadır. İşyerinin havalandırılmasını sağlamak, bacalardan çevreye yayılan gazların ve içme sularının filtrasyonunu sağlamak zorunluluğu bu tedbirlerin bazılarını oluşturmaktadır. Ayrıca işyerinin ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi) raporlarının her yıl gözden geçirilmesi, yıl içerisinde ortaya çıkan olumlu ve olumsuz gelişmelerin saptanması, gerek çalışma gerekse yaşama çevresinde çevre kirletici unsurların periyodik ölçümlerle tespit edilmesi toplu iş sözleşmelerine konulacak hükümleri içermektedir.[452]

İşçi sendikalarının örgüt olarak özellikle işçilerin iş çevresindeki peyzajdan kaptıkları hastalıklar ve sakatlıkları önleme girişimini genel çevre politikasıyla birleştirerek, uzun dönemli insan geleceğini düşünüp, aktif bir çevreci tutumu günlük faaliyetlerinde önceliklerden biri olarak almaları gerekmektedir.[453]Ayrıca gerek çalışma ortamlarının, gerekse yaşama ortamlarının kirlenmesi ile ortaya çıkan sorunların çözümlerinde rol almaları, ilgilileri uyarmaları ve çözümlerin takipçisi olmaları, çevre konusunda araştırmalar yaparak yayın

[450] TUP İsmail, "Türk İş Hukukunda Sendikaların Faaliyetleri", (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006),s/82
[451] KAPAR Recep,a.g.e. s/1
[452] PETROL-İŞ, "Çok Geç Olmadan Çevre", Petrol-İş Yayınları,97/3, No:46,s/33
[453] ERDOĞAN ve EJDER, **Çevre Sorunları:Nedenler ve Çözümler**, 1997, Ankara, Doruk Yayınevi, s/15,

çıkarmaları yine çevre konusunda kampanyalar açmaları ve açılan kampanyalara etkin biçimde katılmaları gerekli görülmektedir.[454]

Amacı üyelerinin çalışma koşullarını ve ekonomik şartlarını geliştirmek olan sendikalar ekonomik faaliyetler ile de ilgilenmektedirler. Ayrıca insan hakları ve sosyal refah yasalarını da geliştirme eğilimleri bulunmaktadır. İş kaybına yol açabilecek ve miktarsal olarak daha çok işçi sınıfını etkileyecek bir çevre koruma uygulaması, ülkenin gerek genel, gerekse bu kesimin ekonomik durumunda iyileştirme yaratma hedefleri ile her zaman çelişebilmektedir. Sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, ABD gibi gelişmiş ve sendikalaşma oranı yüksek ülkelerde de yapılan çalışmalara göre, kamu inşaat projelerini, iş yarattıkları için destekleyen sendikalar, atık yasalarına şiddetle muhalefet edebilmektedirler. Nitekim, geri dönüşümü olmayan atıkların, sanayide kullanılmasının yasaklanması, bu sanayi kolunda iş yapılmaması anlamını taşımaktadır. Yine, büyük imalat sanayide pahalı arıtma sistemi kurmaktansa, tesisi kapatma tahdidi ortaya atıldığında, sendikalar çevrecilerden çok sanayicileri desteklemektedirler. Bununla beraber ekonomik bakımdan güçlü ve baskı gruplarının etkisinin göreli olarak daha yüksek bulunduğu gelişmiş ülkelerde devlet, tavrını çevrecilerden yana koymaktadır.[455]

Sendikaların, çevre konusunda üyelerini bilinçlendirmeleri, üyelerinin çalıştığı işyerlerinde çevre kirliliğine sebep veren ve dolayısıyla üyelerinin sağlığına zararlı koşulları gidermek için duyarlı davranıp, önlemler alınmasını sağlamaları, uyguladıkları eğitim programlarında üyelerine kalıcı bir çevre bilinci kazandırmaları gerekmektedir. İşçilere, "çevre"nin dışsal bir sorun olmadığını, yaşamın ta kendisini olduğunu anlatmak öncelikle sendikaların görevi olmalıdır. Sendikalar, örgütlü bulundukları işyerlerinde, çevreyi ve insan sağlığını tehlikeye atan teknolojilerin kullanılmasını doğrudan önlemeli, bu tür işyerlerinde üretim yapılmamasını sağlamalıdırlar. Bu tedbirlerin gerek işçilere gerekse kamuoyuna açıklanması, bir yandan sendikalara olan güveni ve desteği arttıracak, öte yandan da işçi örgütlerinin sağlıklı ve etkili gelişmesine katkıda bulunacaklardır.[456]

Devlet yetkilileri tek başına, sanayinin; çevre ve çalışanlarının sağlığı üzerindeki etkilerini ilgili tüm tarafları memnun edecek düzeyde denetlemeleri mümkün değildir. Bu nedenle, işverenler, yönetim, işçiler ve sendikalar olmak üzere ilgili tüm tarafların katılımı

---

[454] PETROL-İŞ,"Çok Geç Olmadan Çevre", Petrol-İş Yayınları,97/3, No:46,s/33
[455] KARAMAN TOPRAK ZERRİN,"Türkiye'de Kamu Politikalarının Yabancılaşmaya Etkisi",5_karaman.pdfx
[456] TUP İsmail, a.g.e.,s/82

sağlanmalıdır. İşletmeler ise sağlık, çevre, güvenlik yönetiminin geliştirilmesine işlerlik kazandırabileceklerini gösterecek biçimde, kendi kendilerini düzenlemeli ve denetlemelidir.[457]

3.2.1.Sendikaların İklim Değişikliğine İlişkin Politikaları

İklim olayları tüm ulusları etkilemektedir, aynı zamanda küresel ısınmaya bağlı olsun ya da olmasın iklim değişikliklerinin toplum ve istihdam üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı ve açmaya devam edeceği de bilinmektedir.[458]

Cornell Küresel Emek Enstitüsü tarafından, 7–8 Mayıs 2007 tarihinde gerçekleştirilen İklim krizi konferansına ABD, Kanada, Meksika ve Karayip bölgesi ile dünyanın diğer bölgelerinden 50'ye yakın sendikacı, çevre toplum ve kadın örgütleri temsilcilerinin katıldığı ifade edilmiştir. Sustainlabour Vakfı tarafından 2006 yılı Ocak ayında, Nairobi ve Kenya'da yine aynı yıl Nisan ayında Sao Paulo'da Latin Amerika'daki sendikalar için çevre ve çalışma konferansı düzenlenmiştir. Söz konusu konferanslarda bağlayıcı olmayan bir bildiri yayınlanmıştır. Sendikalar sürdürülebilir kalkınma, insana yakışır iş, genel olarak işyeri ve ekonomik hayatı etkileyen çalışma standartları, işçi hakları ve bilgiye erişim hakkını içeren bildirimleri kabul etmişlerdir. Ayrıca 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarının %80 oranında azaltma hedefine ulaşmak için işverenlerin, sendika temsilcileri ve toplum liderleri ile ortak çabalar içerisinde olmaları gerektiği de sendikalar tarafından talep edilmiştir.[459]

"Kalıcı Bir Miras İçin İşçi Girişimi" (WİLL2006) sloganıyla 15–17 Ocak 2006 tarihinde Kenya'nın Nairobi kentinde UNEP başkanlığında gerçekleştirilen toplantıda da sendikalar sürdürülebilir gelişmenin desteklenmesine yönelik sendikal eylem ve politikaların kapsamına iklim değişikliği ve enerji konularının alınması için ısrarlı olmuştur. İklim değişikliğini önlemeye yönelmiş uygulamaların başarısının, işyerlerinde amaçlara ulaşılması ve toplumsal desteğin sağlanmasının büyük ölçüde işçilere ve sendikalara bağlı olduğu belirtilmiştir. İşçiler geçimleri ve yaşamları için zorunlu olan işlerinin güvende olmadığını

[457] http://www.emu.edu.tr/smecanf/turkcepdf%5Cbildiri_57.pdf
[458] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf
[459] http://www.local 2627.org/environment.php

hissettikleri zaman, iklim değişikliğini önlemeye yönelik önlemlere destekleri sınırlı kalacak veya aktif bir biçimde önlemlere direnç gösterecekleri açıklanmıştır.[460]

Will2006 toplantısının "İklim Değişikliği ve Enerji Politikaları: Uyarlama ve Azaltma Önlemlerinin Çalışanlara Etkisi" konulu oluşturulan çalışma grubunda; enerji politikalarıyla ilgili sendikal açılım içinde alacak konuların, enerji kullanımı, enerji kaynakları ile kamu enerji hizmetlerinin düzenlenmesi yanında ahlâki ve sürdürülebilir bir enerji politikasının oluşturulması amaç olarak ortaya konmuştur. Bu amaç çerçevesinde, iklim değişikliğin önlenmesi amacıyla üretim ve tüketim modellerinin değiştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sendika temsilcileri ülke düzeyinde emisyonu azaltma amacındaki KYOTO protokolünü desteklediklerini ifade etmişlerdir.[461]

Kyoto Protokolü küresel salımların %60 ve 70 oranında azaltılması için atılan ilk adımdır. Sanayileşmiş ülkelerin ısı artışını sanayileşme dönemi öncesinin en fazla 2 santigratın üzerinde tutabilmek amacı ile AB tarafından önerilen hedefler doğrultusunda; "istikrarlı" sera gazı konsantrasyonları elde etmeleri ve gerekli iklim koşullarını sağlamaları gerekmektedir. Toplam elektrik tüketiminin artmaya davam ettiği Batı Avrupa ülkelerinde ileriye yönelik sera gazı salımı hedeflerinin tutturulması büyük ölçüde yenilenebilir elektrik kaynaklarının kullanım düzeyi ile nükleer enerjinin geleceğine bağlıdır. İklim değişikliği politikaları, havayı kirleten madde salımlarını azaltmak suretiyle çevre üzerinde olumlu etkiler yaratan uygulamalardır.[462]

2009 yılında 400'e yakın sendikacının katıldığı Kopenhag iklim zirvesinde; Avrupa'da düşük karbonlu sanayi politikalarının geliştirilmesi, sürdürülebilir ulaşım politikalarının oluşturulması, enerji üretimi sektörü için kamunun rolünün belirlenmesi, kadın işçiler ve yeşil işler konusunda sendikal bilincin yüksek tutulması gibi kararlar alınmıştır.[463]

Kopenhag İklim Değişikliği Konferansı; sıcaklık artışını engellemek, emisyonları azaltmak ve finansman miktarını artırmak yönünde olan ancak "hukuki bağlayıcılığı olmayan" ve Kopenhag Mutabakatı" olarak adlandırılan politik bir uzlaşma ile sona ermiştir. Kopenhag Mutabakatı çerçevesinde;

---

[460] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf
[461] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf
[462] AKDUR Recep,"Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları,Türkiye'nin Avrupa Birliğine Uyum",Ankara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi,Araştırma Dizisi,23,s/57
[463] http://www.fogs.org/periodicals/201012/2247005411.html.

*Sıcaklık artışının en fazla 2 derece Celsius düzeyinde tutulması,

*2020 yılı için gelişmiş ülkelerin Kyoto Protokolü ile başlatılan emisyon azatlım hedeflerini geliştirmesi ve liste oluşturulması,

*Gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere 2010-2012 arasında 30 Milyar USD tutarında kısa vadeli yeni veya ilave mali destek sağlaması, gibi kararlar alınmıştır.[464]

Almanya'da Greenpeace ve Alman Sendikaları tarafından, binaların ısı yalıtımını arttırarak iklimin korunması amacıyla işgücü piyasasının yapılandırılması için bir proje gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında; fotovoltaik güneş veya termal enerji gibi yenilebilir enerji kullanımı ve binaların ısı yalıtımlarının arttırılarak iklimin korunması amaçlanmıştır. Binlerce hizmet binasında ısıtma, sıhhi tesisat ve klima sektöründe yenileme çalışmalarını karşılamak üzere, Alman hükümeti tarafından 5 yıllık dönem için en az 1,8 milyar ABD $ uygun faiz geliri ile kredi sağlanmıştır.İspanya'da iklim değişikliği takımları; Trabajadores (UGT) ve Confederation Sindical de Comisiones Oberas (CCOO) Kentsel ulaşım konusunda farkındalığı arttırarak, işçi ve işyeri odaklı çözümler üretmek amacıyla Çevre Konseyleri ve yerel yönetimler ile işbirliği içine girmişlerdir. Kentsel ulaşım sorunlarını incelemek, kentsel planlama, arazi kullanımı ve uzun mesafelere seyahat gibi konularda sendika üyelerine eğitim desteğinin sağlanması ve bu hususların toplu pazarlık yoluyla teşvik edilmesi sendika faaliyetleri kapsamında yer almıştır.[465]

İngiltere Hükümeti ve Ticaret Birliği Komitesi katılımı sonucunda; İşyeri Yaklaşımları ve Twin-Track Politikası kabul edilmiştir. Mart 2005 yılında, sanayi ve hizmetler genelindeki sendikaları amaçlayan ulusal bir "Green Works"konferansı düzenlenmiştir. Konferansta; enerji ve iklim değişikliği dahil olmak üzere, sürdürülebilir kalkınma konularında kamu ve özel sektörde sendika ve işyeri arasında bağı güçlendirmek amacıyla hükümet-sendika komitesi arasındaki işbirliğine dikkat çekilmiştir.[466]

[464] EREN Ahmet,"AB Çevre Faslının Müzakerelere Açılması ve İklim Değişikliği Konferansı'nın Türk Çimento Sektörünü Muhtemel Etkileri",TİSK-İşveren Dergisi,Ocak, 2010,s/4
[465] http://www.ambiente.gov.or/archivos/web/trabajo/File/COP%2011/ohsewpP_8h.E
[466] http://www.ambiente.gov.or/archivos/web/trabajo/File/COP%2011/ohsewpP_8h.E

İngiltere'de TUC; karbon emisyonlarını azaltma, iş yerinin çevre projelerinde yer almaya teşvik edilmesi, işverenler ve çalışanların önemli bir rol üstlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. [467]

TUC, bugün iş yerinde çalışanların, enerji kullanımını azaltarak çevre korumaya yardımcı olmaları için 10 basit adım önermiştir.

*Tüm bilgisayar ekipmanlarının, ev aletlerinin kullanımları dışında, kapatılması,

*Asansör yerine merdivenin kullanılması,

*Çalışma ortamının sıcak olması durumunda pencere açmak yerine ısıtmanın azaltılması,

*Kış mevsiminde radyatör ve ısıtıcıların tıkalı olma ihtimalinin gözden geçirilmesi, ısı ve güç kazanımın sağlanması için yalıtımın iyileştirilmesi,

*Gün içerisinde gereksiz aydınlatmadan kaçınılması,İngiltere'de aydınlatma enerjisinin%80 iş yerinde kullanılmaktadır.

*İşyerini en son terk eden çalışanlar tarafından yazıcıların, içecek makinelerinin, fanlar ve ışıkların kapalı olup olmadığının kontrol edilmesini,

*Yeşil seyahatler için, bisiklet, toplu taşıma, araba paylaşımı, yürüyüş gibi düşük enerji yollarının teşvik edilmesini,

*Atık miktarının azaltılmasını,

*İşyerinde basit ayarlamalar ile tuvalet ve musluklarda su kullanımının azaltılması,

*Temiz bir işyeri için birlikte çalışılması,

TUC genel sekteri Brendan Barber, ilk bakışta korkutucu gibi görünen bu tedbirlerin,işverenler çalışanlar ve sendikaların bir araya gelerek çözümlenebileceğini ifade etmiştir.[468]

---

[467] http://www.shponline.co.uk/news-c ontent/full/sharing-ideas-on-greening-the-workplace
[468] http://books.google.com/books/about/Greening_the_workplace.html?id=7yxyAAAACAAJ

Ülkemizin Ağustos 2009 itibarıyla Kyoto Protokolüne taraf olması nedeniyle, 21 Aralık 2009'da resmen başlayan, AB'nin çevre müktesebatına uyum süreci, çevre konusunda iki önemli dönüştürücü etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki süreç de ülkemize ve sanayimize büyük bir maddi külfet getirme potansiyeli taşımaktadır.Türkiye'nin bu iki uyum sürecini rekabet gücü fazla zarar görmeden atlatabilmesi için finansal kaynak, istisnalar ve geçiş süreleri konusunda uluslar arası platformlarda çok iyi pazarlık yapması gerekmektedir.

Türkiye'nin düşük karbon ekonomisine geçiş sürecinde atılması gereken en önemli adım gerekli teknoloji transferinin gerçekleştirilmesi ve bu transferin finansmanın sağlanmasıdır. Teknoloji transferi için öncelikli olarak Türkiye'nin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda gerekli AR-GE çalışmalarının başlatılması gerekmektedir.[469]

3.2.2. Sendikaların Tehlikeli Maddelere İlişkin Politikaları

Kimyasalların insan yaşamının tüm alanlarına girdiği tartışma götürmez bir gerçektir. Sanayi devriminden bu yana kimyasallar ve ilgili maddelerin sayısının ve miktarının hızla artması önemli yararlar sağlamıştır. Modern yaşam biçimi içerisinde kimyasallar olmadan çoğu iş yapılamayacaktır. Sağladıkları yarar ve taşıdıkları öneme rağmen özellikle sentetik kimyasalların üretimi ve kullanımı insan ve çevre sağlığı üzerinde her geçen gün artan sayıda olumsuz etkiye sahiptir.[470]

Kullanılan kimyasalların birçoğu sahip olduğu tehlikelilik özelliği nedeniyle gerek ani yayılımı sonucu kısa vadede, gerekse hava, su ve toprakta kalıcı özellik göstererek uzun vadede çevre ve insan sağlığı üzerinde olumsuz etki göstermekte ve bu tür kimyasallar tehlikeli kimyasallar olarak kabul edilmektedir.Bu tür kimyasalların çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini en az düzeye indirebilmek, mümkünse yok edebilmek için üretiminden atık konumunu ve bertarafına kadar geçen yaşamsal sürecinde, etkin yönetimi önem arz etmektedir.[471]

---

[469] KÜÇÜK Tanık, "Kopenhag Müzakereleri ve AB ile Çevre Başlığı Süreci, Ülkemize ve Sanayimize Büyük Bir Maddi Külfet Getirme Potansiyeli Taşımaktadır", TİSK-İŞVEREN DERGİSİ, Ocak, 2010, s/1

[470] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf

[471] T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007–2013, Kimya Sanayi, Özel Komisyon Raporu, Ankara, 2007, s/51

Kimyasal kirleticiler temas ettikleri deriye, sindirim sistemine ve kan yapıcı sistemlere zarar verirler, hatta uzun süreler maruz kaldıklarında hücre çekirdeklerindeki genlerin yapılarını bozarak kanser oluşumuna neden olmaktadır.[472]

Kimyasalların gündelik yaşamın önemli bir parçası haline geldiği ve yaşam koşullarının geliştirilmesine katkı sağladığı, ancak bazı kimyasalların tüketici, çalışan sağlığına ve çevreye önemli derecede giderilmesi imkânsız zararlara neden olduğu bilinmektedir.[473]

Günümüzde sanayi üretiminde on binin üzerinde kimyasal madde kullanılmaktadır. Her geçen gün yenileri ortaya çıkmakta, kimyasal ve fiziksel özelliklerine göre, hammadde, ara madde ve ürüne dönüştürülmektedir. Kullanılmakta olan zararlı kimyasal maddelerin uzun dönemli etkileri keşfedildikçe sayılarının artacağı düşünülmektedir.

Dünya'da 1984 yılında Hindistan'ın Bhopal kentinde bir kimya fabrikasından çevreye yayılan zehirli madde 2500 kişinin ölmesine ve yüzlerce kişinin zarar görmesine yol aşmıştır. Irak'ın Körfez savaşında kullandığı kimyasal silahlar onlarca kişinin ölümüne ve bulundukları bölgeyi terk etmelerine yol açmıştır. Yüz binlerce ton petrol taşıyan tankerlerin kazaları ve körfez savaşı sonucunda denizlere yüz binlerce ton petrol dökülmüştür.Tolidamid isimli ilâç, üreme hücrelerinin kromozom yapılarını bozarak yüzlerce sakat doğuma neden olmuştur.İngiltere'de yapılan bir araştırmada, kış aylarında Londra'da yüksek hava kirliliği nedeniyle yaşlı ve kronik solunum yetmezliği olan insanların ölümlerinin arttığı saptanmıştır.[474]

Bhopal olayından hemen sonra (ICFTU) ve Uluslar arası Kimya ve Enerji İşçileri Federasyonu (ICEF) tarafından yayınlanan raporda, benzer felaketlerin gelecekte yaşanmasını önlemek amacıyla bir dizi öneri sunulmuştur. Benzer şekilde, Uluslar arası Çalışma Örgütü, kimyasal maddelerin yol açtığı kazaların önlenmesi için uluslar arası önerilerin sunulduğu bir anlaşma imzalamıştır.Söz konusu öneriler, büyük ölçüde işçi sendikalarının da katılımıyla gerçekleşmiştir.[475]

[472] PETROL-İŞ Yayınları, "Çok Geç Olmadan Çevre", Petrol-İş Yayınları 97/3, No:46, s/19
[473] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf
[474] PETROL-İŞ Yayınları, a.g.e. s/10–11
[475] Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayın Organı, Mart,1994,s/34

Sendikaların çevre ve işyeri ölçeğinde kimyasal tehlikelere ilişkin eğitim ve mesleki eğitim faaliyetleri ile kimyasal ve tehlikeli maddeler kullanılan işyerlerinde işçilerin bilgi edinme, kararlara katılma hakkının uygulanmasını desteklemesi gerektiği belirtilmektedir.[476]

ITUC tarafından yapılan açıklamalar doğrultusunda da, demir-çelik ve alüminyum gibi yoğun enerji ve fosil yakıt kullanımını gerektiren sektörlerinde küresel iklim değişikliğine yol açacağı, bu nedenle düşük karbonlu endüstriler ile düşük karbon teknolojilerinin tercih edilmesi gerektiği belirtilmektedir.[477]

Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO) tahminlerine göre kimyasal ajanlara maruz kalmanın bir sonucu olarak her yıl yaklaşık 300.000 işçi yaşamını yitirmektedir.[478]Çevre koşullarının iyileştirilmesi için kimyasal maddelerin doğaya bırakılan miktarlarının azaltılması, daha az zararlı ve tercihen zararsız maddelerin kullanılması gerekmektedir.[479]

Kimya sanayinde, çevre sorunlarının, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının giderek artması nedeniyle yeni bir girişim başlatılmıştır. Bu girişim uluslar arası bir taahhüt olan ve üç disiplini bir arada toplayarak, işletmeler ve toplumun geneli için geliştirmeye çalışan "Üçlü Sorumluluk" anlayışıdır. Üçlü Sorumluluk, kimya sanayi tesislerinin çevreye, insan sağlığına ve güvenliğine, faaliyetlerinin her aşamasında azami ilgi gösterip sorumluluk duyacakları ve performanslarını devamlı yükseltecekleri konusunda verdikleri söz, imzaladıkları ciddi bir taahhüttür.Sendikası olan işletmelerin, üçlü sorumluluk uygulamalarının başarısı için programa sendikaların ve işçi temsilcilerinin katkılarının sağlanması gerekir. Sendika ve işçi temsilcileri üst yönetim ve personel arasında bir köprü vazifesi görmesi gerekmektedir. Sendikaların rolü işletmelerin büyüklüklerine göre farklılık göstermektedir. Bazı ülkeler sendikaların rolünü kanuni olarak çizmiştir.Bazı ülkelerde ise sendikalar ve işçi temsilcileri üçlü sorumlulukla ilgili işletmede oluşturulan alt komitelerde temsilci olarak yer almaktadır.[480]

3.3.Uluslararası Sendikal Hareket ve Çevre Politikaları

Günümüzde ekolojik sorunların ulus ötesi boyutlara ulaşması, uluslar arası sendikal örgütlenmelerin ve çevre politikalarının önemini arttırmaktadır.

---

[476] http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf
[477] http.//www.fogs.org/periodicals/201012/2247005411.html.
[478] TOEPHER Klaus, "Yeşil Bir Gezegen için Emekçi",http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/4607070.stm.
[479] Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayın Organı, Mart,1994,s/34
[480] OFLUOĞLU Gökhan, CİHAN Figen, "İşletmelerde Sağlık Çevre ve Güvenlik Sistemi Uygulamaları", Kamu-İş Cilt:6, 2002, Sayı:3, s/15–16–27

Kirlilik asit yağmurları, nehirler, deniz yolu ve atmosfer ile bütün dünyaya yayılabilmekte ve bir ülkedeki kirlenme bütün diğer ülkeleri etkileyebilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma için Uluslar arası Çalışma Vakfı (Sustainlabour), UNEP, Uluslar arası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC) ve iştirakleri, Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO),İspanya hükümetinin finansal desteği ile 2007 yılının Nisan ayında,"Uluslar arası Çevre Süreçlerinin Güçlendirilmesi ve Sendikal Katılım" adı altında bir proje başlatmışlardır.

Bu proje çevre politikasının geliştirilmesi ve uygulanmasında işçilerin ve sendikaların katılımını arttırmak için amaçlanmıştır. İşçilerin ve sendikaların uluslar arası çevre süreçlerinde temsil boşluğunu doldurmak, tehlikede olan çevre sorunlarını uluslar arası forumlarda ve çevre toplantılarında temsil kapasitelerini geliştirmek de projenin amaçları arasında olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca proje kapsamında;

*1.İşçilerin ve sendikaların uluslar arası çevre müzakerelerinde artan katılımını ve kapasitesini geliştirmek

*2.İşyeri düzeyinde seçilen sendika girişimlerini adaptasyonunu sağlamak,

*3.Çevre sorunları ve çevresel sürdürülebilirlik ve işçi hakları, iş sağlığı ve güvenliği de dahil olmak üzere işçiler arasında bağlantıyı sağlamak ve farkındalık yaratmak projenin başlıca amaçlarını oluşturmaktadır.[481]

UNEP, İşçi ve Çevre girişimi, genel ve sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadele konularında, uluslar arası işçi topluluklarının rolünü güçlendirmeyi amaçlamaktadır.[482]

UNEP, İşçi ve Sendikal hareketi, üç tema üzerinde dikkat çekmektedir. Bunlar;

*Küreselleşme ve mevcut rekabet gücünün söz konusu olduğu dönemde, emek gücünün sağlık ve refahı için olumsuz sonuçları olan çevre düzenlemelerinin maliyet unsuru olarak görülmesi,

[481] http://www.unep.org/civil-sociey//MajorGroups/WorkersandTradeUnions/LabourandtheEnvironment/Strengtheningtradeunion(participation/tabid/6877/Defoult.aspx)
[482] http://www.unep.org./labour_environment/about/index.asp.

*Çevre koruma faaliyetlerinin, sanayide, yoksullukla mücadelede, istihdam yaratma potansiyelinin söz konusu olması,

*Küreselleşme süreçlerinde sendikaların sivil toplum üyeleri olarak önemli bir rol üstlenmeleri gerektiği şeklinde belirtilmiştir.[483]

3.3.1.Stockholm Bildirgesi

5 Haziran 1972 tarihinde, Birleşmiş Milletler tarafından ilk defa toplanan Çevre Konferansı 113 ülkenin katılımıyla gerçekleşmiş ve çevre-insan kavramları toplantının temelini oluşturmuştur.5 Haziran Dünya Çevre Günü de bu toplantıda ilan edilmiştir.[484]

Konferansta, çevrenin korunması gerektiğine ve sürdürülebilir kalkınmanın çevre ile uyumlu olmasının zorunluluğuna işaret edilerek, çevrenin korunmasının hem insanlığın iyi bir yaşam sürmesi, hem de sürdürülebilir kalkınmanın devamlılığını sağlayacağı görüşü savunulmuştur.[485]

Sürdürülebilir kalkınma kavramı; ilk uluslar arası ifadesini, "Birleşmiş Milletler İnsan Çevre Konferansı" sırasında bulmuştur. Konferansın temel çıktısı olan Stockholm Bildirgesi'nde çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklararası hakkaniyet gözeten ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramının temel kaynaklarını ortaya koymuştur. Toplam 26 maddeden oluşan Stockholm Bildirgesinin birinci maddesinde; insanın; hürriyet, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içinde bir çevrede yaşamak temel hakkıdır ibaresi yer almaktadır.Bildirgenin 8. maddesinde ise; insana uygun bir yaşam ve çalışma çevresini sağlamak ve hayat standardını iyileştirmek için ekonomik ve sosyal kalkınma şarttır denilmektedir. Bu amaçla ülkeler kendi özel ihtiyaçları çerçevesinde, çevre politikaları oluşturacak, bilim ve teknolojiyi bu amaçla kullanacaktır ifadesi yer almaktadır.İş dünyası ve sanayinin, ülkelerin kalkınması ve sürdürülebilir kalkınma konularındaki önemli rolüne dikkat çekilmekte ve iş çevrelerinin ve sanayinin rolünün güçlendirilmesine yönelik olarak, iki ana program alanı üzerinde durulmaktadır.

---

[483] http://www.ambiente.gov.or/orchives/web/trabajo/File/WİLL%202006/TUAreport.pdf.
[484] http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=15320
[485] SENCAR Pelin, "Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şubat, 2007), s/93

*Daha temiz üretimin desteklenmesi, yani kaynakların verimli kullanılmasına, atıkların en aza indirilmesine ve geri kazanımına, insan sağlığı ve çevreye duyarlı olunmasına dayalı bir üretim anlayışının yerleştirilmesi,

*Sorumlu girişimcilik" anlayışının geliştirilmesi, yani doğal kaynakların girişimciler tarafından kullanılmasında "emanetçi" yaklaşımının geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma politikalarını benimseyen sayının arttırılması konusunda vurgu yapılmaktadır.[486]

Ayrıca bu konferansta, çevre konusu, ilk kez uluslar arası boyutta tartışılmıştır. Geri kalmış ülkeler kendilerinin bu kirlilikte bir paylarının olmadığını söyleyerek herhangi bir sorumluluk yüklenmeyeceklerini belirtmişlerdir. Öte yandan konferansta, zengin kapitalist ülkeler tarafından "yoksulluğun ortaya çıkardığı kirlilik" kavramı öne sürülmüştür. 15 Aralık 1972 tarihinde BM Genel Kurulu, Daimi Konsey'e dünyanın çevresel durumunu, ortaya çıkaran, geniş ve uluslar arası önem taşıyan çevresel sorunlara, hükümetlerin ilgi göstermelerinin sağlanması amacıyla, sürekli gözlenmesi görevini vermiştir.[487]

3.3.2.Rio Konferansı Bildirgesi

Stockholm konferansından 20 yıl sonra, iki kutuplu dünyanın sona erdiği, soğuk savaşın kısmen kapandığı, dünya siyasetinin tek kutup ekonomi-politikalarıyla şekillendirildiği bir süreçte, 3-14 Haziran 1992 tarihlerinde Birleşmiş Milletler, Brezilya'nın Rio kentinde "Çevre ve Kalkınma" konferansını gerçekleştirmiştir. Bu konferansın en önemli özelliği kalkınma temelinde şekillenmesidir. Yapılan toplantılarda, ülkelerin çevre ve kalkınma alanlarındaki sorumlulukları,Gündem 21 ve ormanların sürdürülebilir yönetimi gibi konularda ilkesel kararlar alınmıştır.[488]

Konferansın gündeminde yoksulluk, nüfus sorunu, uluslar arası ekonomi ve çevre, sağlık, eğitim, konut, finansal kaynaklar, teknoloji transferi, sürdürülebilir kalkınma, atmosferin korunması biyoteknoloji, zehirli kimyasal ürünler, zararlı atıklar, radyoaktif artıklar, kurumsal ve yasal sorunlar ve sorumluluk paylaşımı gibi konular görüşülmüştür.[489]

---

[486] MARMARA Aylin, "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu", (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Eylül, 2006), s/9–10–23
[487] DEMİRER Göksel, **Çevre Sorunları ve Kapitalizm**, Ekim, 1992, Birinci Baskı, s/29
[488] http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=15320
[489] DEMİRER Göksel, a.g.e. s/30

Ayrıca, iklim değişiklikleri, ormansızlaşma, denizlerin korunması, biyolojik çeşitliliğin korunması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi v.b acil ekonomik ve sosyal sorunlara karşı alınacak önlemler ve izlenecek politikalar yanında, çevre üzerinde baskı yaratan kalkınma biçimleri ile gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk, gelişmişlik düzeyleri, üretim ve tüketim biçimleri, demografik baskılar ve uluslar arası ekonominin etkileri gibi konular da ele alınmıştır.[490]

Rio Bildirgesi'nin "İşçilerin ve sendikaların rolünün arttırılması" başlıklı bölümünde iş güvenliği ile çevrenin korunması arasındaki bağlantıya ışık tutulmuştur. Bildirgenin önemli sonuçlarından biri de, işçilerin hem iş güvenliği hem de çevrenin korunması hakkında eğitilmelerine, ayrıca ILO'nun desteğinde devlet, işçiler ve işverenler arasında üçlü işbirliğinin sağlanmasına giden yolu açmış olmasıdır.[491]

İş kazalarını, yaralanmayı ve hastalanmayı önleyici yönde, tedbirler alınması ve özellikle sağlık, güvenlik ve çevre konularında işçilerin eğitilmesi için imkânların arttırılması hususu ele alınmıştır. Bu konuda, işçilerin bulundukları sanayi sektörleri içerisinde çevre bilincini artırırken, bir yandan da o bilince bağlı olarak eğitim verilmesi kararlaştırılmıştır. Çevre eğitimlerinin geliştirilmesi konusunda, mevcut olduğu yahut çalışmış oldukları bölümlerin içerisinde, hangi konuda çalışıyorlarsa, konu ile ilgili risk faktörlerinin neler olduğu, nelere karşı dikkatli olmaları gerektiği hususunda bir plan ve program yapılması gerektiği belirtilmiştir. [492]

İşçilerin ve bunların temsilcisi olan sendikaların, endüstriyel değişim konusundaki deneyimleri, çalışma ortamına ve buna bağlı olarak yaşam çevresine verdikleri büyük önem ve sosyal sorumlulukları dışlamayan, ekonomik gelişmeyi desteklemeleri gibi nedenlerden dolayı sürdürülebilir kalkınma konusundaki önemli rolüne dikkat çekilmekte ve bu rolün daha da geliştirilmesi gereği üzerinde durulmaktadır.Konferansta, güvenli, temiz ve sağlıklı bir çalışma ve yaşama ortamının oluşturulabilmesi için yoksulluğun ortadan kaldırılması ve tam sürdürülebilir istihdama ulaşılması da genel hedef olarak gösterilmektedir. [493]

Rio Deklarasyonunun 29 uncu bölümü, işçilerin ve işçi sendikalarının rolünün güçlendirilmesi başlığını taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma uygulama çabaları, ulusal ve

---

[490] SENCAR Pelin, a.g.e. s/96
[491] YEŞİLDAL Nuray, Fişek Özel Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayını,Eylül, 1993, Sayı;10,http://www.işguvenligi.net/ca/calişma_ortami10…
[492] MATER Barış, "Yaşanabilir Bir Çevre ve Sanayi Politikalarının Uyumu", Birleşik Metal İşçileri Sendikası, 95/3, s/16
[493] MARMARA Aylin, a.g.e. s/23

yatırım düzeylerinde ilgililer içinde işçiler en önde olmak koşuluyla fırsatlar içerecektir. İşçilerin temsilcileri olarak sendikalar, endüstriyel değişim konusundaki deneyimleri, çalışma çevresinin ve ilişkin doğal çevrenin korunmasına verdikleri yüksek önem, sosyal açıdan sorumluluk taşıyan, ekonomik kalkınmayı yaygınlaştırmaları açısından sürdürülebilir kalkınmaya erişmeyi kolaylaştırmada çok önemli aktörler olarak kabul edilmektedir. Sendikalar arasındaki var olan dayanışma ağı ve geniş üye sayıları, sürdürülebilir kalkınmanın kavram ve uygulamalarının desteklenebileceği önemli kanallar sağlamaktadır. Sendikaların sürdürülebilir kalkınmanın tüm yönleri üzerinde politikalar belirlemeye, geliştirmeye ve bunları desteklemeye devam etmeleri gerektiği, sendikaların ve işverenlerin, işyerinin genel çevresel performansını ve çalışma çevresini iyileştirmek için birleşik bir çevre politikası oluşturmaları, işçilerin, işyerindeki çevre denetimlerine ve çevresel etki değerlendirmelerine katılmalarını sağlamaları, yerel topluluk içerisindeki çevre ve kalkınma etkinliklerine katılmaları, potansiyel ortak sorunlar konusunda birlikte eylem yapmayı yaygınlaştırmaları Rio Deklarasyonunda yer alan konu ile ilgili hükümleri içermektedir.[494]

1989 senesinde Rio Çevre Zirvesine hazırlık olarak yapılan toplantılarda da; Sanayinin çevre kirliliği ve kaynak bozulmasındaki rolü sadece mevzuata uymak ile sınırlı tutulamayacağı,sanayinin, geniş bir sosyal sorumluluk duygusunu kabul etmesi ve her düzeydeki çevresel kaygıların bilincinde olması gerektiği belirtilmiştir. Bu amaçla, bütün sanayi ve ticari kuruluşlar,işçi ve işveren sendikaları,şirket çapında ya da endüstri çapında politikalar belirleyerek, kaynak ve çevrenin yönetimini, ülkenin mevzuatına ve gereklerine uyarak sağlamaları;hükümetlerin, küçük ve orta boy işletmelerin, çizilen bu hedeflere uyum sağlamalarını ve çevre konusunda ortak girişimlerde bulunmaları belirtilmiştir.[495]

3.3.3.Avrupa Sendikalar Konfederasyonu Bildirgesi (ETUC)

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC), çalışanların Avrupa düzeyinde çıkarlarının korunması ve AB kurumlarında temsili amacıyla 1973 yılında kurulmuştur. ETUC, yirmi yılı aşkın bir süre boyunca gelişen bir dizi birleşme ve yeniden örgütlenme sonrasında oluşmuştur. Önde gelen üyelerden en eskisi,Uluslar arası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonunun Avrupa Bölge Örgütü, 1950 yılında kurulmuştur.Kuruluşundan itibaren

[494] PETROL-İŞ, Çok Geç Olmadan Çevre, Petrol-İş Yayınları 97/3,No:46,s/46
[495] MATER Barış, a.g.e. s/17–18

amacı,Avrupa entegrasyonunun ortaya çıkardığı güçlüklerle başa çıkabilecek bir örgüt yaratmak ve işçiler için tek bir ses olmaktır.[496]

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun (ETUC) toplumsal öncelikleri, çalışan insanlar ve onların aileleri için sağlıklı bir ortam ve bunun sürekliliğini sağlamayı içerir. Sendikaların iklim değişikliğinin neden olduğu sorunlarla mücadelede aktif rol alma sorumluluğu vardır. ETUC iklim değişikliğinin, mücadele için gerek duyulan yeni endüstrilerde ve teknolojilerde istihdam yaratma açısından potansiyel olarak olumlu fırsatlar sunduğu inancındadır. Çevresel yenilikler, dünya çapında sürdürülebilir kalkınmayı desteklerken Avrupa'da istihdam yaratımını hızlandırmıştır. Örneğin, Dünya Dostları Almanya'nın Çevre ve İstihdam Raporu'nda (Friends of Earth Germany's Envirmonment and Employment 2006) çevre sektöründe sadece Almanya'nın %3.8'i aktif iş gücü olarak, 1.5 milyon insanın çalıştığı tahmin edilmektedir. ETUC, iklim değişikliğini gezegenimizin karşı karşıya olduğu en ciddi tehditlerden biri olarak görmektedir. Kalkınma ihtiyacı içinde ve ayrıca iklim değişikliğinin başlıca kurbanları olan güneydeki ülkelerle dayanışma içinde olunduğunu gösteren kararlı bir Avrupa politikası talebinde bulunmuştur.ETUC, Avrupa Komisyonu'nun ve üye devletlerin, AB'de 2012'den sonraki emisyon azaltışları için yeni hedeflerin belirlenmesi konusunda, uluslar arası uyuşmayı beklemeksizin ivedilikle uzlaşmaya varmasını istemektedir.[497]

Uluslar arası Sendikal Hareket sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi amacı ile üç temel sorun karşısında alınması gereken tedbirleri şu şekilde belirlemiştir:

*Toplumlarının çevre zenginliğinin korunması daha sosyal ve ekonomik dağıtım için; yeni mali ve vergi politikalarının benimsenmesi,

*İklim değişikliği ve ekonomik kriz gibi toplumların karşı karşıya kaldığı zorluklara karşı vatandaşların risk paylarının adil bir şekilde dağıtılabilmesi için sosyal koruma sağlanması,

*İşçilerin ve ailelerinin onurlu ve korumalı bir ortamda geçimlerini sağlamaları yanında, gelecek nesillerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak tüm sektörlerde yeşil ekonomi ve yeşil işlerin tercih edilmesi.[498]

[496] http://www.etuc.org/IMG/pdf_TURKİSH_T_ALL.pdf.
[497] http://www.emo.org.tr/ekler/a7acak3dfc81021_e...
[498] http://www.sustainlabour.org/spip.php?article 1630

ETUC Yönetim Komitesi 2006 yılının Ekim ayında, AB'nin "İklim Değişikliği Politikası " geliştirmesinde acil olan unsurları belirleyen bir önergeyi kabul etmiştir. Bu önerge şunları içermektedir.

*Önlemlerin kapsamı, bütün sera gazları ile hava, kara ve deniz taşımacılığı da dâhil olmak üzere tüm sektörleri içine alacak biçimde genişletilmelidir.

*AB, Protokolü imzalamamış olan gelişmiş ülkeler, yani ABD ve Avustralya üzerinde baskı oluşturulmaya devam etmeli ve gelişmekte olan ülkeleri bu sürece dahil etmenin yollarını bulmalıdır.

*Yükümlülük sadece imalat sektöründe değil, aynı zamanda emisyonu keskin bir artış gösterdiği konut ve ulaşımın da dahil olduğu bütün farklı sektörler arasında adilce paylaşılmalıdır.

*Araştırma ve geliştirme, teknolojik sürecin hızlandırılması amacıyla güçlendirilmelidir.

*Büyük olasılıkla sivil havacılık veya deniz taşımacılığına getirilen vergilerle finanse edilecek olan su yolları, birleşik kara-demir yolu bağlantıları gibi çevre dostu sürdürülebilir ulaşım için yeni stratejiler AB düzeyinde koordine edilmelidir.

*Yeni alınan arabalardan kaynaklanan emisyonu sınırlandırmak için yasal düzenlemeler getirilmelidir.

*İşletmelerin yer değiştirme planları için, içinde işçilerin sürdürülebilir hareketliliği sağlamak adına bir Avrupa stratejisi oluşturulmalıdır.

*(Avrupa Parlamentosu'nun 2020 itibariyle enerjinin yüzde 20'sinin yenilebilir kaynaklardan gelmesi talebiyle uyumlu olarak) Başta yenilebilir kaynaklar olmak üzere enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine yönelik çabalar hızlandırılmalıdır.[499]

Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonunca (ETUC) finanse edilen Avrupa Sendika Enstitüsü (ETUI) tarafından 29-30 Mart 2011 tarihinde Brüksel'de "İklim Değişikliği: Sosyal İşbirliği için Bir Fırsat" başlıklı bir konferans düzenlenmiştir. Konferansın amacı; Avrupa endüstrilerinin sürdürülebilirliği için eyleme geçirilen iklim değişikliği politikalarına ilişkin bir tartışma zemini oluşturmaktı. İklim değişikliğine ilişkin bu politikaların

[499] http://www.emo.org.tr/ekler/a7acak3dfc81021_e...

hedeflenen başarıya ulaşabilmesini sağlayacak genişleme, ancak çevre örgütleri ve diğer sosyal aktörlerin işbirliği ile sağlanabilir olduğunu belirten ETUI, bu gerekçeyle konferansı üç temel bölümde ele almıştır. İlk bölümde uzmanlar;sürdürülebilir ve çevreye duyarlı bir ekonominin tesis edilebilmesi için kullanabilecek iki enstrüman olan "karbon piyasası" ve "çevreci vergiler" ile ilgili bilgiler aktarmışlardır. Konferansın ikinci bölümünde ise; iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının etkinliğine ilişkin sunumlar gerçekleştirmişlerdir.[500]

ETUC'a göre, ihtiyaç duyulan radikal değişiklikler de yeni fırsatlar sunacaktır. Örneğin, doğal kaynaklara daha az bağlı olmak daha yoğun emek kullanımıyla karşılanabilecektir. Doğru politikaların benimsendiğinden emin olmak için iklim değişikliğinin istihdam üstündeki etkisi üzerine daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.İşçiler ve işçi temsilcileri; iklim değişikliği ve enerji politikalarının uygulanmasına; kendi sektörlerinde ve sektörler arasında, şirketler ve iş yerlerinde ulusal düzeyde ve AB düzeyinde,Avrupa İş Konseyleri (EWC's) aracığıyla ile yapılan ve sektörel sosyal diyalog komitelerindeki görüşmelere dahil edilmelidir.

Temel olarak ETUC çevre sorunları ile ilgili olarak şu önerilerde bulunmaktadır.

*İklim değişikliği teknolojileri aracığıyla istihdam yaratılmasına yönelik Avrupa İstihdam Stratejisi'ne yeniden odaklanılmalı,

*"Düşük karbonlu bir ekonomiye toplumsal geçiş",Komisyonun yeniden yapılanma kolunun yükümlülüğünün bir parçası haline getirilmeli,

*Avrupa İş Konseyi Direktifi'ni gözden geçirilmeli ve işçilerin, AB düzeyinde çevreyle ilgili konularda bilgi edinme, danışma ve katılım hakları garantilenmelidir.[501]

3.3.4.Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu (ICFTU)

Uluslar arası Serbest Ticaret Birlikleri Konfederasyonu 1949 yılında Londra'da düzenlenen ve 53 ülke temsilcisinin katıldığı bir kongrede kurulmuştur. Kuruluş her bir ülkenin ticaret birliklerinin toplandığı ulusal ticaret birlikleri merkezi konfederasyonudur. Günümüzde ICTFU 135 ülke ve bölgeden 190 kuruluşla yakın ilişki içinde bulunmaktadır ki bu da127 milyon işçiden fazla bir kesimi oluşturmaktadır. ICTFU'nun amacı dünya genelinde çalışan

[500] http://www.yol-is.org.tr/menu_detay.asp?yaziid=474
[501] http://www.emo.org.tr/ekler/a7acak3dfc81021_e...

insanların haklarını korumak, yaşam standartlarının yükselmesini, sosyal güvenliğin ve tam istihdamın sağlanması ve fakirliğin sona erdirilmesi için çalışmaktadır.[502]

ICTFU, 1993 yılından bu yana, işçi ve işverenlerin çevre sorunlarına yaklaşımını izlemek, değerlendirmek ve ulusal raporlama sürecini takip etmek amacıyla bir strateji olarak, eko-denetim sistemini uygulamaktadır. Eko-denetim programı kapsamında sendikalar, her yerde işyeri ve çevresinde sağlık, güvenlik ve çevre programlarının hazırlanması, hedef belirleme, izleme, kayıt tutma ve raporlama ve etkin katılımın sağlanması konusunda çalışmalar yapmaktadır. Komite eylem programı olarak çevre denetimi ile;

*Çevre performansını arttırmaya yardımcı olması,

*Potansiyel verimlilik artışlarının tanımlanması ve kaynakların etkin kullanımının arttırılması,

*İşyeri ve şirket hedef belirleme için temel formların hazırlanması,

*Dahili ve harici bilgi alışverişin teşvik edilmesi,

*Sendika üyelerinin bilinçlendirilmesi, katılımın arttırılması,

*Değerlendirme ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması,

*İstihdam eğilimlerinin tanımlanması,

*İş sağlığı ve güvenliğinin arttırılması,

*Sağlıklı bir yaşam ortamının teşvik edilmesi,

*Kamu güvenini ve topluluk bağlantılarının geliştirilmesi,

*Yönetimi, sendika ve toplum işbirliğinin geliştirilmesi gibi hedefler belirlenmiştir.[503]

ICTFU ve Uluslar arası Sendikal İşkolu Sekretaryaları İTS (İnternational Trade Secretarles),iş sağlığı, güvenliği ve çevre üzerine düzenli olarak toplantılar düzenlemektedirler. ICTFU tarafından hazırlanan ve çevre politikalarını özetleyen "Sendikalar ve Çevre Raporu",

[502] http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm...
[503] http://www.un.org/document/ecosoc/on17/1998/background/ean171998-bp6.htm.

14-16 Mayıs 1990'da Norveç Hükümeti tarafından düzenlenen ve 34 ülkenin bir araya geldiği Bergen Konferansı'na katılım büyük olmuştur.Konferansta alınan kararlar, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu Bölgesinde Sürekli ve Dengeli Kalkınmaya İlişkin Bergen Bakanlar Deklarasyonu'nda toplanmıştır.

ICTFU ve beraberindeki İşkolu Sekreteryaları toplumun tüm fertleri için sürekli ve kararlı bir kalkınma sağlamak amacıyla sorunların belirlenmesinde ve çözümünde Birleşmiş Milletler ve diğer uluslar arası örgütlerler birlikte sendikaların da önemli rolü olduğu görüşünü savunmaktadır. İşçi sendikaları, ulusal ve uluslar arası boyutta kendi çevre stratejilerini belirlemektedir. ICTFU, çevre politikalarını;

*Çevresel konuların, genel politika ve eğitimle iç içe olmasını sağlamak,

*İşkolu Sekreteryaları ve şubelerinin de ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, bilgi alış verişini ve koordinasyonu geliştirmek,

*Özellikle ICTFU İşkolu Sekreteryaları İş Sağlığı, Güvenliği ve Çevre Çalışma Grubunun yıllık toplantıları aracılığı ile iş sağlığı, iş güvenliği ve çevresel koşullarda tam bir bütünlük sağlamak,

*1992'de Rio de Janeiro'da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferası'nın (UNCED) devamlılığını sağlamak amacıyla ,kapsamı ICTFU Uluslar arası Çevre, Ekonomi ve İstihdam Konferansı düzenlemek,

*Uluslar arası düzeyde gelişmeleri izlemek ve özellikle, çevre ve kalkınma konusunda çalışan Birleşmiş Milletler ve diğer uluslar arası örgütler ile yakın ilişkiler kurmak,

*ILO tarafından yürütülen çevre koruma çalışmalarına katkıda bulunmak,

*İş sağlığı, iş güvenliği ve çevre konularında gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımları genişletmek,

*Sağlık, güvenlik ve çevre konularında sendikaların ve diğer uzmanlaşmış kadroların kayıtlarını düzenli olarak yenilemek ve ICTFU'nun eğitim ve temsilcilik alanlarındaki çalışmalarında bu kişilerden yararlanmak,

*ICTFU'nun politikalarını sunmak amacıyla ve özellikle, çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma, sendikaların giderek artan rolü konusunda uluslar arası örgütlerle toplantılar düzenlemek,

*Çevre koruma sürdürülebilir kalkınma ve sendikalar konusunda, düzenli olarak ICTFU Geliştirme Raporu hazırlamak şeklinde belirlemiştir.[504]

3.3.5.Uluslararası Taşımacılık Federasyonu (ITF)

30 Kasım–1 Aralık 1989 tarihleri arasında Cenevre'de toplanan Tehlikeli Maddelerin Taşınımı konulu Uluslar arası Taşıma İşçileri Federasyonu (ITF) Konferansı, Tehlikeli atıkların gelişmekte olan ülkelere atıldığı ve ulaşım işçileri ile yerel halkın sağlığında önemli ölçüde zararlara yol açtığını dikkate alarak,Tehlikeli atıkların Sınırlar Ötesi Taşınımı konulu Mart 1989 tarihli Basel Konvensiyonu'nuda göz önünde bulundurularak aşağıda ki kararlar alınmıştır.

*Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri, tehlikeli atıkların oluşumunu azaltacak üretim biçimlerinin geliştirilmesi ve kullanılmasında öncelik verilmelidir.

*Oluşan tüm tehlikeli atıklar, üretim alanına veya yakınına, kaynağı olan ülkede ve üreten sektörün ödemesi koşulu ile bertaraf edilmelidir.

*Tehlikeli atıkların denizde yakılması en kısa sürede yasaklanmalıdır.

*Tehlikeli atıkların her türlü taşınım faaliyeti paketleme, etiketlenme ve istiflenme konularını da içeren en katı mevzuatla belirlenmelidir.

*Gelişmiş ve gelişmekte olan bütün devletler en kısa zamanda Basel Anlaşmasını onaylamak ve uygulamak zorundadır.[505]

Ayrıca ITF, navlun oranları düşük tanker taşımacılığının standartları düşük gemilerin çevre kirliliği konusunda potansiyel olduğu görüşündedir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve denizlerin korunması için daha sıkı kontrol çalışmalarının ve tedbirlerin alınması

[504] Çevre Korunması Konusunda Sendikalar Tarafından Yürütülen Çalışmalar, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayın Organı, Mart, 1994, s/34–35
[505] Çevre Korunması Konusunda Sendikalar Tarafından Yürütülen Çalışmalar, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayın Organı, Mart, 1994, s/35

gerektiğini ve üye devletlerinin de uluslar arası kongre standartlarına uygunluğunun sağlanması şeklinde görüş bildirmektedir.[506]

3.3.6. Uluslararası İnşaat ve Ağaç İşçileri Federasyonu (IFBWW)

Ormanda yaşamak ve çalışmak insanlar için bir fark yaratabilir inancı ile hareket eden sürdürülebilir ormancılık uygulamaları, IFBWW aracığıyla, "Küresel Orman Programını" kurdu.Programın Amacı;

*Sürdürülebilir ormancılık uygulamaları ile kendi teknik becerilerini geliştirmek amacı ile yerel sendikaları organize etmek ve güçlendirmek ve ulusal programlar geliştirmek,

*Ekolojik olarak sürdürülebilirliği sağlamak için; orman ve ahşap işlerini güvenli kılmak ve güvenli olduğundan emin olmak için çalışma koşullarını iyileştirmek olarak belirlenmiştir.[507]

3.3.7.Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşler Sendikası Federasyonu(ICEM)

Statoil'e bağlı dünya ölçeğindeki şirketlerde bilgi akışının sağlanması ve çalışma koşullarının geliştirilmesi üzerine NODEF/ICEM ile statoil arasında bir sözleşme imzalanmıştır. Statoil'e bağlı olarak dünya ölçeğinde faaliyet gösteren şirketlerde,çalışma koşullarının sürekli olarak iyileştirmek ve geliştirmek için endüstri ilişkileri alanında NODEF/ICEM ile Statoil yönetimi arasında açık bir bilgi kanalı oluşturulması planlanmıştır. Statoil ve NODEF/ICEM toplumda ve işyerlerinde temel insan haklarını desteklediklerini kabul etmektedirler. Ayrıca, taraflar işyerinde işçi sağlığı ve iş güvenliğinin önemini kabul etmektedirler. Üretimin, kullanımın ve atık tasfiyesinin doğal ve insani çevre üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerden duyulan kaygıyı paylaşmaktadırlar. Bu sözleşme işletmede istihdam edilen kişilerle ilgili mümkün olan en iyi koruma standartlarının sağlanmasını amaçlamaktadır.Statoil ve NODEF/ICEM, Statoil faaliyetlerinin çevreye mümkün olan en iyi özeni göstermek suretiyle yürütülmesini sağlamak için işbirliği yapacaklarını kabul etmektedirler. Bu yükümlülük gereği;

*Çevre sorunlarını önleyici bir yaklaşımın benimsenmesi,

*Çevre sorumluluğunun geliştirilmesini sağlamak için girişimlerde bulunulması,

---

[506] http://www.un.org/document/ecosoc/on17/1998/background/ean171998-bp6.htm.
[507] http://www.un.org/document/ecosoc/on17/1998/background/ean171998-bp6.htm

*Çevre dostu teknolojilerin, geliştirilmesinin ve yayılmasının özendirilmesi. Sözleşme hükümlerinin birkaçını oluşturmaktadır.[508]

ICEM üyesi FCE-CFDT (Fransa), FIA-UGT(İspanya) ve FEMCA-CISL(İtalya) sendikaları Avrupa Dayanışma ve Akdeniz İşbirliği Örgütü AESCOOMED'i kurmuşlardır. Yeni örgüt ortak Avrupa vizyonunu geliştirmeyi ve sendikalar arasında çalışma ilişkileri, toplu pazarlık, çevre konuları, ekonomik ve sosyal konular ve ortak sosyal diyalog platformları alanlarında bilgi ve deneyim alışverişi geliştirmeyi hedeflemektedirler. Yeni kurulan örgüt ilk konferansını "Akdeniz Bölgesi'nde Enerji, Sanayi Politikası ve Sosyal Diyalog" pankartı altında 8–9 Mart 2010'da Barcelona'da yapmıştır. Akdeniz ülkelerinde enerji arzı güvenliği, sektörün gelişmesinde enerjinin rolü ve sektörün çevre üzerindeki etkisi konuları tartışılmıştır. Çevrenin hassas ve kırılgan bir konu olduğunu kabul edilmesi, ekosistemlerin korunması ve geliştirilmesi, özellikle yeni endüstriyel dinamikler çerçevesinde, Avrupa-Akdeniz işbirliğinin sağlanması, altyapı ve çevresel standartların geliştirilmesi, su kalitesi, su kaynaklarının kullanılması ve çevrenin korunması konferansın tartışılan konularını oluşturmuştur.[509].

3.3.8.Uluslararası Metal İşçileri Federasyonuna İlişkin Çevre Politikaları

1988 Yılında İsveç'te düzenlenen Konferansta Uluslar arası Metal İşçileri Federasyonu, gelecek nesiller için daha iyi bir çevre uğruna mücadele vermeyi kabul ederek bir dizi kararlar almıştır. Bu kararlar;

*Çevre korumacığına katkıda bulunmak,

*Çalışma alanının ıslahı ve tesis alanı dışında da kirliliğin azaltılması konularında işverenlerle görüşmek,

*Çevre faaliyetlerini de sendikaların doğal görevlerinden biri olduğunu kabul ederek, çevresel konularda bir sendika stratejisi oluşturmak ve Uluslar arası Metal İşçileri Federasyonu (IMF) programı kurmak,

*Çevresel korularda, her düzeyde eğitim programları organize etmek ve bilgi alışverişi sağlamak,

---

[508] http://www.icem.org./index.php?id=1078&doc=1219&ia=TR
[509] http://www.ıcem.org.tr/22-Bat%C4%B1-Avrupa/3700-Sendikalar-Avrupa-Dayan%C4

*Bilim adamları, araştırmacılar ve çeşitli örgütler gibi, işçiler için çevre korumacılığını destekleyen ve geliştiren tüm organizasyonlarla işbirliğini geliştirmek,

*Tehlikeli maddelerin ve yanlış uygulamaların gelişmekte olan ülkelere ithalini durdurmak ve bu tehlikeler hakkında bilgilendirmeyi arttırmak ve yaymak,

*Kirliliği önlemek ve ortadan kaldırmak için, tüm hükümetlere politik gücü kullanarak yaptırımlarda bulunmak, şeklinde belirlenmiştir.[510]

[510] Çevre Korunması Konusunda Sendikalar Tarafından Yürütülen Çalışmalar, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayın Organı, Mart, 1994, s/35

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.TÜRKİYE'DE SENDİKALARININ ÇEVRE POLİTİKALARI

Toplumsal çevre bilincinin ülkemizde yeterli düzeyde gelişmemiş olması ile etkin ve örgütlü bir çevre hareketinin var olmayışının yanı sıra, sendikaların içinde bulundukları koşullar, giderek artan sosyal hak kayıpları ve yüksek işsizlik oranları, Türkiye'de sendikaların çevre sorunlarına karşı mesafeli duruşlarının nedenleri arasında sayılabilir. Bu gerekçelere ek olarak, Türkiye'de sendikaların önemli bölümünün, üyelerinin sorunlarıyla sınırlı sendikal politikaların dışına çıkamaması ve yeni toplumsal hareketlerle ilişki kuramaması da sendikaların çevre sorunlarına ilgi göstermelerinin ve çevresel sorunlara yönelik etkin politikalar üretmelerinin önündeki engeller arasında yer almaktadır. Çevre sorunlarının çözümüne yönelik adımlar atan, yayınlar yapan, çevresel örgütlenmelerde yer alan az sayıdaki sendikaya karşılık; çoğu sendika çevre sorunlarına tümüyle duyarsız kalmakta, hatta bazı koşullarda sorunları reddedebilmektedir. Türkiye'deki çevre hareketi son derece heterojen bir yapıya sahip olmakla birlikte, genel olarak değerlendirildiğinde sınıfsal bir perspektiften yoksundur. Çevre sorunsalı ile siyaset ve ekonomi arasındaki bağı kurmakta yetersiz kaldığı gibi, geliştirilen çevre politikalarının yöre halkı ve işçi sınıfı üzerinde ortaya çıkaracağı sosyoekonomik etkilere de kayıtsız kalabilmektedir. Gerek çevre hareketinin gerekse sendikal hareketin sözü edilen sınırlılıkları, Türkiye'de iki hareket arasında işbirliğinin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini engellemiştir[511]

Türkiye'de üretimden kaynaklanan çevre sorunlarına çözüm getirme arayışı işçi sendikalarının sorumluluğunda olduğu kadar işveren sendikalarının da konuya yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle çalışmada öncelikle, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS), Türkiye Kimya,Petrol, Lastik ve Plastik Sanayi Sendikası (KİPLAS), Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası(ÇEİS), Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası (İNTES), Türkiye Tekstil Sanayi İşverenler Sendikası, Türkiye Deri Sanayi İşverenler Sendikası, Türkiye Gıda Sanayi İşverenler Sendikası, Türkiye İlâç Sanayi İşverenler Sendikası, Türkiye Toprak Cam Çimento Sanayi İşverenler Sendikası tarafından yürütülen çevre çalışmalarına yer verilecektir. Daha sonra da kısaca;işçi sendikalarının çevre politikalarına yaklaşımları açıklanacaktır.

[511] ÜNLÜTÜRK Çağla,a.g.e.s/141–142

4.1.1.Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası ve Çevre Politikaları

Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) 272 üye kuruluş, 150 bin çalışana sahiptir. MESS sanayinin çevre sorunlarına çözüm getirmek için Çevre ve Orman Bakanlığının stratejik plan ve hedeflerine destek olmayı sosyal sorumluluk anlayışının gereği olarak görmektedir. MESS 5 Mayıs 2009 tescil tarihli, 120 Milyon EUR ve 90 Milyon TL sermayesi ile "MESS Entegre Geri Kazanım ve Enerji Sanayi ve Tic. A.AŞ'ni kurmuştur. Kısa adı MSG olarak bilinen kuruluşun vizyonu; AB düzeyinde örnek bir entegre çevre organizasyonu ve endüstriyel geri kazanım tesislerini, en ileri teknolojileri uygulayarak gerçekleştirmek, Türk sanayisinin sürdürülebilir kalkınma ve küresel rekabet gücüne katkıda bulunmak olarak açıklamıştır. Bu yönde ki hedeflerini; başta Çevre ve Orman Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı olmak üzere, Üniversiteler diğer bilim kuruluşları ve uluslar arası gelişmiş teknoloji kuruluşları ile yakın işbirliğine önem vermek olarak belirlemiştir.[512]

Konfederasyonun, Çevre Bakanlığı ile imzaladığı işbirliği Protokolü çerçevesinde konuşma yapan Yönetim Kurulu Başkanı Tuğrul Kudatgubilik;

*Çevre sorununun toplumun bilindirilmesine bağlı olduğunu, bunun için devletin bu alanda eğitime önem vermesi ve denetimlerini cezalandırıcı olmaktan çok, yol gösterici şekilde yapması gerektiğini,

* Çevrenin korunması konusunda hükümet, işçi ve işveren kesimleri ile diğer sivil toplum kuruluşlarının işbirliği yaparak, üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmelerini;

* Hollanda'da olduğu gibi çevre politikalarının tamamlayıcı bir unsuru olan devlet/sanayi işbirliği anlaşmalarına ülkemizde gereken önemin verilmesini;

*Özel sektör öncülüğünde bir ekonomik kalkınma modelinin uygulandığı ülkemizde,Türk sanayi ve müteşebbisini çevre konusunda adeta potansiyel suçlu kabul ederek yasal düzenlemeler yapmak anlayışından kesinlikle kaçınılmasını,

*Ülkemizde çevre koruma konusunda devletten başlayacak bir dizi teşvik tedbirleri ile sonuca ulaşacağını, Avrupa ülkelerinde %100'lere varan vergi ve yatırım indirimleri, arıtma

[512] http://Icwistanbul.com/files/sunumlar110_Haziran_2011/ıdris_Karagoz.pdf

tesisine yapılan yatırımın vergiden muaf tutulması vb. tedbirlerle sanayicinin desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir[513].

MSG Engetre Geri Kazanım ve Enerji Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi İcra Kurulu Başkanı, Çetin Atsür;"Ekonomisini büyütmek, daha fazla üretmek zorunda olan Türkiye'nin bunun yanı sıra çevresini de daha özenle koruması gerektiğini, çevre eğitimleri ile çevre bilincinin geliştirilmesinden başlayarak, sanayide çevre dostu teknolojilerin kullanılmasını, gerek işletmelerde gerekse ülke düzeyinde atıkların doğru yönetilmesinin büyük önem taşıdığını" ifade etmiştir.MESS ülkenin acilen ihtiyacını hissettiği çağdaş bir endüstriyel geri kazanım tesisini inşa etmek için gerekli çalışmalara başlayarak 40. Olağanüstü Genel Kurulunda bu yöndeki bir yatırımı onaylamıştır. Bu amaçla kurulan MESS Entegre Geri Kazanım ve Enerji A.Ş "MSG"nin öncelikli misyonu, AB standartlarında örnek bir Entegre Çevre Organizasyonunu ile, en ileri teknolojilerin uygulandığı Endüstriyel Geri Dönüşüm ve Kazanım Tesislerini realize ederek, geri kazanım tesislerinin ve ona entegre çalışacak tüm diğer tesis ve hizmet birimleri ile, çevrenin korunmasına ve sanayicinin küresel rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.[514]

MESS Entegre Geri Kazanım ve Enerji Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (MSG), ülkenin ve özellikle metal sanayinin de gereksinimlerini göz önüne alarak 2010 yılında Kütahya ilinde, arsa olarak uygunluğu kabul edilmiş ayrıca Çevre ve Orman Bakanlığınca ön görülmüş üç katı atık üretme bölgesinin hemen merkezinde bulunan bir mahalde, çevreyle barışık kimyasal-fiziksel işleme, yakma ve depolama birimlerinden oluşan örnek bir Entegre Geri Kazanım ve Enerji Merkezi inşa etmeyi kararlaştırıp, konuyla ilgili çalışmalara başlamıştır.İki yüz elli kadar kişiye yeni iş imkânı sunarak yöre ekonomisine hissedilir çapta olumlu etki yapacak MSG zararlı katı atık merkezinin, sıvı, katı ve çamursal atıklardan enerji kazanmayı amaçlayan ve dışarıya atık-su vermeyen yakma biriminin kapasitesi başlangıçta yılda 60.000 ton olacak, bu miktar ileride gerektiğinde ÇED raporunun tespitleri çizgisinde kalacak şekilde arttırılabilecektir.Merkez işletmeye alındıktan sonra, ülkenin çevre koruma ve sürekli kalkınabilme alanlarında güncel sorunların başında gelen zararlı katı atık probleminin ortadan kaldırılmasına kesin ve etkileyici çapta katkı sağlayabileceği hedeflenmektedir.[515]

MSG'nin ana kuruluşu olan Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası MESS, Türk sanayisinin gelişmesine katkıda bulunduğu 50 yılı aşkın süreden beri "Çevrenin Korunması"nı

[513] Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Aylık Dergi, 30 Mayıs,2005, s/1
[514] http://www.msgenerji.com/tci/50Cetin-Atsur-MSG-Ceo-İcra-Kurulu-Baskani
[515] http://www.kuzka.org.tr./BarinerDownload/TH5W2cevre.pdf

temel bir değer olarak kabul etmiş bir kuruluş olmuştur. MESS ve onun üyesi 300'e yakın sanayi kuruluşu, bünyelerinde görev yapan 150.000 çalışanına, onların ailelerine ve topluma karşı taşıdıkları çevre sorumluluğunun bilincinde olduklarını belirtmişlerdir. Çevre vizyonlarının, işletmelerinin tüm değer zincirinde çevre ve insan kriterlerinin öncelikle göz önünde bulundurulmasını öngören bir yaklaşım içinde olduğunu açıklamışlardır.[516]Ayrıca gelecek kuşaklara sağlıklı ve güzel bir çevre ve onunla uyumlu gelişen sanayi sayesinde çağdaş yarınlar bırakabileceklerini, bu konuda iş dünyasının da büyük sorumluluklar taşıması gerektiğini belirtmişlerdir. Çevre konusunun en hassas yanlarından birisinin de şirket faaliyetleri ile çevreyi koruma sorumluluğu arasında sürdürebilir bir denge kurulması şeklinde tanımlamışlar, öte yandan, çevre koruma sorumluluğunun da yeni iş fırsatları ortaya çıkardığını açıklamışlardır.[517]

Avrupa'nın en prestijli ödüllerinden biri olarak nitelendirilen, Avrupa Birliği Çevre Ödülleri'nin Türkiye Programı'nda stratejik vizyon sahibi ve sürdürülebilir kalkınmaya yaptığı katkıyı sürekli geliştiren kuruluşların değerlendirildiği yönetim kategorisinde, 2006 yılında birinciliğe layık görülen Erdemir, bugüne kadar 400 milyon $ tutarında çevre yatırımı gerçekleştirmiştir. Çevre koruma anlayışında AB Çevre Standartlarına uyum, Erdemir'in öncelikli hedefleri arasında bulunmaktadır. 2010 yılında gerçekleştirilen 4,2 milyon USD tutarındaki Kok Fabrikası Amonyak Sıyırma Kolonu'nun inşası bu konuda yapılan çalışmalardan birini oluşturmaktadır. Fe (demir) içeriği yüksek katı atıkların geri kazanım oranını artırmak amacıyla 2010 yılında pilot ölçekli briketleme tesisi inşa edilmiştir. Azot gazı ile yapılacak kuru kok söndürme işlemi ile kokun su ile söndürülmesi sırasında kaybedilen enerji elektriğe dönüştürülerek, çevre ve enerji açısından da önemli bir gelişme sağlanması, Erdemir'in çevre konusunda geliştirdiği faaliyetler kapsamında yer almaktadır.[518]

Konfederasyona üye kuruluşlardan, Bosch Ev Aletleri Sanayi ve Ticaret A.Ş çevre politikalarını;

*Ürünlerin kullanımından çöpe atılmasına kadar, kaynakların ve enerji kullanımının şirket çalışmalarının sonucu olarak, çevresel etkilerin, sürekli azaltılmasını amaçlamaktadır.

*Çevresel zararlara sebep olan kazaları önlemek için bütün gerekli ölçümleri uygulamayı planlamaktadır.

---

[516] http://www.cevrefirmalari.com/tehlikeli-atik-firmaları/mess-engetre-geri-kazanım-ve
[517] http://www.mess.org.tr-/html/yayinlarimiz/html/hbrsunuspdf/HARVARD-IS%20VE%20CE
[518] http://www.mess.org.tr/ti.asp?eid=4526&icid=0

*Çevresel politikaların verimli yürütülmesini sağlamak için, uygun çevresel yönetim sistemi kurulmasını kararlaştırmıştır.Bu amaç için gereken teknik ve yapısal işlemlerin düzenli olarak gözlenmesi ve sürekli geliştirilmesi için ilgili kamu yetkilileriyle işbirliği içinde çalışmasına karar verilmiştir.

*Bütün çevresel koruma yasa ve yönetmeliklerine uyulmasına,

*Çevre bilincine uygun davranmak, bütün çalışanların görevinin bir parçası olduğu kabul edilmektedir. Çevresel korumanın her seviyesine uygun olarak sorumluluk bilincini yetiştirmek ve yaymak yönetimin sürekli vazifesi olarak kabul edilmiştir.

*Mümkün olduğunca, fabrikanın olduğu kadar, çevre koruma konusunda destek isteyen sözleşmeli ortaklara bilgi ve destek verilmesi

*Birleşik çevresel çalışmaların ve bu alandaki başarıların sonuçlarını içeren yıllık çevresel rapor, ilgilenen organlara uygunca yayınlanması,ayrıca ürünlerin çevreyle uyumlu kullanımı için bilgilerin müşterilere de verilmesi uygun bulunmuştur. Bosch Ev Aletlerinde malzemenin temininden, sevkiyat aşamasına kadar yürütülen faaliyetlerin çevreye verdiği önemli ve önemsiz etkileri göstermek, bu etkileri en aza indirmek veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla kısa ve uzun dönem aksiyon planlarının hazırlanması amacıyla çevre etki değerlendirmesi raporu oluşturulmaktadır[519].

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu ile çevre ve Orman Bakanlığı arasında imzalanan "İşbirliği Protokolü' çerçevesinde;Bursa ve ilçelerinde faaliyette bulunan, çevrenin geliştirilmesiyle çevre kirliliğinin önlenmesi konularında örnek çalışmalar yapan ve yasalara uyum gösteren sanayi kuruluşları arasında, Bosch Sanayi ve Ticaret A.Ş'ye çevreye gösterdiği duyarlılık konusunda yaptığı çalışmalar nedeni ile plaket almaya hak kazanmıştır[520].

Arçelik çevre yaklaşımında ise;"Sürdürülebilir Yaşam" sorumluluğun bilinciyle, çevre dostu faaliyet ve ürünleriyle,"ürün hayat çevremi" boyunca çevreyi ve doğal kaynakları korumayı sürdürülebilir kılmayı hedeflemektedir. Arçelik A.Ş, yeni vizyonu "Dünya'ya Saygılı, Dünyada Saygın" ile "sürdürülebilirlik" yaklaşımını ana iş faaliyetlerine entegre etmektedir. Yeni vizyonu doğrultusunda belirlinmiş ana iş hedefleri, sürdürülebilirliğin ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlardaki üç yönünü temsil etmektedir. Sürdürülebilir yaklaşım çerçevesinde "çözümün bir parçası olmayı" hedefleyen ARÇELİK A.Ş iklim değişikliği ve sınırlı doğal kaynakların korunmasına yönelik çalışmalarını

[519] YASAVUL Selçuk,"ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemleri ve Bir Metal Sanayide Uygulaması", (Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,Çorlu, 2006), s/69-71

[520] http://www.boschtr.com/boschlife/pdf/blife6.pdf

sürdürmektedir. Üretim süreçlerinin her safhasında çevreye olan etkilerini sürekli olarak azaltmayı amaçlayan ARÇELİK A.Ş'de üretim süreçleri, doğal kaynakları az tüketen yüksek verimliliğe sahip bulunmaktadır.Temiz ve sağlıklı bir çevrenin gelecek nesillere aktarılması için ARÇELİK A.Ş çevre etkilerini kontrol altına almaya ve kaynak kullanımını azaltmaya yönelik çevre amaç ve hedeflerini belirleyerek, çevresel performansını düzenli olarak takip etmektedir. ARÇELİK A.Ş'nin çevreye duyarlı yaklaşımı, "ürün hayat çevrimi" boyunca kontrol altına aldığı çevre etkilerinin ulaştığı teknolojik üstünlüğün ve uyguladığı yönetim sistemlerinin sonucunda elde etmiştir. ARÇELİK A.Ş'de ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi (KYS) ile entegre edilen ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi (ÇYS) uygulanmaktadır[521]. Arçelik'te 2009 yılında başlatılan projeyle, kimyasal tüketimi azatlımı, sıfır atık çamur oluşumu %47 enerji tasarrufu ve %49 su tasarrufu sağlayan "Yüzey İşlem Teknolojisinde Nonoteknoloji Ürünü Kullanımına Geçiş" uygulanmasına başlanmıştır. Arçelik'in sosyal ve çevreye duyarlı yaklaşımı doğrultusunda, tedarik zinciri faaliyetlerinde de verimlilik çalışmaları yapılmaktadır. Tedarikçi lokasyonları ve dağıtım depo noktaları, çevreye duyarlı taşıma tiplerini kullanmayı sağlayacak ve olabilecek sera gazi emisyonunun en aza indirgeyecek şekilde,"Çevreye Duyarlı Şebeke Ağı" yaklaşımı belirlenmektedir. Bu amaçla, taşımada kullanılan araç sayısını azaltma, ürün ambalaj hacim ve ağırlığını azaltma, taşıma mesafesi ve araç doluluk optimizasyonu gibi yöntemler kullanılmaktadır[522].

Simens çevre koruma çalışmalarına; "Çevre ve Geleceğimiz Projesi "ile 1999'da başlamıştır. Projenin hedef kitlesi, ilköğretim okullarındaki 4.5.6 ve 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Projeye katılan çocuk sayısı 7 bini bulurken, projeye katılan gönüllü Simens çalışanı sayısı ise 350 kişidir. Girişim, atık su arıtma tesisi gezisi, bilinçlendirme eğitimi, çevre konulu çocuk oyunun izlenmesi,çevre konulu resim ve kompozisyon yarışması, çevre şenliğine katılım, yarışmaya katılan resim ve kompozisyonların sergilenmesi gibi çalışmaları içermiştir[523].

Ford Otosan, üretimde kullanılan kompresörlerin proses gereği ısınmasından oluşan ısı enerjisinin geri kazanılmasına yönelik projeyi 2009 yılında hayata geçirmiştir. Proje kapsamında, ısınan kompresörlerden geri kazanılmak suretiyle elde edilen ısı enerjisi, yemekhane kullanım suyunun ısıtılmasında kullanılmaya başlanmıştır.Bu proje sayesinde, kullanım suyunun ısıtılması için tüketilen yıllık doğalgaz miktarı düşürülmüş,1386 TEP enerji tasarruf edilmiştir.Proje sayesinde, 100 metrekarelik 160 evin ısıtılması için gerekli

[521] http://www.arcelikas.com/sayfa/205/Surdurulebilir_Yasam
[522] http://www.koc.com.tr/tr-tr/Kurumsal_Sosyal_Sorumluluk/Topluluksirketlerininfaaliyeti
[523] http://U3.arkitera.com/h22871-cevreciligin-cevresi-nasil-gensleyebilir.htm

doğalgaz miktarına eş değer tasarruf elde edilmiş olup yılda 324 ton karbondioksit salınımı engellenmiştir[524].

Konfederasyona üye kuruluşlardan Erdemir'in öncelikli hedefleri arasında AB Çevre Standartlarına uyum bulunmaktadır.2010 yılında gerçekleştirilen4.2 milyon USD tutarındaki Kok Fabrikası Amonyak Sıyırma Kolon'nun inşası çalışmanın örneğini oluşturmaktadır. Tesiste ilave 2000 ton/yıl amonyum sülfat gübresi üretilirken, mevcut arıtma tesisine gönderilen amonyağın giderimi sağlanmıştır. Bu tesisin yarattığı katma değer;karbon ve demir içeriklerinden dolayı değer taşıyan atıkların geri kazanımı ile hem Erdemir hem ülke adına ekonomik getiri sağlaması ve geri kazanım konusunda farklı bir teknolojiyi uygulamaya başlatmıştır[525].

Borusan Grubu şirketleri faaliyetlerini yasal gereksinimlere uygun olarak çevreye ve sağlığa zarar vermeyecek, güvenli bir şekilde gerçekleştirmektedir.İçinde yaşadığı ve çalıştığı çevreyi temiz tutma ve koruma sorumluluğu ile faaliyetlerini sürdürmektedir.Borusan Grubu yatarımlarını yaparken de çevre ve insana saygı prensipleri çerçevesinde planlama yapmaktadır. Grup bünyesinde bulunan Borçelik, kurulduğu günden bu yana faaliyetlerinde, hizmetlerinde ve kullandığı teknolojide yaptığı yeniliklerde her zaman çevre performansını iyileştirmeyi hedeflemektedir. 1998 yılında sektörde ilk ISO 14001 belgesini alan şirket olmuş ve sonraki 8 yıl içinde de tüm denetlemelerden başarı ile geçmiştir. ISO 14001 2004 Kalite Yönetim Sistemi gereği olarak yasal mevzuata uyumu taahhüt eden Borçelik'te tüm çevre mevzuatının takip ve denetimi, kalite sistemi dahilinde yürütülmektedir. Borçelik çevreye olan duyarlılığını, 2008 yılında sosyal etkinliklerle de destekleyerek Çevre Günü'nde Gemlik İlköğretim Öğrencilerine bilinçlendirici bir tiyatro oyunu ve bir de Çevre Günü Resim Sergisi organizasyonu düzenleyerek göstermiştir.Borusan Makine ise;atık yönetimi çalışmaları ile çevreye olan duyarlılığını ortaya koymakta ve yaptığı çalışmaları sürekli geliştirip iyileştirerek çevre performansını artırmaktadır. Borusan Makina'nın atık yönetimi konusundaki çalışmaları Çevre Bakanlığı Yönetmelikleri çerçevesinde yürütülmektedir[526].

Ana iş kolu olan paslanmaz çelik boru sektöründe Ülkemizde söz sahibi olan Borusan Paslanmaz Boru ve Profil San Tic A.Ş'nin tüm çalışanları ve yönetimi, çalışanlarına, müşterilerine, tedarikçilerine daha güvenli ve sağlıklı iş ortamı yaratma,

---

[524] http://www.koc.com.tr/trtr/Kurumsal_Sosyal_Sorumluluk/ToplulukSirketlerininfaaliyetleri.

[525] http://www.mess.org.tr/abportal/ti.asp?eid=4526&icid=0

[526] http://www.borusanmannesmann.com/pdf/surdurulebilirlik_politikası.pdf

"SIFIR İŞ KAZASI" idealine ulaşmak ve üretim yaparken yaşanılan çevreyi korumayı amaçlamaktadır.Söz konusu amaca ulaşmak için; ortaya çıkan atıklarını en aza indirmeye, önlenmesi mümkün olmayan atıklarını doğaya zarar vermeyecek bir şekilde yok edilmesine çalışmaktadır[527].

Ülkemizde faaliyet gösteren Ford Otosan İnönü Fabrikası, Kocaeli Sanayi Odası tarafından ölçülebilir çevre yatırımlarının yanı sıra çevreye ve topluma katkıları olan kuruluşların desteklenmesi ve teşvik edilmesi amacıyla düzenlenen Şahabettin Bilgisu Çevre Ödülleri'ne ikinci kez layık bulunmuştur. Ödül töreninde konuşma yapan Ford Otosan Genel Müdürü;

Üretirken dünyayı korumak misyonuyla hareket ettiklerini, Üretim faaliyetleri sırasında olduğu gibi ürünün ömrü ve bu ömür sonrasında olabilecek çevre etkilerini azaltmak amacıyla, ürünün tasarım aşamasından itibaren tüm yaşam döngüsü boyunca olabilecek çevresel etkileri azaltmaya yönelik çalışmalar yaptıkları,ifade etmiştir[528].

4.1.2.Çimento Endüstrisi İşverenler Sendikası ve Çevre Politikaları

Çimento üretimi sürecinde karbondioksit, parçacıklı madde (toz), azot oksitleri (NOx) ve kükürt dioksit (SO2) emisyonu gerçekleşir. Emisyon miktarı hammaddeye, hazırlama yöntemlerine, fırın türü ve kullanılan emisyon kontrol sistemlerine bağlı olmaktadır.Baca emisyonları, en büyük emisyon kaynaklarıdır.Bu emisyonlar, düzenli ölçümler ile izlenebilmekte ve geliştirilen teknolojik yatırımlarla azaltılabilmektedir.[529]

ÇEİS, doğal kaynakların verimli kullanılması, çevre bilinci ile hareket edilmesi ve çevre ve ekolojik hayatın sürdürülebilir olması için her türlü çalışmayı yapmayı taahhüt etmektedir. Bu konuda üye kuruluşlarda önemli çalışmalar yapılmaktadır. ÇEİS, çalışanlarını, kağıt tüketiminin en aza indirilmesi ve geri dönüşümlü malzeme kullanımı konularında teşvik etmektedir. Bu amaçla her personelin odasına kâğıt atıkların toplanabileceği kutular konmuştur. Toplanan kâğıtlar aylık olarak biriktirilerek Çevre Koruma Derneği'ne (ÇEVKO) verilmektedir. Çelenk gönderilmesi gereken durumlarda Türkiye Eğitim Vakfının bağış çelengi kullanılmaktadır. Böylece törenler sebebiyle, çiçeklerin koparılarak doğaya zarar verilmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Sendika binasında ısınma amaçlı olarak daha çevreci bir yakıt olan doğalgaz kullanılmaktadır. Sendikaya üye kuruluşlarda, çevrenin korunması ve toz

[527] http://www.borusan-paslanmaz.com/
[528] http://www.mess.org.tr/abportal/ti.asp?eid=4526&icid=0
[529] http://www.kurumsalsosyal.com/Upload/Document/document_2314be3b7cF6854ccl

emisyonunun düşürülmesi amacıyla da oldukça yüksek maliyetli yatırımlar yapılmış, bu çerçevede döner fırınlara ait bulunan elektrostatik filtreler torbalı filtrelere dönüştürülerek toz emisyonu azaltılmıştır. Doğal kaynakların korunması çevreye yayılan karbondioksit miktarının azaltılması ve çok büyük bir sorun teşkil eden atık bertarafının sağlanması amacıyla sendikaya üye kuruluşların birçoğunda Çevre ve Orman Bakanlığı alternatif yakıt kullanım lisansı bulunmaktadır.[530]

AB'nin Çevre Faslının Müzakerelere açılması ve İklim Değişikliği Konferansının Türk Çimento sektörüne muhtemel etkileri, endüstriyel emisyonlar ve izinler bakımından incelendiğinde; konferansta alınan kararlar gereğince;

*Çimento fabrikalarında azot oksit sınır değerlerinin düşürülmesi, kapalı klinker stok sahaları inşası, tesis için toz emisyonlarının sınırlanması için önlemler alınması, bacaların yükseltilmesi gibi şartlar yer almaktadır.

*AB mevzuatına paralel olarak hazırlanan atık yakma yönetmeliği ise, atık yakılması durumunda azotoksit ve toz için çok sıkı sınır değerler öngörmektedir.

*Söz konusu değişiklik ve sınır değerlere uyum için, fabrikaların teknolojik yatırımlar yapması, yeni üniteler inşa etmesi ve yeni arıtma sistemleri tesis etmesi gerekebilecektir.

Türkiye çimento sektörü ülkemizin gelişimine paralel olarak önümüzdeki 10 yıl içerisinde, %60 oranında büyüme ihtiyacı içerisinde olacaktır. Buna karşılık, gerekli yatırım ve mevzuat düzenlemeleri ile ton çimento başına üretilen CO2 emisyon miktarını düşürme potansiyeli mevcuttur. Böylelikle sera gazlarının artış hızı çimento üretimi artış hızından düşük olabilecektir[531]

Ülkemizde sorumluluk sahibi bir üretici bilinciyle hareket eden Akçansa, fabrikalarında gerekli olan yatırımları yapmakta ve önlemleri almaktadır.[532]

Akçansa'nın çevre politikalarının temelinde iklim değişikliği ile mücadele yer almaktadır. Akçansa, karbondioksit emisyonlarının azaltılması için 3 temel yönteme odaklanmıştır.

---

[530] http://www.ceis.org.tr/image/userfiles/1285940304955.pdf
[531] EREN Ahmet, "AB Çevre Faslının Müzakerelere Açılması ve İklim Değişikliği Konferansı'nın Türk Çimento Sektörüne Muhtemel Etkileri", TİSK-İşveren Dergisi, Ocak, 2010,s/5
[532] http://www.kurumsalsosyal.com/Upload/Document/document_2314be3b7cF6854ccl

*Alternatif yakıt kullanımı

*Çimentoda klinker kullanım oranının azaltılması

*Enerji verimliliği

Çimento üretiminin enerji yoğun bir süreç olması nedeniyle Akçansa üretim tesislerini sürekli olarak son model teknolojilerle modernize ederek ısı ve elektrik enerji tüketiminde en yüksek verimliliği hedeflemektedir. Bu sayede daha az enerji kullanarak bir yandan maliyetleri düşürmeyi öte yandan ise iklim değişikliği konusundaki duyarlılığını ortaya koymaktadır.[533]

Akçansa fabrikalarındaki bütün filtreler ile ana bacalardaki toz ve gaz emisyonlarının yasal zorunluluklara uygunluğu, akredite kuruluşlarca yapılan yıllık ölçümlerle düzenli olarak kontrol edilmektedir.Yakma sürecinin yanı sıra malzemelerin taşınması ve depolanması sırasında rüzgâr ve yağmur gibi bazı doğal olaylarla emisyon kaçakları oluşabilmektedir. Bunların sürekli ölçümü mümkün olmadığından, yerel çevrenin ve çalışanların sağlığını izlemek ve korumak adına, tesisin etki alanında periyodik olarak yerel hava kalitesi ölçümleri yapılmaktadır.

Ürettiği her bir toz tanesinin farkında olan ve toz emisyonunun, insan ve çevre sağlığına etkisini büyük bir titizlikle gözlemleyen Akçansa, 1 ton klinker başına düşen toz miktarını 2007 yılına göre %15 azaltmıştır. Bu gelişme Akçansa'nın kararlılıkla uyguladığı ve ödün vermediği çevre bilincinin bir sonucu olmuştur[534].

Akçansa'nın çevreye olan duyarlılığından ötürü, Çanakkale İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Akçansa Fabrikası'nı plakete layık görmüştür. Çevre plaketini alan fabrika müdürü Hasan İmer; Küresel ısınmanın en büyük etkenlerinden biri olan karbondioksit gazına neden olan atık araç lastiği, motor yağı, sintine suyu, petrol tankları,dip çamuru gibi atıkları, alternatif yakıt olarak fabrikanın döner fırınında bertaraf edilip, ilave enerji kaynağına dönüştürdüklerini belirterek, "Atıkların kullanılmasıyla dünyamızın ısınmasına yol açan kanbondioksit gazının bir nebze de olsa azaltılmasını sağlamaktayız" demiştir.Denizli çimento fabrikasını da, A Grubu emisyon izni ve deşarj izni alması ve tesislerinde mermer atıklarının geri kazanılmasına yönelik

[533] http://www.akcansagriraporu.com/akcansa-surdurebilirlik-raporu–2010.pdf
[534] http://www.kurumsalsosyal.com/Upload/Document/document_2314be3b7cF6854ccl

çevre kirliliğini önleyici gayretli çalışmalarından dolayı, Denizli Valiliği ve İl Çevre ve Orman Müdürlüğü tarafından 05.06.2007 tarihinde teşekkür belgesi ile onurlandırılmıştır.[535]

Çevre Dostu uygulamaları ile dikkat çeken Bolu Çimento, sosyal sorumluluk projeleri kapsamında ağaçlandırma faaliyetlerine azami önem göstermektedir. Bolu Çimento, ağaç dikim mevsiminde envanterlere kayıtlı 190.995 adet muhtelif cinste ağaca, 5000 karaçam fidanı daha dâhil ederek, dikili ağaç sayısını 195.995'e çıkarmış bulunmaktadır.[536]

Bartın Çimento fabrikası, çevrenin korunması için gereken tüm önlemleri almış ve almaya devam etmektedir.1988 yılında döner bacasından çıkan tozların tutularak geri dönmesini sağlamak ve çevre kirlenmesini önlemek amacı ile 290.000 metreküp/h elektrofiltre tesis edilmiştir.Elektrofiltrenin devreye girmesinden sonra bacadan dışarı atılan tozların %99'u tutularak geri dönmekte,böylece elde edilen ekonomik faydanın yanında çevre kirliliği de önlenmektedir.Toz çıkan diğer ünitelerde de Jet-Puls tipi torbalı filtrenin montajı tamamlanarak zaman içinde devreye alınmıştır.Toz çıkış noktalarının toz ve gaz konsantrasyon ölçümleri yaptırılarak iyileştirme çalışmalarına devam edilmektedir.Bu çalışmalar sonucunda halen paketleme ünitesinde 4 adet kömür kurutma ünitesinde 1 adet,katkı kurutma ünitesinde 1 adet ve çimento değirmenlerinde 7 adet olmak üzere toplam 13 adet Jet-Plus torbalı filtrenin imalâtları yapılmış,montaj çalışmaları yapılmıştır.[537]

Çimsa Çimento, çevre ve insan sağlığını korumak için gerekli tüm tedbirleri alarak bu konuda örnek şirket olma gayreti içindedir. 2004 yılında çalışanlarının,müşterilerinin ve tedarikçilerinin çevre koruma bilincini artırmak ve bu sorumluluğunun tüm bireylerin görevleri olduğunu anlatmak üzere Çevre Eğitimleri düzenlenmektedir.Fabrika üretim faaliyetlerini gerçekleştirirken çevre boyutunu düşünerek bu konuda daha sistematik yaklaşımlarda bulunmak amacıyla 2004 yılında yoğun bir şekilde TS EN ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi çalışmaları yürütülmüştür[538].

İzmir Çimentaş Fabrikasında torbalı filtre sistemine geçmek amacıyla 8 milyon dolarlık filtre modernizasyon yatırımı yapmayı planlamaktadır.Yeni yatırımla 1 metreküpteki atmosfere atılan toz miktarını yasal sınırın 12'de birine düşürülmesi hedeflenmektedir. Çimentaş Grubu'ndan yapılan açıklamada yatırımların sadece fiziki büyümelere yönlendirilmediği, daha temiz bir çevre için örnek uygulamaların hayata geçirildiği, çimento

[535] Çimento İşverenler Dergisi, Temmuz, 2007, Sayı:4, Cilt:21
[536] Çimento İşverenler Dergisi, Mayıs, 2011,Sayı:3Cilt:25
[537] http://www.bartincimento.com.tr/user/kurumsal.aspx?id=10&baglid=1
[538] http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/fabrika_haberleri.pdf

üretiminde enerji tasarrufuna dönük alternatif yakıt uygulamalarını gerçekleştirirken diğer yandan atık yönetimine yönelik adımlar atıldığı belirtilmektedir[539].

4.1.3.Türkiye Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayi Sendikası ve Çevre Politikaları

21. yüzyılın üretim dünyasının yeniden inşa edilmesinde düşük maliyetli, kaliteli üretim, insan odaklı ve "çevre bilinçli" politikalar işletme stratejisi olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. İnsan ve çevre sağlığına karşı gösterilen ilgi ve hassasiyet gerek uluslar arası gerek ulusal düzeyde artmıştır. İşletmeler, faaliyetlerinde,ürün atıkları ve çevre korunması konularını önemsemekte ve kontrol altına almaya çabalamaktadır.

Ayrıca çevre, güvenlik, sağlık ve endüstriyel riskler konusu uluslar arası rekabet, haksız rekabet ve çevre dostu imajı boyutuyla da ilgi odağı olmaya başlamıştır. Bu nedenle KİPLAS, yeni vizyonuna paralel olarak geliştirdiği hizmet çeşitlenmesi yaklaşımıyla "işyeri güvenliği, çevre,kimyasal maddelerin sınıflandırılması, etiketlenmesi ve taşınması ile ilgili uluslar arası ve ulusal mevzuata önem vermektedir.Ayrıca endüstriyel riskler (teknik emniyet, yangın güvenliği) konularına yönelik hizmet veren ve "Teknik İşler ve Eğitim Müdürlüğü" adı altında oluşturduğu danışma merkeziyle danışmanlık hizmetlerine ve işbaşı eğitimlerine başlamış bulunmaktadır.KİPLAS'ın 1994 yılında başlattığı vizyonu doğrultusunda bir diğer açılımı da; sanayiciye ortak altyapı hizmetleriyle en az maliyet getirecek, çevreye dost, planlı bir sanayi yapısı içerisinde yatırım, üretim ve istihdam olanağı sağlamak amacıyla çalışmalar başlatmış olmasıdır.[540]

KİPLAS, çalışma hayatındaki geleneksel faaliyet alanı olan endüstri ilişkilerinde gösterdiği başarılı çizgisini ve performansını, iş sağlığı, işyeri güvenliği ve çevre alanında da göstermek ve üyelerinin bu alandaki sorunlarında da yanında olmak, teknik ve lojistik destek sağlamak amacıyla faaliyetlerini çeşitlendirdiği hizmet yelpazesi içinde, konuya gereken önemi vermek suretiyle ilgili "Teknik Birim"i oluşturan ilk İşveren Sendikası olmuştur.Sağlık, güvenlik ve çevre boyutuyla Kiplas çalışmaları ve eğitim programı kapsamında;işletmelere teknik ekip ziyareti yapmak suretiyle işletmedeki çevre, sağlık, güvenlik korumalarında sahada risk analizi yapılması ve denetimlerin gerçekleştirilerek, düzenleyici ve iyileştirici faaliyetlerin

[539] http://www.istekobi.com.tr/kobi-bilgi-merkezi/haberler7cimentas-cevreye-8milyon-dolarlik-yatirim-yapacak-h11799.aspx
[540] http://www.kiplas.org.tr/tarihce.html

işletme yönetimine önerilmesi, ulusal ve uluslar arası yasal gelişmeler, yönetmelikler ve direktifler konusunda eğitime katılanların aydınlatılması,iş sağlığı ve güvenliği ve çevre alanındaki gelişmeler hakkında üyelerin güncelleştirilmesi gibi faaliyetlerde yer almaktadır.[541]

Kimya sanayinin, küresel ısınmanın sektörlere getireceği etkilerden, proseslerinde alınması gereken önlemler nedeniyle direk ve bütün sektörlere girdi sağlaması nedeniyle de dolaylı olarak etkileneceği belirtilmektedir. Kimya sanayi sera gazı (emisyon) kontrolünden etkilenebilecek sektörler arasında öngörülmektedir.Özellikle azotlu gübre üretimi ve petrokimya sanayi öncelikli alt kolları arasındadır. Sektör bu konuda gerekli yatırım ve çalışmalarına başlamıştır. Proseslerde kullanılan yakıt tercihleri mümkün olduğu kadar sera gazı salımı düşük olan yakıtlara yönelmektedir. Ayrıca proseslerde yapılacak değişiklikler ve AR-GE çalışmalarının desteklenmesiyle de sera gazı salınımlarının azalması beklenmektedir. Enerji verimliliği konusunda sektörün yapacağı çalışmalar da önem arz etmektedir. Bu konuda da sektörün yenilebilir enerji kullanımı konusuna daha fazla önem vermesi gerekmektedir. Küresel ısınmanın sektörlere getireceği etkiyi bir fırsata çevirme ve temiz teknolojilerin geliştirilmesi hususunda kimya sanayi önemli bir sektördür. Ayrıca kimya sanayi yaptığı AR-GE çalışmalarıyla da temiz teknoloji üretimine katkı sağlamakta, bu sayede sera gazı salınımının düşmesine olumlu etki yapmaktadır. KİPLAS'ın önderliğinde kurulacak olan KİPLASMA Endüstriyel Atık Entegre Bertaraf A.Ş Tesisinin teknoloji seçiminde de, enerji kullanımı ve emisyon salımı kriterleri önem arz etmiştir. Seçilen plasma teknolojisi, geleneksel döner fırınlı ve akışkan yataklı bertaraf tesislerinden farklı olarak, daha az karbondioksit salımı gerçekleştirmekte ve atıklardan enerji geri kazanımı konusunda da 1,5–2 kat daha etkili olmaktadır. Diğer sera gazları da bu sistemde eser miktarda oluşmaktadır. Ayrıca organik atıklardan sentetik gaz elde edilerek, bu gaz enerji üretimi için kullanılmaktadır. Yine diğer enerji üretim tesislerinden farklı olarak, sentetik gaz kullanılması nedeniyle karbondioksit salımı da düşük olmaktadır.[542]

Avrupa Birliği Müzakere Çerçeve Belgesinin içerisindeki 35 başlıktan biri de çevredir. Avrupa Birliği, Müzakere Çerçeve Belgesinde yüksek düzeyde bir çevresel korunmanın önemine dikkat çekişmiştir. Kimya sanayi, gerekli tedbirlerin alınmadığı müddetçe, insan sağlığına ve çevreye büyük ölçüde zarar veren sanayi kollarından biri olarak değerlendirilmektedir. Kimyasalların çevre ve insan sağlığına zararlarını kontrol etmek ve en aza indirmek amacıyla 01.05.2003 tarihinde kabul edilen 4856 Sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı

[541] http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=517&id=31
[542] BAYDUR Refik, "Küresel Isınma", TİSK, İşveren Dergisi, Ağustos, 2007,

Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun çerçevesinde yayınlanan 2872 sayılı Çevre Kanunu uyarınca hazırlanan yönetmelikler hayata geçirilmiştir. Çevre ve insan sağlığının korunması amacıyla, kimyasalların etkin yönetimini teminen; stratejilerin, politikaların ve tedbirlerin belirlenmesi, uygulanması ve uygulamaların denetiminin tek elde toplanarak bir kurum/kuruluşun yetkilendirilmesi önem arz etmektedir.[543]

Kiplas'a üye olan işletmelerden, Dyo Boya,faaliyetleri sonucu çevreye verdiği veya verebileceği zararların sistematik bir şekilde azaltılması ve mümkün ise ortadan kaldırılması için geliştirilen bir çevre politikasına sahiptir.Dyo Boya'da ürünün üretiminden müşteriye sunulmasına kadar geçen her aşamada çevresel faktörlerin belirlenmesini, bu faktörlerin kontrol altına alınarak çevreye verilen zararın en aza indirilmesini ve çevre performansının sürekli geliştirilmesini hedefleyen çevre yönetim sistemi uygulanmaktadır.

Dyo Boya'nın 2009 yılında başlattığı TS EN ISO 14001:2004 Çevre Yönetim Sistemi belgelendirme çalışmaları, söz konusu sertifikanın 2010 yılı Ekim ayında Çiğli ve Gebze Fabrikaları için TSE'den alınması ile sonuçlanmıştır.Dyo Boya tesislerinde oluşan her türlü atığın çevreye zarar vermeyecek şekilde ayrı toplanması, depolanması ve bertaraf edilmesi sağlanmaktadır.Atığın azaltılması yönünde aksiyon planları oluşturan Dyo Boya yakın bir gelecekte Çevko'ya üye olarak piyasaya sürülen ambalaj atıklarını toplatmayı hedeflemektedir.Çevre koruma çalışmaları kapsamında Dyo Boya fabrikalarında 1986 yılından beri arıtma sistemi kullanılmaktadır. Tüm toz aspiratörleri filtrelere bağlanmış, doğaya verilen toz emisyonları azaltılmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanmakta olan tehlikeli kimyasalların kontrol altına alınması ile ilgili REACH uygulamaları takip edilmekte ve konu ile ilgili yasal zorunluluklar yerine getirilmektedir.Aydınlatma sistemlerinde cıva buharlı lambalar yerine sodyum buharlı lambalara geçiş planlanmaktadır[544].

Sürdürülebilir kalkınmayı kendisine ilke edinen bir başka üye işletme ise Aygazdır. Aygaz, gelecek nesillerin gereksinimi olan doğal kaynaklar israf edilmeden insan ve çevre sağlığına uygun şartların oluşturulması için çeşitli etkinlikler düzenlemektedir. Çocuklar için düzenlenen resim yarışması da bu bilincin yerleşmeşmesi hedeflenmektedir[545].

Aygaz'ın iklim değişikliğine dikkat çekerek, toplumda farkındalık yaratmayı amaçlayan,"Yarın Hava Nasıl Olacak?" projesi dünyanın en önemli iletişim ödüllerinden IPRA Altın Küre'ye lâyık görülmüştür. 17 Haziran Lizbon'da toplanan jüri 50 ülkeden

---

[543] T.C Başbakanlık. Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007–2013, Kimya Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2007,s/50–51

[544] http://www.yasar.com.tr/yasarYatirimci/üploads/File/dosya7DYODYO%202010%20TR_FİNAL.pd

[545] http://ww.aygaz.com.tr/NR/rdanlyres/CCBD34…

400'den fazla projenin yarıştığı süreçte çevre kategorisinde Altın Küre ödülünü Aygaz'a vermeyi uygun bulmuştur[546].

Konfederasyona üye kuruluşlardan Petkim'in Çevre Yönetimi, ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi, OHSAS 18001İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi ve ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi'ni içine alan Entegre Yönetim Sistemi içinde yürütülmektedir.Entegre Yönetim sistemi kapsamında Risk Değerlendirme Tabloları kullanılarak tüm çalışma alanlarında ortaya çıkan tehlikelerin çevresel boyutları değerlendirilmiştir. Belirlenen tehlikeler için gerekli planlamalar yapılarak önlemler alınmakta, ayrıca Entegre Yönetim Sistemi (EYS) kapsamında oluşturulan bir ekip tarafından Risk Değerlendirme Tabloları sürekli olarak güncellenmektedir.

Petkim'in çevrenin korunması yönündeki politikaları çerçevesinde fabrikalarda yürütülmekte olan kapasite artış ve yeni yatırım projelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için Atık Giderme Ünitesi çıkışına ileri arıtım teknolojisine sahip yeni bir ünitenin kurulması planlanmaktadır[547].

Çukurova Kimya Endüstrisi A.Ş'de ISO 9001 sertifikasına sahiptir. Dünya standartlarında yüksek kalitede üretim yapmaktadır. Kimya Sanayicileri Derneğinde ve Kimya İşverenler Sendikasında faal olarak görev almış olup, ayrıca Üçlü Sorumluluk Anlaşmasına imzasını koyarak çevre sorunları konusunda duyarlı bir politika izlemektedir[548].

4.1.4.Türkiye Tekstil Sanayi İşverenler Sendikası ve Çevre Politikaları

Tekstil sanayi, imalat sanayi içerisinde yer alan en uzun ve kompleks endüstriyel zincirlerden birisidir. Hammaddelerin (kimyasal lifler) yarı işlenmiş ürünlerin (iplik, dokuma ve örme kumaşlar ile bunların terbiye işlemleri) ve nihai ürünlerin (halılar, ev tekstilleri, giyim ve endüstriyel kullanıma sahip tekstiller) üretimine kadar olan üretim halkasının tamamını kapsayan çok sayıdaki alt sektörden oluşmaktadır. Tekstil sanayindeki temel çevresel sorunlar, atılan su miktarı ve onun taşıdığı kimyasallar ile ilgilidir. Diğer önemli sorunlar ise; enerji tüketimi, hava emisyonları, katı atıklar ve kokulardır.Yünler için kullanılan boyalar, özellikle krom gibi ağır metaller içerebilir. Çıkışlarda yüksek seviyelerde krom yeni kimyasal proses aracılığıyla azaltılabilir, ama birçok yün için kullanılan boyalarda hala problem bulunmaktadır. Tekstil endüstrisinde kullanılan potansiyel tehlikeli malzemeler krom içeren boyalar, güve, nem

[546] http://www.mess.org.tr/abportal/ti.asp?eid=4526&icid=0

[547] http://www.turcas.com.tr/tr/yazi.php?id=39

[548] http://www.likom.com.tr/_htm/basari_gusto/cukurova_ic.htm/

ve çürümeye karşı dayanıklı olan maddeler ve pesticidlerdir. Ayrıca bunlara ek olarak yanmayı güçleştiren malzemelerde bulunmaktadır. Çekme işlemlerine karşı dayanıklı malzemeler ile reçine bazlı malzemeler de hava ve su için potansiyel kirlilik yaratan maddelerdir.Ayrıca kullanım ve depolama esnasında da çeşitli ambalaj ve kullanım malzemelerinden de kâğıt, plastik bobin, kimyasal ambalaj kutuları gibi atıklar oluşmaktadır.[549]

İklim değişikliklerinin ve özellikle gerek tarımdaki, gerekse sanayideki bilinçsiz kullanmanın sonucu olarak birçok bölgede yeraltı su kaynakları tehlikeli şekilde azalmaya başlamıştır. Artan nüfusa rağmen dünyadaki refah artışının sürdürülebilir olması için, yalnız su ve enerjinin değil, tüm hammaddelerin tasarruflu kullanılması artık tek başına yeterli olmayıp, bunların kullanımdan sonra temizlenip, geri kazanılıp tekrar kullanımının önemi çok artmaktadır.

AB ülkelerinden gelen büyük alıcılar, artık sadece Exotex 100 gibi, ürünlerin insan sağlığına zarar vermeyen ürünler olduğunu belirten etiketlerin mevcudiyeti ile yetinmemekte, ürünlerin AB normlarına uygun olarak çevreye zarar vermeden üretilmiş olmasını da talep etmektedirler. AB'de çevre ile ilgili mevzuatı oluşturan ve kontrol eden IPPC (Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol) Bürosu 600 sahifelik bir "Tekstil Sanayi için En Uygun Teknikler(BAT) Referans Dökümanı'nı yayınlamıştır.Dünyadaki ve özellikle AB'deki bu gelişmelerin ışığı altında, Türk tekstil sanayinin rekabet gücünü kaybetmemesi için;

*Tekstil Sanayi için En Uygun Teknikler (BAT) Referans Dökümanı'nda yasaklanan kimyasal madde, boyarmadde, yöntem ve makinelerin kullanım ve uygulanmasından kaçınması,

*Başta terbiye işletmeleri olmak üzere tüm tekstil işletmelerinde enerji tasarrufu uygulamalarına ve terbiye işletmelerinde buna ilaveten enerji geri kazanımına önem verilmesi,

*Terbiye işletmelerinin; Su tasarrufu sağlayıcı önlemler almaları, suları daha az kirletici kimyevi madde ve yöntemleri tercih etmeleri, atık suları daha iyi arıtmaları,arıtılmış suların mümkün derece büyük kısmını tekrar kullanmaları

[549] http://www.iso.org.tr/tr/documents/cevre/web%20tekstil%20sektoru%20cevre%20yonet

*Tür boyarmadde, yardımcı madde ve tekstil makinesi imalatçılarının, yenilikçi çevre dostu (Avrupa IPPC Bürosu'nun BAT Referans Dökümanı'na uygun) ürün ve makineler geliştirip sanayinin hizmetine sunmaları gerekmektedir.[550]

Türkiye Tekstil Sanayi İşverenler Sendikası, 1974 yılından bu yana Uluslar arası Tekstil Sanayicileri Federasyonu (ITMF)'nun üyesi bulunmaktadır. ITMF'nin, 11-14 Ekim 2008 tarihleri arasında Mauritius'ta düzenlenen konferansına ülkemizi temsilen sendika yönetim kurulu başkanı Halit Narin katılmıştır. Söz konusu konferansta, "daha yeşil ve daha sürdürülebilir tekstil" için çareler aranmıştır. Ayrıca, yeşil (çevreci) stratejilerin ve diğer kurumsal sosyal sorumluluk insiyatiflerinin uygulanması yoluyla rekabet edebilmek için, şirketlerin; fabrika ve çalışma şartları, çevreye önem verilmesi, tehlikeli kimyasalların ve atıkların elimine edilmesi, organik pamuk ve sürdürülebilir elyafların kullanılması, eko-etiketlerin kullanımı gibi hususlara dikkat etmeleri gerektiği gibi konular üzerinde de durulmuştur.[551]

Tekstil sektöründe temel çevresel sorunların giderilmesi amacıyla önerilen temiz üretim teknolojileri kapsamında;

*Alternatif kimyasal kullanımı ve ayrıca proseslerde kullanılan kimyasallar ve boya çökeltilerinin geri kazanımı ve tekrar kullanımı

*Merserizasyon durulama suyundaki alkalinin geri kazanılması ve tekrar kullanılması

*Boyama sonrası yıkama sularının yeniden kullanımı

*Uygulanan boyama banyosunun yeniden kullanımı

*Terbiye yıkama suyunun kalitesinin arıtma teknolojileri uygulanarak arttırılması ve yeniden kullanımı

*Klor bazlı boyaları kullanımından kaçınılması

[550] Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Tekstil, Deri ve Giyim Sanayi Özel İhtisas Komisyonu, Tekstil, Hazırgiyim ve Konfeksiyon Alt Komisyon Raporu, Şubat, 2006,s/174-175

[551] http://www.tekstilisveren.org/ttsis/index.php?option=com_concent&task=view&id

*Sülfür ve klor bazlı ağartma maddeleri yerine peroksit bazlı alanların kullanımı, önerilmektedir.[552]

4.1.5.Türkiye Deri Sanayi İşverenleri Sendikası ve Çevre Politikaları

Ülkemizde derinin geçmişinden kaynaklanan güçlü bir işleme geleneği bulunmaktadır. Bu gelenekten yola çıkarak Türkiye, bugün kaliteli deri üretiminde dünyanın en iddialı ülkelerinden biri durumundadır. Özellikle küçükbaş deri işlemede, Avrupa'da İtalya'nın ardından 2. dünyada ise İtalya, Çin ve Hindistan'ın ardından 4. büyük ülke konumundadır.[553]

Türk deri hazır giyim sektörü çevreye duyarlı üretim tekniklerinin adapte edilmesi konusunda 1990'lı yılların başından itibaren çabalarını yoğunlaştırmış bulunmaktadır. Bu çerçevede, çevresel konuların önemli olduğundan hareket eden Deri Sanayi, Çevre Bakanlığı ile 1994 yılında bir Çevre Protokolü, imzalanmasını sağlamıştır. Söz konusu Çevre Protokolü ile Deri Sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin en geç 1998 yılı sonuna kadar ya arıtma sistemine sahip herhangi bir organize bölgesinde yerelmaları ya da kendi arıtma sistemlerini kurmaları benimsenmiştir.

Bu protokolle Deri Sanayicileri, belli bir geçiş süreci elde ederek uyum sağlama çalışmalarına başlamışlardır. Deri sanayinin çevreye uyum çabaları sonucunda halihazırda deri konfeksiyon sektöründe üretilen malların yüzde 70'i çevreye duyarlı yöntemlerle uygulanır durumdadır.[554]

Ülkemizde deri işleme sektörünün dikkat çeken önemli özelliği, çevreye saygılı üretim yapılması açısından en çok yatırım gerektiren sektör olmasıdır. 4857 Sayılı İş Kanunu ve ilgili yönetmelikler diğer sektörlerde olduğu gibi, deri sektöründe de birçok yeni düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Bugün, Deri Organize Sanayi Bölgelerinde, Avrupa standartlarında, çevreye duyarlı, modern üretim gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.[555]

Dünyanın pek çok yerinde temiz su azalmaktadır. Deri üretiminde 20–60 metreküp/ton su kullanılmaktadır. Deri üretiminde su tüketiminin azaltılması gerçeği, su kullanımının ya da suların yükünün azaltılması ile gerçekleşebilir. Öte yandan önemli bir taşıyıcı ve reaksiyon

---

[552] http://www.iso.org.tr/tr/documents/cevre/web%20tekstil%20sektoru%20ç evre%20yonet
[553] KOÇ Akansel, "Deri Sektörünün Sorunları, Sendikamızın verdiği Hizmetler ve 2007 Sosyal Gündeminden Beklentiler", TİSK-İŞVEREN dergisi, Ocak, 2007,s/1
[554] Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,Deri ve Deri Mamulleri Sanayi Özel ihtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2000,s/79
[555] KOÇ Akansel, a.g.e.s/1

ortamı olan su deri fabrikaları için vazgeçilmezdir. Hattı bazı işlem basamaklarında çevrenin korunması amacıyla organik solventler yerine su kullanılmaya başlanmıştır. Tüm dünyada temiz su kaynakları ile ilgili ciddi endişeler duyulmaktadır. Bu nedenle bu alanda kötü uygulamaların yapılması ve atık suların ziraatta kullanımı zorunlu hale gelmiştir. Bu sebeple deri fabrikaları kötü madde atıklarını kontrol altında tutmak ve atık sularını kirliliklerden elimine etmek zorundadırlar.[556]

4.1.6.Türkiye Gıda Sanayi İşverenler Sendikası ve Çevre Politikası

Gıdalara bulaşan kimyasalların bir bölümünün çevre kirliliğinin kaçınılmaz sonucu olduğu ve bunlar arasında klorlo organik bileşiklerin ön sırada yer aldığı belirtilmiştir. Bu grup kimyasalların bir bölümü DDT ve benzeri tarım ilâçları gibi bir zamanlar kullanılmış daha sonra yasaklanmış ancak kalıcı oldukları için hala çevrede izleri olan kimyasallardır. Dioksinler gibi bazı organik klorlu gıda bulaşanları ise yanma ürünleri olarak hala çevreye yayılmaktadırlar. Gıdalardaki kimyasal kirliklerinin diğer bölümünü ise tarım ve veteriner ilâçları kalıntıları, ambalâj malzemelerinden gıdalara bulaşan kimyasallar, aflatoksinler başta olmak üzere mikotoksinler ve pişme işlemi sırasında oluşan benzopiren ve akrilamid gibi kimyasallar oluşturmaktadır. Gıdalardaki kimyasal kirliliklerin bilimsel yöntemlerle yönetilmemeleri durumunda çeşitli hastalıkların oluşumuna katkıda bulunarak insan sağlığını etkileyecekleri her geçen gün daha fazla bulgu ile kanıtlanmaktadır. Gıdalardaki bu kirliliklerin azaltılması için, gıdaları etkileyen bir faktör olarak çevre kirliliğinin önlenmesinden, ‘tarladan çatala’ kadar olan sürecin her aşamasında kimyasal kirliliklerin bulaşmasının engellenmesi gerekmektedir.[557]

4–5 Ekim 2011 tarihinde, 6’ncısı İstanbul’da yapılan (D-8) Gıda Komitesi Çalışma Grubunun toplantısında, bir önceki Tahran toplantısında hazırlanan Gıda ve Gıda Sanayine ilişkin ana metin görüşülmüştür. 7 maddeden oluşan metinde, (D-8) üyesi ülkelerin gıda ve tarım sektöründeki mukayeseli üstünlüklerinin kullanılması ve pazar imkânlarının mevcut, teknoloji, sermaye ve insan kaynakları transferlerinin ülkelerarası teknik işbirliği imkânlarının geliştirilmesi, (D-8) ülkesi üyelerin araştırma merkezlerinin, üniversitelerin, özel sektörün ve NGO’ların sağlık ve hijyenik gıda elde edilmesi için seferber edilmesi, seminerler ve bölgesel toplantılar yoluyla görüş alışverişinde bulunulması, dünyada hüküm sürem iklim değişiklikleri ve çevre şartlarının dikkate alınarak sanayilerin ve özellikle gıda sanayinin yeşil üretim denilen

[556] Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,Deri ve Deri Mamulleri Sanayi Özel ihtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2000,s/163
[557] http://www.indigodergisi.com/64/ikinci-gıda-guvenligi-kongresi.htm

iklime ve çevreye zarar vermeyecek prosedürlerle faaliyet göstermesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.[558]

Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası (TÜGİS) tarafından düzenlenen, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) Türkiye Temsilciliği katkılarıyla gerçekleştirilen toplantıda; TUGİS Yönetim Kurulu Başkanı Necdet Buzbaş;

"Tarımsal momentumum hız kesti, çevreyi olumsuz etkilemeden verimi yükseltmek adeta imkânsız oldu. Küresel ısınmanın ne getireceği henüz tam kestirilemezken ekoloji uzmanları 1 derecelik sıcaklık artışının hububat hasadında yüzde 10 azalışa neden olacağı hesaplanmış bulunmaktadırlar. Rusya'da geçen yıl yaşanan sıcaklık dalgası nedeniyle hububat rekoltesindeki yüzde 40'lık düşüşü buna örnek gösteriyorlar.Gıda emtia üremini zora sokacak bir diğer etken de sıcaklık artarken su tabakası seviyelerindeki azalmadır. Sıcaklık artıkça çiftçiler sulama amaçlı olarak gerektiğinden fazla su çekmektedirler. Bu durum üretimde yapay bir artışa neden olmakta, ancak akiferlerin tükenmesine yol açtığından sürdürülebilirliğine şüphe düşürmektedir." Şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.[559]

Ülkemiz süt endüstrisi alanında faaliyet gösteren Pınar Süt üretim faaliyetlerini yürütürken; çevrenin korunmasına, doğal kaynakların etkin kullanımına, kirliliğin önlenmesine, atıkların azaltılmasına, kullanılan su ve enerjide tasarrufa, sürekli yenilenmeye ve gelişmeye, çevre ile ilgili tüm mevzuat, kanun ve yönetmeliklere uyulmasına özen göstermektedir. Pınar süt fabrikalarında, çevrenin korunması ve çevreye verilen zararların en aza indirilmesi amacıyla TS EN ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi uygulamaktadır. Bu çerçevede Pınar Süt'te çevresel performans kriterleri belirlenmiş, iyileştirmelere yönelik planlar oluşturulmuş ve hedefler geliştirilmiştir. Çevre Yönetim Sistemi gereği, tüm birimlerde çevre etki envanteri çıkarılmış, bu envanterlere göre çevreye olan etkilerin şiddeti belirlenerek, çevre etki kütükleri oluşturulmuştur.Pınar Süt'ün ürünleri, Şirket'in küresel sorumluluk yaklaşımını da yansıtmaktadır. Tasarlanan yeni ürünlerde çevre dostu malzeme ve teknoloji kullanımına özen gösterilmekte, geri dönüştürülebilen ambalajlar tercih edilmektedir. Pınar Süt tarafından kullanılan ürün ambalajlarının %98'i geri kazanılabilir malzemelerden oluşmaktadır.[560]

[558] http://www.tugis.org.tr/tr/newDetail.asp?newwID=111
[559] http://www.tugis.org.tr/tr/articleDetail.asp?articleID=30
[560] http://www.yasar.com.tr/yasar_yatıirimci/pinarsut/pdf/tr.10.pdf

4.1.7.İlâç Endüstrisi İşverenleri Sendikası ve Çevre Politikaları

24 Mayıs 2010 tarihinde İstanbul'da İlâç Endüstrisi İşverenler Sendikası öncülüğünde sektörel uygulama çerçevesinde 33 firma ile birlikte BM Küresel Sözleşmesi (UN Global Compact) imzalanmıştır.

Küresel İlkeler Sözleşmesinin Amacı;

*İş dünyası, çevre sorunlarını önleyici ve çevreyi koruyucu yaklaşımlarını desteklemesi,

*İş dünyası, çevreye yönelik sorumluluğu artıracak her türlü faaliyeti ve oluşumu desteklemeli,

*İş dünyasının, çevre dostu teknolojilerin gelişmesini ve yaygınlaşmasını desteklemesi, şeklinde belirlemiştir.[561]

İlâç Endüstrisi İşverenler Sendikası'na üye olan ilâç şirketi, Abdi İbrahim, sendikanın çevre projelerine katkı sağlamaktadır. Abdi İbrahim, yürüttüğü tüm faaliyetlerde sürekli iyileştirmeyi, doğal kaynakların etkin kullanılmasını, yasalara tam uyum ve kirliliğin önlenmesini, faaliyetleri sırasında oluşan atıkların öncelikli olarak kaynağında azaltılmasını ve ayrıştırılmasını, geri dönüşüme kazandırılmasını ve en uygun yöntemlerle bertaraf edilmesini çevre politikasının temeli kabul etmektedir. Bu politika çerçevesinde; Şirket,

*Çalışanlarını, tedarikçilerini ve taşeronlarını çevrenin korunması konusunda bilinçlendirmek amacıyla eğitim faaliyetleri düzenlemeyi,

*Çevre üzerindeki olası etkileri kontrol altında tutmak ve en aza indirmek için uygun teknoloji kullanmayı,

*Çevresel kirliliği önlemek amacıyla, yasal, uluslar arası mevzuatlar ve müşteri gerekliliklerini takip etmeyi ve bunlara uyum sağlayarak çevre performansını sürekli iyileştirmeyi, taahhüt etmektedir.

Ayrıca şirket, çevre bilinci eğitimlerini doğrudan ve dolaylı olarak tüm çalışanlarını ve paydaşlarını içine alacak şekilde düzenlemekte ve "Ayın Çevreci Personeli" uygulamasıyla çalışanların bu alandaki çabalarını teşvik etmektedir. 2008 yılı Ekim ayından bu yana Çevre

[561] http://www.keymen.com.tr/image/haber/keymen-ilac-kis-sozlesmesini-imzali.pdf

Grubu tarafından 33 kişi ayın çevreci personeli seçilmiştir. Her bir Çevreci Personel adına 5 adet ağaç diktirilmiş ve bu sayede 165 ağaçlık bir orman oluşturulmuştur.Bütün bu veriler, Şirket'in Küresel İlkeler Sözleşmesi ile uyum içindeki çevre politikasını uygulamaktaki başarısını, etki ve paylaşım alanının yaygınlığını ve işbirlikleriyle yarattığı toplumsal değerleri ortaya koymaktadır.[562]

İlâç sektöründe Küresel İlkeler uygulanması ve çözüm önerileri sektörel odaklanma çalışmasının amacı;

*Çevre ve atık konusunda AB standartlarına uyum sürecinin kamu-özel sektör işbirliği ile yönetilmesi

*Tarihi geçmiş ilâçların toplanmasına yönelik ilgili paydaşlarla işbirliği içinde çalışılması,

*İlâç sektöründe "atık yönetimi ilkeleri"nin oluşturulması

*Atık yönetimi, su/enerji kullanımı ve Karbondioksit üretimi konularında eğitimler verilmesi,

*Ar-Ge ve inovasyonu destekleyecek platformların oluşturulması,

*Dağıtım ve lojistiğin oluşturduğu karbon emisyonu konusunda; ağaç dikimi ve karbon kredisi alınması ile lojistik sisteminin iyileştirilmesi

*Konutlarda ilâç atıkları sorunuyla ilgili olarak; yerel yönetimler tarafından, belediyeler ve eczanelerde bu atıklar için özel bir toplama zincirinin kurulması, şeklinde belirlenmiştir.[563]

Bilim ilâç faaliyetlerinden kaynaklanan çevre boyutlarının, çevre ve insan sağlığı üzerindeki olası etkileri kontrol altında tutmak ve en aza indirmek için uygun teknolojileri kullanmaktadır.Sürdürülebilir bir çevre için hammadde fire oranlarının azaltılmasını, enerjinin etkin kullanılmasını, atıkların en düşük seviyeye indirilmesini ve geri dönüşümün desteklenmesini esas almaktadır. Kuruluş, ve alt işverenleri çalışanlarını çevrenin korunması konusunda bilinçlendirmek amacıyla eğitim faaliyetleri düzenlenmektedir. Tedarikçileri ve fason üretim yaptırdığı kuruluşları, çevre etkisi açısından değerlendirmekte ve kontrol etmektedirler. ISO 14001 Çevre Yönetim Sisteminin devamlılığını sağlayarak, periyodik belirlenen hedefler ve gözden geçirmelerle sürekli iyileştirmekte ve bu sayede, çevre

[562] http://www.abdiibrahim.com.tr/pdf/AbdiibrahimCOP2011.pdf
[563] http://www.keymen.com.tr./image/haber/keymen-ilac-kis-sozleşmesini-imzaladi.pdf

kirliliğini önlemeyi taahhüt etmektedirler. Bilim ilâç yalnızca kurumsal sorumluluk çalışmalarında değil, iş alanlarında çevresel standartları sürekli olarak uygulamaktadırlar. Doğal kaynakların korunması, bu kaynakların verimli bir şekilde kullanılması, atıkların mümkün olduğunca kaynağında azaltılması veya geri kazanılması konusunda hassasiyetle durulmakta, ulusal ve uluslar arası düzenlemelere uyumlu bir şekilde hareket etmektedirler[564].

4.1.8.Türkiye Toprak, Seramik, Çimento ve Cam Sanayi İşverenleri Sendikası ve Çevre Politikaları

Küresel ısınmanın temel nedeninin karbondioksit gazı olduğu bilinmektedir. Çimento sanayinde toplam karbondioksit emisyonunun yarısı hammaddenin kalsinasyonu sürecinde ortaya çıkmaktadır. Hammadde ve enerji yoğun çimento sektöründe konvensiyonel yakıtların yerine alternatif yakıtların kullanılmasıyla sera gazi emisyonlarındaki dolaylı azatlım, belirli bir oranda kazanılmış emisyon hakkı kapsamında değerlendirilebilmektedir.[565]

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından Kayseri'de düzenlenen "25. İş Sağlığı ve Güvenliği Haftası" kapsamında Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası (ÇEİS), Çimsa'ya "Çimento Sektörü İş Sağlığı ve Güvenliği Performans Ödülü"'nü vermiştir. Yapılan ödül töreninde konuşma yapan Çimsa Genel Müdürü Mehmet Hacıkamiloğlu, Çimsa olarak tüm faaliyetlerinde çevreye duyarlı, insan sağlığına zarar vermeden gerçekleştirmeye özen gösterdiklerini ifade etmiştir. Tüm fabrikalarında iş güvenliği ile ilgili uluslar arası standartları, yasaları ve yönetmelikleri titizlikle uyguladıklarını ifade etmiştir. Yapılan çalışmalarıyla sürekliliği sağlayan bir şirket olarak Çevre Koruma ve İSG standartlarını en üst seviyede uygulayan bir kuruluşa sahip olduklarını açıklamıştır.[566]

Doğal kaynakların gelecek kuşaklara aktarılmak üzere emanet olarak kabul edilmesi gerektiğinin bilincinde olan Çimsa, çevre konusunda sürdürülebilirlik ve uyum için sürekli yatırım yaparak rekabet gücünü arttırmaya ve rakiplerinden önde yürümeye devam etmektedir.Mersin fabrikasındaki projede, ön ısıtıcı ve klinker soğutma üniteleri atık gazlarını kullanarak elektrik üretimi hedeflenmektedir. Ayrıca proje kapsamanda her iki tesis içinde, baca

---

[564]:http://www.kurumsalsosyal.com/Upload/Document/document_31f715104fb94476bd6dd243e090d79b.pdf

[565] http://www.cimsa.com.tr/UserFiles/File?Document/pdf/CimsaSurdurulebilirlikRaporuTr.p

[566] http://wwwkayserim.net/haberd.asp?id=16668

gazı fanları öncesinde boylerler kullanılmış olduğu için, toz yükünde de önemli miktarda düşüş olması beklenmektedir. Çimsa, sürdürülebilirlik adına yani "düşük karbon ekonomisi" için 2010 ile 2012 yılları arasında 160 milyon dolarlık bir harcama planlamaktadır. Projenin 2011 sonunda tamamlanması ve hayata geçirilmesi öngörülmektedir.[567]

Çanakkale fabrikasında gerçekleştirilen ve elektro filtrelerin daha yüksek toz tutma kabiliyeti bulunan ileri teknoloji ürünü torbalı tip filtreye dönüştürülmesi projesi, son derece verimli sonuçlar sağlamıştır.Yerleşim alanlarına yakınlığı sebebiyle, Büyükçekmece fabrikası'nın emisyonlarının yönetimine ve azaltılmasına özel önem verilmekte ve çok sayıda yatırım gerçekleştirilmektedir. Fabrika'da yapılan modernizasyon ve yenileme çalışmaları, kapsamında elektrofiltre performansında iyileşme sağlanmış, toz emisyonu, 2007 yılına oranla 2009 yılında %8 oranında azaltılmıştır.[568]

4.2.Türkiye'de İşçi Sendikalarının Çevre sorunlarına Yaklaşımı

Bu başlık adı altında; Türkiye'de faaliyet gösteren işçi sendikalarından petrol-İş,Türk-İş,Hak-İş ve Hizmet-İş sendikalarının çevre sorunlarına yaklaşımları ele alınacaktır.

4.2.1. Petrol-İş'in Çevre Sorunlarına Yaklaşımı

Türkiye'de Karadeniz sahillerinde, içinde çevreye oldukça zararlı kimyasal atık bulunması, Yatağan termik santralinin çevreyi ileri derecede kirletmesi, Bergama'da siyanür ile yapılacak altın üretimine geçilecek olması, İzmir Körfezinin aşırı kirliliği gibi olaylar ülkemizde faaliyet gösteren pek çok sendikanın konuya olan ilgisini arttırmıştır. Petrol-İş sendikası da toplu sözleşme görüşmelerinde devamlı olarak çevre koruyucu önlemleri pazarlık konusu etmiş ve ancak ilgili hükümleri yalnızca Pektim işyerinde sözleşme metnine geçirebilmiştir.1997-1998 dönemi Pektim sözleşmesinin 76.maddesinin "J" ve "o" bentleri şöyledir.

j) Fabrikalarda iş şartları ile ilgili olarak ilgili kurumlarca araştırma yapılması ve araştırma sonucuna göre alınması gereken tedbirlerin işverence alınması. Ayrıca araştırma raporunun birer nüshasının ilgili sendika temsilciliklerine verilmesi.

o)İşveren ve işçilerin çevre kirlenmesini önleyici tedbirleri alması ve uygulaması.

---

[567] http://www.cimsa.com.tr/userFiles/file/Document/pdf/CimsaSurdurulebilirlikRaporuTr.p
[568] http://www.kurumsalsosyal.com/Upload/Document/document_2314be3b7cF6854ccl

Petrol-İş sendikası tarafından, 1996 yılında örgütlü olduğu 107 işyerinde yaptığı araştırmada, %2 orandaki işyerinde sıvı atıkların arıtılmadan çevreye, %24 işyerinde de yine arıtılmadan kanalizasyona bırakıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca gaz atıkların da %35 orandaki işyerinde filtre edilmeden atmosfere bırakıldığı, katı atıkların %25 oranında yeniden üretime kazandırılırken, %32 oranında çöpe verildiği belirlenmiştir.[569]

Petrol-İş, dışa bağımlı olmayan, çevreyi ve doğayı tahrip etmeyen yenilebilir enerjiden yana olduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda nükleer enerjiye, ülkenin derelerini ve ekolojik alanlarını tahrip eden HES'lere, GDO'lu gıdalara doğayı ve ekolojik dengeyi bozan her girişime karşı olduğunu, ekolojik tarımı desteklediğini, doğanın korunması için verilen hak mücadelelerine destek olup, işbirliği içinde olacağını vurgulamıştır.[570]

2-6 Haziran 2008 tarihinde Tüpraş'ta düzenlenen çevre haftası kapsamında;Petrol-İş Sendikası Genel Başkanı Mustafa Öztaşkın: "Dünya üzerinde yaşayan insanlar da dahil bütün canlıların neslinin devamı alınacak çevresel tedbirlere bağlı hale gelmiştir.Ya bu dünyayı katledeceğiz ya da alacağımız önlemlerle dünyayı yaşanabilir durumda tutacağız.Bilim adamları bunları yıllardır öngörmekte ve uyarmaktaydı. Ancak insanlar ancak gördüğü ve duyduğu şeylere inanmaktadır. Son yıllarda meydana gelen iklim değişiklikleri ve doğal felâketler insanların durumu daha iyi anlamasını sağladı. Çevre konusu bir bilim dalı olmuştur ve bizlerin yaşam biçimi olmaktadır. Aksi halde,dünyanın geleceği tehlikedir. Tüpraş çevre konusunda hassas bir kuruluştur. Burada çalışanlar da bu konularda bilinçli ve eğitimlidir. Bu tecrübeler ve kendine has kurallar kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Türkiye'de geçen yıl 85 bin iş kazası ve 1700 ölüm gerçekleşmiştir. Dünyada her 3 saniyede bir işçi iş kazasında ölüyor. Birçok iş yeri kayıt dışı çalışmaktadır. Kayıt dışı olan bir yerde iş güvenliği tedbirlerinin alınması beklenemez. Bu tedbirlerin en iyi alındığı yerlere bakıldığında örgütlü olunan yerler olduğu görülür. Sendikamız da bu konuda çok hassastır. Tüpraş'ta çevreye, insana ve çalışana önem veren anlayışın devam edeceğine inanıyorum" şeklinde açıklamada bulunmuştur.[571]

4.2.2.Türk-İş'in Çevre Sorunlarına Yaklaşımı

Türk-İş, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Projesi kapsamında yürüttüğü eğitim faaliyetlerine, 1983 yılından itibaren çevrenin korunması ile ilgili konuları da dâhil etmiştir.1993 yılında, Türk-İş ile Çevre Bakanlığı arasında bir eğitim protokol kapsamında konfederasyonun

[569]PETROL-İŞ,"Çok Geç Olmadan Çevre, Petrol-İş Yayınları",97/3, No:46,s/11-34
[570] http://petrol-is.org.tr/haber/26-ologan-genel-kurul-kararlari-3870
[571] http://www.likpetder.com/haber675.asp

düzenlendiği eğitim faaliyetlerine Çevre Bakanlığı'ndan eğitici kadroların da katılması sağlanmıştır. Türk-İş'in 5–10 Aralık,1995 günlerinde toplanan 17. genel Kurulu'nda işçi sınıfının ve sendikacılık hareketinin ekonomik, demokratik ve siyasal temel taleplerinin yer aldığı ortak talepler bildirgesi yer almıştır. Konfederasyonun temel görüşlerini ayrıntılı bir biçimde formüle etmekte olan bu bildirge, Genel Kurul'da oybirliği ile kabul edilmiştir. Metnin "Sosyal Politikalar" başlığı altındaki bölümünün 79. maddesi, "Çevre korunmalı, çevrenin temizlenmesinin maliyetini kirletenler ödemelidir" şeklinde düzenlenmiştir. Türk-İş, 1999 ve 2003 yıllarında birçok ilde "Çevre ve İşçi Sağlığı İş Güvenliği Seminerleri" düzenlemiştir. Türk-iş öncülüğünde üye sendikalardan oluşturulan bir çalışma grubu tarafından çevre kirliliğinin işçi toplumu üzerindeki etkilerinin araştırılması amacıyla alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, Adapazarı, Gebze, Kocaeli ve Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde 400 işçi zerinde tıbbi alan araştırması yapılmış ve işçilerin özellikle kirli havadan etkilendikleri ve sigaranın da bu etkiyi artırdığı bulgularına ulaşılmıştır.

Türk-İş, çevre ile ilgili sorunların çözümü ve sendikaların bu konuda etkin bir mücadele yürütebilmeleri amacıyla, İşçi Sağlığı İş Güvenliği Kurullarının yetkilerinin geliştirilerek, bu kurulların çevre ile ilgili de çalışmalarının sağlanması ve bu kurullarda sendikaların etkili olması yönünde kanunlarda değişiklik yapılması gerektiğini de savunmaktadır.[572]

4.2.3.HAK-İş ve Çevre Politikaları

HAK-İş, yaşadığımız dünyada, ülkemizde, şehrimizde ve hatta evimizde çevre ve çevre sorunları ile karşı karşıya bulunduğumuz bilinci ile çevreyi tüm insanlık için ortak bir sermaye olarak gördüğünü açıklamıştır. HAK-İŞ, çevre sorununu, basit bir kirlenme ve düzensizlik olarak dar anlamıyla ele almamaktadır.HAK-İş bu çerçevede, doğal dengenin korunması, geliştirilmesi konusunda birey, toplum, devlet ve tüm dünya olarak, ortak bir işbirliğinin ve küresel bir bilincin gerektiğini belirtmektedir. HAK-İŞ, toprağın, suların ve havanın kirlenmesini nükleer denemelerin etkilerinin ülke sınırları içinde kalamadığı gibi, dünyanın geniş orman alanlarındaki yangından, sadece yanan ormanın bulunduğu ülkenin değil dünya, yağış ve atmosferin etkilendiğini vurgulamaktadır. HAK-İŞ, bu bağlamda küresel ısınma ve iklim değişikliğine karşı bilinçlenmenin önemine işaret etmektedir. HAK-İŞ, Kyoto Portokolünün bütün ülkeler tarafından onaylanmasını, Türkiye tarafından da imzalanmasını ve hassasiyetle uygulanmasının dünyada yaşanabilecek bir küresel felaketin engellenmesi

[572] http://www.basin-is.org/genelkurul_2007/sendikalarvecevre.htm

bakamından son derece önemli olduğunu görmektedir. HAK-İŞ, şehircilik, şehir planlaması, şehir kültürünü, çağdaş olma kriterleri arasında görerek, insanın ve üretimin çevre ile dost olarak yaşamasının önemine inanmaktadır. HAK-İŞ, orman alanlarının gittikçe daralmasına dikkat çekerek, ormanların hassasiyetle korunmasının önemine işaret etmektedir. HAK-İŞ, küresel ısınma ve iklim değişikliği ile çevre ve şehircilik konularında, örgütlü olduğu işyerlerinde, merkez ve taşra teşkilatlarında eğitim ve bilinçlenme konusunda kurumsal gayretleri yanında, diğer örgüt ve kamu kuruluşları ile de işbirliğine arttırarak devam edeceklerini belirtmektedir.[573]

4.2.4.Hizmet-İş Sendikası ve Çevre Politikaları

Çevre sorunları, küreselleşme süreciyle büyük boyut kazanmıştır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğini yaşadığımız dünyanın ve geleceğimizin küresel sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu itibarla, Hizmet-İş sendikası, çevrenin korunmasının en büyük ve ertelenemez insani sorumluluk olarak görmektedir. Bu konudaki duyarlığı çevre bilinciyle birlikte, bir insanlık ölçütü saymaktadır. Çevrenin korunması için tüm insanların, canlı-cansız bütün evren adına tepki koymak zorunda olduğumuzu vurgulamaktadır. Sendika olarak bu sorumluluğu yerine getirmek için eksiksiz bir duyarlılık içerisinde olacaklarını, amaca uygun her türlü etkinliğe destek vereceklerini açıklamaktadır.[574]

Yapılan araştırmalar ve elde edilen bilgiler doğrultusunda, ülkemizde çevre bilincinin yeterince gelişmediği,sorunun toplumsal bir sorun olarak, özellikle işçi sendikaları tarafından algılanmadığı ifade edilebilmektedir. Ülkemizde İşveren Sendikalarının, artan küreselleşme olgusuyla birlikte, uluslar arası sendikaların çevre politikalarından etkilendikleri, çevre koruma faaliyetlerinin, işgücü verimliliğini arttırarak, uluslar arası rekabette avantaj sağladığı gerekçesiyle konuya yaklaşımlarının daha ılımlı olduğu görülmektedir.Ülkemizde pek çok işveren sendikasının, çevre koruma politikaları kapsamında strateji geliştirerek, uygulama anlamında,önemli yatırımlar yaptıkları yapılan inceleme sonunda anlaşılmıştır.

Toplumsal çevre bilincinin ülkemizde yeterli düzeyde gelişmemiş olması ile etkin ve örgütlü bir çevre hareketinin var olmayışı, işçi sendikalarının bütünsel çevre politikalarına uzak kalışlarının temel nedenini oluşturmaktadır. Sendikaların içinde bulundukları koşullar, giderek artan soysal hak kayıpları ve yüksek işsizlik oranları, Türkiye'de işçi sendikalarının çevre sorunlarına karşı mesafeli duruşlarının nedeni olmuştur. Ülkemizde pek çok sendika

[573] http://www.hakis.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=57&İltemi
[574] http://hizmet-is.ort.tr/hk.asp?durum=2&b1=2

çevre sorunlarına tümüyle duyarsız kalmakta, zaman zaman da üyelerinin işlerini korumak amacıyla işyerlerinden kaynaklanan çevre sorunlarını görmezlikten gelebilmektedirler. Türkiye'de çevre hareketi son derece karmaşık bir yapıya sahip olmakla birlikte, genel olarak ele alındığında sınıfsal bir duyarlılıktan yoksun bulunmaktadır. Gerek çevre hareketinin gerekse sendikal hareketin çevre sorunları konusunda sınırlı duyarlılıkları, iki hareket arasında işbirliğinin yeterli düzeyde gelişmesini engellemiştir.

SONUÇ

Sendikalar, sosyal adaleti, toplumsal ve ekonomik gelişmeyi sağlamanın, ülke ve halk olarak çağdaş uygarlık düzeyine çıkmanın temel anahtarı ve vazgeçilmez aracıdır.Sendikal örgütlenmenin güçlü olduğu ülkelerde çıkar çatışması, sömürü yarışı, dengesiz gelir dağılımı, toplumsal huzursuzluk, bireysel düşünce ve kargaşa en alt düzeydedir.Bu gibi toplumlarda sosyal adalet ilkelerine dayalı, toplumsal yaşamın disiplinine bağlı huzur ve güven ortamının geliştiği bilinen bir gerçektir.

Sendikalar çalışanlar ve toplumun geneli için yaşamsal olan ücret, istihdam, yoksulluk, güvencesizlik gibi sorunlar kadar ve bu sorunlarla iç içe geçmiş olan çevresel sorunlarla da ilgilenmek zorundadır. Ekonomik ve sosyal sorunlar ile çevre sorunları gerçekte aynı süreç ve kaynaklardan beslenmektedir. Bu çerçevede, sendikal hareket ekonomik ve sosyal sorunları yapay bir biçimde çevresel konulardan ayırırsa önemli açmaz ve çözümsüzlüklerde karşılaşacaktır.

Çevresel sürdürülebilirlik ile sosyal gelişmenin bütünleşik iç içe geçmiş bir süreç olması nedeniyle çevre sorunları ile ilgilenmek sendikalar için bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak görülmelidir. Sendikalar ekonomik ve sosyal sorunların aşılmasında sosyal gelişme kadar çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması amacını da etkinliklerinin odak unsurlarından biri haline getirmek durumundadır. Gelinen noktada, çevresel sürdürülebilirliği içermeyen bir sosyal gelişmenin artık olanaklı olmadığı görülmektedir. Diğer yandan, sosyal gelişmeyi gözetmeyen bir çevresel açılımında yaşama şansı bulması veya başarılı olması beklenmemelidir.

Ayrıca işletmenin sosyal sorumluluğu ve ortak sosyal sorumluluk yaklaşımlarının keyfiyete dayalı, denetleme ve hesap vermeden uzak işletmelerin tercihlerine bırakılmış bir strateji olarak kalması sendikal gündemin yakın gelecekteki en önemli sorunlarından biri haline gelecektir. Bu sürece sendikaların katılması sosyal sorumluluğun işletme yönetiminin egemen olduğu bir alan olmaktan çıkarılarak kamusal bir nitelik kazandırılması, yasalarca emredici ve denetleyici bir süreç haline getirilmesi, sosyal ve çevresel sorumluluğun işletme faaliyetlerinde bir bütün olarak yer alması zorunluluk haline getirilmelidir. Sosyal sorumluluk stratejileri işletmelerin bir halkla ilişkiler faaliyeti veya pazarlama, marka stratejisi olmaktan çıkarılmalıdır. Bunun içinde işçileri temsil etme yetkisine sahip tek örgüt olan sendikalara görev düşmektedir.

İşçi sendikalarının, gerek ulusal ve gerekse uluslar arası bazda, kendi çevre stratejilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bu da, ayrı bir çalışma olarak değil, geniş çerçevedeki sendika politikasının bir parçası şeklinde oluşturulmalıdır. Özellikle, örgütlenme, toplu sözleşmeler, örgütlenme özgürlüğü, insan hakları, ekonomik politikalar, eğitim, projeler, kadın konuları, genç kesimle ilgili hususlar ve iş sağlığı ve güvenliği üzerine yapılan sendika hareketlerinin hepsinin, çevresel konularda bilgilendirilmeleri gereklidir.

Sendikaların, yeni iş alanlarının açılması ve üyelerinin haklarının korunması konusundaki çalışmalarına devam etmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte, gerçek sürdürülebilir, sosyal açıdan yararlı ve bireysel açıdan tatminkar iş sahalarının açılması konusunda da baskılar sürecektir.

Kabul edilmesi gereken çevre korumacı yöntem, endüstrilerin kirlettiklerinin temizlenmesi değil, temiz teknolojilerin kullanılmasıdır. Sendikalar, tüm endüstriyel ve ekonomik faaliyetlerin temiz teknolojiler kullanması yolundaki baskılarını arttırmalıdır.

Sendikalar çevreye ilgi göstermek zorundadırlar. Çünkü işçiler çevre kirliliğinden en fazla etkilenen gruplardır.Sendikalar bu alandaki çalışmalarına işyeri seviyesinde işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında başlamalı ve işyeri seviyesinde çevre ile ilgili doğrudan ilgili konulura yönelmelidirler.

Sonuç itibariyle şu soru sorulabilir;"İşçiler ve sendikaların çevre konusunda oynayabilecekleri etkin bir rol var mıdır?" Bu bir anlamda cevabı "evet, kesinlikle" olan retorik bir sorudur. Toplumun tamamında bir etki yaratan çevreye yönelik değişikliklerin çoğu üretim ve tüketime ilişkin geleneksel yapıyı ciddi biçimde etkilerler ve sendikalara çok az seçenek bırakırlar. Temel olay ya çevreyle hareket edilecek ya da çevreye ilişkin hareket edilecektir. Bu durumda sendikaların etkin rol oynayabileceği geniş bir alan bulunmaktadır. Bu anlamda örnek olay çalışmalar bize konuya ilişkin zengin bir materyal sunmaktadır. Ancak bu noktadan sonra uzun vadede cevaplanması gereken daha zor bir soru ortaya çıkmaktadır. "Sendikalar ve işçiler gerçekte endüstrinin yüksek çevre duyarlığına sahip olduğu, yeşil endüstri olmasına katkıda bulunuyorlar mı? Ne yazık ki sonuçlar fazla iyimser olmamıza izin vermiyor. Her ne kadar stratejik bir olgu olarak çevre koruma konusunda firmaların ortak bir çalışma ve politikaya ihtiyacı varsa da, sorunların stratejik doğasından dolayı işçilerin ve sendikaların konuya ilişkin sınırlı rollerinin olduğu görülmektedir. Paradoksal olarak sendikalar son derece çatışmacı ve hayli siyasallaşmış bir konu olan çevre

sorunları konusunda, çatışan toplumsal aktörler arasında son derece yapıcı bir rol (hatta bazen yenilikçi) oynamaktadırlar. Ancak yine de çıkar çatışmaları, öncelikle geleneksel işçi çıkarlarını savunmak zorunda olan sendikaları, oldukça reaktif bir rol oynamaya yönlendirme eğilimindedir. Sendikalar sadece çok dar bir alanda çevre korumaya ilişkin güçlü katkıda bulunurlar.

Geçmiş dönemde çevre duyarlılığı konusunda etkin bir rolü bulunan insan kaynakları departmanının, bu alanın dışında tutulmaya başlamasından sonra sendika ve işçilerin proaktif yaklaşımlarına ne olacaktır? Ya da çevre sorunları konusunda aktif rol oynamaya zorlanan işçilerin durumu ne olacaktır? Soruları da önemlidir.

Bu karamsar sorulara yönelik olarak ortaya çıkan bulgular bizi az da olsa iyimser olmaya itmektedir. İşçiler her ne kadar sınırlı da olsa çalıştıkları örgütlerin çevre kalitelerini arttıramaya yönelik somut önerileri olduğunu görmekteyiz.Ancak bu öneriler çoğunlukla çalıştıkları firmaların neden olduğu çevre sorunlarına ilişkin değildir.Yine de, her ne kadar bu talepler sağlık ve güvenlik gibi çalıma koşullarına yönelik olsa da, iyimser olmamıza engel değildir.

Diğer taraftan ise sendikaların dayandığı temel delege etmeye ve temsile dayalı bir katılım paradigmasıdır. Bu durum sendikaların üyelerine çevre koruma konusunda çok kısıtlı bir katılım hakkı tanımasına neden olmaktadır. Sendika üyelerinin çevre korumaya yönelik sorumlulukları oldukça genel ve yaygın bir karakteristiğe sahiptir. Buna karşın konuyla ilgili amaçları ise oldukça geniş, aktif ve ayrıntılıdır. Çevreye duyarlı bir endüstri yaratma çabası doğrultusunda işçilerin rolü, bu süreçte yönetimin konuya ne kadar olumlu baktığıyla da yakından ilgilidir.

Sendikalar çevrenin korunmasında bir baskı grubu olduklarının bilincinde hareket etmek ve bu konuda işkolu ve ülke çapında çalışmalarını yaygınlaştırmak zorundadırlar. Sendikalar milletlerarası kuruluşlara üye durumunda iseler milletlerarası platformlarda çevre ile ilgili mücadelelerde görev almak ve milletlerarası kamuoyunun etkilenmesine çalışmak zorundadırlar.

Dünyamız hızla kirleniyor. Küresel ısınma giderek bir iklim felâketine dönüşüyor. Çocuklarımıza kirlenmemiş ve temiz bir dünya bırakabilme umudumuzda giderek tükeniyor. Ne yazık ki üzerinde yaşayabileceğimiz bir başka gezegen yok ve bu dünyayı küresel çevre

felaketinden kurtarmak için bir B planımız yok.Bu nedenle günlük siyasi çekişmelerle uğraşan politikacılar yerine, gezegenin on beş yirmi yıl sonrasını düşünmek için tedbirlerin alınması, sendikalara, sivil toplum örgütlerine düşmektedir.

Yaşadığımız ortamı güzelleştirmek, doğa ile barışık, çevreyi koruyarak, geliştirerek bir gelecek yaratmak, buna inanan, bunu gerçekleştirecek kuşaklar yetiştirmekle olasıdır.Bunu yaparken, yüzyılların deneyimlerinden süzülüp gelen "atasözleri" mizin anlattıklarını dikkate alıp, gelecek kuşakların "ata"sı olarak onlara, doğa ile barışık çevreyi korumaya yönlendirecek bir bilinç oluşturma doğrultusunda, yeni "atasözleri" bırakmak, yapmamız gereken eylemimiz olmalı…

KAYNAKÇA

AKBULUT Turhan, **İşçi Sağlığı Prensip ve Uygulamaları**, Genişletilmiş 4. Baskı,Şubat, İstanbul, 1996,

AKDUR Recep,"Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları,Türkiye'nin Avrupa Birliğine Uyum",Ankara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi,Araştırma Dizisi,

AKGEYİK Tekin,"Teknolojik Değişim,Post Fordist Eğilimler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Arayışlar", Çimento İşveren Dergisi, http://www.ceis.org.tr/dergiDoas/1 mak.pdf,2003,

AKIN Mutluhan,AKIN Galip, "Suyun Önemi, Türkiye'de Su Potansiyeli,Su Havzaları ve Su Kirliliği", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 47,2 ,2007

ALTINIŞIK Resul,"Küreselleşmenin Sendikal Özgürlüklere Dünya ve Türkiye Açısından Yansımaları", (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

ALTUNBAŞ Derya,"Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış", s/8-9,http://www.sd-certificate.info/dyn_files/info/52.pdf

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyoru'nun periyodik Yayını,2008,

AYDEMİR,Fatih ; "21.yy'da Sendikal Örgütlenme Sorunu ve Yeni Sendikal Stratejiler,2003,",http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=293, erişim tarihi:10.05.2012

AYDOĞANOĞLU Erkan, **Dünyada ve Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi**,1. Baskı, Ocak, Mattek Matbaacılık, 2009,
AYMAZ Rukiye, "Isparta, Antalya, Burdur Üretim İşletmelerinin Çevre Konularına ve Çevre Muhasebesine Yaklaşımlarına İlişkin Bir Araştırma", (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2009),

BAL Mine, "Türkiye'nin AB Üyelik Sürecinde Sendikaların İzledikleri Politikalar", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,2007,

BASİSEN VIII. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu, 3–4 Mart, İstanbul, 2007,

BAYDUR Refik, "Küresel Isınma", TİSK, İşveren Dergisi, Ağustos, 2007,

BELEDİYE-İŞ 8. Genel Kurul Çalışma Raporu, 18–19–20 Mayıs, Ankara, 2007,

BERKES Fikret KIŞLALIOĞLU Mine, **Ekoloji ve Çevre Bilimleri**,Geliştirilmiş Yeni Basın , Ankara,1993,

BİLGİN Mehmet Hüseyin, "Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm ve Yeni Eğilimler", Kamu-İş Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 2001,

[1] Bramble,Tom ;Trade Unionism in Australia:A History from Flood te Ebb Tide, Cambridge Universty Pres:Port Melbourne,2008
BRİZON Pierre, **Emeğin ve Emekçilerin Tarihi**, Çeviren Cemal Süreyya, Birinci Baskı,

BÜYÜKKEKLİK Arzum, TOKSAN Murat, BÜLBÜL Hasan, "Çevresel Duyarlılık ve Yenilikçilik Üzerine Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y:2010,

BÜYÜKUSLU Ali Rıza, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Sağlık, Güvenlik, Çevre (HSE) ve Kiplas'ın Çalışmaları", Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Mayıs, 2002,

BÜYÜKUSLU Ali Rıza, "Cumhuriyet'in 80.Yılında Türk Sendikacılığı", Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Dergisi, Ekim,2003,

Chen, Feng ; "Between the state and Labour; The Conflict f Chinege Trade Unions,Double,dentityin market reform",The China Quarterly,No:76 Dec.2003.pp.1006–1028,erişim adresi;http;www.jstor.org/stable/2009071, erişim tarihi:10 Mayıs 2012
ÇELİK-İŞ SENDİKASI 11. Olağan Genel Kurul Faaliyet Raporu,11–12 Kasım, Ankara, 2006,

Çevre Korunması Konusunda Sendikalar Tarafından Yürütülen Çalışmalar, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayın Organı, Mart, 1994,

Çimento İşverenler Dergisi, Mayıs, Sayı:3Cilt:25, 2011,

ÇOKGEZEN Jale,"Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi Cilt:13,Sayı:2 , 2007,

DELİCAN Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Türk Endüstri İlişkileri:İşçi Sendikalarının Dünü, Bugünü"

DELİCAN Mustafa, "Sendikaların Dünü Bugünü", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi Sayı;51,2006,

DEMİRER Göksel N, "2020 Yılında Dünya'da ve Türkiye'de Çevre", ODTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü 06531,Ankara,

DEMİRER Göksel, **Çevre Sorunları ve Kapitalizm**, Ekim, Birinci Baskı, , 1992,

Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Tekstil, Deri ve Giyim Sanayi Özel İhtisas Komisyonu, Tekstil, Hazırgiyim ve Konfeksiyon Alt Komisyon Raporu, Şubat, 2006,

Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, İnceleme Yarışması IV, Yayın No:39, 1991,

EKREM Erdoğan,AK Mehmet Zeki, Kamu-İş Dergisi, Cilt:7 Sayı:2, 2003,

ERDOĞAN Ekrem, AK Mehmet Zeki," Neo-Liberal Ekonomik Dönüşüm ve Sendikalar", Kamu-İş C:7, S:2/2003 ,

EREN Ahmet,"AB Çevre Faslının Müzakerelere Açılması ve İklim Değişikliği Konferansı'nın Türk Çimento Sektörünü Muhtemel Etkileri",TİSK-İşveren Dergisi,Ocak, 2010,

ERİBAZ, Çevre kirliliği ve Ekoloji Çevre Politikaları

FİŞEK A.Gürhan, "Türkiye'de ve Dünya'da İş Sağlığı ve Güvenliği", TİSK, İşveren Dergisi, Mayıs, 2002,

Genel Maden İşçileri Sendikası, 8. Olağan Genel Kuruluna Sunulan Çalışma Raporu, 5–6 Mayıs, ,Zonguldak, 2007,

GERSİL Gülsen, ARACI Mehtap, "Küreselleşme Sürecinde Türk İşçi Sendikacılığı ve Yaşanan Örgütlenme Sorunu", Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke) Bahar, 2006,

GİDDENS Anthony, **Üçüncü Yol, Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, Çeviren: ÖZAY Mehmet, Birey Yayıncılık:66 Birinci Baskı, Mayıs, İstanbul, 2000,

Gill, Colin ;Environmental Protection in Europe:The "Greening" of Industrial Relations", Innoation:the European Journal of Social sciences, vol.9, Issue:4, 1996

Goods, Caleb ;"Labour Unions, The Environment and "Green Jobs",Journal o Australian Political Economy, No:67,2012
Goodstein,Ebon ;The Trade-off Myth:Fact and Fiction About Jobs and Environment,Islan Pres:Wastington D.C,1999

GÖKBUNAR Ali Rıza, "İşletmelerin Çevrenin Korunmasında Sosyal Sorumluluğu", Ekoloji Çevre Dergisi, OCAK-ŞUBAK-MART, 1995,

GÖRMEZ Kemal, **Çevre Sorunları ve Türkiye**, Genişletilmiş 3.Baskı Mart , Ankara, 2003,

GÖRÜNÜM, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu'nun periyodik yayını,2008,

GÜLER Nuran, KUBİLAR Gülümser, "Çimento Fabrikasında Çalışan İşçilerin Sağlık Sorunlarının Belirlenmesi", C.Ü,Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 1998,

GÜNEY Emrullah, **Çevre Sorunları**,1.Baskı, Mart, , Ankara, 2004,

Harvey David;Cosmopolitanism and the Goegraphies of Freedom,Columbia University Press:New York,2009
Hyman,Richard;"An Emerging Agenda for Trade Unions",Labour and Socity Programme Discussion Paper, İnternational Institute for Labour Studies:Cenevre,1999

IŞIK Yüksel, **Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi** (1876-1994) Öteki Yayınevi, Ankara, 1995,

IŞIKLI Alpaslan, **Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi**,T.C Kültür Bakanlığı Yayınları/1683, Ankara, 2002,

İLERİ Ülkü, "İşçi Örgütlenmelerini Güçleştiren ve Hazırlayan Etmenler", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt: 21 Sayı:5-6 Ağustos-Kasım 2008 ,

İLERİ Ülkü, **Türkiye'de Toplumsal Değişimin Çalışma ilişkileri Üzerindeki Etkileri**, Ekim, Ankara, 2009,

İLERİ Ülkü,"Tek Partili Dönem'de (1923-1946)İşçi Örgütlenmelerini Güçleştiren ve Hazırlayan Etmenler", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt:21 Sayı:5-6 Ağustos-Kasım 2008 ,

İSTEMİL Alara, "Türkiye'nin Çevre Yönetiminin Güçlenderilmesi ve Sürdürülebilir Kalkınmasının Sağlanmasına Yönelik OECD Tavsiyeleri",

KADIOĞLU Sedat TELLİOĞLU Zarife, "Enerji Kaynaklarının Kullanımı ve Çevreye Etkileri", TMMOB 1. Enerji Sempozyumu-Kasım, Ankara, 1996,

KAPAR Recep,"Çevresel Konularda Sendikal Gerekçeler ve Açılımlar:Sosyal Dayanışmanın Gücü", Sendikal Notlar, Kasım, 2004,

KARABIÇAK Mevlüt, ARMAĞAN Ramazan, "Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci,Çevre Yönetiminin Temelleri ve Eokonomik Etkileri",Süleyman DemirelÜniversitesi,İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Y., C.9, 2004,

KARACAN Ali Rıza, "İşletmelerde Çevre Koruma Bilinci ve Yükümlülükleri, Türkiye ve Avrupa Birliğinde İşletmeler Yönünden Çevre Koruma Politikaları", Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

KARAMAN TOPRAK ZERRİN, "Türkiye'de Kamu Politikalarının Yabancılaşmaya Etkisi",5_karaman.pdfx

KELEŞ Ruşen HAMAMCI Can, **Çevre Politikası**,5.Baskı,Ankara,Mayıs 2005,

KELEŞ Ruşen HAMAMCI Can,**Çevrebilim**, 3.Baskı, Ekim 1998 ,

KOÇ Yıldırım, **Sendikal Alanda Güncel Gelişmeler**, Eylül, Ankara, 1997,

KOÇ Akansel, "Deri Sektörünün Sorunları, Sendikamızın verdiği Hizmetler ve 2007 Sosyal Gündeminden Beklentiler", TİSK-İŞVEREN dergisi, Ocak, 2007,

KOÇ Yıldırım, **Sendikacılığın Güncel Sorunları**, Ankara, 1995,

KORAY Meryem, **Endüstri İlişkileri**, İzmir, 1992,

KORAY Meryem, **Değişen Koşullarda Sendikacılık**, Temmuz, , İstanbul, 1994,

KUDATGOBİLİK Tuğrul, "İş Sağlığı ve Güvenliğinde Alınan Yol", Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Mayıs, 2006,

KUMBUR Halil,ÖZER Zafer,ÖZSOY H.Duygu,AVCI Emel Deniz,"Türkiye'de Geleneksel ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyeli ve Çevresel Etkilerinin Karşılaştırılması",http://www.emo.org.tr/ekler/3f445boff5a783e_ek…

KÜÇÜK Tanık, "Kopenhag Müzakereleri ve AB ile Çevre Başlığı Süreci, Ülkemize ve Sanayimize Büyük Bir Maddi Külfet Getirme Potansiyeli Taşımaktadır", TİSK-İŞVEREN DERGİSİ, Ocak, 2010,

KÜSTNER Herbert, HEİNRİCH Angela-Lippe, Çevre Koruma, Uyarlama: ÖĞÜT Bircan, KABAKÇI Murat, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu.

LeBlanch Kees and Borge Lorentzen ;"Do Workers and trade Unions Have A Role to Play in Environmental Protection", European review of Labour and Research, Vol.2,1996
LORDOĞLU Kuvvet, Türkiye'de Mevcut Bazı Sendikaların Liderlik ve Yönetim Anlayışları ve Bazı Sendikal Sorunlardan Örnekler, Çalışma ve Toplum, 2004,

MAHİROĞULLARI Adnan, Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri v e Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar, C.Ü, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2,Sayı:1 Doç Dr Feramuz Aydoğan'ın anısına,

MAHİROĞULLARI Adnan, "Fransa'da Sendika-Siyasal Parti İlişkileri", Marmara Üniversitesi, I.I.B.F Dergisi Yıl, Cilt XVIII, Sayı:1, 2003,

MARMARA Aylin, "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Eylül, 2006,

MATER Barış, "Yaşanabilir Bir Çevre ve Sanayi Politikalarının Uyumu", Birleşik Metal İşçileri Sendikası, 95/3,

MERT Vedat Reha, "İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetlerinde Yeni Hedefler", TİSK, İşveren Dergisi, Mayıs, 2002,

MUNCK Ronaldo, **Uluslar Arası Emek Araştırmaları**, Tercüme Eden Cenk Aygün, Ankara,1995,

Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt XXII,Sayı:210-212,

MÜTEVELLİOĞLU Nergis, SÖNMEZ Sinan, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, Şubat, 2009,

NEMLİ Esra, "Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı", İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:23–24 Ekim2000-Mart 2001,

OFLUOĞLU Gökhan, CİHAN Figen, "İşletmelerde Sağlık Çevre ve Güvenlik Sistemi Uygulamaları", Kamu-İş Cilt:6, Sayı:3, 2002,

OFLUOĞLU Gökhan, CİHAN Figen,"İşletmelerde Çağdaş Sağlık Yönetimi İçin:İş Sağlığı,

İşyeri Hekimliği ve İşyeri Hemşireliği", Kamu-İş Cilt:6 Sayı:2/2001,

ÖZENÇ Mustafa, İNCELE YARIŞMASI IV, Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, Yayın No:39, 1991 ,

ÖZERKMEN Necmettin, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlemesi ve Getirilen Kısıtlamalar", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 43, 1 ,2003,

ÖZEY Ramazan**, Çevre Sorunları**,Genişletişmiş 3. Baskı, ,İstanbul, 2009,

ÖZEY Ramazan, **Günümüz Dünya Sorunları**, İstanbul,2001,

ÖZKİRAZ Ahmet, TALU Nuray, "Sendikaların Doğuşu;Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 2, 2008,

ÖZUĞURLU,Metin "Sendikacılık Hareketinin Krizi ve Yeni Gelişmeler Üzerine Gözlemler",Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,Cilt:55,2000
Paton,Joy;"What's Left o Sustainable Development", Journal Of Australian Political Econamy, no:62, 2008
PETROL-İŞ 25. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu, 7-8-9 Eylül, İstanbul, 2007,
PETROL-İŞ 25. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu,2003–2007,7–8–9 Eylül İstanbul, 2007,
PETROL-İŞ Yayınları, Çok Geç Olmadan Çevre, Petrol-İş Yayınları 97/3, No:46,

PETROL-İŞ, 97–98, Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası yayını-

Postone, Moishe;Time,Labour and Social Damination:AReinterpretation of Marx's Critical Theory,Cambridge University Pres:Cambridge.1993
SANANCALI Faruk, "90'lı Yıllarda Türk Sendikacılığının Yapısal Sorunları", Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilkt:9 Sayı:11 Yıl:Y1994,

SARIKAYA Hasan Zuhuri,"Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", SKKD Cilt:14 Sayı:1sh.1-10,2004,

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Deri ve Deri Mamulleri Sanayi Özel ihtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2000,

SELAMOĞLU Ahmet, "İşçi Sendikacılığında Yeniden Yapılanma ve Örgütlenme Modeli", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü Dergisi (6) 2003,

SENCAR Pelin, "Türkiye'de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şubat, 2007,

ŞİMŞEK Osman, "Sanayi Toplumunda Çalışma ilişkileri ve Bu süreçteki Türk Sendikacılığının Gelişim Sosyolojisi",http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7244.pdf,

T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007–2013, Kimya Sanayi, Özel Komisyon Raporu, Ankara, 2007,

T.C SAYIŞTAY 145. Kuruluş Yıldönümü Yayınları, uluslar arası Sempozyum, "Çevre

Denetimi ve Sayıştaylar", Mayıs, Ankara, 2007,

TALU Nuran,"Sürdürülebilir Kalkınma Durum Değerlendirme Raporu,Sürdürülebilir Kalkınmanın Sektörel Politikalara Entegrasyonu Projesi" (TR0402.11) Temmuz,2007,

TANRIVERDİ Hüseyin, **Çalışma Hayatının Uluslararası Standartları ve Türkiye Gerçeği**, Mayıs, Ankara ,1992,

TİSK, Üçlü Anlaşmalar, Ekonomik ve Sosyal Konseyler, İnceleme Yayınları, Sayı:17 s/51

TOKOL Aysen, Türk **Endüstri İlişkileri Sistemi**, Nobel Yayını, yayın no:757 Genişletilmiş 2. Baskı, Şubat, 2005,

TOKUÇOĞLU Bülent, Çevre Dergisi,Ocak-Şubat-Mart, Sayı:6 s/9küresel, 1993,

TOPRAK Düriye,"Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı;4 , 2006,

TUP İsmail, "Türk İş Hukuku'nda Sendikaların Faaliyetleri", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006,

Türkiye Çevre Vakfı Yayını, **Türkiye'nin Çevre Sorunları**, Yayın No:131 ,Ankara1998 ,

Türkiye Deri-İş Sendikası 29. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, 11–12 Ağustos,2007,

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayın Organı, Mart,1994,

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Aylık Dergi, 30 Mayıs,2005,

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Aylık Dergi, Temmuz, 2008,

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, "Küresel Eğilimler ve Türk Çalışma Hayatı", Yayın No:164, s/8

Türkiye Yol, Yapı, İnşaat İşçileri Sendikası, Çalışma Raporu, 2003–2004, 6–7–8 Temmuz 2007,

TÜRKOĞLU Bilinç,"Toprak Kirlenmesi ve Kirlenmiş Toprakların Islahı",Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2006,

UYSAL Ayhan, **Sürdürülebilir Kalkınma: Genel Bakış**, Ocak 2003,

UYSAL Füsun, OFLUOĞLU Gökhan, KÖSE Yasemin, "Türkiye'de Kimya Sanayinde Sağlık, ,Çevre ve İş Güvenliği "Üçlü Sorumluluk Uygulamaları",http://www.isveguvenlik.com/kimya-sektoru/turkiyed-kimya-sanayinde-saglik-cevre-ve-is-guvenligi-uclusorumluluk-uygulamaları.html

ÜNLÜTÜRK Çağla, "Sendikal Hareket ve Çevre Sorunları", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006,

ÜSTÜNAY Muradiye, "İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları Çerçevesinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları ve Kimya Sektörüne Yönelik Bir İnceleme", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs, 2008,

VARGI Sinan, **Toplu İş Sözleşmeleri ile Çevrenin Korunması**, TÜRK-İŞ Yayını, Şubat, Sayı:286, 1994,
VARGI Sinan,TÜRK-İŞ, Toraks Derneği Kursu-Mayıs,
http://www.toraks.org.tr/userfiles/file/is_sagligi.., 2003,

Valenduc, Gerard ; "Trade Unions as Agents of Environmental Awarness:Outcomes from The RISE Project", Towards a Sustainable Worklife (Eckhart Hildebrandt,Borge Lorentzen,Eberhard Schmidt eds.)Hans Böckler stiftung Fubl.:Berlin.2001

Vizyon 2023:Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Paneli, Ankara 2003,

Waterman, Peter ;"Yeni Toplumsal Sendikacılık:Yeni Bir Dünya Düzeni için Yeni Bir Sendika Modeli", Sendikal Notlar,Şubat 2004,
YAPAN Fatma,Türkiye'de Hava Kirliliği Sorunu ve Solunum Sistemi Sağlığı Üzerine Etkileri, Pamukkale ÜniversitesiTıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı

YASAVUL Selçuk, "ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemleri ve Bir Metal Sanayide Uygulaması", Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,Çorlu, 2006,

YAZICI Erdinç, **Türk İşçi Hareketi ve Türk Harb-İş**, 1991,Ankara

YAZICI Erdinç, **Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi**, Aktif Yayınları, Kasım,1996, Ankara, 1996,

YAZICI Erdinç, Türk İşçi Hareketi, Aktif Yayınları, Kasım, Ankara, 1996,

YILMAZ Ensar, "Türkiye'de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2010,

YILMAZ Ali Sırrı, ÇETİN Beyzade Nadir, "Küreselleşmenin İşsizlik Üzerine Etkileri", (e-Journal of New World Sciens Acedemy 2007, Volume:3 Number:1 Article Number:C0033)

YORGUN Sayım, **Dirilişin Eşiğinde Sendikalar**, 1. Baskı, Ağustos, Ankara, 2007,

YORGUN Sayım, "Yeni Dünya Düzensizliği ve Sendikal Hareketin Geleceği, Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Geleceği Paneli", Ankara, 31 Ocak,2005,

İnternet Kaynakları

http.//www.fogs.org/periodicals/201012/2247005411.html.

http:// e-kutuphane.eğitimsen.org.tr/pdf/1562.pdf.

http:// www.bilbulpaylas.com/cevre-politikaları/

http://books.google.com/books/about/Greening_the_workplace.html?id=7yxyAAAACAAJ

http://cemildoğutekin.com/site/rch.pdf

http://cevresorunları.blogspot.com

http://cygm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlar/meklekigelisim/mokuler/cevre-koruma.pdf.

http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/yucelih/bittek 13.pdf

http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1487.pdf

http://hizmet-is.ort.tr/hk.asp?durum=2&b1=2

http://Icwistanbul.com/files/sunumlar110_Haziran_2011/ıdris_Karagoz.pdf

http://ikokmen.blogcu.com/cevre-sorunlarinin -sebepleri/7147899

http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/ruruabcevre.pdf

http://mitoloji.inflı/gundekiler/cevre-sorunlari.nedir

http://mitoloji.info/gundemdekiler/cevre-sorunlarını-ortaya-cikaran-nedenler.nedir

http://petrol-is.org.tr/haber/26-ologan-genel-kurul-kararlari-3870

http://sendikatarihi.blogspot.com

http://tr.internationalism.org/dd/2009/4/osmanli

http://U3.arkitera.com/h22871-cevreciligin-cevresi-nasil-gensleyebilir.html

http://web.beun.edu.tr/meteoroloji/havakirliligi.php

http://ww.aygaz.com.tr/NR/rdanlyres/CCBD34…

http://www.abdiibrahim.com.tr/pdf/AbdiibrahimCOP2011.pdf

http://www.agri.ankara.edu.tr/soil_scinces/1250_KaracaArcak_Cevre_Bolum_2.pdf

http://www.akcansagriraporu.com/akcansa-surdurebilirlik-raporu–2010.pdf

http://www.ambiente.gov.or/archivos/web/trabajo/File/COP%2011/ohsewpP_8h.E

http://www.ambiente.gov.or/orchives/web/trabajo/File/WİLL%202006/TUAreport
pdf.
http://www.aof.anadolu.edu.tr/kıtap/IOLTP/1268/unite 10.pdf

http://www.arcelikas.com/sayfa/205/Surdurulebilir_Yasam

http://www.bartincimento.com.tr/user/kurumsal.aspx?id=10&baglid=1

http://www.basim-is.org/arastirma/ths.htm

http://www.basin-is.org/genelkurul_2007/sendikalarvecevre.htm

http://www.bayindirlik.göv.tr/turkce/kentlesme/...

http://www.belgeler.com/blg/14f2/otel-isletmelerinde-sosyal-sorumluluk-ve-sa–
8000-so

http://www.bilbulpaylas.com/cevre-politikaları/

http://www.borusanmannesmann.com/pdf/surdurulebilirlik_politikası.pdf

http://www.borusan-paslanmaz.com/

http://www.boschtr.com/boschlife/pdf/blife6.pdf

http://www.ceis.org.tr/dergi/2011Mart/isghaberleri.pdf

http://www.ceis.org.tr/dergidoes/makale127 pdf. Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Sendikal Örgütlenme, Sorunlar ve Yeni Stratejiler.

http://www.ceis.org.tr/image/userfiles/1285940304955.pdf

http://www.cevre.org.tr/Proje%20Amaçları.htm

http://www.cevrefirmalari.com/tehlikeli-atik-firmaları/mess-engetre-geri-kazanım-ve

http://www.cimsa.com.tr/userFiles/file/Document/pdf/CimsaSurdurulebilirlikRaporuTr.p

http://www.cocukpinari.com/index.php/content/view/1261/9/

http://www.delinetciler.net/forum/ekoloji-ve-cevre sorunları/34904-cevre-kirliligi-ve-nedenleri.html.

http://www.dmi.gov.tr/FİES/arastirma/webhakir.pdf

http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm...

http://www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/17-3.pdf

http://www.emo.org.tr/ekler/a7acak3dfc81021_e...

http://www.emu.edu.tr/smecanf/turkcepdf%5Cbildiri_57.pdf

http://www.etuc.org/IMG/pdf_TURKİSH_T_ALL.pdf.

http://www.fogs.org/periodicals/201012/2247005411.html.

http://www.forumacil.com/ekoloji-ve-cevre-sorunlari/127292-gurultu-kirliligi-nedir-

http://www.forumturka.net/forum/kimya/40306-cevre-sorunu-olarak-hava kirliligi-etkileri-ve-sonuçlari.html

http://www.frmtr.com/lise.bilgi-istekleri/776605-hava-kirliligi-nedir-nedenleri-ve-etkileri-nelerdir-nasil-olculur.html

http://www.galpi.com.tr/Corporate/NevDetails.aspx?ID=12

http://www.gizlikapi.org/cevre-bilimleri/44070-sukirliliginin-nedenleri.html

http://www.grimormuhendislik.com/ulusal-isg-politikalarbelgesi-li/

http://www.hakis.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=57 &İltemi

http://www.ıcem.org.tr/22-Bat%C4%B1-Avrupa/3700-Sendikalar-Avrupa-Dayan%C4

http://www.ikv.org.tr/pdfs/cevre.pdf

http://www.indigodergisi.com/64/ikinci-gıda-guvenligi-kongresi.htm

http://www.icem.org/index.phplid=1078&doc=1219&ia=TR
http://www.iso.org.tr/tr/documents/cevre/web%20tekstil%20sektoru%20cevre%20yonet

http://www.iso.org.tr/tr/documents/cevre/web%20tekstil%20sektoru%20 ç evre%20yonet

http://www.istekobi.com.tr/kobi-bilgi-merkezi/haberler7cimentas-cevreye-8milyon-dolarlik-yatırim-yapacak-h11799.aspx

http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiya.

http://www.kamusen.org.tr/hukuk/hukuki-arastirmalar/160-turkiyede-calisma-

hayatinin-baslamasi

http://www.kamusen.org.tr/hukuk/hukuki-aristirmalar/160-turkiyede-calısma-hayatinin -baslamasi

http://www.keymen.com.tr./image/haber/keymen-ilac-kis-sozleşmesini-imzaladi.pdf

http://www.keymen.com.tr/image/haber/keymen-ilac-kis-sozlesmesini-imzali.pdf

http://www.kiplas.org.tr/tarihce.html

http://www.koc.com.tr/tr-tr/Kurumsal_Sosyal_Sorumluluk/Topluluksirketlerininfaaliyeti

http://www.koc.com.tr/trtr/Kurumsal_Sosyal_Sorumluluk/ToplulukSirketlerininfaaliyetleri.

http://www.kurumsalsosyal.com/Upload/Document/document_2314be3b7cF6854ccl

http://www.kuzka.org.tr./BarinerDownload/TH5W2cevre.pdf

http://www.likom.com.tr/_htm/basari_gusto/cukurova_ic.htm/

http://www.likpetder.com/haber675.asp

http://www.local 2627.org/environment.php

http://www.mess.org.tr/abportal/ti.asp?eid=4526&icid=0

http://www.mess.org.tr-/html/yayinlarimiz/html/hbrsunuspdf/HARVARD-IS%20VE%20CE

http://www.mess.org.tr/ti.asp?eid=304&icid=0

http://www.msgenerji.com/tci/50Cetin-Atsur-MSG-Ceo-İcra-Kurulu-Baskani

http://www.msxlabs.org/forum/soru-cevap/228638-su kirliliginin-etkileri-nedir.html/

http://www.msxlobs.org/forum/cevre-bilimleri/85034-toprak-kirliliği.html

http://www.nadir.org/nadir/intitiativ/che_mahir/sav8.htm

http://www.nadir.org/nadir/intitiativ/che_mahir/sav8.htm

http://www.noyabilgisayar.net/ao_der7sleri74.sinif/Endustri_ilişkileri/unite12.pdf

http://www.noyabilgisayar.net/ao_dersleri/4.sinif...

http://www.petrol-is.org.tr/yayinlar/yillik/2003.yillik/11_yapi/govde.htm,

http://www.rehberim.net/forum/tarih-coğrafya-418/191123.cevre-kirliligi-ve sonuçları-Türkiye'de-cevre-kirliliği-nedir hakkında-bilgi-açıklama-html

http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=15320

http://www.shponline.co.uk/news-c ontent/full/sharing-ideas-on-greening-the-workplace

http://www.sosyalkoruma.net/pdf/sendika.pdf

http://www.sosyalkoruma.net/pdf/will2006.pdf

http://www.sustainlabour.org/spip.php?article 1630

http://www.tekstilisveren.org/ttsis/index.php?option=com_concent&task =view&id

http://www.tezkoopi.org/yayin/egitim/6.pdf (Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Kısa Tarihi)

http://www.tezkoopis.org/yayin/egitim/6.pdf

http://www.tezkoopis.org/yayin/egitim/6.pdf (Dünya'da ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Kısa Tarihi

http://www.tisk.org.tr/ısveren_sayfa.asp?yazi_id=2585&id=17

http://www.toraks.org.tr/pdf/hava_kir_semp/hav...

http://www.tugis.org.tr/tr/articleDetail.asp?articleID=30

http://www.tugis.org.tr/tr/newDetail.asp?newwID=111

http://www.turcas.com.tr/tr/yazi.php?id=39

http://www.turkis.org.tr/index.snet?wapp=EB862398–83=D-46DA-B60E-OD1E12B9075A

http://www.un.org/document/ecosoc/on17/1998/background/ean171998-bp6.htm

http://www.unep.org./labour_environment/about/index.asp.

http://www.unep.org/civil-sociey//MajorGroups/WorkersandTradeUnions/LabourandtheEnvironment/Strengtheningtradeunion(participation/tabid/6877/Defoult.aspx)

http://www.veribaz.com/viewdoc.html?cevre kirliliği-ve-ekoloji cevre-politikaları-454507.html

http://www.webhatti.com/kultur/49486-cevre-kirliligi-ve-sonuclari.html

http://www.yasar.com.tr/yasar_yatırimci/pinarsut/pdf/tr.10.pdf

http://www.yasar.com.tr/yasarYatirimci/üploads/File/dosya7DYODYO%202010%20TR_FİNAL.pdf

http://www.yol-is.org.tr/menu_detay.asp?yaziid=474

http://wwwkayserim.net/haberd.asp?id=16668

http://zehirlenme.bolgspot.com/2008/10/gurultu-kirliligi-nedir-nedenleri.htm/

http;//www.odevarsivi.com/dosya.asp?islem=gor&dosya_no=56523

htttp://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar…

Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası, http://www.cevreyiz.com/images/contents/AB...
Avrupa Sendikalarının Yükselişi ve Düşüş üstüne ,http://www.kristalis.org.tr/oa_dokuman/Avrupa…

Çevre Denetimi ve Sayıştaylar, Uluslarası Sempozyum Mayıs 2007 Ankara,s/13 http://www.sayistay.gov.tr/yayin/yayinicerik/145...

ÇEPEL Necmettin ERGÜN Celal, "Temel Çevre Sorunları", http://www.tema.org.tr/sayfalar/cevre kütüphanesi/pdf/küreselısınma/EM_konu 12 pdf

AYDOĞANOĞLU Erkan, "Kapitalizm ve Kriz",Kültür Sanat Sen Yayınları, Eğitim Dizisi:3, http://www.esk-ses.org/ses/kutuphane/kitap.pdf,

DURU Bülent, "Avrupa Birliği Çevre Politikası",s/14-15 , http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/duruabcev

CREMER Helmut,CAN.A,GÜRACAR.M,ERYENER.D,"Üretime Entegre Edilmiş Çevre Koruma", Çevre Dergisi,OCAK-ŞUBAT-MART, ,Sayı:10,(http://www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/10–3.pdf), 1994.

BAĞDADİOĞLU Enis, "Türkiye'de Sosyal Diyalog",http://iscilerbirarada.org/Bratislava/enis-sunu-sosyal%20diyalog-slovakya-tr.pdf

ERDOĞAN ve EJDER**, Çevre Sorunları:Nedenler ve Çözümler**, Ankara, Doruk Yayınevi, s/15,http://www.irfanerdogan.com/cevre/cevre5.html, 1997,

GÜNEYSU Atanur, "Sendikaların Tarihsel Gelişimi Nitelikleri ve Eğit-Sen", http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/449.pdf

HENNEN Leonhard, "Eğitim, Nitelik ve İstihdam için Çevre Koruma ve Kaynakların korunması Sonuçları", http://www.tab.beim-bundrestog.de/en/publications/reports/report/ab071.html

KAPAR Recep, "Çevre Sorunları, Çevrenin Korunması ve

Sendikalar",http://www.işgucdergi.org/?p=makele 8 id=1708 sayı28 yil=2003

KERESTECİOĞLU Merih, "Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma",http://www.tubitak.gov.tr/tubiak_cantent_files/…

KOCABAŞ Fatma, "Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm",http://sbe.dpu.edu.tr/10/33-53.pdf,s/4

ÖZYOL Arzu,"Sürdürülebilir Kalkınma",s/2,http://www.hydra.com.tr?uploads/kutup9.pdf

ŞAHİN Bilge, "Sendikacılık Tarihi",http://www.businesstomorrow.net/iky/files/Sendikacilik.pdf

TOEPHER Klaus, "Yeşil Bir Gezegen için Emekçi", http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/4607070.stm.

Türkiye'de Su Yönetimi :Sorunlar ve Öneriler, Eylül 2008,TÜSİAD Yayın No:T/2008-09/469 s/70 http://www.tusiad.org/FileArchive/su_yonetimi.p...

YAZICI Zuhal,TMMOB Kimya Mühendisleri Odası, http://arsiv.mmo.org.tr.pdf/11258.pdf

YEŞİLDAL Nuray, "Çevre için Daha İyi Çözümler Var", Fişek Özel Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayını, Eylül, 1993, Sayı:10,http://www.isguvenliği.net/co/calisma_ortami10…
YILDIRIM Engin, "Sendikalar ve Kriz",http://www.calismatoplum.org/sayı:18/yildirim.pdf,s/199–200
YILMAZ Elif,"Çevre Korumada Alternatif Üretim:Temiz Üretim", Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi,Sayı:Kasım–98(http://www.enve.metu.edu.tr/people/gndemirer...)

YORGUN Sayım, "Sivil Toplum Düzeninde Sendikaların Geleceği", http.//www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiya.

YÜCEL T.Fikret, ULUTAŞ Funda, "Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) Çevre Destekleri ve UNIDO Eko-Verimlilik (Temiz Üretim) Programı",İŞVEREN/Mart-Nisan,2010,s/73,(http//www.ekoverimlilik.org/wp.content/uploa…)

YÜKSEL Hilmi, "İşletmelerin Çevreye Duyarlı Üretim Faaliyetlerinin Amprik Bir Çalışma ile Değerlendirilmesi",http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/6e…

EK-1

Çevre ve Kalkınma Konusunda Rio Deklarasyonu

13-14 Haziran 1992 tarihlerinde Rio de Janerio da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı 16 Haziran1972'de Stockholm'de kabul edilen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı Deklarasyonunu teyit ederek ve onu daha ileriye taşımaya çalışarak, Ülkeler arasında ve toplum ve kişilerle ilgili kilit sektörler arasında yeni işbirliği düzeyleri oluşturarak yeni ve eşitlikçi bir küresel ortaklık tesisi amacıyla,

Tüm insanlığın yararını gözeten ve küresel çevre ve kalkınma sisteminin bütünlüğünü koruyan uluslar arası anlaşmalar yapma yolunda ilerleyerek,

Evimiz olan dünyanın, birbirine bağımlı parçalardan oluşan bir bütün olduğu gerçeğini bilerek, Aşağıdaki ilkeleri beyan eder.

İLKE 1: İnsanoğlu sürdürülebilir gelişme konusunun merkezindedir. İnsanların doğa ile uyumlu sağlıklı ve verimli bir hayata hakları vardır.

İLKE 2: Ülkeler, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve Uluslar arası hukuk ilkeleri uyarınca diğer ülkeler ve kendi ulusal sınırları ve kontrolleri dışında kalan alanlardaki çevreye zarar vermemek kaydıyla kaynaklarını kendi çevre ve kalkınma politikaları doğrultusunda kullanma hakkına sahiptir.

İLKE 3: Kalkınma hakkı, halihazır ve gelecek nesillerin çevresel ve kalkınma gereksinimlerini hakkaniyete dayalı olarak sağlayabilecek bir biçimde kullanılmalıdır.

İLKE 4: Sürdürülebilir gelişmenin sağlanması amacıyla çevresel koruma kalkınma sürecinden bağımsız değil, onun bütünleşik bir parçası olarak kabul edilmelidir.

İLKE 5: Tüm ülkeler ve insanlar sürdürülebilir gelişmenin vazgeçilmez koşulu olan yoksulluğun ortadan kaldırılması görevini yerine getirmek, yaşam standartlarındaki farklılıkları azaltmak ve dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun gereksinimlerini daha iyi karşılayabilmek amacıyla işbirliği yapmalıdır.

İLKE 6: Gelişme yolundaki ülkelerin, özellikle de az gelişmiş ve çevre açısından duyarlı durumda olanların özel durum ve gereksinimlerine özel öncelik verilmelidir. Çevre ve

kalkınma alanındaki uluslar arası eylemler de tüm ülkelerin çıkar ve ihtiyaçlarını gözetmelidir.

İLKE 7:Dünya ekosisteminin koruması, iyileştirilmesi ve bütünlüğün sağlanması için ülkeler global bir ortaklık ruhu içinde işbirliği yapacaklardır. Global çevrenin bozulmasında ülkelerin payı farklı olduğundan, tüm ülkeler çevreyi korumada ortak ancak farklı düzeylerde sorumluluğa sahiptir.Gelişmiş ülkeler, toplumların global çevre üzerinde yarattıkları baskı ve sahip oldukları teknolojik ve mali kaynaklar nedeniyle sürdürülebilir gelişmenin uluslar arası düzeyde takibindeki sorumluluklarını kabul etmektedir.

İLKE 8:Ülkeler, sürdürülebilir gelişmeyi ve halkları için daha yüksek yaşam koşullarını sağlayabilmek üzere sürdürülebilir nitelikte olmayan üretim ve tüketim kalıplarını azaltmak ve ortadan kaldırmanın yanı sıra, uygun demografik politikaları benimsemelidir.

İLKE 9: Ülkeler, bilimsel ve teknolojik bilgi değişimi, yeni ve yenilikçi teknolojiler de dahil olmak üzere teknoloji geliştirme, uyarlama, yayma ve transferi yoluyla sürdürülebilir bir gelişme için yerel kapasitelerinin geliştirmesi konusunda işbirliği yapmalıdır.

İLKE 10: Çevresel konular her düzeyde ilgililerin katılımını gerektirir. Ulusal düzeyde, bireyle kamu otoritelerinin elinde bulunan yerleşimlerindeki sağlığa zararlı maddeler ve faaliyetler de dahil olmak üzere çevre ile ilgili bilgilere erişme ve karar verme süreçlerine katılabilme fırsatlarına sahip bulunmalıdır. Ülkeler geniş bir biçimde bilgi sağlayarak kamu duyarlılığını ve katılımını teşvik etmeli ve kolaylaştırmalıdır. Tashih ve tazmin talebi de dahil olmak üzere adli ve idari işlemlere başvurma hakkı sağlanmalıdır.

İLKE 11: Ülkeler etkin çevre mevzuatını geliştirmelidir. Çevresel standartlar, yönetsel hedef ve öncelikler uygulandıkları çevre ve gelişmişlik ortamını yansıtmalıdır. Bazı ülkelerde geçerli olan standartlar, özellikle gelişme yolundaki ülkeler gibi diğer bazı ülkeler için uygun olmayabilir ve istenmeyen ekonomik ve sosyal maliyetlere yol açabilir.

İLKE 12:Ülkeler, çevre sorunları ile daha etkin bir mücadele için tüm ilkelerde ekonomik büyüme ve sürdürülebilir gelişmeyi sağlayacak destekleyici ve açık uluslar arası bir ekonomik sistemin geliştirilmesi için işbirliği yapmalıdır. Çevresel amaçlı ticaret politikası önlemleri keyfi ve haksız bir ayrımcılığın ve uluslar arası ticarette gizli bir kısıtlamanın aracı olmamalıdırlar. Çevre sorunları ile ilgili olarak, ithal eden ülkenin sınırları dışındaki tek

taraflı eylemlerden kaçınılmalıdır. Sınırlar ötesi ve küresel çevre sorunlarına ilişkin önlemler, mümkün olduğunca uluslar arası görüş birliğine dayanmalıdır.

İLKE 13: Ülkeler kirlilik ve diğer çevresel zararları için sorumluluk ve tazminata yönelik ulusal yasalarını geliştireceklerdir. Ayrıca, kendi yetki ve denetim alanlarındaki faaliyetler nedeniyle bu alanların dışında neden oldukları çevresel zararlar için sorumluluk ve tazminata yönelik uluslar arası mevzuatın daha da geliştirilmesi için hızlı ve kararlı bir biçimde işbirliği yapacaklardır.

İLKE 14: Ülkeler çevre ve insan sağlığına zararlı madde ve faaliyetlerin diğer ülkelere transferini önlemek üzere etkin bir işbirliğini gerçekleştireceklerdir.

İLKE 15:Çevre korumada önleyici yaklaşım ülkelerin kapasiteleri oranında en geniş biçimde uygulanacaktır. Ciddi ve geri dönüşü olmayan bir zarar tehdidinin bulunduğu durumlarda bilimsel açıdan tam kesinlik olmaması çevresel bozulmayı önleyecek maliyet-etkin önlemlerin ertelenmesine gerekçe oluşturmamalıdır.

İLKE 16: Ulusal otoriteler, kirleten öder ilkesi ve kamu yararı doğrultusunda, uluslar arası ticaret ve yatırım üzerinde olumsuz bir etkiye yol açmaksızın çevresel maliyetlerin içselleştirilmesini ve ekonomik araçların kullanımını hızlandırmak üzere çaba göstermelidir.

İLKE 17: Çevre üzerinde olumsuz etkiler doğurabilecek ve ulusal bir otoritenin iznine tabi faaliyet önerileri için Çevresel Etki Değerlendirmesi ulusal bir araç olarak kullanılmalıdır.

İLKE 18: Diğer ülkelere zarar verebilecek doğal afetler veya diğer acil durumlar halinde, ilgili ülkeler derhal haberdar edilmelidir. Uluslar arası toplum, zarar gören ülkelere yardım etmek üzere her tür çabayı gösterecektir.

İLKE 19: Önemli sınırlar ötesi çevresel sorunlar yaratabilecek faaliyetlerde bulunan ülkeler, bunlardan etkilenme potansiyeli bulunan ülkeleri önceden ve zamanında haberdar edecek, bilgi sağlayacak, erken bir aşamada ve iyi niyetle iştişarelerde bulunacaktır.

İLKE 20: Kadınlar çevre yönetiminde çok önemli bir role sahiptir. Sürdürülebilir bir gelişme için katılımları sağlanmalıdır.

İLKE 21: Sürdürülebilir gelişme ve tüm insanlar için daha iyi bir gelecek sağlanması amacıyla dünya gençliğinin yaratıcılığı, idealleri ve cesareti küresel ortaklığın gelişmesi için harekete geçirilmelidir.

İLKE 22: Yerli halkların, bunların komüniteleri ve diğer yerel komüniteler çevre yönetimi ve gelişiminde büyük önem taşır. Ülkeler bunların kimlik, kültür ve çıkarlarını tanımalı ve sürdürülebilir gelişme sürecine etkin katılımlarını sağlamalı ve desteklemelidir.

İLKE 23: Baskı ve işgal altındaki halkların çevre ve doğal kaynakları korunmalıdır.

İLKE 24: Savaş sürdürülebilir gelişmeyi yok eder. Ülkeler bu nedenle savaş halinde çevrenin korunmasına ilişkin uluslar arası hukuka saygı göstermeli ve gerektiğinde geliştirilmesi için işbirliği yapmalıdır.

İLKE 25:Barış, kalkınma ve çevre koruma bölünmez ve birbirine bağımlı nitelik taşır.

İLKE 26: Ülkeler çevreye ilişkin her tür uyuşmazlığı, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi çerçevesinde barış içinde ve uygun araçlarla çözeceklerdir.

İLKE 27: Bu Deklarasyondaki ilkelerin uygulanması ve sürdürülebilir gelişme alanındaki uluslar arası hukukun gelişmesi amacıyla ülkeler ve halklar iyi niyetle ve bir ortaklık ruhu içinde işbirliği yapacaklardır.